

UREDILI
Jasmin Hasić
Nedžma Džananović

PERSPEKTIVE SA MARGINA

Dekonstrukcija preovladavajućih političkih narativa
o odnosima Bosne i Hercegovine sa NATO-om

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

Uredili

Jasmin Hasić i Nedžma Džananović

**Perspektive s margina: Dekonstrukcija
preovladavajućih političkih narativa o
odnosima Bosne i Hercegovine sa NATO-om**

Sarajevo, 2023

- Naslov:** Perspektive s margina: Dekonstrukcija preovladavajućih političkih narativa o odnosima Bosne i Hercegovine sa NATO-om
- Urednici:** Prof. dr. Jasmin Hasić i Prof. dr. Nedžma Džananović
- Autori:** Marko Ćuže, Davor Džakula, Nedžma Džananović, Jasmin Hasić, Selma Ibreković, Lamija Kovačević, Ajla Kuluglić, Nina Kurt, Nikola Lero, Filip Novaković, Nasiha Nuhanović, Margareta Rončević, Ema-Džejna Smolo-Zukan, Mubina Šašić, Haris Šehović i Emman Žiško.
- Izdavač:** Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu
- Za izdavača:** Prof. dr. Sead Turčalo
- Recenzija:** Prof. dr. Mirza Smajić
Prof. dr. Adis Maksić
- Lektura:** Prof. dr. Amira Dervišević
- Naslovnica,
dizajn i DTP:** Neven Kosorić
- Štampa:** FERAL printing d.o.o. Tešanj

Napomena: Ova publikacija nastala je u sklopu projekta „12 lekcija o NATO u BiH“, koji implementiraju Fondacija Humanity in Action BiH, u partnerstvu sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Projekat se finansira sredstvima Ministarstva vanjskih poslova Češke republike. Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su stavovi i mišljenja autora publikacije i ne odražavaju nužno stavove i mišljenja donatora, Fondacije koja implementira projekat niti partnera u projektu. Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost autora.

Sadržaj

Recenzije	2
Foreword	4
Uvod u stratešku kulturu Bosne i Hercegovine: osvrt na osnovne postulate odnosa sa NATO savezom (Nedžma Džananović i Jasmin Hasić).....	5
Geneza i perspektive saradnje bosanskohercegovačkih institucija i vlasti s NATO-om (Nikola Lero i Davor Džakula)	15
Saradnja bh. vlasti s NATO misijom (Marko Čuže i Nina Kurt)	34
O NATO-u u Bosni i Hercegovini iz perspektive žene: proces oblikovanja stavova i narativa o sigurnosti (Lamija Kovačević i Haris Šehović)	47
Saradnja Bosne i Hercegovine s NATO-om kroz prizmu mladih osoba (Ajla Kuluglić i Emman Žiško)	69
Stavovi nacionalnih manjina, Ostalih i LGBTI+ osoba u Bosni i Hercegovini o saradnji s NATO-om i potencijalnim integracijama (Haris Šehović i Ema-Džejna Smolo-Zukan).....	83
Odnosi NATO-a sa Bosnom i Hercegovinom kroz prizmu istraživača, nezavisnih intelektualaca i naučnika (Nasiha Nuhanović i Filip Novaković)	95
Iskustva profesionalaca Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u NATO mirovnim misijama: motivi, percepcije i perspektive (Nikola Lero i Mubina Šašić)	113
Odnosi s NATO-om i oblici buduće saradnje kroz prizmu bh. dijaspore (Margareta Rončević i Lamija Kovačević)	129
Saradnja s NATO-om kroz prizmu djelovanja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini: narativi, diskursi i perspektive (Selma Ibrenkić i Marko Čuže)	140
NATO i odnosi sa bh. vlastima iz perspektive realnog sektora: izazovi i prilike (Emman Žiško i Ajla Kuluglić)	155
NATO i saradnja s vlastima Bosne i Hercegovine kroz prizmu medijskih izvještaja (Nina Kurt i Selma Ibrenkić)	169
Značaj multiperspektivne i polinarativne vizije odnosa Bosne i Hercegovine i NATO: zaključna razmatranja (Jasmin Hasić i Nedžma Džananović)	181
Biografije autora	188

Foreword

In the tapestry of international relations, the threads that weave together the intricate patterns of diplomacy often escape the scrutiny of the broader public or specific social groups and communities. In this edited volume, we embark on a journey through the lesser-explored nuances of NATO relations with Bosnia and Herzegovina, guided by the vibrant voices of a new generation of junior social scientists and lawyers. At its core, this volume is aimed to empower the youth of Bosnia and Herzegovina, urging them to take an active role in shaping the discourse on matters of national and international significance. Too often relegated to the peripheries of decision-making, these young voices emerge as agents of change, challenging the status quo and injecting a much-needed diversity of thought into the prevailing narratives.

This collaborative effort, generously supported by the Czech Ministry of Foreign Affairs and their Embassy in Sarajevo, is more than a compilation of academic insights; it is a testament to the boundless potential that emerges when youthful intellect is paired with a commitment to understanding and reshaping the world around us. The chapters contained herein are the result of collaborative endeavors, with each pair of authors demonstrating an exceptional capacity to transcend their age and experience, offering fresh perspectives that defy conventional expectations. The impetus behind this project was not merely to produce a static academic tome but to catalyze enduring change. With a focus on amplifying the voices of communities and groups traditionally marginalized in discussions around Bosnia and Herzegovina-NATO relations, the authors strive to deconstruct mainstream views, exposing the richness and depth that lie beneath the surface.

As you delve into the pages of this volume, you will encounter a mosaic of perspectives, each contributing to the collective effort of empowering plurality of thought. The authors have undertaken the noble task of recording and elevating the voices of those whose insights are often drowned out by the clamor of dominant political discourses. We envision this book as a blueprint for future endeavors, a source of inspiration for other young researchers to tackle topics of profound societal significance. By empowering the voices of the marginalized, we hope to catalyze a ripple effect that extends far beyond the pages of this volume, influencing policy discussions and shaping the trajectory of public discourse.

Our gratitude extends to all who have supported this endeavor, from the visionary minds who conceived the project to the researchers who poured their intellectual vigor into its creation. May this volume find its way into the hands of those who can wield its findings wisely, contributing to informed public policy and inspiring a new generation of thinkers and leaders. May the echoes of these pages resonate not only within the academic sphere but reverberate across the landscapes of societal change, fostering a future where diverse voices are not just heard but actively sought and celebrated.

Editors, Sarajevo, November 2023

Poglavlje I

Uvod u stratešku kulturu Bosne i Hercegovine: osvrt na osnovne postulate odnosa sa NATO savezom

Nedžma Džananović i Jasmin Hasić

Vanjska politika BiH – kontekst, okvir

Bosna i Hercegovina ima kompleksan politički sistem koji karakterizira višeslojna struktura oblikovana administrativnom decentralizacijom vlasti. Konstantno pomjeranje sfera i domena vlasti unutar sistema, zajedno s neprecizno definiranim lancima odgovornosti, dodatno doprinose složenosti sistem. Trenutno, vanjska politika BiH zarobljena je između unutarnjih borbi za ostvarivanje minimalnog konsenzusa oko stabilnosti i vanjskog izazova pronalaženja i pozicioniranja unutar većih struktura koje same prolaze kroz slične fragmentacije. Za razliku od mnogih drugih država, Bosna i Hercegovina nema jasno definiranu politiku vanjskih poslova u obliku zakona ili sveobuhvatnih, detaljno strukturiranih dokumenata. Unatoč odsustvu kodificiranog pravnog okvira koji pruža snažan smjer za djelovanje u vanjskim poslovima, BiH se aktivno i ravnopravno angažira u ovom polju. Različite institucije i akteri djeluju unutar svojih ustavno definiranih granica kako bi doprinijeli vanjskopolitičkim ciljevima zemlje. Ove institucije, uprkos svakodnevnim političkim previranjima u zemlji, uspijevaju prevazići neslaganja i time pružiti određeni stepen stabilnosti koji je prepoznatljiv u domenu vanjske politike. Kontinuitet vanjske politike Bosne i Hercegovine održava se kroz konstantne napore institucija koje je sprovode, ističući njihovu ključnu ulogu u očuvanju stabilnosti (Hasić i Karabegović, 2019).

Tokom proteklih 25 godina, Bosna i Hercegovina je uspješno ispunila uslove za punopravno članstvo u mnogim međunarodnim organizacijama, a u nekim slučajevima sebi priskrbila i vodeće pozicije (npr. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda i Vijeće Evrope). BiH je, također, aplicirala za članstvo u Europskoj uniji (EU) i aktivirala Akcioni plan za članstvo u NATO-u. Istovremeno, uključila se u različite međunarodne misije upravljanja krizama, očuvanja i izgradnje mira širom svijeta, pokazujući tako da jedna postkonfliktna

zemlja može imati institucionalnu ulogu u promicanju i održavanju stabilnosti u drugim zemljama. U skladu s principima univerzalnih vrijednosti, kao što su demokratija, ljudska prava i vladavina prava, institucije Bosne i Hercegovine i dalje rade na jačanju svoje uloge u regionalnoj saradnji kroz čvrste i prijateljske odnose sa svim zainteresiranim zemljama, jačajući elemente javne diplomatije radi promocije pozitivnih postignuća Bosne i Hercegovine na svim nivoima saradnje sa drugim demokratskim zemljama (Džananović, 2019).

Intenzivirana saradnja sa NATO ili integracije: prospekti i izazovi

Počeci odnosa Bosne i Hercegovine sa NATO-om datiraju iz kasnih 1990-ih i ranih 2000-ih. Od tada, BiH nikada značajno nije skrenula s puta intenziviranja saradnje, i kasnije, integracija u NATO, bez obzira na unutarnje podjele unutar zemlje. Iako su se pojavljivali kratki zaobilazni putevi i razdoblja nazadovanja u reformskim procesima, pravac djelovanja je ipak ostao postojan.

Opći pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike Bosne i Hercegovine, koje je usvojilo Predsjedništvo BiH 2003. godine, propisuje da su aktivnosti u odnosu na euroatlantske sigurnosne strukture, s krajnjim ciljem institucionaliziranja odnosa sa Sjevernoatlantskim vojnim savezom, prvenstveno usmjerene ka uključivanju Bosne i Hercegovine u program Partnerstvo za mir. Od trenutka ulaska BiH u NATO-ov Program Partnerstvo za mir (PfP) 2006. godine, postignut je značajan napredak u ispunjenju propisanih standarda. Saradnja sa NATO-om se intenzivirala ne samo u vojno-obrambenom kontekstu, već i u oblastima koje proizlaze iz sveobuhvatnog razumijevanja sigurnosti, kao što su ekonomska dimenzija sigurnosti, transport, vladavina prava, borba protiv korupcije, prirodne nepogode, borba protiv savremenih i nekonvencionalnih sigurnosnih prijetnji, cyber odbrana itd. Od septembra 2008. godine, BiH je pristala na svoj prvi Plan djelovanja za pojedinačno partnerstvo (IPAP) s NATO-om. U roku od godinu dana, BiH je poslala svoje časnike u NATO-vo vođenu Međunarodnu silu potpore sigurnosti (ISAF) u Afganistanu. Do aprila 2010. godine, BiH je pozvana da se pridruži Planu djelovanja za članstvo (MAP), uz očekivanje rješavanja ključnog pitanja vezanog uz nepokretnu obrambenu imovinu. Od tada, različiti dokumenti o obrani i sigurnosti ukazuju na činjenicu da je “ključ postizanja nepobitne kolektivne vojne sigurnosti postati članom NATO saveza, jer bi suverenitet i teritorijalna cjelovitost Bosne i Hercegovine tada bili osigurani od strane cijelog saveza” (Ministarstvo odbrane BiH, 2005, p. 15).

Posljednja Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine, koju je također usvojilo Predsjedništvo BiH za period 2018-2023. godine, navodi da nastavak sprovođenja aktivnosti u vezi s NATO-om ostaje prioritet institucija BiH. Glavni fokus prioriteta je usmjeren na aktivaciju i implementaciju MAP-a, što će omogućiti svim subjektima odbrane u BiH, u okviru vlastite ustavne i zakonske nadležnosti, da nastave s provođenjem aktivnosti u vezi s NATO-om, kako je definirano Zakonom o odbrani BiH. Aktiviranjem MAP-a, Bosna i Her-

cegovina je dodatno unaprijedila svoje institucije i povećala efikasnost u oblasti odbrane i sigurnosti, čime bi se u konačnici BiH afirmirala kao sigurna i poželjna destinacija za strane investicije. U međuvremenu će nadležne institucije Bosne i Hercegovine, putem proaktivnog pristupa, maksimalno iskoristiti sve mehanizme i instrumente saradnje sa NATO-om. Ovo uključuje daljnju implementaciju Individualnog partnerskog akcionog plana (IPAP), Procesna plana i revizije (PARP), Individualnog partnerskog programa saradnje (IPCP), te implementaciju komunikacijske strategije, itd. Učešće u misijama podrške miru UN-a, NATO-a, EU-a ili koalicije, uključujući i borbu protiv terorizma, biće samo dijelovi ukupnih napora na prevenciji modernih prijetnji sigurnosti, što će doprinijeti demokratizaciji i izgradnji sigurnosti i stabilnosti na širem planu (Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, 2003, p. 11).

Iako je NATO kontinuirano prikazivan kao uspješan ekonomski i mirnodopski projekt u Europi i na Zapadnom Balkanu, dalji pristup zvaničnih institucija i vlasti u BiH prema NATO-u oblikuje se u različitom kontekstu. Domaće političke elite, donosioci političkih odluka i njihovi predstavnici u institucijama odgovornim za oblikovanje vanjske politike prema NATO-u neprestano se suočavaju s različitim opcijama, koje procjenjuju racionalno i svjesno u odnosu na vlastite individualne/političke ili grupne/interese. Na strateškom nivou postepeno su se iskristalizirale različite perspektive o budućnosti odnosa između BiH i NATO-a. Postoje oni koji smatraju da su veze BiH s NATO-om jednako važne kao i sve druge odnose koje BiH razvija holistički, bez posebnih prioriteta unapređenja jedne politike na štetu druge. Za njih je BiH dio globaliziranog svijeta; kao mala zemlja, kreće se zajedno s drugima i mora iskoristiti sve prilike za uravnotežen razvoj vanjskih odnosa. Također, postoje oni čiji je primarni fokus na sigurnosti, i gdje se pridruživanje NATO-u prepoznaje kao prioritet svih prioriteta. Bez obzira na to koga vide kao potencijalnu prijetnju, oni su otvoreno skeptični prema rezultatima realiziranih reformi i vjeruju da je povratak u stanje rata i nasilja još uvijek vrlo realna mogućnost. Njihovo je shvatanje da bi momentalno pridruživanje NATO-u i mehanizmi kolektivne obrane pružili neophodno minimalno jamstvo sigurnosti potrebno za dalji razvoj zemlje. Na kraju, postoje oni koji vjeruju da bi povećano učešće BiH u vanjskim poslovima dovelo do gubitka nekih od ovlasti zemlje ili entiteta, što bi poremetilo unutarnje odnose moći u zemlji. Njihov politički diskurs odražava kritičke poglede prema NATO-u, protive se formuliranju zajedničkih ciljeva sigurnosne politike, učešću u vojnim ili mirovnim operacijama izvan zemlje. Oni zagovaraju neutralnost, suzdržanost i neuključivanje kao način djelovanja, jer vjeruju da bi svako proaktivno angažiranje na kraju dovelo do neke vrste integracije i gubitka suvereniteta. Postoje i veoma jasne indicije da su takvi stavovi dodatno inspirirani i podržani od strane Rusije, pogotovo nakon 2014. i ruske invazije na Krim.

Ipak, usprkos postojećim političkim podjelama i različitim pristupima, saradnja s NATO-om se podrazumijeva i nastavlja, imajući na umu da su dvije, od tri susjedne države BiH, članice NATO-a.

Odnosi BiH sa NATO-om kao dio opšte strateške kulture?

Iako je pristupanje NATO-u deklarirani ključni strateški cilj vanjske politike BiH, potvrđen Zakonom o odbrani BiH, brojnim parlamentarnim deklaracijama, odlukama i strateškim dokumentima vanjske politike Predsjedništva BiH, postoji snažan nesporazum među domaćim političkim elitama, konkretnije između lidera RS-a i FBiH-a, u vezi sa vanjskopolitičkim odnosom BiH prema NATO-u.

Općenito, političko rukovodstvo RS-a često politizira temu iz domaćih razloga, prijeteci referendumom o otcijepljenju u slučaju eventualne odluke o pridruživanju NATO-u. Političke elite u RS-u vide potencijalno članstvo BiH u NATO-u kao svojevrsnu prijetnju političkom opstanku, te smatraju da sporovi, poput onog o vlasništvu nad vojnom imovinom, nisu od presudnog značaja, već su potezi napravljeni kako bi se proces pritiska na entitet nastavio (Hasić i Yesilyurt, 2020). Političko vodstvo RS-a se ranije protivilo zahtjevu za i aktivaciji Plana akcije za članstvo u NATO-u (MAP) te i dalje opstruira ispunjavanje određenih uslova vezanih uz taj status. Ukratko, odugovlačenje ili opstruiranje integracije BiH u NATO može se protumačiti kao način za domaće političke elite u entitetu RS za neizravno osporavanje provedbe vanjskopolitičke uloge BiH kao međunarodnog pružatelja sigurnosti, posebno u NATO-vođenim misijama. Istovremeno, zajedno s bošnjačkim i hrvatskim političkim elitama, politički lideri RS-a su svjesni da saradnja s NATO-om uslovljava 'suradnju s zapadnim finansijskim institucijama, prije svega MMF-om, EBRD-om i EIB-om, koje su od ključne važnosti za stabilnost BiH' (Seroka, 2016). Kao rezultat toga, s vremena na vrijeme čine male ustupke NATO-u, poput ispunjavanja kriterija vezanih uz vojnu interoperabilnost i doprinose BiH u održavanju mira. Ovakvi potezi su liderima iz RS podnošljivi jer osiguravaju međunarodna sredstva i investicije koje posljedično poboljšavaju njihovo vlastito gospodarsko blagostanje (Domi i Petrić, 2019; Grillot et al., 2010).

S druge strane, bošnjačke političke elite i multietničke stranke, nominalno, snažno podržavaju i zagovaraju članstvo u NATO-u, prevashodno kao jamca sigurnosti države i temelj za održavanje regionalne stabilnosti. Za njih je članstvo u NATO-u sredstvo osiguranja i odvratanja sukoba. Predstavnici elita hrvatskog naroda umnogome podržavaju članstvo BiH u Savezu zbog ranije ostvarenog članstva Hrvatske i pripadajućih benefita. U tom smislu, poštuju politiku Vlade Republike Hrvatske, koja je već godinama članica NATO-a i EU. Međutim, bošnjačke i hrvatske elite ponekad različito postavljaju svoje prioritete, na primjer, kroz isticanje institucionalnih i statusnih pitanja određenih etničkih grupa. Politička podrška članstvu u NATO-u nije apsolutna i često ovisi o razini interakcije koju javnost ima sa svojim političkim predstavnicima, političkim elitama, te institucijama (Hasić i Sijamija, 2018). Reformski proces postaje dodatno otežan, a često se u političkom prostoru barata i prijetnjama teritorijalne fragmentacije.

Općenito, članstvo BiH u međunarodnim organizacijama, poput NATO, koje rade na poticanju osjećaja povjerenja i zajedništva radi osiguranja sigurnosti, stvara pozitivan učinak u jačanju demokratskog karaktera političkog sistema BiH, pretvarajući ga iz de facto međunarodnog protektorata u kompleksnu, ali tranzicijsku demokraciju (Grillot et al., 2010). Međutim, iako neke međunarodne organizacije mogu razvijati zajednicu na nivou elita kako bi potaknule države da im se pridruže, u slučaju BiH, politički stavovi koje su generirale političke elite i nemogućnost postizanja konsenzusa usporili su sve važne procese. Premda su reforme potrebne za članstvo u NATO-u uglavnom tehničke, one su usmjerene na uska pitanja vojne i sigurnosne politike i mahom uključuju političke i vojne elite, dok su građani većinom marginalizirani, utišani i ostaju pasivni akteri i puki promatrači.

No, koliko zapravo znamo što javnost i određene grupe ili zajednice unutar društva BiH misle o saradnji s NATO-om ili potencijalnom članstvu? Na koji je način njihova percepcija i argumentacija uvažena kao dio općeg društvenog konsenzusa i opće strateške kulture u oblasti sigurnosti?

Na tom tragu, cilj ove zbirke je ispitivanje obima, dinamike i kvalitete narativa i zajedničkih uvjerenja različitih društvenih grupa i zajednica u BiH, čija su mišljenja često marginalizirana, u donošenju javnih politika u vezi s odnosima Bosne i Hercegovine s NATO-om. Glavni je zadatak procijeniti dubinu i kvalitetu percepcija, normi i ideja, unutar određenih grupa, koje generiraju specifična očekivanja o preferencijama i postupcima cijele društvene zajednice, posebno u domenu sigurnosne i obrambene politike od izuzetnog značaja za BiH. U ovom kontekstu, namjera svih autora je osvijetliti ove specifično oblikovane sigurnosne identitete unutar različitih zajednica, izražene kroz vlastite preferencije i obrasce ponašanja pojedinaca, a koji proizlaze iz dijeljenih iskustava i prihvaćenih narativa karakterističnih za društveni položaj tih specifičnih grupa ili struktura unutar šire sigurnosne zajednice u zemlji ili izvan nje.

Uloga nositelja strateške sigurnosne kulture u svakoj zemlji tradicionalno je pripisivana političkim elitama ili zajednici donosioca odluka. Međutim, nekonvencionalna gledišta proširuju ovu perspektivu na druge društvene subkulture, zajednice i grupe, što omogućava ispitivanje odnosa između elita i javnosti, te analizu načina balansiranja proturječnih pozicija i narativa. Nasuprot dominantnoj političkoj okosnici u vezi s odnosima BiH-NATO, koja se odražava u diskursu elita i političkim praksama, cilj ovog zbornika je ispitati kako se subkulture nose s tom okosnicom, te kako nekonvencionalni „normativni poduzetnici“ reinterpretiraju ili redefiniiraju temeljne norme kojima se političke elite koriste i kojima nerijetko manipuliraju. Cilj je također ispitati može li se odnos između dominantnih i marginaliziranih grupa opisati u okvirima konkurencije ili kompatibilnosti, te kako se ta dinamika moći razvijala tokom vremena. U ovom kontekstu, potrebno je posmatrati sigurnost BiH kao višedimenzionalni i višesubjektivni pothvat. Pojednostavljeno izjednačavanje saradnje s NATO-om i integracije s naporima koji se odvijaju isključivo u sferi vojne reforme, nije prikladno i nema dodatnu vrijednosti za postavljenu analitičku strukturu ovog zbornika.

Ovaj zbornik, također, doprinosi razvoju literature koja se bavi ispitivanjem stavova marginaliziranih grupa i društvenih zajednica (Jazeel i Legg, 2019). Radi se o novijem pravcu unutar postkolonijalnih studija i historije, koji svoj sadržajni fokus usmjerava na kontekst postkonfliktnih zemalja i grupa u društvu koje su socijalno, politički, ekonomski ili na drugi način marginalizirane. Ovim pristupom se nastoje otkriti alternativni historijski tokovi i perspektive koje mogu biti zanemareni ili potisnuti od strane dominantnih političkih elita. Pristup se, također, uklapa u širi angažman borbe za društvenu pravdu i inkluzivnost, naglašavajući važnost demokratizacije, proizvodnje znanja i prepoznavanje raznolikosti ljudskih iskustava.

Pregled i struktura poglavlja

U poglavljima koja slijede se propituju društveni stavovi koji neizostavno izlaze van okvira političkog prevladavajućeg toka, tzv. mainstreama. Radi se stavovima onih društvenih grupa ili supkultura čiji stavovi nisu, nužno, obuhvaćeni dominantnim političkim diskursom, poput žena, mladih, manjinskih grupa, dijaspora, ali onih veoma artikuliranih, poput medija, nevladinih organizacija, naučnika i intelektualaca, te tzv. realnog sektora, a naposljetku, i samih vojnih profesionalaca koji nose teret implementacije političkih odluka. Važno je napomenuti da poglavlja nisu poredana prema percepciji značaja određene zajednice, veličine grupe ili prema nekom drugom kriteriju, već isključivo na osnovu analitičkog toka koji su autori zacrtali u dizajnu studije.

Na samom početku, Nikola Lero i Davor Džakula (poglavlje 2) uvode nas u historijat odnosa institucija Bosne i Hercegovine sa NATO Savezom i kontekst razvoja partnerstva sa NATO Alijansom za period 2006 do kraja 2022. godine. Geneza i perspektive saradnje bosanskohercegovačkih institucija i vlasti s NATO-om je poglavlje koje analizira i sistematizira javno dostupne primarne izvore zvaničnih institucija BiH i NATO Alijanse u vezi sa ključnim događajima vezanim za unapređenje međusobnih odnosa, uz dopunjen prikaz relevantnih opservacija iz sekundarne literature na ovu temu, a radi potpunije kontekstualizacije analiziranih historijskih događaja. Poglavlje 3, autora Marka Čuže i Nine Kurt, pod naslovom „Saradnja bh. vlasti s NATO misijom“, posmatra konkretne načine na koje se saradnja ostvaruje, detektira potencijalne probleme i nedostatke koji koče napredak u razvoju odnosa, te, posebno, razumijevanje načina na koji NATO štab u Sarajevu učestvuje u oblikovanju javnog diskursa o NATO Savezu i saradnji sa Bosnom i Hercegovinom. Nakon neophodne rekapitulacije strukturalne i institucionalne dimenzije odnosa BiH i NATO-a, koje nude prva dva poglavlja, Poglavlje 4 o NATO-u govori iz perspektive žena, s fokusom na procese oblikovanja stavova i narativa o sigurnosti. Autori Lamija Kovačević i Haris Šehović polaze od pretpostavke da stavovi žena u Bosni i Hercegovini o NATO saradnji i potencijalnim daljim integracijama nisu homogeni, ali pokušavaju ustanoviti na koji način uključivanje rodne perspektive u procese izgradnje odnosa sa NATO-om može postati i strateška nužnost koja pridonosi boljim sigurnosnim i strateškim ishodima. Poglavlje 5,

autorica Ajle Kuluglić i Emman Žiško, ispituje da li i u kojoj mjeri mladi u BiH repliciraju stavove politički etabliranih javnih ličnosti iz mainstreama, ili su, pak, uspjeli izgraditi jedinstven i istančan stav o odnosima BiH sa NATO Savezom. Dodatno, u poglavlju se preispituje da li potencijalne integracije BiH u Savez utiču na položaj mladih u BiH, kao i da li postoji korelacija između potencijalnog članstva BiH u NATO Savezu, sigurnosne situacije i odlaska mladih iz BiH.

Stavovi nacionalnih manjina, Ostalih i LGBTI+ osoba u BiH o saradnji s NATO-om i potencijalnim integracijama najčešće ne utiču značajno na oblikovanje javnog mnijenja. Narativi koji dominiraju među većinskim stanovništvom, za posljedicu imaju marginalizaciju stavova upravo ovih grupa u javnom diskursu. Cilj Poglavlja 6 je istražiti kako pripadnici/ce nacionalnih manjina/Ostalih/LGBTI+ zajednice posmatraju saradnju sa NATO savezom, te da li su njihovi narativi, razvijeni unutar različitih subkultura ili u njihovim međusobnim interakcijama, replika mainstream narativima ili su isti kvalitativno obogaćeni novim spoznajama koje su zanemarene u javnim politikama? Ovom temom su se pozabavili Haris Šehović i Ema-Džejna Smolo Zukan.

Nasiha Nuhanović i Filip Novaković, odnose NATO-a s BiH promatraju iz perspektive epistemološke zajednice intelektualaca, kroz prizmu istraživača, nezavisnih intelektualaca i naučnika. U poglavlju 7, zadatak im je ustanoviti da li je i u kojoj mjeri bh. akademska i istraživačka zajednica oblikovala i njegovala i/ili jačala „strateški narativ“ o saradnji s NATO-om, na koji način ga je plasirala prema donosiocima odluka i široj javnosti, te s kojim očekivanim ishodima. Dodatno, autori osvjetljavaju i ulogu koju akademske epistemološke zajednice imaju u oblikovanju javnih sigurnosnih diskursa korištenih u procesima donošenja odluka.

Autori poglavlja 8, Nikola Lero i Mubina Šašić, pobrinuli su se da popune vrlo upadljivu prazninu u istraživačkom diskursu o NATO-u općenito, upustivši se u preispitivanje motiva, percepcija i perspektiva vojnika iz BiH koji su sudjelovali u NATO misijama. Osim uvida u rijetko zabilježena svjedočenja onih koji su imali priliku posmatrati rad Saveza iz prve ruke i vidjeti njegov učinak na terenu, poglavlje 9 ispituje da li je učešće u misijama NATO-a promijenilo viđenja profesionalaca o ulozi Saveza u BiH, ali i šire, te kako se njihovi pogledi na ovu temu i odnose BiH sa NATO podudaraju ili razlikuju od prevladavajućeg pogleda koje u javnosti propagiraju političke elite.

Odnosi sa NATO savezom i oblici buduće saradnje kroz prizmu bh. dijaspore, autorica Margarete Rončević i Lamije Kovačević, pisano je s namjerom da odgovori na pitanja: koji faktori utiču na angažman bh. zajednica i pojedinaca u dijaspori na oblikovanje razvoja misli i narativa o sigurnosnim politikama BiH, te i kako bh. zajednice i pojedinci u dijaspori daju podršku takvom političkom diskursu u zemlji? Poglavlje 8, tako, prati kako bh. zajednice u dijaspori sebe pozicioniraju unutar BiH-NATO političkog okvira, kako su se njihove percepcije promijenile kroz vrijeme, te da li prate i repliciraju prevladavajuće etnopolitičke narative i diskurse političkih elita, ili, ipak, postoji određena evolucija i diferencijacija koja

podrazumijeva različite faktore. Poglavlje 10 istražuje koje su ključne perspektive, narative i diskurse skrojile i rasprostranile organizacije civilnog društva (OCD) i nevladine organizacije (NVO) u BiH vezane za saradnju ili potencijalno članstvo BiH u NATO, kroz koje platforme i kanale su pokušale plasirati svoje narative i diskurse, i na koji način su njihova stručnost, interpretacije i opservacije bili procjenjivani i uzeti u obzir unutar mandata zvaničnih struktura u BiH, te NATO Saveza u odnosu na dalju saradnju i potencijalno članstvo BiH. Selma Ibrenkić i Marko Čuže analiziraju da li su identificirane OCD i NVO u BiH, koje djeluju u široj oblasti sigurnosti, razvile narative i diskurse koji su različiti od onih koje su u javnosti plasirale mainstream političke elite i nosioci javnih funkcija, ili su se našle pod uticaje dominantnih narativa prisutnih u javnom prostoru i reproducirale poznata stajališta i tvrdnje bez originalnog i istančanog osvrta na iste. Autori nisu propustili analizirati i da li su nevladine organizacije u BiH usvojile narative propagirane od strane njihovih donatora, ili su u okviru provedenih projekata uspjele oblikovati nova stajališta čija bi konačna materijalizacija mogla uticati na ishode i pravce djelovanja zvaničnih aktera u procesu.

NATO i odnosi sa BiH vlastima iz perspektive realnog sektora: izazovi i prilike, naslov je poglavlja 11 za koji su odgovorne Emman Žiško i Ajla Kuluglić. Autorice ispituju kako su narativi o ulozi NATO-a definirani u realnom sektoru BiH, te da li je diskurs bh. privrednika i njihovih poslovnih partnera iz inostranstva, konkurentan ili komplementaran sa stavovima lokalnih političara i predstavnika vlasti u BiH. Predmet analize su i načini na koje realni sektor može doprinijeti procesu oblikovanja javnog mnijenja o saradnji i potencijalnim integracijama BiH u NATO Savez, kao i implikacije na ukupnu stabilnost, investicijski portfolio i ekonomski prosperitet zemlje.

Na kraju, u poglavlju 12, Nina Kurt i Selma Ibrenkić, u fokus istraživanja stavljaju medijsko izvještavanje, oblikovanje i prenošenje narativa i diskursa o NATO Savezu, unutar i izvan konteksta saradnje i-ili integracije BiH, u digitalnim i štampanim bh. medijima. Autorice identificiraju i grupiraju narative koji se prožimaju u medijskim člancima o NATO Savezu, te analiziraju njihovu genezu, međusobnu povezanost s drugim narativima i diskursima plasiranim u medijima ili unutar političkih krugova, sociopolitičke implikacije i učinke na informiranje javnosti i oblikovanje javne svijesti o ovoj temi.

Jedanaest tema predstavljenih kroz 11 poglavlja, pripremiło je 14 autora-ica, radeći istraživački i autorski dio posla u parovima. Iako su ciljane grupe bile različite, samim tim i izvori, metode i veličina uzorka, to je samo pomoglo da ovo veoma važno, kompleksno, pa i osjetljivo pitanje, bude razjašnjeno s više strana, te da se, u konačnici, čitaocima ovog zbornika pruži što realističnija slika. Cilj nije da se pitanje odnosa BiH i NATO učini jednostavnijim, naprotiv. Dekonstrukcija dominantnih i prevladavajućih narativa o odnosima BiH sa NATO-om upravo i treba da ukaže na kompleksnost političkog odlučivanja u savremenim heterogenim društvima. Perspektive sa margina društva ne moraju se, nužno, razlikovati od glavnih tokova, ali je u kontekstu donošenja informiranih, odgovornih, demokratskih i inkluzivnih odluka, neophodno imati ih u vidu.

Literatura

Domi, T., i Petrić, D. (2019). BiH's Contributions to International Military-Security-Peace Operations, u Hasić J. i Karabegović D. (ur.), *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, Springer International Publishing, str. 137–161. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05654-4_7

Džananović, N. (2019). BiH's Engagement in Multilateral Fora: Key Foreign Policy Positions Within International Organizations. u Hasić J. i Karabegović D. (ur.), *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, Springer International Publishing, str. 137–161.. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05654-4_7

Grillot, S., Cruise, R., i D'Erman, V. (2010). Developing security community in the Western Balkans: The role of the EU and NATO. *International Politics*, 47(1), str. 62–90.

Hasić, J., i Karabegović, D. (2019). Structure, Frameworks, Processes, Institutions and Actors of BiH Foreign Policy Since Independence. In *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, Palgrave Macmillan, str. 1–22.

Hasić, J., i Sijamija, M. (2018). Stable and state subsidized party membership in Bosnia and Herzegovina. u *Party Members and Their Importance in Non-EU Countries* Routledge, str. 44-66.

Hasić, J., i Yesilyurt, Z. (2020). Milorad Dodik's Public Attitudes and Perceptions Toward the ICTY: Operational Code Analysis. *Politička misao: časopis za politologiju*, 57(4), str. 78-99.

Jazeel, T., i Legg, S. (2019). Subaltern Studies, Space, and the Geographical Imagination, str 1-35, <https://doi.org/10.2307/j.ctv5npht.4>

Ministarstvo obrane BiH. (2005). *Bijela knjiga odbrane Bosne i Hercegovine*. Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine.

Poglavlje II

Geneza i perspektive saradnje bosanskohercegovačkih institucija i vlasti s NATO-om

Nikola Lero i Davor Džakula

Uvod

Prema zvanično dostupnim službenim podacima, vanjska politika Bosne i Hercegovine usmjerena je ka očuvanju i unapređenju trajnog mira, sigurnosti, stabilnog demokratskog i sveukupnog državnog razvoja te doprinosu međunarodnom miru i sigurnosti. U kontekstu jačanja međunarodne sigurnosti, Bosna i Hercegovina je, kroz akt Predsjedništva BiH iz 2003. godine pod naslovom Opšti pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike BiH, definisala približavanje Evropskoj uniji i NATO-u kao strateške ciljeve BiH. Odmah po pristupanju BiH Partnerstvu za mir (engl. Partnership for Peace - PfP), formalizovanog potpisivanjem Okvirnog dokumenta s NATO-om 2006. godine, podnesen je zvanični dokument koji čini osnovu oblikovanja napora BiH za unapređenje odnosa s NATO-om.

Od tog perioda pa do danas, nastavak provođenja aktivnosti u odnosu na NATO postaje jedan od vanjskopolitičkih prioriteta institucija BiH, o čemu svjedoči i važeća Strategija vanjske politike BiH za period 2018–2023. godine. Trenutne aktivnosti prvenstveno su usmjerene ka aktivaciji i implementaciji MAP-a i drugih aktivnosti utvrđenih Zakonom o odbrani BiH. Na taj način, izraženo je uvjerenje da će Bosna i Hercegovina dodatno raditi na unapređenju svojih institucionalnih reformi i svoje efikasnosti u domenu odbrane i bezbjednosti (Preljević, 2017).

Međutim, od 2014. godine postoji snažno neslaganje među domaćim političkim elitama u BiH, tačnije između izabranih lidera RS i FBiH – oko nastavka razvoja vanjskopolitičkog odnosa BiH prema NATO-u. Vodeće strukture i političke elite sa sjedištem u FBiH otvoreno i beskompromisno podržavaju prospekt punopravnog članstva BiH u NATO-u, u skladu sa jasno definisanim ciljevima propisanih Zakonom o odbrani BiH, brojnim skupštinskim deklaracijama, odlukama i strateškim vanjskopolitičkim dokumentima Predsjedništva BiH. S druge strane, političko rukovodstvo RS često politizira ovu temu, prijeteci referendumom o eventualnom pristupanju NATO-u. Konkretno, političko rukovodstvo RS, na čelu sa predsjednikom Miloradom Dodikom, često se protivi implementiranju i aktiviranju Akcionog plana za članstvo u NATO-u i uporno se opire ispunjavanju određenih uslova vezanih za navedeni status (Hasić, 2020). Takav vid osporavanja ili odugovlačenja integracije BiH u NATO može se posmatrati kao jedan od načina da domaće političke elite indirektno ospore primjenu uloge „unutrašnjih spoljnopolitičkih politika“ BiH kao međunarodnog pružaoca sigurnosti, posebno u misijama koje predvodi NATO (Domi i Petrić, 2019).

Bez obzira na dnevopolitička neslaganja o intenzitetima i pravcu djelovanja u unapređenju saradnje s NATO-om ili potencijalnom članstvu, ključni prioriteti za BiH u saradnji s NATO-om uključuju jačanje saradnje sa evropskim i euroatlantskim strukturama, vladavinu zakona, demokratsku kontrolu oružanih snaga i obavještajno-sigurnosnog sistema, reformu odbrambenog sektora, planiranje i budžetiranje odbrane, vojnu interoperabilnost, upravljanje ljudskim resursima, upravljanje kriznim situacijama i civilno planiranje za hitne slučajeve, sigurnost sistema i zaštite podataka te javnu diplomaciju. Iz iskustava zemalja koje su se već priključile Alijansi, poznato je da se tokom procesa priključenja, kroz NATO strukture i djelovanje, također podržavaju šire demokratske, institucionalne i pravosudne reforme u zemljama članicama, što je moguće i očekivati u slučaju eventualnog pristupanja BiH. BiH je već pokazala visok nivo ispunjavanja svih obaveza u korištenju dostupnih alata i mehanizama strukturalne saradnje u procesu integracije u NATO, pa je stoga moguće zaključiti kako će tehnički dio posla oko jačanja saradnje ili eventualnog članstva biti moguće ispuniti ukoliko se za to stvore i politički preduslovi.

Osnovni cilj ovog poglavlja jeste predstavljanje geneze odnosa institucija Bosne i Hercegovine s NATO-om, u okviru dosadašnjeg razvoja partnerstva s NATO-om za period od 2006. do kraja 2022. godine. Ovo pregledno poglavlje utemeljeno je na analizi i sistematizaciji javno dostupnih primarnih izvora zvaničnih institucija BiH i NATO-a o ključnim događajima vezanim za unapređenje međusobnih odnosa, uz dopunjen presjek relevantnih opservacija iz sekundarne literature na

ovu temu, a radi potpunije kontekstualizacije analiziranih historijskih događaja.

Hronološki razvoj i ključne prekretnice u odnosima BiH i NATO-a

Počeci vanjskopolitičke orijentacije Bosne i Hercegovine ka razvoju vanjskih odnosa sa Sjevernoatlantskom alijansom (NATO) datiraju od kasnih 1990-ih¹ i nastavljaju se sredinom 2000-ih (Hasić i Karabegović, 2019). Nakon što su mirovne snage Evropske unije (EUFOR) preuzele odgovornost za održavanje bezbjednosti u BiH 2004. godine, NATO je nastavio da pruža podršku transformaciji bh. društva kroz aranžmane Berlin plus. Osnovan je NATO vojni štab u Sarajevu kako bi direktno pomogao lokalnim vlastima u reformama odbrane. U novembru 2006. godine na NATO Samitu održanom u Rigi, Bosna i Hercegovina je pozvana, a u decembru iste godine formalno je pristupila NATO programu Partnerstvo za mir (PzM). Već u maju 2007. godine BiH se pridružila Procesu planiranja i revizije PzM (engl. Planning and Review Process PARP), a nakon čega je potpisan i Sporazum o sigurnosti s NATO-om. Nakon obavljene certifikacije od strane NATO-ovog Ureda za sigurnost, bosanskohercegovačkim institucijama omogućen je pristup povjerljivim informacijama NATO-a.

U aprilu naredne godine na Samitu NATO-a u Bukureštu, BiH je pozvana da započne Intenzivirani dijalog. Proces je formalno započeo u septembru 2008. i trajao je do februara 2009. godine, kad su obavljene planirane konsultacije po poglavljima: politička i ekonomska pitanja, sigurnosna i odbrambena pitanja, pitanja sigurnosti informacija, pitanja resursa i pravna pitanja. Nedugo nakon toga BiH je ratificirala Sporazum o statusu snaga (engl. *Status of Forces Agreement*, skraćeno SOFA), te je usvojila i svoj prvi Individualni partnerski akcioni plan (engl. *Individual Partnership Action Plan*, skraćeno IPAP) za period 2008–2010. godine.

U oktobru 2009. godine nadležne institucije BiH podnijele su zahtjev za Akcioni plan za članstvo (engl. *Membership Action Plan*, skraćeno MAP), koji je razmatran u aprilu 2010. godine na sastanku u Talinu. Sjevernoatlantski savjet (NAC) na nivou ministara vanjskih poslova odlučio je da primi BiH u MAP. Na osnovu

¹ Veze između BiH i NATO-a datiraju iz sukoba 1992-1995, kada je NATO pokrenuo operaciju Deny Flight. Angažovanje Alijanse u BiH dalo je podsticaj za promjenu prirode njene ukupne misije u periodu nakon hladnog rata (Aibet i Bieber, 2011). Odnos između BiH i NATO-a dalje je evoluirao nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma (DPA), uglavnom kroz angažman misije snaga za implementaciju predvođenih NATO-om u BiH (IFOR). Nakon 1998. pažnja se pomjerila na rješavanje strukturalnih razloga za nasilje i sukobe i izgradnju pozitivnog mira u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini (Keil i Kudlenko, 2015).

ove odluke NAC je ovlašten da prihvati prvi Godišnji nacionalni program u okviru MAP-a (*engl. Annual National Programme, skraćeno ANP*) Bosne i Hercegovine onda kada bh. nadležne vlasti ispune uslov knjiženja nepokretne perspektivne vojne imovine kao državne imovine koju bi koristilo Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine.

U novembru 2010. godine u završnoj Deklaraciji sa Samita NATO-a u Lisabonu, šefovi država i vlada zemalja članica izrazili su punu podršku euroatlantskim integracijama BiH i ohrabрили domaće političke elite da rade zajedno, da ulože dodatne napore u poboljšanju efikasnosti i održivosti državnih institucija i nastave s provođenjem reformi. U Deklaraciji se, između ostalog, navodi da će lideri Saveza prihvatiti ubrzanje procesa postizanja euroatlantskih aspiracija BiH, te da će NATO sa svoje strane nastaviti da pruža tehničku pomoć BiH u provođenju reformi, uključujući pomoć neophodnu za početak MAP-a. Slične poruke su upućene i u maju 2012. godine, u završnoj Deklaraciji Samita NATO-a u Chicagu, kada su saveznici snažno podržali aspiracije BiH ka članstvu u NATO-u. Pozdravljen je značajan napredak uključujući formiranje VM Bosne i Hercegovine kao i politički dogovor postignut 9. marta 2012. o knjiženju nepokretne vojne imovine².

U martu 2013. godine u Briselu je održan sastanak NAC plus BiH. Delegaciju BiH predvodio je član Predsjedništva BiH g. Željko Komšić. U istom mjesecu Savjet ministara BiH usvojio je i treći dvogodišnji IPAP za period 2014–2016. Nedugo nakon toga Bosnu i Hercegovinu posjetio je generalni sekretar NATO-a Anders Fogh Rasmussen. Sastanci su održani sa Predsjedništvom BiH, Kolegijem PS Bosne i Hercegovine, predsjedavajućim SM Bosne i Hercegovine, liderima političkih stranaka i predstavnicima međunarodne zajednice. Tom prilikom ponovljena je podrška aspiracijama BiH za prijem u članstvo NATO-a. U Završnoj deklaraciji Samita NATO-a u Walesu ponovljene su iste poruke. NATO je aktivno ohrabrio rukovodstvo BiH da poduzme potrebne korake kako bi prvi MAP ciklus mogao biti aktiviran u najkraćem mogućem roku.

² U februaru 2011. godine BiH je usvojila svoj drugi IPAP za period 2011–2013. godine. Više od godinu dana nakon toga, Savjet ministara BiH u julu 2012. godine, osnovao je NATO koordinacioni tim (NKT), čiji sastav je podignut na nivo zamjenika ili pomoćnika ministara.

U novembru 2015. godine Predsjedništvo BiH je Zaključkom potvrdilo spremnost potpunog ispunjenja uvjeta za aktiviranje MAP-a. U decembru iste godine u izjavi o politici NATO otvorenih vrata, nakon sastanka ministara vanjskih poslova NATO članica, pozdravljen je napredak koji je napravila Bosna i Hercegovina. Svi relevantni lideri pozvani su da nastave sa neophodnim reformama kako bi zemlja ostvarila svoje euroatlantske aspiracije i kako bi bilo aktivirano učešće u MAP-u (Predsjedništvo BiH, 2015).

U julu 2016. godine u Završnoj deklaraciji sa Samita NATO-a u Varšavi, u dijelu koji se odnosi na Bosnu i Hercegovinu, pored podrške suverenitetu i teritorijalnom integritetu, sigurnosti i stabilnosti, ponavlja se podrška bosanskohercegovačkim vlastima u nastojanjima da nastave sa reformama i napretkom ka poboljšanju odnosa s NATO-om. Također, iskazuje se opredijeljenost NATO-a da što prije aktivira Akcijski plan za članstvo za BiH, te se pozivaju nadležni u BiH da intenziviraju aktivnosti na ispunjenju Talinskog uslova kao i na usvajanju Pregleda odbrane. Iskazana je zahvalnost Bosni i Hercegovini za doprinos NATO vođenim operacijama kao i opredijeljenost za regionalni dijalog, saradnju i sigurnost. U novembru iste godine, Predsjedništvo BiH je usvojilo dokument Pregled odbrane (engl. Defense Review), te Plan razvoja i modernizacije OSBiH 2017–2027, koji je sastavni dio Pregleda odbrane i vezan je za buduća finansijska ulaganja u odbrambeni sektor. Cilj Pregleda odbrane jeste definiranje osnova vizije i dugoročnog razvoja Oružanih snaga BiH te planiranje daljnjih aktivnosti u sektoru odbrane usmjerene na izgradnju modernih, kvalitetno opremljenih i obučanih oružanih snaga koje će biti u stanju da odgovore različitim zahtjevima i potrebama (Ministarstvo odbrane BiH, 2016). U februaru naredne godine, Predsjedništvo BiH usvojilo je Plan implementacije Pregleda odbrane kao i Akcioni plan implementacije plana razvoja i modernizacije Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u periodu 2017–2027. godine (Predsjedništvo BiH, 2017).

U februaru 2018. godine, Bosnu i Hercegovinu je posjetio generalni sekretar NATO-a g. Jens Stoltenberg. Na sastanku sa članovima Predsjedništva potvrđen je puni konsenzus i interes BiH da se što prije aktivira MAP. U uzvratnom susretu u junu iste godine, predsjedavajući Predsjedništva BiH predvodio je delegaciju BiH na sastanku NAC plus BiH na nivou stalnih predstavnika članica NATO-a. Tom prilikom prezentirana je aktuelna situacija vezana za euroatlantsku integraciju BiH uz razmjenu mišljenja i komentare saveznika. U decembru iste godine, Sjevernoatlantski savjet (NAC) usvojio je IPAP 2017–2019. za BiH, čime je zvanično otpočeo peti ciklus saradnje između NATO-a i BiH.

Naredna 2018. godina bila je značajna zbog NATO odobrenja upućenog prema zvaničnim institucijama BiH za podnošenje prvog Godišnji nacionalnog programa (ANP), a nakon čega je održan sastanak NAC-a sa bh. predstavnicima. Predsjedništvo BiH je u novembru 2019. godine usvojilo Program reformi BiH, uz zaključak da će taj dokument dostaviti putem Stalne misije BiH pri NATO-u u sjedište ovog vojnog Saveza u Briselu dan nakon što novo Vijeće ministara BiH bude potvrđeno u Zastupničkom domu Parlamenta BiH. Ovaj dokument zvanično je predat u NATO HQ u Briselu 23. 12. 2019. godine. S obzirom na završetak ciklusa 2019–2020, Bosna i Hercegovina je bila zadužena za izvršavanje samoprocjene implementiranih aktivnosti, odnosno reformskih procesa definisanih Programom reformi. U februaru 2021. godine Savjet ministara BiH jednoglasno je usvojio zaključak o realizaciji Programa reformi Bosne i Hercegovine 2019–2020. koji sadrži tabelarni prikaz provedenih aktivnosti nadležnih institucija u BiH, u vezi sa političkim i ekonomskim pitanjima, odbrambenim i pitanjima sigurnosti, te resursima i pravnim pitanjima.

U jeku globalne pandemije razvoj odnosa BiH s NATO-om obilježen je nešto nižim obimom aktivnosti i manjim intenzitetom. Od najznačajnijih događaja u ovom periodu, vrijedi izdvojiti zaključke Političkog komiteta NATO-a kojim se prihvata predloženi Program reformi BiH, te posjetu NATO stožeru u Briselu i sastanak sa Komitetom zamjenika stalnih predstavnika NATO-a i sastanak sa generalnim sekretarom NATO-a g. Stoltenbergom na nivou MVPBiH i MOBiH. Teme su uključivale političku situaciju u zemlji, implementaciju Programa reformi BiH, prioritete Savjeta ministara BiH, regionalne odnose i saradnju, implementaciju Pregleda obrane i plana modernizacije Oružanih snaga BiH, angažman BiH u Resolute Support misiji. U maju i junu 2021. godine održana je velika bilateralna vojna vježba Brzi odgovor 2021 na području Manjače i Glamoča, te aerodroma Dubrava uz zajedničko učešće Oružanih snaga SAD-a i BiH. Vježba je bila dio velikih vojnih manevara američkih snaga nazvanih Branilac Evrope 21.

Saradnja između BiH i NATO-a: strukture, alati i mehanizmi

Bosna i Hercegovina aktivno unapređuje i intenzivira svoju saradnju s NATO-om kroz korištenje nekoliko instrumenata, između ostalog, kroz: Individualni partnerski program (IPP), Individualni partnerski akcioni plan (IPAP), Proces planiranja i revizije (PARP), Intenzivirani dijalog (ID), učešće u kriznim situacijama i planiranje hitnog odziva.

Okosnica saradnje BiH s NATO-om definisana je u Individualnom partnerskom akcionom planu. IPAP objedinjava sve različite mehanizme saradnje kroz koje BiH komunicira sa Savezom, stavljajući akcent na aktivnosti za bolju podršku domaćim reformskim naporima. BiH je pristupila IPAP-u u januaru 2008. godine, nakon što je NATO dao saglasnost za to. Institucije BiH su nakon toga izradile Prezentacioni dokument IPAP koji je NATO usvojio u februaru 2008. godine, da bi u septembru iste godine BiH usvojila svoj prvi IPAP za period 2008–2010. godine (Atlantska inicijativa, 2021).

NATO Koordinacioni tim Savjeta ministara BiH još je u 2010. godini pripremio i izradio IPAP BiH za period 2011–2013. Dokument je u januaru 2011. usaglašen s NATO-om, te je NAC u skladu sa za to predviđenom procedurom, odobrio IPAPBiH za period 2011–2013. NATO Koordinacioni tim Savjeta ministara BiH je pripremio i dostavio NATO-ovom štabu u Briselu dokument Samoprocjene implementacije IPAPBiH za 2010. i prvi kvartal 2011, u kojem je detaljno prikazan stepen implementacije planiranih aktivnosti ministarstava i institucija BiH u okviru IPAP-a, za navedeni period.

U periodu 2011–2012, održani su brojni sastanci u Sarajevu s ciljem razmatranja stepena implementacije IPAPBiH i sa ciljem kreiranja druge procjene stepena implementacije IPAPBiH 2011–2013. U sastavu tima bili predstavnici NATO PASP (sigurnosna politika), NATO PDD (javna diplomacija), NATO OPS (operacije). Primjetno je da je iskazan visok stepen ozbiljnosti Komisije za NATO integracijski proces u pripremi ove posjete i implementiranju IPAPBiH. PPC (engl. Political and Partnerships Committee) je krajem decembra 2012. usaglasio i prihvatio Procjenu stepena implementacije IPAPBiH 2011–2013.

U 2013. godini, delegacija NATO štaba Brisel boravila je u Sarajevu radi procjene IPAP 2011–2013, nakon čega je uslijedio sastanak u Briselu, u vezi procjene IPAP 2013–2014. godine i usvajanje trećeg dvogodišnjeg IPAP-a za period 2014–2016. U oktobru 2016. bh. vlasti su prezentirale samoprocjenu realizacije IPAP-a za period septembar 2015–2016. godine (tzv. sedmi ciklus), a nakon pripremnih aktivnosti i obavljenih konsultacija, NATO je početkom decembra 2017. odobrio IPAP za BiH za period 2017–2019.

U okviru Prezentacijskog dokumenta BiH kojeg je predala NATO-u po prijemu u program Partnerstvo za mir, Bosna i Hercegovina je preuzela obavezu razvijanja različitih mehanizama interaktivne saradnje s NATO-om, a jedan od njih je i Proces planiranja i revizije (PARP). Ovaj mehanizam omogućava identifikaciju snaga i sposobnosti partnerske zemlje koje mogu biti na raspolaganju NATO-u u pogledu vježbi i NATO vođenih operacija, te planiranje razvoja ovih sposobnosti i kapaciteta. Koristi se i kao jedan od glavnih mehanizama za vođenje i procjenu odbrambenog i vojnog napretka u reformama. Učestvovanje partnerske zemlje u PARP-u je, između ostalog, preduslov za pristupanje MAP-u.

Bosna i Hercegovina također učestvuje u PARP procesu od maja 2007. i prošla je više od šest ciklusa procjene. U okviru PARP-a, BiH kao i sve partnerske zemlje, zadužena je pripremanje tzv. PARP pregleda (tj. davanje odgovora na tzv. PARP upitnik), u kojem se definiraju snage i kapaciteti koji će biti na raspolaganju NATO-u, daje prikaz odbrambenih planova, strukture oružanih snaga, podaci o budžetu i dr. Na osnovu ovih informacija NATO razvija prijedlog Partnerskih ciljeva (engl. Partnership Goals - PG), koje nakon usaglašavanja i međusobnih konsultacija, BiH treba da prihvati i deklarira kao ciljeve saradnje u okviru PARP-a. NATO kontinuirano prati i analizira napredak koji ostvaruje partnerska zemlja u implementaciji Partnerskih ciljeva, tokom dvogodišnjeg ciklusa putem PARP procjene, čime se daju smjernice za daljnji razvoj u okviru ovog mehanizma saradnje. Savjet ministara BiH je 2018. godine usvojilo Informaciju Ministarstva odbrane BiH o statusu partnerske saradnje BiH i NATO-a u okviru Programa planiranja i revizije (PARP). Dokument PARP procjena BiH za 2018. godinu, Sjevernoatlantski savez je usvojio polovinom augusta 2018. godine. Dokument obuhvata pregled planiranih ciljeva za saradnju između NATO-a i BiH do 2024. godine (i uključuje obuke, vježbe, NATO vođene operacije, realizovanje ciljeva IPAP-a, kao i aktivnosti u vezi sa aktiviranjem MAP-a).

Kao zemlja kandidat i NATO partner, BiH razvija odnos sa NATO-om kroz učešće u zajedničkim aktivnostima i vježbama koje imaju za cilj podizanje spremnosti za odgovor na hitne slučajeve poput prirodnih katastrofa i sl. Kao izraz navedene opredijeljenosti, BiH je bila domaćin velike zajedničke/regionalne vježbe Bosna i Hercegovina 2017 u oblasti Tuzle, kao i uspješno NATO EADRCC vježbe za otklanjanje posljedica prirodnih i drugih katastrofa. U novembru 2020. godine održana je Humanitarian Efforts 2020 vježba u okviru B9 Foruma s ciljem jačanja vojne saradnje kao odgovora na sigurnosne izazove u regionu. Nakon toga, održana je Quick Response 2020 vježba u BiH uz učešće 20 država pod EUFOR-ovom komandom. Uslijedila je vojna vježba na Manjači, uz primjenu svih NATO standarda, čime je

potvrđena spremnost i nivo interoperabilnosti i sposobnosti Oružanih snaga BiH za učešće u vježbama NATO-a za krizne odgovore. U junu 2021. BiH je bila domaćin dijela međunarodne vježbe Immediate Response 2021, u suorganizaciji Komande kopnenih snaga SAD-a za Evropu (USAREUR).

Predsjedavanje Bosne i Hercegovine Američko-jadranskom poveljom (A5)

Američko-jadranska povelja (A5) inicirana je 2. 5. 2003. godine, kada su ministri vanjskih poslova SAD-a, Albanije, Hrvatske i Makedonije u Tirani potpisali sporazum. Američko-jadranska povelja predviđa jačanje sigurnosti i stabilnosti kao preduvjeta za što brže uključivanje u euroatlantske integracije, te jačanje demokratije i manjinskih prava. Uz navedeno, zemlje su se obavezale na borbu protiv terorizma, prekograničnog kriminala, oružja za masovno uništenje, korupcije i trgovine drogom. Bosna i Hercegovina je, zajedno sa Crnom Gorom, pristupila u punopravno članstvo Američko-jadranske povelje u decembru 2008. godine. Pored Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Makedonije kao punopravnih članica, Republika Srbija ima status promatrača u ovoj inicijativi (Atlantska inicijativa, 2010).

Tokom pandemijske 2020. godine, BiH je predsjedavala Američko-jadranskom poveljom. U okviru bh. predsjedavanja A5, održana je videokonferencija političkih direktora ministarstava vanjskih poslova i obrane članica i promatrača A5. Na sastanku su predstavljeni i prioriteti predsjedavanja BiH Američko-jadranskom poveljom kao i aktivnosti koje bh. zvanične institucije namjeravaju provesti u narednom razdoblju. Tokom videokonferencije učesnici su razmijenili mišljenja o regionalnoj saradnji s posebnim naglaskom na pandemiju COVID-19 te trenutnim izazovima u regiji. U tom smislu je posebno naglašen značaj Američko-jadranske povelje kao instrumenta za unapređenje saradnje u oblasti sigurnosti, odbrane i zajedničkog odgovora na krizne situacije (MVPBiH, 2020).

U februaru 2021. godine Savjet ministara BiH usvojio je zaključak o realizaciji Programa reformi Bosne i Hercegovine 2019–2020, dok je Ministarstvo vanjskih poslova BiH zaduženo da cjelovit dokument dostavi Predsjedništvu BiH na uvid, kao i da ovaj dokument proslijedi u sjedište NATO-a u Briselu. MVPBiH i MOBiH zaduženi su za početak izrade Programa reformi Bosne i Hercegovine 2020–2021, a na istoj sjednici donesena je odluka o uspostavljanju Komisije za saradnju s NA-

TO-om Bosne i Hercegovine³, za koju je MVP Bosne i Hercegovine otpočelo proceduru objavljivanja u „Službenom glasniku BiH“. Prema odluci Savjeta ministara komisiju čini ukupno 21 član, po 7 iz svakog konstitutivnog naroda.

Novi ciklus Programa reformi 2021. završen je, Komisija ga je jednoglasno usvojila te je dostavljen krajem maja 2021. Savjetu ministara BiH na dalju proceduru. Nedugo nakon toga, bh. predstavnici učestvovali su na sastanku Političkog komiteta NATO-a i održali odvojene sastanke sa visokim zvaničnicima NATO-a. Ovom prilikom podnesen je izvještaj o formiranju Komisije za saradnju s NATO-om BiH, načinu rada, glasanja i donošenja odluka.

Komisija za saradnju s NATO-om

Na 28. redovnoj sjednici Savjeta ministra BiH, održanoj u februaru 2021. godine donesena je odluka o uspostavljanju Komisije-Povjerenstva za saradnju s NATO-om Bosne i Hercegovine, za koju je Ministarstvo vanjskih poslova BiH otpočelo proceduru objavljivanja u „Službenom glasniku BiH“. Komisija za saradnju s NATO-om, između ostalog, nadležna i za organizaciju i rukovođenje izradom godišnjih dokumenata Programa reformi u okviru saradnje BiH i NATO-a te njihovo dostavljanje Vijeću ministara BiH na razmatranje i usvajanje. Također, nadležna je i za realizaciju obaveza iz dokumenta Program reformi Bosne i Hercegovine.

Prva (inauguralna) sjednica Komisije održana je narednog mjeseca, tokom koje je usvojen Poslovnik o radu Komisije, kao pravnog osnova za dalje djelovanje. Nakon toga članovi Komisije pristupili su usaglašavanju metodologije za izrađivanje Programa reformi 2020–2021. Ministarstvo vanjskih poslova BiH i Ministarstvo odbrane BiH zaduženi su za koordinaciju aktivnosti na prikupljanju priloga iz nadležnosti institucija BiH. Aktivnosti su započele slanjem zahtjeva svim institucijama uključenim u rad Komisije, kao i ostalim, za dostavljanje pregleda aktivnosti za tekuću godinu do kraja 2021. godine.

³ Komisija za saradnju s NATO-om Bosne i Hercegovine uspostavljeno je Odlukom Savjeta ministara BiH, donesenom na 28. sjednici održanoj 24. 2. 2021. godine.

Druga sjednica Komisije, održana u aprilu 2021. godine, bila je fokusirana na razmatranje i usvajanje nacrtu Programa reformi 2021, uključujući opšti tekstualni i tabelarni dio. Izmjene tekstualnog dijela Programa bile su nomotehničke prirode, riječi “evroatlantske integracije” zamijenjene su riječima “evroatlantski procesi”. Tabelarni dio ostao je nepromijenjen, s obzirom da su članovi Komisije unaprijed dostavili svoje priloge, iz nadležnosti institucija iz kojih dolaze.

Na narednim sjednicama Komisije, u 2022. godini, na kojima su prisustvovali i strani zvaničnici iz NATO-a i NATO kontakt Ambasade u Sarajevu, razmatrani su izrađivanje Programa reformi BiH za 2022. godinu. Usaglašeno je da će se metodologija pripreme prvog nacrtu ovog dokumenta odvijati po istoj dinamici kao i za Program reformi 2021, odnosno da će sve institucije uključene u rad Komisije ažurirati i dostaviti svoje priloge do kraja mjeseca maja, nakon čega bi na narednoj sjednici Komisija utvrdila konačan prijedlog Programa reformi 2022. BiH još uvijek nije dostavila NATO-u izvještaj o realizaciji obaveza iz Programa reformi za 2022. godinu, a s obzirom na kašnjenje reimenovanja članova Komisije, nije ni otpočela sa radom na izradi nacrtu Programa reformi za 2023. godinu.

Posljednja sjednica Komisije za saradnju s NATO-om je u oktobru 2023. godine u Ministarstvu vanjskih poslova Bosne i Hercegovine⁴. Članovi Komisije i strani gosti informisani su o učešću bh. delegacije na NATO samitu u Vilnijusu, te o statusu Informacije o preporukama NATO-a po dokumentu Informacija o realizaciji aktivnosti po Programu reformi 2021. i Programu reformi 2022. Također je dogovoreno i pokretanje procedure izrade Programa reformi 2023. u skladu sa ranije usaglašenom metodologijom. Predsjedavajući Komisije, g. Josip Brkić, informisao je članove da je Bosna i Hercegovina dobila potvrdu za organizovanje NATO Partnerskog simpozijuma 360 naredne godine, što će biti jedan od najznačajnijih događaja i potvrda uspješne saradnje i partnerstva BiH i Alijanse.

Pojedine grupe građana i organizacije civilnog društva, koje se primarno bave pitanjima sigurnosti, iskazale su zabrinutost zbog prekida euroatlanskog puta BiH inertnim radom Komisije, te su iskazali očekivanje za brzo obnavljanje funkcionalne institucionalne saradnje s NATO-om, posebno od državnog tijela koje je zaduženo za ispunjavanje preuzetih obaveza i dostavljanje zvaničnih dokumenata u okviru Akcionog plana za članstvo BiH (CSS Sarajevo, 2023).

⁴ U junu 2023. godine Savjet ministara Bosne i Hercegovine razmatrao je Prijedlog odluke o izmjenama i dopunama Odluke o uspostavljanju Komisije za saradnju s NATO-om BiH čiji je predlagач sama Komisija za saradnju s NATO-om BiH.

Budućnost saradnje Bosne i Hercegovine s NATO-om u kontekstu regionalne sigurnosne dinamike

U kontekstu NATO saradnje i potencijalnog pristupanja u regionu Zapadnog Balkana, ukupna slika je slojevita i zamršena. Liberalno upravljanje bezbjednošću u regionu fokusirano na NATO postalo je neujednačeno. Dok su neke države već ušle u NATO (npr. Albanija, Crna Gora i Sjeverna Makedonija), Srbija je u decembru 2007. proglasila vojnu neutralnost, indirektno ometajući i pristupanje BiH preko predstavnika entiteta Republika Srpska u institucijama BiH koji insistiraju na usklađivanju sa politikom Beograda u sigurnosnim pitanjima (Ejdus i Kovačević, 2019).

U Albaniji postoji neupitna politička volja da bude dio prostora kolektivne bezbjednosti, u kontekstu NATO-a. Ovo je podržano snažnom javnom podrškom da će članstvo u NATO-u i Evropskoj uniji veoma pozitivno da doprinese bezbjednosti Albanije. Većinu reformi u oblasti bezbjednosti, odbrane i spoljne politike indukuju ili EU i NATO, no promovišu ih i domaća politička elita i politički stručnjaci, te na kraju podržavaju i sami građani (Dirmishi et al., 2021). U slučaju Sjeverne Makedonije, pristupanje zemlje NATO-u duboko je stabilizovalo opštu bezbjednost. Ipak, samo mali dio građana zna sve benefite koje donosi članstvo u NATO-u. Za ogromnu većinu, NATO ne doprinosi njihovom blagostanju, životnom standardu ili kvaliteti života. Štaviše, neke države poput Rusije otvoreno su se protivile ulasku Sjeverne Makedonije u NATO (Stefanovski, 2023). Crna Gora je, također, članica NATO-a od 2017. godine, a NATO sistem kolektivne odbrane daje joj garanciju i zaštitu od vojnih prijetnji. Vojska Crne Gore je u procesu modernizacije i izgradnje kapaciteta. Tokom upravljanja krizom za vrijeme pandemije COVID-19, u okviru treće misije, Vojska Crne Gore je pružala pomoć civilnim institucijama i aktivno učestvovala u aktivnostima dekontaminacije. Za Crnogorce pristupanje NATO-u bilo je kombinovano sa brojnim osjetljivim domaćim pitanjima, kao što su nametanje tema nacionalnog identiteta koje izazivaju duboke podjele u društvu, kontrola opozicionih medija te zloupotreba državnih resursa (Stojarova, 2020).

Što se tiče pristupanja NATO-u, čini se da su i Srbija i Bosna i Hercegovina neograničeno daleko od pristupanja ovoj organizaciji. Odbijanje Srbije da proaktivno teži članstvu u NATO-u nije samo zbog NATO bombardovanja Srbije 1999. godine već uglavnom zbog snažnih odnosa koje je razvila sa Rusijom. Historijski gledano, uticaj Rusije u regionu je također uticao na procese proširenja NATO-a i nastavlja da igra ulogu (Barani, 2003). Iako je Srbija ušla u program NATO-a Part-

nerstvo za mir sredinom 2000-ih, ona je odlučila da ostane van formalnih planova za članstvo⁵. S druge strane, različiti usvojeni dokumenti o odbrani i bezbjednosti ukazuju na činjenicu da je „ključ za postizanje neupitne kolektivne vojne sigurnosti članstvo u NATO-u, jer bi tada nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine bili garantovani od strane cjelokupne Alijanse“ (Bijela knjiga odbrane, 2005). Planovi proširenja NATO-a i otvaranja puta ka članstvu BiH u Alijansi nastavili su se razvijati i narednih godina kao „partnerstvo na izgradnji mira i na demokratizaciji Evrope izgrađeno na zajedničkim vrijednostima“ (Kavaz-Hukić i Fejzić, 2014). Iako je u jednom trenutku svoje historije BiH uspjela iznutra kalibrirati svoj NATO fokus, usmjeren na nastavak „strukturalne saradnje“ i cilj budućeg članstva, uslijedio je znatno niži nivo angažmana, zbog unutrašnjih i vanjskih pritisaka. Naime, buduća integracija BiH u NATO i dalje ostaje eksternalizovani izazov, ne samo od Srbije već i od Rusije. Naime, Rusija je glavni međunarodni sponzor srpskih nacionalističkih lidera u zemlji (i Srbiji) od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, no postoje i dokazi o sličnim uvertirama nedavno i nacionalističkim hrvatskim elitama u BiH (i Hrvatskoj) (Mujanović, 2019). Shodno tome, ruski zvaničnici nisu težili izgradnji odnosa sa BiH, već sa RS-om i imaju direktne ili indirektno secesionističke tendencije u cilju podjele BiH, što je uticalo na saradnju u NATO-u i potencijalne integracione procese (Đorđević, 2021).

Sadašnji ustavni okvir BiH je krhak i onemogućava osmišljavanje i vršenje eksterno usmjerenih akcija u međunarodnim arenama. Također, podložan je unutrašnjim sukobljenim silama, koje na kraju dovode do deflacije politike. Linije uticaja i odgovornosti su zamagljene, a sfere uticaja koje primjenjuju različiti agenti nisu koordinisani. Pojedine podnacionalne političke i administrativne jedinice, kao i stranačka politika, dodaju određeni nivo neravnoteže ukupnim strukturama vlasti i na taj način ometaju kapacitete zvanične vanjske politike BiH za upravljanje. Dok zemlja prati opšte trendove koji se nalaze u susjednim zemljama, poput uključivanja u evropske integrativne procese, učešća u međunarodnim mirovnim misijama, članstvo u velikim međunarodnim organizacijama, ona također pokazuje razliku time što nema jasan stav o NATO-u zbog unutrašnjih etnopolitičkih podjela i vanjskih pritisaka. Ali, NATO nije jedini primjer za to. Produženi razgovori sa Svjetskom trgovinskom organizacijom su još jedan primjer upitne nadležnosti državnih institucija (Anđelić, 2019).

⁵ Rat na Kosovu i intervencija NATO-a 1999. godine predstavljaju ključne tačke u vanjskoj politici Rusije i njenim odnosima sa Zapadom. Prije nego što se NATO umiješao u sukob sa Saveznom Republikom Jugoslavijom, Rusija je nastojala da izgradi bliske veze s vladom Slobodana Miloševića, budući da je Jugoslavija bila jedna od rijetkih zemalja bez sovjetskog uticaja i bez želje da se pridruži NATO-u (Headlei, 2008). Međutim, intervencija NATO-a se odigrala bez odobrenja Savjeta bezbjednosti UN-a, što je Rusiju suočilo sa činjenicom da je izgubila svoj status globalne i evropske sile. Ovaj sukob nagovijestio je smanjenje važnosti Rusije na globalnom nivou i pokazao je sposobnost Sjedinjenih Američkih Država za jednostrano djelovanje (Vuksanović, 2018). Rusija je tada željela da NATO prestane širenje prema njenim granicama i prepoznala je da se NATO transformisao iz odbrambene organizacije u ofanzivnu borbenu grupu (Lukjanov, 2016, p. 33).

Zaključak

Geneza odnosa i pravaca djelovanja Bosne i Hercegovine u geopolitičkom sistemu međunarodnih odnosa, posebno u kontekstu saradnje ili potencijalnog članstva u NATO-u, primarno su obilježile unutrašnje složenosti i vanjski pritisci. Historijski kontekst zamršenih odnosa između postjugoslovenskih i balkanskih država s jedne strane i NATO-a i moćnih igrača poput Rusije s druge strane, pružaju duboko ukorijenjenu strukturu za razumijevanje izazova sa kojima se BiH danas suočava. Sistem kolektivne odbrane NATO-a nudi privlačno obećanje vojne sigurnosti i zaštite od potencijalnih prijetnji, garancija od koje bi Bosna i Hercegovina mogla imati velike koristi. Međutim, etnopolitičke podjele države, kombinovane sa vanjskim, pogotovo malignim uticajima, iz Srbije, čiju vanjsku politiku političke vođe Republike Srpske replikuju, te Rusije, učinile su putanju BiH ka članstvu u NATO zamršenom i ispresijecanom.

Sa druge strane, integracija zemalja poput Crne Gore u NATO ilustruje transformativni potencijal koji ovakvi savezi donose, posebno vidljiv u aspektima kao što su modernizacija odbrambenih sistema i upravljanje krizama, što je jasno primijećeno tokom pandemije COVID-19. Ipak, u suprotnosti sa ovim je narativ Srbije, čiji su historijski događaji pogotovo krajem 1990-ih u tzv. Miloševićevoj Srbiji, te jake veze sa Rusijom odvratile njen put ka sličnoj integraciji. Slučaj Bosne i Hercegovine, iako je imao trenutke usklađivanja sa težnjama za NATO, doživljavao je periodične propuste u posvećenosti. Ova oscilacija može se pripisati ne samo kompleksnim unutardržavnim dinamikama multietničke i multinacionalne postratne BiH nego i stranim uticajima na vanjsku politiku zemlje, posebno sve većem miješanju Rusije ne samo direktno ili indirektno preko Srbije, nego sada već značajno preko političkog vođstva Republike Srpske na čelu s Miloradom Dodikom.

Dodatno pitanje leži u ustavnom okviru Bosne i Hercegovine. Nije samo njegova krhkost već i podložnost sukobljenim unutrašnjim silama ono što podriva kohezivni stav nacije u međunarodnim poslovima. Sa zamagljenim linijama odgovornosti i uticaja, putanja države često izgleda više reaktivna nego proaktivna, pod uticanjem različitih unutrašnjih i vanjskih privlačenja. Nekoordinisani uticaji različitih agenata neprestano su dovodili u pitanje strukturu upravljanja države, destabilizujući njene vanjskopolitičke inicijative.

Osvrćući se na širi regionalni kontekst, dok Bosna i Hercegovina dijeli zajedničke niti sa susjedima, poput nastojanja ka evropskim integracijama i povezivanja sa globalnim organizacijama, jasno se ističe njen dvosmislen ili čak trosmislen stav prema NATO-u: pristupanje, neutralnost ili prekid saradnje. Takva pluralnost političkih pozicija nije ograničena samo na NATO već se proteže i na druge oblasti, o čemu svjedoče dugi razgovori sa organizacijama poput Svjetske trgovinske organizacije, naglašavajući iznova ponavljajuće izazove u diplomatskim nastojanjima BiH. U zaključku, ova geneza odnosa Bosne i Hercegovine prema NATO-u i njena pozicija u globalnoj geopolitičkoj areni ostaju višedimenzionalna zagonetka. To je narativ oblikovan historijskim nasljeđem, političkim zamršenostima i širom regionalnom i međunarodnom dinamikom. Dok obećanje o integraciji visi kao svjetionik potencijalne stabilnosti i sigurnosti, put BiH ka tome označen je višestrukim neizvjesnostima, primarno prouzrokovanim stavovima političkih elita. Ipak, možda stavovi ne-elitnih grupa, koje ovaj zbornik istražuje, pruže jasniji uvid te rasvijetle ne samo alternativne percepcije odnosa Bosne i Hercegovine i NATO-a nego i ukažu na različite političke puteve na koje ovaj odnos u budućnosti može krenuti.

Literatura

Andjelić, N. (2019). BiH Foreign Policy Governance: Evolutive Practices and Contested Discourses. u J. Hasić & D. Karabegović (ur.), *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence* (233–251). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05654-4_11

Atlantska inicijativa BiH (2010). *Bosna i Hercegovina i NATO*, brošura, dostupno preko <https://atlantskainicijativa.org/wp-content/uploads/ai/pdf/brosura/Brosura-1.pdf>

Atlantska inicijativa BiH (2021). *Bosanski put u NATO: između lažnih narativa i stvarnosti*, dostupno preko <https://atlantskainicijativa.org/bosanski-put-u-nato-iz-medu-laznih-narativa-i-stvarnosti/>

Aybet, G. i Bieber, F. (2011). *From Dayton to Brussels: The Impact of EU and NATO Conditionally on State Building in Bosnia & Hercegovina*. *Europe-Asia Studies*, 63(10), str. 1911–1937.

Barany, Z. (2003). *The Future of NATO Expansion: Four Case Studies*. Cambridge University Press.

Centar za sigurnosne studije Sarajevo (2022). *Odustaju li političari u BiH od NATO-a?*, Saopštenje za medije, septembar 2022. dostupno preko: <https://css.ba/saopstenje-za-medije-djeca-se-ne-smiju-maltretirati-tokom-policijskog-postupanja>

Domi, T. i Petrić, D. (2019). *BiH's Contributions to International Military-Security-Peace Operations*. u Hasić J i Karabegović D. (ur.), *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-05654-4>

Dyrmishi, A., Zaloshnja, E., Ozde, A., Design, A., Klapper, S., Rowland, M. i Temali, E. (2021). *Albanian Security Barometer National Survey*.

Đorđević, N. (2021). *Just How Much Influence Does Russia Have in Bosnia and Herzegovina?* pristupljeno 26. 1. 2023. preko <https://emerging-europe.com/news/just-how-much-influence-does-russia-have-in-bosnia-and-herzegovina/>.

Ejdus, F. i Kovačević, M. (2019). Penetration, Overlay, Governmentality: The Evolving Role of NATO in the Western Balkan Security Dynamics. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13(5). <https://doi.org/10.1080/17502977.2019.1660032>

Hasić, J. (2020). 'Deviating' Party Leadership Strategies in Bosnia and Herzegovina: A Comparison of Milorad Dodik and Dragan Čović u Gherghina S. (ur.) Party leaders in Eastern Europe: Personality, behavior and consequences, str. 17-41. <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.1951015>

Hasić, J. i Karabegović, D. (2019). Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-05654-4>

Headley, J. (2008). Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin. Hurst Publishing.

Kavaz-Hukić, S. i Fejzić S. (2014). NATO i BiH-od mirovne misije do partnerstva-put ka integraciji. Zbornik radova. Bihać: Pravni fakultet Bihać, str. 873–891.

Keil, S. i Kudlenko, A. (2015). Bosnia and Herzegovina twenty years after Dayton: Complexity born of paradoxes. *International Peacekeeping*, 22(5), Article 5.

Lukyanov, F. (2016). Putin's Foreign Policy: The Quest to Restore Russia's Rightful Place. *Foreign Affairs*, 95(3), str. 30–37.

Ministarstvo odbrane BiH (2017): Prezentacija dokumenta „Pregled odbrane“ za članove Zajedničke komisije za odbranu i sigurnost BiH. pristupljeno 24. 10. 2023, preko <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti/?id=54681>

Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine (2005). White Paper on the Defense of BiH. Sarajevo.

Mujanović, J. (2019). A strategic review of BiH's bilateral relations with the major powers. u Hasić J. i Karabegović D. (ur.), Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence, Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-05654-4>

Preljević, H. (2017). UNSatisfied? The Rocky Path to NATO Membership – Bosnia and Herzegovina: A New Approach in Understanding the Challenges. *Croatian International Relations Review*, 23(80), str. 33–59. <https://doi.org/10.1515/cirr-2017-0020>

Stefanovski, I. (2022). A Bottom-Up Perspective on Peace and Security in North Macedonia: Turbulent Violent past versus Uncertain Future. u Džuverović N. i Stojarova V (ur.) *Peace and Security in the Western Balkans: A Local Perspective*, Routledge.

Stojarova, V. & Emerson, P. (2020). Party Politics in the Western Balkans. *Insight Turkey*, 22(2), 239–242.

Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018. – 2023, dostupno preko <https://www.predsjednistvobih.ba/vanj/default.aspx?id=79555&langTag=bs-BA>

Vuksanovic, V. (2018). Serbs Are Not “Little Russians”. *The American Interest*. Pristupljeno 15.1.2023. preko <https://www.the-american-interest.com/2018/07/26/serbs-are-not-little-russians>

Živkovic, V. (2019). NATO Perspective of Kosovo and Bosnia and Herzegovina. *Balkan Insight*, February 8, 2019. Pristupljeno 15. 1. 2023. preko <https://europeanwesternbalkans.com/2019/02/08/nato-perspective-kosovo-bosnia-herzegovina>

Poglavlje III

Saradnja bh. vlasti s NATO misijom

Marko Čuže i Nina Kurt

Uvod

Historijska veza Bosne i Hercegovine i NATO-a datira još od perioda rata 1992–1995. godine, kada je NATO inicirao operaciju "Zabrana letenja" u cilju sprečavanja zračnih akcija iznad teritorije BiH. Angažman NATO-a dalje se razvija nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog ugovora, uglavnom kroz vođenje misija Snaga za implementaciju (IFOR) i Snaga za stabilizaciju (SFOR), koje su osiguravale implementaciju mira i stabilizaciju.

Nakon što je NATO predao odgovornost u području sigurnosti snagama za održavanje mira Evropske unije (EUFOR) 2004. godine, Savez je nastavio pružati podršku Bosni i Hercegovini kroz Berlin Plus ugovore, pomažući reformu odbrane u zemlji. Proces je ubrzan nakon potpisivanja sporazuma o spajanju entitetskih vojski u državne Oružane snage 2006. godine, čime se Bosna i Hercegovina približila ispunjavanju obaveza NATO programa Partnerstvo za mir (PfP). Pristup NATO-a potencijalnom članstvu Bosne i Hercegovine u Savezu mijenjao se tokom vremena, primarno vođen odgovorima na konfliktne i postkonfliktne izazove, a kasnije i reformskim potrebama. Do kulminacije ovih pozitivnih promjena dolazi 2010. godine kada je NATO, uprkos političkoj nestabilnosti zemlje i ograničenom napretku ka članstvu u Savezu, odlučio da ponudi BiH uslovnu pozivnicu za pristupanje Akcionom planu za članstvo (MAP). BiH je pozvana da pristupi MAP-u tek nakon što se riješe pitanja vezana za nepokretnu vojnu imovinu. Iako je pozivnica naizgled bila pozitivan iskorak u odnosima, put BiH ka NATO-u obilježen je mnogim preprekama, posebno sa aspekta uknjižavanja države kao vlasnika vojne imovine u entitetskim knjigama. Stav NATO-a je jasan po ovom pitanju – nepokretna vojna imovina je državna imovina i njeno preknjižavanje je uslov koji proizilazi iz Akcionog plana ka potencijalnom punopravnom članstvu Bosne i Hercegovine.

Proces integracije BiH u NATO u širem kontekstu često se povezuje i sa bh. aspiracijama za članstvo u EU. Ova stalna politička borba oko tzv. euroatlantske orijentacije BiH može se percipirati kao normativni sukob prvenstveno između očuvanja postojećeg političkog statusa quo unutar dejtonskog ustavnog okvira i integracije u strukture višeg reda koje bi mogle ugroziti pozicije elita koje imaju koristi od postkonfliktne konfiguracije (Čepo, 2019). Oblikovanje pravaca djelovanja unutar vanjske politike BiH odvija se pod uticajem različitih faktora, uključujući unutrašnje i vanjske, a njena praktična i pravna realizacija uočljiva je u djelovanju institucija nadležnih za koordinaciju procesa saradnje i pridruživanja NATO-u. Put BiH ka članstvu u NATO-u obilježen je promjenom pristupa unutar NATO-a, historijskim faktorima, unutrašnjim podjelama i političkim kalkulacijama (Hasić i Karabegović, 2019). Dok je NATO integracija u BiH doživjela tehnički uspjeh u smislu vojnih reformi, političke elite su se borile da ispune političke obaveze neophodne za članstvo u NATO-u zbog unutrašnjih nesuglasica. Uprkos unutrašnjim podjelama, BiH je, općenito, ostala opredijeljena na putu NATO integracija, iako uz povremena kašnjenja i periode sporog napretka. Vanjskopolitička orijentacija zemlje prema NATO-u nastavlja da se razvija kao odgovor na različite uticaje, što u konačnici utiče na njene integracione procese i posvećenost kolektivnoj sigurnosti (Domi i Petrić, 2019).

Primjenom metode analize sadržaja, cilj ovog poglavlja jeste da pobliže istraži genezu recentnih odnosa institucija Bosne i Hercegovine sa NATO misijom - štabom u BiH u periodu od prije COVID-19 pandemije do danas, način na koji se ova saradnja ostvaruje, potencijalne probleme i nedostatke koji koče napredak u razvoju odnosa, te funkciju i strukturu NATO štaba u Sarajevu u oblikovanju daljih koraka ka unapređenju sigurnosnog stanja i demokratije u BiH. Preciznije, ovo istraživanje je fokusirano na razumijevanje uzajamnog odnosa NATO štaba u BiH sa institucijama u Bosni i Hercegovini, kao i na način na koji NATO štab u Sarajevu učestvuje u oblikovanju javnog diskursa o NATO-u i saradnji sa Bosnom i Hercegovinom.

Metodologija istraživanja i pozadina odnosa bh. vlasti s NATO misijom

U ovom radu se, prevashodno, koriste studija slučaja (Gomes i Saraiva, 2020), online arhivsko istraživanje i analiza sadržaja (De Fina i Johnstone, 2015), te komparativna analiza (Cocq i Szekely, 2020). Analizirani sadržaj primarno je prikupljen sa službene stranice NATO štaba u Sarajevu i službenih stranica i objava Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, u periodu od 2019. godine pa sve do mjeseca marta 2023. godine. Analizirajući ukupno 111 objava od strane štaba NATO-a u navedenom periodu, identificirano je 5 prevladavajućih skupina narativa: izvještaji o zajedničkim aktivnostima i podršci Oružanim snagama BiH; izvještaji o posjetama štabu od strane stranih zvaničnika i NATO oficira, kao i posjete i sastanci rukovodstva NATO šta-

ba sa predstavnicima dvije navedene državne institucije; izvještaji o gostovanjima komandanata NATO štaba na konferencijama; medijski intervjui i govori; objave od strane viših zvaničnika NATO-a i opće objave koje nisu vezane za Bosnu i Hercegovinu. Ostatak objava NATO štaba sadrži kratke izvještaje o obilježavanju određenih praznika, primopredaji vojnih pozicija u štabu, kao i zahvale partner-zemljama Saveza.

Iz pregleda dostupne literature, vidljivo je da Savez ulaže sve napore u uspostavljanje i očuvanju dugoročnog mira još od ratnih 1990-ih godina. Saradnja BiH s NATO-om definisana je u Individualnom partnerskom akcionom planu (IPAP). IPAP je dizajniran da objedini sve različite mehanizme saradnje kroz koje zemlje komuniciraju sa Savezom, fokusiranjem na aktivnosti za bolju podršku domaćim reformskim naporima. Tokom vremena, u cilju održavanja i unapređenja bilateralnih odnosa Bosne i Hercegovine i NATO-a, Bosna i Hercegovina je otvorila diplomatsku misiju u sjedištu NATO-a u Briselu i ured za vezu pri Vrhovnom štabu savezničkih sila u Evropi (SHAPE), a NATO je još 2004. godine uspostavio vojni štab sa sjedištem Sarajevu (Kim, 2007). Otvaranju štaba prethodila je misija Stabilizacijskih snaga u BiH (SFOR) pod vodstvom Sjevernoatlantskog saveza kojoj je glavni cilj bio da osigura provedbu vojnih odrednica Općeg okvirnog sporazuma za mir (Maxwell i Olsen, 2013). Primarna misija NATO štaba je pružanje pomoći vlastima Bosne i Hercegovine u naporima ostvarivanja reformi, u aktivnostima vezanim za njeno članstvo u programu Partnerstvo za mir te u napredovanju u procesu integracije u Savez. Sekundarni cilj NATO misije u Bosni i Hercegovini jeste pružanje logističke i drugih vrsta potrebne podrške EUFOR-u, prema sporazumu Berlin plus potpisanom 2003. godine, koji je temelj vojne i sigurnosne saradnje Saveza i vojne misije Evropske unije (Hartog, 2005).

Mandat štaba NATO-a, kao pravnog nasljednika misije SFOR, proizilazi iz rezolucije 1575 Vijeća sigurnosti UN-a, a komandant štaba u svojoj nadležnosti ima savjetodavnu funkciju bosanskohercegovačkim vlastima u sferi reforme odbrane kao i koordinaciju aktivnosti koje se tiču članstva Bosne i Hercegovine u PfP programu. Civilni i vojni stručnjaci Misije pružaju pomoć vlastima Bosne i Hercegovine u planiranju odbrane, formiranju i održavanju malih i profesionalnih oružanih snaga spremnih da odgovore svim sigurnosnim izazovima i da učestvuju u internacionalnim vojnim operacijama.

U nastavku ovog poglavlja prvo će biti predstavljen pregled dominantnih narativa u odnosu Bosne i Hercegovine, odnosno njenih zvaničnih institucija, i NATO štaba. Preciznije, pregledom su obuhvaćene Oružane snage Bosne i Hercegovine, službene posjete visokih zvaničnika, komandanata i oficira Saveza te medijski istupi relevantnih članova NATO štaba. Uz to, poglavlje sadrži i detaljniju analizu sadržaja.

Pregled dominantnih narativa o odnosima NATO štaba sa bh. institucijama

U procesu istraživanja, identificirano je pet tipova objava NATO štaba, relevantnih za bolje definisanje odnosa sa Bosnom i Hercegovinom. Prvi i sadržajno najdetaljniji tip objava odnosi se na zajedničke vježbe, donacije, posjete i druge kooperativne aktivnosti i vidove podrške Oružanim snagama BiH ali i benefite koji proizilaze iz takve saradnje za civilno društvo. Drugi tip tiče se sastanaka i posjeta stranih zvaničnika i NATO oficira štabu, ali i posjeta i sastanaka institucijama i zvaničnicima Bosne i Hercegovine. Tokom ovih posjeta naglasak je stavljen na važnost kooperacije štaba i bh. institucija, ekonomski prosperitet BiH te nastavak i poboljšanje saradnje. Istraživanjem su, dodatno, obuhvaćeni i izvještaji sa gostovanja komandanata NATO štaba, a koji pored svega već navedenog, sadrže i teme o mladima, položaju žena u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine i ženske civilne populacije u konfliktnim zonama. Iako su rijetki, identificirani su medijski intervjui i govori na značajnijim formalnim događajima. Upravo ovakve ceremonije su prostor za šire i detaljnije informiranje javnosti o zvaničnim pozicijama štaba o širokom spektru pitanja, za razliku od kratkih i općih izjava pri drugim vrstama događaja. Posljednja skupina analiziranih objava sadrži uglavnom izjave i stavove viših NATO zvaničnika ali i općih NATO objava koje nisu direktno vezane za Bosnu i Hercegovinu. Iako su ušle u opseg analize sadržaja, ove objave nisu detaljno analizirane, ali su svakako poslužile za bolje razumijevanje odnosa NATO štaba u Sarajevu te zvaničnog Brisela i institucija Bosne i Hercegovine.

Zajedničke aktivnosti i podrška NATO štaba Oružanim snagama BiH

Prva skupina objava NATO štaba sadržajno je najdetaljnija u odnosu na ostale četiri. Objave u kategoriji izvještaja o zajedničkim aktivnostima i podršci vezane su za zajedničke vježbe, donacije, posjete i slične kooperativne aktivnosti i aktivnosti pružanja podrške Oružanim snagama BiH od strane NATO štaba u Sarajevu. Dakle, 44 od ukupno 111 objava u uzorku spadaju u ovu skupinu. One ukazuju na fokus koji NATO štab u svom oglašavanju stavlja na primarne funkcije, uz održavanje mira, a to je unapređenje i modernizacija Oružanih snaga BiH. Bitan dio ovog cilja ogleda se u radu NATO-a sa Bataljonom lake pješadije (INF-L-BNG) koja je sa 800 pripadnika najveća NATO deklarirana jedinica u Oružanim snagama BiH. Ova jedinica je u septembru 2022. godine obavila najteži ispit u historiji Oružanih snaga BiH kada je pred timom ocjenjivača iz 12 NATO savezničkih zemalja u periodu od pet dana izvršila preko 2 100 zadataka iz pet različitih oblasti. Tim stručnjaka je procijenio sposobnost ovog Bataljona "izvrsnom" u tri oblasti i "vrlo dobrom" u preostale dvije. Ovakve ocjene rezultirale su odobrenjem za Bataljonsku grupu lake pješadije da se priključi međunarodnim misijama uz dozvolu nadležnih organa

Bosne i Hercegovine. Dodatno o značaju ovakvog uspjeha i predanosti NATO-a u aktivnostima koje omogućavaju progres jedinica Oružanih snaga BiH i generalnog unapređenja Bosne i Hercegovine, svjedoči i činjenica da NATO štab često ističe rezultate ovog četverogodišnjeg procesa u svojim drugim aktivnostima i kroz objave na zvaničnoj veb-stranici. Također, u sklopu podrške koju pruža Oružanim snagama BiH, NATO štab je uz saradnju sa Ambasadom Ujedinjenog Kraljevstva u BiH propagirao otvaranje medicinskih ustanova za vojnike koje bi pokrile sve regije Bosne i Hercegovine, a aktivno se angažovao i oko unapređenja statusa pripadnika Oružanih snaga BiH što je manifestirano u promjenama zakonskih odredbi od strane Ministarstva sigurnosti vezanih za plaće i benefite, za koje je lobirao upravo NATO štab.

Drugi dominantan narativ u prvoj skupini objava NATO štaba jeste korist koju civilno društvo ima od saradnje štaba i Oružanih snaga BiH. Često propagirana poruka jeste da NATO nije samo vojni savez nego i diplomatska organizacija sa ciljem prevencije konflikta i garancije sigurnosti. Ova poruka je potpomognuta objavama o projektima poput uklanjanja eksplozivnih naprava preostalih iz rata, donacijama zdravstvene i zaštitne opreme tokom pandemije uzrokovane COVID-19 virusom, kao i donacijama vozila Oružanim snagama BiH čija je glavna namjena da se koriste u situacijama spašavanja civila u slučaju prirodnih nepogoda i drugih katastrofa. Svrha promocije ovog narativa može biti interpretirana i kao snažan uticaj na društvenu percepciju NATO-a kao korisnog za sve građane Bosne i Hercegovine u mnogim drugim sferama života, a ne samo u vojnoj¹.

Informacije o posjetama stranih zvaničnika i NATO oficira štabu

Druga skupina objava NATO štaba tiče se izvještaja o sastancima i posjetama stranih zvaničnika i NATO oficira štabu, kao i posjetama i sastancima komande štaba institucijama i zvaničnicima Bosne i Hercegovine. Tokom protekle četiri godine, NATO komanda je primila mnoge značajne goste poput vrhovnog saveznog komandanta za Evropu (engl. Supreme Allied Commander Europe - SACUER) generala Toda D. Waltersa, komandanta Udruženih saveznih snaga admirala Roberta P. Burkea, komandanta vojske SAD-a u Evropi i Africi generala Christophera G. Cavolia, slovenskog predsjednika Boruta Pahora, ambasadore svih članica NATO-a i mnoge druge zvaničnike. Izjave sa ovih sastanaka ne istupaju iz granica već deklariranih službenih stavova NATO-a i NATO misije u BiH. Poruke sa susreta najčešće potvrđuju daljnju saradnju i podršku Saveza u aktivnostima održavanja mira i izgradnji bolje i sigurnije budućnosti u zemlji. One također ističu i sve dosadašnje pozitivne rezultate ove dugogodišnje saradnje, kao i do sada pruženu pomoć Oružanim snagama Bosne i Hercegovine, sudjelovanje vojnika Oružanih snaga BiH u NATO misijama

¹ 40 država koje nisu članice NATO-a saraduju s NATO-om u brojnim političkim i sigurnosnim pitanjima. One imaju dijalog i praktičnu saradnju sa Savezom a mnoge od njih doprinose NATO-ovim vođenim operacijama i misijama. NATO, također, saraduje sa širokom mrežom međunarodnih organizacija. Partnerske zemlje, među kojima je i Bosna i Hercegovina, ne mogu učestvovati u odlučivanju, to mogu samo države članice.

i pomoć civilnom društvu u BiH. Također, često se ponavlja poruka o ekonomskoj koristi zemalja koje blisko saraduju s NATO-om. Visoki oficiri Sjevernoatlantskog saveza tako nerijetko ističu kako zemlje koje su NATO članice ili partneri vrlo jednostavno privlače inozemne investicije i velike kompanije. Razlog tome je jednostavan – prisutnost NATO-a u jednoj državi znači i sigurnost investicije. Kao primjer se navodi relativan uspjeh Baltičkih zemalja. Ovaj narativ naizgled ima za cilj da poveže ideju kooperacije s NATO-om kao put prosperiteta i ekonomskog napretka, što bi se moglo pokazati efektivnim s obzirom na teško ekonomsko stanje i relativno nizak standard života u zemlji.

U ovu skupinu objava također spadaju i izvještaji o sastancima i posjetama od strane komande NATO štaba u Sarajevu, zvaničnicima i institucijama Bosne i Hercegovine. U izvještavanju o ovim sastancima NATO komanda upotrebljava ranije spomenuti narativ o ekonomskom prosperitetu koji donosi članstvo u Savezu, ali ističe i druge sfere u kojima bi Bosna i Hercegovina mogla potencijalno prosperirati. U prvom redu, to su transparentnost i demokratska kontrola institucija odbrane i sigurnosti. U posjeti Parlamentu BiH 2021. brigadir Folkestad govorio je o procesu ispunjenja planiranih reformi, ali i naglasio da „ispunjenje svih reformi ni na koji način ne pretpostavlja priključenje NATO-u”. U svim službenim izjavama pri sastancima sa stranim zvaničnicima i institucijama BiH, NATO zadržava dugo postojeći stav o poštovanju teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine, kao zemlje tri konstitutivna naroda i ostalih sa dva entiteta, stavljajući akcenat na to da će bilo kakva odluka vezana za priključenje NATO-u biti suverena odluka svih građana i institucija Bosne i Hercegovine. Iz ovoga je vidljivo kako se NATO kontinuirano prilagođava kako bi politike, mogućnosti i struktura Saveza mogli odgovoriti na tekuće i buduće izazove, uključujući i kolektivnu odbranu njegovih članica i jačanje saradnje sa svim partnerskim zemljama.

Izvještaji o gostovanjima komandanata NATO štaba na konferencijama

U treću skupinu objava spadaju izvještaji o gostovanjima komandanata NATO štaba na različitim konferencijama. Uz prije spomenute narative o važnosti NATO-a za Bosnu i Hercegovinu i svih vrsta napredovanja koje je moguće ostvariti implementacijom Programa reformi², konferencije su u fokus stavile položaj žena u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine i ženske civilne populacije u konfliktnim zonama.

² Predsjedništvo BiH je 19. 11. 2019. godine usvojilo Program reformi BiH, uz zaključak da će taj dokument dostaviti putem Stalne misije BiH pri NATO-u u sjedište ovog vojnog saveza u Briselu dan nakon što novo Vijeće ministara BiH bude potvrđeno u Zastupničkom domu Parlamenta BiH. NATO sjedištu u Briselu je 23. 12. 2019. godine zvanično predat Program reformi BiH. Politički komitet NATO-a je svojim zaključcima od 16. 1. 2020. godine, prihvatio predloženi Program reformi BiH, a o njemu se predstavnici NATO-a više neće izjašnjavati već će aktivno pratiti njegovu implementaciju. O dokumentu je razgovarano na tehničkom nivou i smatra se dobrom osnovom za nastavak saradnje između NATO-a i BiH. NATO će pružati podršku Bosni i Hercegovini u provedbi reformi sadržanih u Programu.

Na konferenciji organiziranoj od strane Agencije za rodnu ravnopravnost koja djeluje pod okriljem Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, brigadni general William J. Edwards govorio je o posebnoj pažnji sa kojom NATO pristupa problemu neujednačenog uticaja okruženja u konfliktu na žene i djevojčice, kao i o potrebi za uključivanjem rodne osjetljivosti u svemu što Alijansa radi. Bosna i Hercegovina je prva zemlja u regiji koja je usvojila BiH Akcijski plan za implementaciju UNSCR (engl. UN Security Council Resolution on gender equality in peace support operations) i jedna od 19 u svijetu. NATO štab je iskoristio i druge prilike na konferencijama i tokom različitih sastanaka i posjeta Parlamentu da istakne predanost i napredak Oružanih snaga BiH u ovom polju. U ovom kontekstu, veoma je bitno naglasiti da su Oružane snage Bosne i Hercegovine prve od svih zemalja u regiji koje su obavile kompletan pregled stanja po pitanju rodne ravnopravnosti u vojsci i uložila napore u regrutaciju povećanog broja žena u svoje redove. Kao rezultat ovih napora broj žena u vojsci porastao je na, još uvijek jako niskih, 8%.

Osim prilike za razgovor o rodno zasnovanim nejednakostima, konferencije su se pokazale i kao jedinstvena prilika za uspostavu kontakta s mladima i provođenje aktivnosti koje se tiču ove populacije. NATO štab izrazito rijetko sudjeluje u promociji svoga rada mladim ljudima u Bosni i Hercegovini ali i regiji, pa je upravo zbog toga prisustvo brigadnog generala Edwardsa na regionalnoj konferenciji za mlade "SAYS" dalo priliku mladim osobama koje su zainteresirane za sigurnost regije da saznaju nešto više o strukturi, načinu funkcionisanja i principima rada NATO štaba u Sarajevu i Edwardsovoj viziji budućnosti BiH.

Sadržaji medijskih intervjuja i govora članova NATO štaba

Četvrta skupina objava NATO štaba sadrži medijske intervjuje i govore održane na značajnijim ceremonijama i sličnim formalnim događajima. Ovakvi istupi NATO štaba relativno su rijetki ali služe kao prilika za šire i detaljnije informiranje javnosti o zvaničnim pozicijama štaba o širokom spektru pitanja, za razliku od kratkih i općih izjava pri drugim vrstama događaja. Rijetkost ove vrste komunikacije NATO štaba je vidljiva u broju od samo 9 medijskih intervjuja i govora u periodu od analizirane 4 godine, od 2019. do 2023. Duži i detaljniji govori najčešće su se održavali tokom primopredaja komandi, odnosno kada bi odlazeći komandanti imali priliku sumirati svoj rad u protekloj godini i mogli podijeliti osobni dojam o političkoj i sigurnosnoj situaciji u Bosni i Hercegovini. U takvom govoru je, primjera radi, brigadir generalica Marty J. Bissel kritizirala bosanskohercegovačke političare koji blokiraju političke procese na način da ni ne pokušavaju postići dogovore oko osnovnih pitanja poput planiranog godišnjeg budžeta potrebnog za normalan rad Oružanih snaga BiH što onemogućava pripadnicima vojnih jedinica Oružanih snaga da obavljaju svoj posao. Sličnu poruku poslao je i brigadni general Edwards pri svome odlasku sa pozicije komandanta štaba, hvaleći Oružane snage BiH za njihov rad i predanost unatoč nedostatku saradnje i podrške od strane političkih elita. Međutim, izuzev komentara ovog

tipa, zvaničnici NATO štaba u Sarajevu gotovo se nikada ne dotiču osjetljivijih političkih tema i ova blaga kritika prema političarima je najdalje što su se NATO oficiri izjasnili izvan službeno definisanih pozicija NATO-a.

Pri odgovorima na direktna pitanja o problematičnim temama u Bosni i Hercegovini poput upita portala Fokus.ba generalu Folkestadu o državnoj imovini u entitetu Republika Srpska, general je odgovorio da je to osjetljiva tema i da je u bilo kojoj državi bitno poštovati vladavinu prava jer su takve države atraktivno i pogodno tlo za strane investicije. U ostatku ovog intervjua, kao i u ostalim sličnim intervjuima, general Folkestad, čija je glavna uloga predstavljanje NATO štaba i njegovih zvaničnih pozicija u odnosu na mnogobrojna pitanja i teme, uglavnom je koristio ranije spomenute narative o važnosti partnerstva Bosne i Hercegovine s NATO-om, pomoći pruženoj u Programu reformi i isticao važnost sigurnosti u novonastaloj situaciji u Ukrajini.

Obavijesti o objavama viših NATO zvaničnika

Peta skupina analiziranih objava, tiču se uglavnom izjava, stavova i pozicija viših NATO zvaničnika ali i općih objava koje nisu vezane za Bosnu i Hercegovinu. Iako su i ove objave ušle u opseg naše analize sadržaja, nećemo ih u ekstenzivnoj mjeri predstavljati u ovom tekstu upravo iz razloga što se one direktno ne tiču Bosne i Hercegovine.

Ruska agresija na Ukrajinu je, čini se, uticala na zvanične objave NATO štaba u Sarajevu na službenoj veb-stranici. Ova promjena vidljiva je ponajviše u razlici u broju objava nakon početka ruske invazije u februaru 2022. godine. Preciznije, dok je Odjel za odnose sa javnošću NATO štaba u Sarajevu aktivno objavljivao izvještaje u 2021. godini, brojeći tako 55 ukupnih objava te godine, u 2022. je taj broj pao na samo 12. Osim učestalosti promijenio se i karakter objavljenog sadržaja. Po prvi put u 4 godine podijeljene su objave koje nisu direktno vezane za Bosnu i Hercegovinu, kao i one objave koje su isključivo posvećene borbi protiv ruskih propagandnih narativa. Samo mjesec dana prije početka invazije, kada su se pojavili izvještaji obavještajnih agencija o mobilizaciji ruskih snaga uz granicu sa Ukrajinom, na zvaničnoj veb-stranici NATO štaba u Sarajevu, među objavama se našao i članak pod nazivom Razbijanje top 5 ruskih mitova. Nakon invazije NATO štab je objavio zajedničku izjavu šefova država i vlada NATO-a o napadu Rusije na Ukrajinu, kao i govor Generalnog sekretara NATO-a Jensa Stoltenberga o pojačanju političke i praktičke podrške zemljama koje su pod rizikom od ruske agresije, svrstavajući tom prilikom i Bosnu i Hercegovinu u kategoriju takvih zemalja. Ovo je popratilo još nekoliko objava zapadnih zvaničnika o nastavku podrške NATO-a i NATO misije Bosni i Hercegovini i važnosti nastavka i održavanja dosadašnje dobre saradnje.

Objave na zvaničnim stranicama Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine, Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine, Predsjedništva Bosne i Hercegovine i drugih zvaničnih institucija, slične su pa čak i u velikoj mjeri i iste kao i prethodno navedene objave na zvaničnoj veb-stranici NATO štaba. Dakle, javnosti se, uglavnom, plasiraju informacije o održanim sastancima, posjetama, donacijama, održanim vježbama, edukacijama i obukama i slično. Zbog toga, ove objave neće biti detaljno analizirane u ovom poglavlju, ali su uzete u razmatranje kako bi se upotpunila slika o odnosima NATO štaba u Sarajevu, zvaničnog Brisela i Bosne i Hercegovine te dobili odgovori na četiri istraživačka pitanja. U konačnici, Odjel za odnose s javnošću NATO štaba u Sarajevu, na zvaničnoj veb-stranici primarno izvještava o kooperaciji NATO štaba sa Oružanim snagama Bosne i Hercegovine i državnim institucijama BiH nadležnim za pitanja sigurnosti.

Analiza dominantnih narativa o odnosima bh. institucija s NATO štabom

Kategorizacija i analiza objava može poslužiti kao dobar temelj za bolje razumijevanje uloge NATO-a u Bosni i Hercegovini, a koja se ogleda u odnosima NATO štaba u Sarajevu sa Oružanim snagama BiH i državnim institucijama BiH. Na osnovu provedene analize sadržaja u periodu od 2019. do 2023. godine, moguće je zaključiti da u javnom i medijskom prostoru prevladavaju objave koje se tiču NATO štaba, a ne zvaničnog Brisela, što je zapravo pokazatelj da se sjedište NATO-a ne angažuje često direktno za pitanja vezana za BiH, već to čini kroz misiju i njene aktivnosti. Saradnja BiH i NATO-a predstavljena je kroz zvanične susrete ministara relevantnih ministarstava BiH sa zvaničnicima NATO-a, kroz učešće predstavnika Oružanih snaga BiH na sastancima koji okupljaju zemlje članice NATO-a ili načelnike NATO štabova ili kroz posjete ekspertnih i savjetodavnih timova Saveza. Moguće je zaključiti da NATO štab u Sarajevu ima kontinuirano dobru saradnju sa Ministarstvom sigurnosti BiH, a da se to najviše ogleda u sljedećem: radionicama, obukama i vježbama koje štab i Oružane snage BiH zajednički organizuju; uspostavljanjem Centra za obuku i korištenje Komandnog sistema upravljanja kriznim situacijama i NATO SPS Programa; kroz razgovore, sastanke i posjete čiji je fokus na nastavku i jačanje saradnje, borba protiv terorizma i cyber kriminala; zaštitu i spašavanje u prirodnim i drugim katastrofama i slično. NATO štab u Sarajevu i Oružane snage BiH svoje kooperativne aktivnosti uglavnom su bazirali na razgovorima, sastancima i posjetama koje čine informativni brifinzi, obilasci lokacija, provođenje, nadzor i evaluacija vježbi te razgovori o napretku i uspjesima Oružanih snaga BiH u dostizanju NATO normi i učešću u programima pod pokroviteljstvom NATO štaba. NATO štab u Sarajevu je na zvaničnoj veb-stranici izvještavao širu javnosti o svim aktivnostima i saradnji sa relevantnim državnim i entitetskim institucijama i Oružanim snagama BiH, saradnji baziranoj na radionicama, obukama i vježbama kao što su Immediate Response, trening na Manjači, NATO SEL 1 i slično, koje su zvaničnici

štaba kritički ocjenjivali i/ili posmatrali, te provedenim aktivnostima podrške, pomoći i kooperacije kroz pravno savjetovanje, savjetovanje u oblasti obučavanja i vojne doktrine, podršku u zakonodavnim aktivnostima institucija i tako dalje.

U analiziranim objavama nije bilo spomena o nesuglasicama, problemima u saradnji ili bilo kakvim prijetnjama za uspješan nastavak saradnje institucija i NATO štaba u Sarajevu. Jedina objava, koja se u određenoj mjeri tiče rješavanja nesuglasica i nesporazuma, objavljena je na zvaničnoj veb-stranici Oružanih snaga BiH pod naslovom "Održan sastanak komandanata Operativne komande OSBiH i NATO štaba u Sarajevu". Tekst objave objašnjava da je sastanak inicirao komandant NATO štaba sa komandantom Operativne komande Oružanih snaga BiH, a tema je bila informacija o skidanju zastava države BiH i isticanju zastava iz prošlog vremena na lokacijama pod kontrolom Oružanih snaga. Mirnim razgovorom i predočenjem fotografija kao dokaza o trenutnoj situaciji na pojedinim lokacijama, sve dileme su brzo otklonjene i potcrtana je važnost poštivanja svih zakona i pravilnika koje se odnose na Komande OSBiH. Sumiranjem svih rezultata sa posebno izdvojenim ovim člankom, sasvim je izvjesno da NATO štab i državne institucije ne dolaze u konfliktne situacije, da u njihovoj saradnji nema problema koji zaslužuju pažnju javnosti, a da čak i u slučaju nesuglasica i nesporazuma, njihovo rješavanje teče brzo i jednostavno, kroz razgovore i s fokusom na jačanje dalje kooperacije.

Iz dostupnih podataka je, također, jasno vidljivo da predstavnici NATO štaba u Sarajevu prilikom zvaničnih posjeta, učešćem na konferencijama i sastancima, u svojim govorima osim uticaja koji NATO ima na vojni aspekt u Bosni i Hercegovini, naglašavaju i ekonomske benefite, uticaj u oblasti poduzetništva, rodnu ravnopravnost i integrisanje većeg broja žena u vojsci, izgradnju i održavanje mira, pitanja koja se tiču mladih i slično. Na taj način, NATO štab u Sarajevu u javnosti širi sliku o Savezu kao o diplomatskoj alijansi a ne samo o alijansi vojnog karaktera, akcentirajući sve benefite za civilno društvo.

Zaključak

Cilj ovog poglavlja bio je da pobliže istraži prirodu odnosa institucija Bosne i Hercegovine sa NATO misijom u BiH, način ostvarivanja ove saradnje, moguće probleme i nedostatke u kooperaciji države BiH s NATO-ovim sjedištem ili Misijom i konačno funkciju i strukturu NATO štaba u Sarajevu. Fokus istraživanja bio je na razumijevanju uzajamnog odnosa NATO štaba u BiH sa institucijama u BiH, kao i na načinu na koji NATO štab u Sarajevu učestvuje u oblikovanju javnog diskursa o NATO-u i saradnji sa Bosnom i Hercegovinom.

Korištenjem metode analize sadržaja zvaničnih objava NATO štaba u Sarajevu u periodu od 2019. do 2023. godine, identifikovano je pet narativnih skupina: objave o zajedničkim aktivnostima i podršci NATO štaba Oružanim snagama BiH, informacije o posjetama stranih zvaničnika i NATO oficira štabu u Sarajevu, izvještaji o gostovanjima komandanata NATO štaba na konferencijama, sadržaji medijskih intervjua i govora članova NATO štaba i obavijesti o objavama viših NATO zvaničnika. Zaključeno je da NATO štab u Sarajevu njeguje narative o ekonomskim, sigurnosnim, rodno inkluzivnim koristima za Bosnu i Hercegovinu kroz partnerstvo ili potencijalno članstvo u Alijansi, kao i koristi za OCD. Pogotovo je naglašena uspješna saradnja sa institucijama BiH, naročito Ministarstvom sigurnosti i Oružanim snagama Bosne i Hercegovine, dok su rijetke kritike upućene prema političkim elitama i nedostatku podrške spomenutim institucijama.

Literatura

Cocq, C. i Szekely, O. (2020). *Comparative Analysis In Research Methods in the Social Sciences*. Oxford University Press.

Čepo, D. (2019). *Euro-Atlantic integrations of BiH: Shifting gears and reinterpreting motives in foreign affairs*. Palgrave Macmillan. DOI:10.1007/978-3-030-05654-4_4

De Fina, A. i Johnstone, B. (2015). *Discourse analysis and narrative. The handbook of discourse analysis*, DOI:10.1002/9781118584194.ch7

Domi, T. i Petrić, D. (2019). *BiH's contributions to international military-security-peace operations*. In Hasić J. and Karabegović D. (eds.) *Bosnia and Herzegovina's foreign policy since independence*, Palgrave Macmillan, str. 137–161.

Gomes, J. i Saraiva, M. (2020). *Case Study*. In *Research Methods in the Social Sciences*. Oxford University Press.

Hasić, J. i Karabegović, D. (2019). Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence. Cham: Palgrave Macmillan.

Hartog, M. (2005). The Western Balkan Candidates for NATO Membership and Partnership. u Greenwood D. (ur.). Centre of European Security Studies (CESS).

Kim, J. (2007). Bosnia and the European Union Military Force (EUFOR): Post-NATO Transition. NATO: Status, Relations, and Decision-making, 93.

Maxwell, R. i Olsen, J. A. (2013). Introduction: 'Mission BiH'. Whitehall Papers, 80(1), str. 6–12.

Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine. <http://www.mod.gov.ba>

Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine. <http://www.mvp.gov.ba>

NATO Headquarters Sarajevo. <http://www.jfcnaples.nato.int/hqsarajevo>

Službeni list Bosne i Hercegovine. <http://www.sluzbenilist.ba>

Poglavlje IV

O NATO-u u Bosni i Hercegovini iz perspektive žene: proces oblikovanja stavova i narativa o sigurnosti

Lamija Kovačević i Haris Šehović

Uvod

Saradnja i potencijalno članstvo Bosne i Hercegovine u NATO-u sve se češće javlja kao izuzetno kontraverzno pitanje u javnom bh. prostoru. Sve je manje osvrta na pragmatične dimenzije ovog domena vanjske politike zemlje, a sve je više instanci u kojima se ovo pitanje tretira kao težišna tačka razilaženja i razdvajanja različitih društvenih grupa. U ovom procesu, aktivan dijalog između političkih lidera dva entiteta u BiH ključan je za dalji napredak (Mulchinock, 2017; Hasić i Karabegović, 2019). Stručnjaci navode da su od početka 2019. godine politički sukobi bili suštinski vezani uz pitanje slanja Godišnjeg reformskog programa u NATO sjedište (Džuvo, 2022), te da je u 2022. godini narativ „NATO i Zapad kao (ne)prijatelji“ postao najzastupljeniji i emotivno najpotentniji u predizbornom periodu (Bubonjić i Delić Aščić, 2023). Evolucija stavova prema NATO-u uočljiva je u dijametralno suprotnom izvještavanju o NATO-u u dva bh. entiteta, gdje se vlast i opozicija međusobno optužuju za jačanje saradnje sa Zapadom ili gdje političari prebacuju krivicu neuspjeha na putu ka punopravnom članstvu u NATO-u. Ovo pitanje je u velikoj mjeri uslovljeno etnopolitičkim diskursima koji se prožimaju u bh. javnosti, pogoduju mu krizni narativi koji pozivaju na egzistencijalnu opasnost i ugroženost određene skupine (Mujkić, 2007. u Kočo, 2019).

U javnim raspravama o NATO putu Bosne i Hercegovine određeni narativi postali su dominantni kroz proces uspostavljanja političkih značenja i prilagođavanja određenih elementa. Često je vidljiv efekt transpozicije narativa iz Srbije o NATO-u ili kontinuirani sporovi u javnom prostoru, kao što je pitanje vojnog vlasništva (Čepo, 2019; Đukanović, 2019). Dominantni narativi koji su primjetni u politici BiH preko 25 godina, zadobili su

i nove dimenzije u kontekstu šire pojave savremenih ne-vojnih taktika za destabilizaciju alternativnim činjenicama, koje za cilj imaju erodiranje povjerenja javnosti u Savez (Opašić-nova Šundovska, 2022).

U širem diskursu o NATO-u, rodna ravnopravnost je, od usvajanja UN Rezolucije 1325 Žene, mir i sigurnost (WPS), postepeno postala jedan od glavnih prioriteta Alijanse, pri čemu se rodna perspektiva primjenjuje na sve aktivnosti od 2000. godine. Rezolucija 1325 shvaćena je kao „dodana vrijednost“ za Savez. U ovom okviru, WPS rezolucija u određenoj mjeri održava status quo prevalentnih rodnih uloga unutar organizacionih struktura, jer nije pozicionirana u samim temeljima organizacije kao saveza za kolektivnu obranu (Wright, 2016). U ovom procesu, norme WPS rezolucije često mogu biti iskrivljene jer bivaju militarizirane, podređene operativnoj efektivnosti feminizma, stoga je važno istražiti kako se WPS norme institucionaliziraju. Zajednička doktrina NATO-a olakšava primjenu, jer su politike Saveza integrisane u planirane dokumente i ugrađene u strukturu. Napredak na ovom planu najviše se očituje na nacionalnim nivoima (cf. Von Hlatky, 2022). Uloga žena u očuvanju mira i sigurnosti postala je fokus i akcionih planova na nacionalnim nivoima, među brojnim naporima da se poveća zastupljenost potreba žena u pitanjima sigurnosti, pri čemu je veće učešće ključno. Fokusirajući se na iskustva i stavove manje zastupljenih aktera u javnosti, otvara se prostor i za otkrivanje novih kvaliteta marginaliziranih narativa koji uz postojeće narativne mreže (identiteta nacije, religije, rodno uslovljenih društvenih odnosa itd.) mogu uticati na formiranje mainstream stavova (Andrews et al., 2015).

U ovom poglavlju, analiza je centrirana na pitanje mjere u kojoj žene, iz različitih društvenih zajednica i grupa u Bosni i Hercegovini, repliciraju dominantne narative o NATO saradnji i potencijalnim integracijama BiH kroz svoje djelovanje, te da li se u određenim krugovima javljaju narativi i diskursi koji su svojim sadržajem i kvalitetom suprotstavljeni dominantnim stavovima političkih elita. Polazeći od pretpostavke da stavovi žena u Bosni i Hercegovini o NATO saradnji i potencijalnim daljim integracijama nisu homogeni, da u određenoj mjeri repliciraju dominantne političke narative, te da rodno orijentisani i rodno uslovljeni narativi nisu dovoljno zastupljeni u kritici postojećeg mainstream političkog diskursa o NATO-u u BiH, cilj je ustanoviti na koji način uključivanje rodne perspektive u procese izgradnje odnosa s NATO-om se može promatrati ne samo kao načelo već kao i strateška nužnost koja pridonosi boljim sigurnosnim i strateškim ishodima.

Metodologija istraživanja

Ovo istraživanje prevashodno se oslanja na kvalitativne metode analize originalnih podataka koje su autori prikupljali od maja do jula 2023. godine. Podaci su prikupljeni putem fokus grupe, dva intervjua i jednog anketnog upitnika. Ovaj pristup primijenjen je unutar jasno definiranih granica istraživanja, omogućavajući dubinsku analizu predmetne teme (cf. Jackson, 2012). Uzorak ispitanica uključenih u istraživanje bio je uglavnom namjerni

ili metoda snježne grudve, pri čemu je profil ispitanica uglavnom bio određen na osnovu profesionalnog i akademskog iskustva, a važan faktor je bila geografska zastupljenost (cf. MacDougall i Fudge, 2001).

Prvi ciklus istraživanja proveden je putem online anketnog upitnika koji se sastojao od šesnaest pitanja podijeljenih u dva dijela. Prva polovina upitnika sastojala se od otvorenih pitanja kako bi ispitanice mogle izraziti stavove i iskustva svojim riječima, što pruža kompletniji uvid u temu koja se istražuje. Drugi dio upitnika sastojao se od pitanja procjene stavova zastupljenih među dominantnim narativima o NATO integracijama, prethodno identifikovanih u literaturi, na koja su ispitanice odgovarale putem izražavanja slaganja sa stavkama na Likertovoj skali (cf. Gob et al., 2007). Ovaj dio istraživanja nadograđen je pitanjima korištenim u intervjuima i fokus grupi. Anketu je popunilo 25 učesnica, među kojima je najmlađa učesnica imala 24 godine, a najstarija 65. Sve ispitanice su obrazovane ili imaju radno iskustvo u polju ekonomije, politike, prava ili sigurnosti. Pri tome, uključene su perspektive članica građanskog društva (cf. Ždralović i Rožajac-Zulčić, 2013).

Drugi ciklus ovog istraživanja, proveden je na osnovu dva polustrukturirana intervjua i jedne fokus grupe sa sedam članica. Prva definisana ciljna grupa odnosila se na ekspertice u polju sigurnosti iz BiH. Primarno su kontaktirane visokopozicionirane službenice u javnim ustanovama, pri čemu je angažman i zalaganje za veću rodnu ravnopravnost u ovom polju bio važan faktor. Predviđena uloga sagovornica u odnosu na ostale primijenjene metode jeste sticanje uvida u njihove stručne perspektive, naročito primjera iz prakse. Rekrutacija je vršena putem telefona, e-pošte, kao i organizacija usmjerenih na unapređenje rodne ravnopravnosti u sigurnosti. Ukupno, proveden je jedan online intervju putem prepoznatljive digitalne komunikacijske platforme i jedan personalni intervju u instituciji zaposlenja službenice. Fokus grupa se sastojala od sedam učesnica, koje su definirane kao ciljna grupa u odnosu na njihovo obrazovanje, zanimanje i godine. Fokus grupa je održana online kako bi se osigurala veća geografska zastupljenost. Sve ispitanice bile su mlade žene do 35 godina. Pretpostavljeno je da bi identitet sudionica kao mladih-mlađih žena omogućio veći uvid u postojanje alternativnih stavova. Rekrutacija je izvršena putem e-maila, društvenih mreža i ličnih poziva.

Tokom analize, odgovori su kategorizirani po principima srodnosti i različitosti. Nakon toga, navedeni su najdominantniji stavovi, narativi i teme u kojima se sudionice razlikuju. Tvrdnje sudionica direktno se oslikavaju u njihovim citatima. S obzirom da je tema istraživanja savremena, i ima za cilj da razotkrije uticaj moćnih grupa putem javnog diskursa, s naglaskom na faktore ideologije, moći i otpora, korištena je kritička analiza diskursa (Huckin, 2002). Ova metoda izabrana je kako bi se identificirali dublji slojevi značenja i interpretacija koje ispitanice iznose, s naglaskom na analiziranje doprinosa rodne perspektive pri formiranju stavova.

Rodne perspektive o sigurnosti u Bosni i Hercegovini

Postratni period u Bosni i Hercegovini mogao se definisati kao transformacija urušenog sistema, i u okviru tog procesa radilo se i na uključivanju rodni perspektiva u sigurnosni sistem. Rodne perspektive u to vrijeme su bile nepoznanica za mnoge u državnom sektoru, ali međunarodna zajednica je uspjela staviti rodne perspektive na agendu jer su predstavljale dio reformskih procesa na euroatlantskom putu BiH. Cijeli proces integrisanja rodne ravnopravnosti u sigurnosni sistem BiH predvodile su organizacije žena u BiH, podržane od strane međunarodne zajednice (Tomić, 2015). Ovakav oblik podrške međunarodne zajednice osigurao je da domaće institucije BiH samostalno izrade dvije strategije (Gender Action Plan 2006–2013, UNSCR 1325 Akcioni plan BiH) što je bio i osnov za početak preuzimanja odgovornosti lokalnih aktera nad procesima u Bosni i Hercegovini.

Iako BiH ima uspostavljen adekvatan pravni okvir koji prati aktualne međunarodne standarde u oblasti ravnopravnosti spolova, praksa ukazuje na drugačiju situaciju. To se očituje i na primjeru neujednačene zastupljenosti policijskih službenica na rukovodećim pozicijama, rodno neosjetljiv i neusklađen sa krovnim zakonom u rodnoj ravnopravnosti. Premda postepeni napredak postoji, što se očituje kroz relativni porast broja policijskih službenica u mirovnim misijama, potrebno je konkretnije primijeniti koncept rodno osjetljive prakse (Lučić-Čatić, 2020). Također, uočljivo je i da nastojanja politika da se uključenost žena u sektoru sigurnosti poveća, ne ispunjavaju proklamirane projekcije dvadeset godina nakon usvajanje rezolucije. To je vidljivo na primjeru sektora odbrane posebno Oružanih snaga BiH (Ćosić, 2020).

Kroz komparativnu analizu opće primjene WPS normi u NAP Bosne i Hercegovine, ideja participacije je nedovoljno razvijena, oslonjena na esencijalistički prikaz žena kao homogenog kolektiva (Bjorkhald i Mannergren Selimović, 2015). Svaki naredni plan bazirao se na naučenim lekcijama i utvrđenim izazovima, s naglaskom da NAP-ovi ostaju jedine politike koje se direktno tiču mira i sigurnosti, i manjkom drugih inicijativa. Konceptualno, uvođenje ideje ljudske sigurnosti (*human security*¹) u politike, i sagledavanje mira i sigurnosti iz perspektive rodne ravnopravnosti predstavlja važan iskorak, preusmjeravajući naglasak sa teritorijalne sigurnosti na ljudski razvoj i s države na pojedinca (Kardibašić, 2020). U kontekstu BiH, dalja implementacija Rezolucije mora nadići puko uključenje žena u vojne snage, kreiranjem prostora za transformaciju snaga pod uticajem ženskog mirovnog aktivizma i kroz uvid u feministička preispitivanja. Raspravu je nužno voditi suprotno suštom „obustavljanju nasilja u eskalaciji podjednako nasilnim metodama“ (Ždralović i Rožajac-Zulčić, 2013). Kroz razvoj WPS normi i njihovu konkretnu implementaciju, zasluge u ovom procesu trebaju se posmatrati kroz implementaciju vlasti i međunarodnih aktera, ali i putem nevladinog sektora usmjerenog na rodnu ravnopravnost u BiH (Rošul-Gajić, 2016).

¹ N.B. Ova perspektiva naglasak prenosi sa teritorijalne sigurnosti na ljudski razvoj, potiskujući tradicionalno shvatanje nacionalne i globalne sigurnosti prema kojoj je pojedinac ključni referent sigurnosti (a ne država).

U ovom kontekstu primjetno je prisustvo binarnih i esencijalističkih prikaza i pojmova u oblasti sigurnosti, čime se ističu kulturološke razlike o muškom i ženskom pristupu problemima sigurnosti. To se vezuje uz dva etička modela: model etike i brige te model etike pravednosti (Gilligan, 2003).

Postoje i autori koji rodnu ravnopravnost u društvu u BiH vezuju uz samu strukturu države. Za neke, potreba za transformacijom prema većoj rodnoj ravnopravnosti, u kontekstu konsocijacije biva stavljena „po strani,“ u odnosu na pitanja koja su percipirana važnijim na putu ka održanju mira. To su upravo sigurnosne prijetnje, stabilnost institucija i međuetničke relacije. U takvom uređenju, rodna pitanja su uporno marginalizirana u korist etničke pripadnosti kao sveobuhvatne dimenzije pripadnosti građana, jer podjela etnonacionalne politike neizbježno zauzima središnje mjesto u „postkonfliktnim“ konsocijacijskim okruženjima, gdje su rodna pitanja potisnuta na margine dominantnog političkog programa, zatvorena u „etno-nacionalnu luđačku košulju“ (Deiana, 2016). Slična perspektiva, u kontekstu rasprave o „muškoj“ uspostavi mira u BiH, javlja se i u kritikama da mali broj žena koje jesu na političkoj sceni upravo repliciraju dominantne etnonacionalističke narative, dok promovišu militarizovanu sigurnost, zajedno s privatizovanom ekstrativističkom ekonomijom (Hojić, 2021). Nadalje, postoje indikatori da je participacija žena također bitna u debati. Trendovi pokazuju da su žene tokom kampanja znatno manje zastupljene, te da učestvuju u svim relevantnim tematskim oblastima, dajući konkretnije i relevantnije izjave u odnosu na njihove kolege (Mujić, 2019).

Jedan broj autora upravo se bavi praćenjem institucionalizacije ovih normi a usmjereni su na procjene zakonskog okvira i drugih ključnih faktora za povećanje učešća žena. Pored toga, postoje teoretske diskusije sigurnosti i roda, koje u kontekstu Bosne i Hercegovine raspravljaju o ulozi žena kroz interakciju s feminističkom literaturom. Dalje, određeni autori konkretno se fokusiraju na posebno ranjivu poziciju žena u ratu, na antiratno djelovanje i na sigurnosne procese u postkonfliktnom periodu. Kroz pregled dostupne literature primijećeno je da je u ovom procesu mišljenje žena o konkretnim sigurnosnim temama stavljeno na marginu, i samim time cilj je prikazati ove perspektive u daljem poglavlju kroz primjer NATO integracija, kako bi se tačke razilaženja s dominantnim narativima postavile u širi kontekst.

Mapiranje osnovnih tačaka razilaženja u narativima žena u BiH o NATO saradnji i potencijalnim integracijama u Savez

Kroz proces istraživanja, definisane su četiri dominantne teme: 1) kontraverznost pitanja suvereniteta, 2) različite percepcije sigurnosti, 3) kritika politizacije te u konačnici 4) uloga identiteta.

Heterogenost stavova o priključenju NATO-u

U razgovoru s eksperticama iz sigurnosti, priključenje NATO-u je predstavljeno kao izuzetno aktivno i svrshodno djelovanje. Međutim, važno je napomenuti da veliki broj kontaktiranih službenica nije htio razgovarati na ovu temu, upravo zbog svoje pozicije. S druge strane, šira populacija učesnica, kroz fokus grupu i anketu, ovom pitanju je pristupila drugačije, pri čemu se većina priklonila neopredijeljenosti u stavu. Međutim, gotovo sve članice ili „podržavaju“ ili „potpuno podržavaju“ priključenje NATO-u. Iako bi se široko zastupljeno „neopredijeljeno“ mišljenje moglo razumjeti kao suprotnost dominantnom dijametralno suprotnom izvještavanju o NATO-u (cf. Bubonjić i Delić Aščić, 2023), treba naglasiti da neutralnost također može biti vid pasivnog prihvatanja. Samim time, može se zaključiti da većina učesnica aktivno se ne suprotstavlja, ali ni ne podržava ovaj proces. Može se i zaključiti da ispitanice imaju divergentne perspektive o bh. putu prema punopravnom članstvu u Savez, što se očituje u odgovorima na otvorena pitanja. Mnoge ispitanice posmatraju ulazak u NATO kao priliku za smirivanje unutarnjih tenzija, očuvanje cjelovitosti BiH ali i kao odgovor na nestabilnost u regiji, i šire, referišući se na rat u Ukrajini. Velik broj ispitanica samoinicijativno je naglasio dugoročni potencijal za reformu institucija.

„BiH je potreban saveznik koji će znati reagirati i kojemu se možemo obratiti u slučaju ugroženosti. Budući da se misija NATO-a ogleda u izgradnji mira i transparentnosti institucija, smatram da su to gorući problemi u BiH zbog kojih je potrebno da postane članica NATO saveza. Time bismo poboljšali saradnju s državama članicama i podijelili strategije koje su potrebne u ostvarenju ciljeva.“

(Anketni upitnik, 12. 7. 2023)

Jedna ispitanica, socijalna radnica (29) i aktivistkinja, izrazila je aktivnu kritiku ovog puta, pozicionirajući je kao kritiku percepcije pozitivne prirode vojnih saveza. U anketi je navela da je “potpuno protiv” priključenja Savezu i dalje objasnila svoj stav:

„Mislim da BiH nije mjesto ni u jednom vojnom savezu, posebno ne u onom koji je bombardovao BiH osiromašenim uranijumom. Po prirodi sam antimilitaristkinja i ne podržavam ni jednu vojski niti vojnu operaciju bilo gdje na planeti Zemlji. Mislim da bih se odselila iz BiH kada bi ona ušla u NATO.“

(Anketni upitnik, 10. 7. 2022)

S druge strane, velik broj učesnica je i dalje skeptičan po pitanju mogućnosti Bosne i Hercegovine da se priključi NATO-u. U mnogim odgovorima nije konkretno navedeno na šta se odnosi nemogućnost pristupanja, dok neki odgovori navode da pristupanje članstvu zahtjeva „veliko žrtvovanje, ali da je neophodno“. Očituje se sumnja u mogućnost da se uspostave politički dogovori, ali i zabrinutost o potrebnom nivou vojne i tehnološke spremnosti za članstvo. Saradnica na projektima (43) objašnjava svoju zabrinutost upravo tako:

„Imajući u vidu politike koje su zastupljene u BiH, naročito politiku RS-a ne vjerujem da je ulazak BiH u NATO moguć u dogledno vrijeme. Premda sam skeptična da bi to igralo neku bitnu ulogu za našu zemlju, ali stanovništvu bi dalo neku barem sigurnost. Naša država nema vojsku, osim profesionalne vojske, tako da je zaista važno imati neku vrstu podrške i znati da se na nju možemo koliko-toliko osloniti.“

(Anketni upitnik, 11. 7. 2023)

Iz ovih primjera je očigledno da ne postoji jedinstveno razumijevanje među ženama kao društvenom kategorijom, kao što je i pretpostavljeno. Iz argumentacije učesnica u istraživanju može se primijetiti da se prevalentni etnopolitički narativi direktno ne repliciraju. U istraženim narativima NATO nije pozicioniran ni na jednoj strani dihotomije (ne) prijatelja, međutim dominantni narativi političkih elita se repliciraju na različite načine, što se uglavnom doima kao nesvjestan proces. To se može zaključiti iz čestog referisanja na „ugroženost“ široko zastupljenoj u kriznim narativima i na svijest o „krivici“ određenih političkih opcija u ovom procesu. Također, vidljivo je i u aktivnoj kritici s pozicije antimilitarizma, koja je artikulirana upravo u odnosu na gubitke u ratu, što je česta poveznica u javnom prostoru.

Tema 1: Pitanje suvereniteta

Tokom fokus grupe, u kojoj su učestvovala sudionice iz oba entiteta, gotovo su jednoglasno ocijenile stav o NATO članstvu neutralnim, naglašavajući često da postoje pozitivni i negativni aspekti, s manjkom inicijative da odgovore na ovo pitanje. To ukazuje na svijest o tome koliko se tema percipira kontraverznom u društvu, što je bilo vidljivo i kroz dinamiku interakcije kroz gotovo pretjeranu učtivost (Huckin, 2002) učesnica, koja se naročito na početku činila kao prepreka iskrenoj raspravi na ovu temu. Kroz dalji razgovor veći broj učesnica je izrazio pozitivan stav, ne replicirajući dominantne narative podijeljene prema entitetima. Neslaganje u grupi je bilo najočitije u razgovoru o uticaju priključenja Savezu na suverenitet BiH, iako su suprotstavljena mišljenja uglavnom izražena kroz slaganje s dvije najaktivnije učesnice.

Dvije pravnice su ponudile suprotno razumijevanje posljedice članstva na suverenitet. Prva učesnica je naglasila brigu u vezi odredbi sporazuma koje predstavljaju uslovljavanje države koja uđe u Savez, nemogućnošću da sklapa međunarodne sporazume koji nisu u skladu s propisima. Druga ispitanica je izrazila neslaganje, navodeći da sporazum predstavlja samo proširenje postojećih savezništva i konvencija koje je BiH već potpisala, naglašavajući da su principi prava i demokratije NATO-a slični EU. Za nju to predstavlja samo proširenje odgovornosti, i pri tome da NATO članstvo upućuje na očuvanje suvereniteta jer pridruživanje uspostavlja veću sigurnost. Očuvanje suverenosti jedne države je naglašeno u odgovoru još jedne ispitanice, s pitanjem da li suverenost trenutno u Bosni i Hercegovini uopće postoji s obzirom na nemogućnost donošenja odluka i unutarnju nestabilnost. Zaključila je da članstvo nije pravna prijetnja, a ako ona postoji, da je unutarnja u slučaju Bosne i Hercegovine:

„Pa, voljela bih da dodam da se slažem više sa... Kontraverzno, ali mislim da je veća prijetnja za suverenitet je unutrašnja nego pitanje NATO. Iskreno, kao, bez uvrede ikom ali generalno mislim da pitanje suverenitet u Bosni je pitanje da li ga imamo...Da ulazak u paktove i imanje regulacija može više pomoći u ovom pitanju. To bi više pokazalo da imamo suverenitet, jer smo u mogućnosti imati stabilno donošenja odluka, što još nismo pokazali da imamo. Zato, mislim da nije pravna prijetnja, ako je ima, više je unutrašnja, barem u pitanju BiH.“

(Fokus grupa, 3. 7. 2023)

Prethodni tekst predstavlja dominantnu strategiju u komunikaciji slaganja sa dvije članice. Sve ispitanice su se također pozivale kontinuirano na ethos struke. Dvije sagovornice su uglavnom navodile pravne posljedice, konkretne članove važnih međunarodnih sporazuma, dok je jedna ekonomistica također opravdala svoj stav kao relevantan jer replicira određeni „koji se predaje na jednom fakultetu“. Navedena diskusija je u velikoj mjeri replicirala dominantne narative i službene politike različitih entiteta u BiH, koristeći se uglavnom stručnim pojmovima. Razlika je bila očigledna i po promjeni dinamike interakcije,

u odnosu na odgovore drugih pitanja u kojima se učesnice nisu u potpunosti slagale. Za usporedbu, razlika u mišljenjima o obećanju ekonomskog napretka koje NATO članstvo nudi bilo je drugačije artikulirano. Pri obrazloženjima svojih odgovora ispitanice su se uglavnom pozivale na argumente koji su vezani uz njihovo obrazovanje. Na ovu temu vodilo se znatno manje rasprave i uglavnom su odgovori popraćeni komentarima o nedovoljnoj stručnosti, dok se više učesnica uključilo u prethodnu raspravu.

Učesnica 1:

„Mi smo imali naprimjer Češku koja je udvostručila svoj BDP nakon ulaska u NATO. Međunarodna trgovina naravno da pruža veće mogućnosti i ulaganje u našu državu i ako nama članice NATO i Evropske unije već u milijardama ulažu u Bosnu i Hercegovinu, u ovom slučaju bi smo vjerovatno uklonili zakonske barijere koje nam ograničavaju trgovinu sa zemljama NATO-a. Tako da sa strane ekonomiste, nema nekog velikog negativnog utjecaja kojeg bi NATO stvorio.“

Učesnica 2:

„Meni je uvijek zanimljivo, uvijek imam u glavi da je teško uzimat u obzir zemlje koje su postale članice ranije, samo zato što je cijela situacija bila drugačija. Od ekonomske krize, do problema s resursima, do energetske krize, do ... trenutnog konflikta koji se dešava. Uvijek je sad tu pitanje kako će biti, imam mali problem kad gledamo Češku i sve zemlje prije, kako bi sad upravo u ovoj svjetskoj ekonomskoj i sigurnosnoj situaciji ovo se odigralo...“

(Fokus grupa, 3. 7. 2023)

Ekonomistice su naglasile da članstvo sa sobom nosi velik potencijal za razvoj, ali izrazile su brigu u vezi uslova koje bi Bosna i Hercegovina morala ispuniti. Kroz diskusiju je spomenut pozitivan primjer Češke i značaj međunarodne trgovine i mogućnosti ulaganja u BiH s osvrtnom na zakonske barijere koje postoje. Druga ispitanica izrazila je zabrinutost o tome da li bi se takav razvoj desio u znatno drugačijem kontekstu. Vezujući ovaj problem dalje uz geopolitička pitanja, osvrćući se na rat u Ukrajini kao i prethodno neizgledno članstvo Finske i Švedske, različiti prioriteti u vezi sa suverennošću ponovno su bili naglašeni. Ispitanice su se djelimično složile u odgovorima na ovo pitanje, naglašavajući zabrinutost za neovisnost BiH u budućnosti pri kreiranju vanjske politike koju bi morala uskladiti sa zemljama Saveza. Tema je bila pozicionirana u savremeni kontekst i ekonomsko stanje, dok je razgovor o suverenitetu, kao i prepoznavanje kontraverznosti teme, pratio često korištenu argumentaciju u javnom prostoru.

Tema suvereniteta istražena je kao kontinuirano osporavana u javnom prostoru, što je u velikoj mjeri povezano sa razvojem entitetskih politika prema NATO putu. Kao takva, tema je bila diskutovana kao visoko kontraverzna među sagovornicama. Suverenitet je kroz

diskusiju povezan sa dva različita prioriteta u ovom kontekstu – neovisnost pri donošenju odluka i sigurnost, pri čemu se jedna učesnica direktno pozvala na otklon „unutarnje prijetnje“ (tj. secesionizam). Samim time, iako su izrazile neutralnost stava, korišteni su jasni argumenti koji repliciraju dominantne narative pro i contra NATO članstvu. Također, iako visokopozicionirane službenice naglašavaju različite perspektive Saveza, primarni fokus je stavljen na političke aspekte kroz ovu diskusiju, kao i u javnom prostoru.

Tema 2: Percepcija sigurnosti

Ekspertica iz policijske službe je naglašavala važnost ulaska BiH u NATO za “strateški napredak”, ali i za “razvoj BiH u svakom segmentu”. To ukazuje na holističko razumijevanje pojma sigurnosti, u kojem je sama navela politiku i ekonomiju, a vojnu sigurnost kao posljednju. Sagovornica se dotiče i teme “kvaliteta života” svakog građanina. Fokus se u oba razgovora često stavlja na uticaj koji bi razvoj u ovom smislu koristio „običnom čovjeku“. Pri tome, policijska službenica je uspostavila direktnu vezu između ekonomske sigurnosti građana sa smanjenjem kriminala u društvu, naročito odvratanja mladih na ovom putu. Vjeruje da bi manji broj mladih ljudi emigrirao iz zemlje tražeći sigurnost.

Druga ekspertica je također naglasila perspektivu ekonomskog progresa koju nudi NATO, dajući prioritet društvenoj sigurnosti, kao i važnost šire izgradnje percepcije o sigurnosti i stabilnosti. Razvoj je kontinuirano vezan uz „realnu procjenu“ i kroz mogućnosti izgradnje kapaciteta koje bi članstvo omogućilo. Pri tome, druga sagovornica naglašavala je važnost dijeljenja informacija i efikasne saradnje. Izgradnja kapaciteta kao veliki potencijal povezana je sa dobrom praksom, ali i sa savremenim sigurnosnim izazovima cyber kriminala i terorizma u navodima ekspertice iz policijske službe. Obje ekspertice su u ovom polju opisale razvoj kao dugoročan proces.

U odnosu na poimanje uticaja NATO-a na sigurnost u Bosni i Hercegovini, ostale učesnice su dosta manje pažnje posvetila sigurnosti iz perspektive pojedinca. Također, ekonomski potencijal priključenja je spomenut rijetko, primarno vezan uz potrebu za tehnološkim napretkom što se također može primarno vezati uz ciljeve operativne efikasnosti. Odgovori o NATO-u i BiH su češće vezani uz državnu sigurnost i očuvanje teritorijalnog integriteta. Na otvoreno pitanje o tome šta misle o priključenju u Savez, velik broj ispitanica je naveo da će „jednostavno poboljšati sigurnost zemlje“ ili da je izuzetno „potrebno zbog geopolitičkog položaja“. Druge ispitanice su naglasile „ne postojanje alternative“ i jedino obećanje miru i sigurnosti „s obzirom na politički ambijent u regiji Zapadnog Balkana“. To ukazuje i na dominantno poimanje negativnog mira kao jedinog ostvarivog cilja. „Očuvanje sigurnosti i cjelovitosti Bosne i Hercegovine“ je najčešće dat odgovor kao obrazloženje priključenja Savezu ispitanica iz FBiH.

Iz navedenog, može se zaključiti da u odnosu na ekspertice u ovom polju, šira populacija žena u BiH znatno se više oslanja na poimanje sigurnosti vezano uz državu i njen teritorijalni integritet. Perspektive o NATO članstvu uglavnom su date iz ovog ugla, gdje se

fokus stavlja češće na održavanje stabilnosti, u odnosu na dugoročni razvoj ili potencijal za izgradnju normi i institucija. U ovom kontekstu, može se reći da se ne oslanjaju na narativni razvoj WPS politike primijenjene u akcionim planovima, već se pozivaju na prikaz realnih prijetnji zastupljenim u mainstream narativima. Suprotno tome, ekspertice kontinuirano prioritet daju optimističnom pristupu povećanja sigurnosti, iako nude „realne“ procjene mogućnosti postepenog progresa uz svijest o opstrukcijama ovog pitanja u institucijama i u javnom prostoru. Može se reći da to upravo ukazuje na nedovoljnu zastupljenost eksperata u polju sigurnosti u javnom prostoru. Šira populacija učesnica i ekspertica također primjenjuju drugačije vremenske okvire, prema kojima prva grupa se fokusira na neposredne koristi pri uključenju, stabilnost, u odnosu na dugoročni razvoj.

Tema 3: Politizacija i manjak saradnje

Kao što je ranije navedeno, obje ekspertice primarno identificiraju probleme na političkoj sceni ka članstvu i razvoju. Prva sagovornica naglašava: “Kod nas je politika ključna i oni su ti koji odlučuju o svemu.” Suverenitet u ovom razgovoru nije pozicioniran kao glavni cilj ostvarenja, dok sagovornica problematizira osporavanje državnog integriteta kao prepreku ostvarenju sigurnijeg društva. Druga sagovornica nalaže da je pitanje NATO članstva nedovoljno i nekvalitetno zastupljeno u javnom diskursu i da se većinom koristi kao „tema za prepiranje“. Ova sagovornica vidi pristupanje krovnoj organizaciji kao mogućnost oduzimanja moći od određenih političkih elita, koje putem ovog pitanja usporavaju razvoj. Naglasila je da je „potrebna sveobuhvatna komunikacijska strategija koja će se bazirati više na civilni dio članstva umjesto na vojni“. Slično tome, prva sagovornica je navela da je neophodno usmjeriti politike među institucijama ka zajedničkom cilju, osvrćući se na neujednačen pravni okvir.

Pri tome, ona misli da bi se ovo značajno odrazilo i na svijest građana „da se može početi raditi na puno drugih stvari“. Poziva se na intergeneracijsku odgovornost prema budućim naraštajima u vezi s ovim pitanjem, odnosno da je neophodno prevazići za kočenost napretka. Prepoznaje potencijal za promjenu društvenog okruženja koji bi inspirisao dalje i mlade za bolju kvalitetu života, kroz ekonomsku sigurnost, uz zabrinutost da se sve više “okreću kriminalu iz materijalnih razloga“.

Na otvoreno pitanje o prikazu NATO savezništva u BiH javnom prostoru, učesnice u anketi su naglasile postojanje polarizacije između entiteta u javnom prostoru. Mnogo ispitanica navodi kako su stavovi ispolitizirani i prisutni u političkim kampanjama, pri čemu mediji imaju glavnu ulogu u oblikovanju javnog prostora. One navode jasne razlike u načinu na koji mediji iz različitih entiteta prikazuju ulazak u NATO. Učesnice posebno kritikuju uticaj prošlosti i traume iz rata, koje imaju veliki uticaj pri oblikovanju stavova među populacijom. Konkretno, ispitanice ističu uspostavljenu vezu sa bombardovanjem Srbije, kao i prikaz Srbije kao prijetnje i neprijatelja. Više ispitanica primjećuje da nema dovoljno informacija o prednostima i nedostacima ulaska u Savez, te da samim tim građani nisu dovoljno edukovani o ovoj temi.

Isti problemi su istaknuti i u fokus grupi, sa zamjerkom da se ova tema kontinuirano zadržava u elitnim sferama. Velik broj učesnica naglasio je da se ne osjećaju kao da imaju pravo glasa u vezi s ovim pitanjem. Učesnica iz Republike Srpske izrazila je negodovanje u vezi jednostranog izvještavanja u entitetu iz ličnog iskustva i predložila da bi informacioni sadržaji na ovu temu mnogo značili građanima da objektivno procjene ovo pitanje, dajući primjer televizijskog programa „EU za tebe“ koji je građanima u Hrvatskoj pružao realni prikaz posljedica članstva. Pitanje informisanosti je povezala sa historijskim faktorima koji utiču na poimanje pitanja, sa sinonimom koji NATO predstavlja ljudima u RS za bombardovanje Beograda 1990-ih. Druga učesnica se složila, da kada se spomene NATO svi to vezuju za rat, te da je zbog toga teško razgovarati na ovu temu.

„Ljudi u državi još uvijek gledaju stvari iz prošlosti, iz traume, iz svog ugla. Negativna iskustva omogućavaju političarima da ostvare trajnu negativnu retoriku, i da njome manipulišu i rade sebi u korist. Mislim da građani države nemaju sliku koja bi mogla obuhvatiti pravne benefite ili tome slično, upravo zbog ponavljanja retorike prošlosti.“

(Fokus grupa, 3. 7. 2023)

Tema politizacije i manjka (naročito međuentitetske) saradnje se pojavljivala u direktnim pitanjima o oblikovanju narativa o NATO-u i BiH u javnom prostoru, ali često i samoinicijativno. Manjak informisanosti građana o ovoj temi često je kritikovan od strane eksperta ali i od strane šire populacije žena. Ispitanice su često naglašavale da im je tema nedostupna, ali i da je same ne žele pratiti zbog subjektivnog ili čak uznemirujućeg prikaza. Kroz ovu diskusiju, ekspertice su primarno kritikovale retorike koje političari koriste, dok je šira populacija uglavnom naglašavala nepovjerenje prema medijima. Također, u odnosu na ekspertice, znatno više je kritikovan subjektivni doživljaj teme među samom populacijom. Pri tome, učesnice sebe nisu pozicionirale kao individue isključivo odstranjene od takvog doživljaja i uticaja koji ovi narativi imaju. U anketnom upitniku, jedna ispitanica čak se upušta u samokritiku o nepoznavanju teme, pogotovo iz perspektive diplomantice politologije, s obzirom da se namjenski distancira od teme jer gubi „kapacitet da se o njoj brine“.

Dakle, iako je politizacija teme identifikovana kao dominantna kritika javnog predstavljanja teme NATO i BiH, artikulisana je iz drugačijih pozicija. Velik broj učesnica osvrtno se na manipulaciju u javnom prostoru, referišući se eksplicitno ili implicitno na procese etnopolitike (Mujkić, 2007). Iako ekspertice direktno kritikuju političke predstavnike, većina učesnica primarno opisuje medijsko izvještavanje kao nekvalitetno i pristrano. Velik broj učesnica je sebe prepoznao kao nedovoljnu informisanu osobu na ovu temu, naglašavajući kako je neophodno da se konkretne prednosti i mane potencijalnog članstva predstave objektivno, ali i pristupačno za javnost.

Tema 4: Uloga identiteta

Značajan broj učesnica naglasio je konkretne demografske karakteristike koje imaju značajan uticaj pri formiranju stavova na ovu temu, kao što je spomenuto i ranije. U odgovorima na pitanje o važnosti roda pri donošenju stava o NATO integracijama, većina žena je naglasila da uticaj uglavnom imaju etnički identitet i politička pozicija ili stranačka pripadnost. Također, dvije ispitanice navele su značaj obrazovanja, statusa i mjesto odrastanja. Slične faktore su navele i ispitanice koje su prepoznale i značaj roda, ukazujući na to da je rod jedan od identiteta koji je važan u razumijevanju sigurnosti, ali da često nije presudan – posebno u kontekstu teme NATO i BiH.

Etnički identitet – kritika etnopolitike

Premda podaci u ovom istraživanju koriste mali uzorak da bi se mogle praviti generalizacije, ne postoji direktna povezanost odgovora i pripadnosti entitetu. Međutim, manjak međuentitetske saradnje u ovom polju uglavnom nije diskutovan iz perspektive određenih političkih ili ideoloških pozicija, već upravo kroz etnopolitike, manipulaciju medijskog i političkog komuniciranja. Osvrćući se na blokade institucija, kritika elita je bila najdirektnije usmjerena od strane službenica u sigurnosti. Obje službenice su naglasile i konkretnije dimenzije problema, kao što je usmjerenje i približavanje određenih programa i strategija. Suprotno tome, većina ispitanica je naglasila opće nepovjerenje u institucije i medije, rijetko se osvrćući na pozicije pojedinca. Pri tome, građanstvo je uglavnom opisano kao pasivno, priklonjeno pozicijama u čemu je najčešće ključna pripadnost identitetu, ali i praćenje „političkih pozicija“ koje nisu suprotstavljene programski, već formirane u odnosu na vitalne nacionalne interese.

„Ljudi u državi još uvijek gledaju stvari iz prošlosti, iz traume, iz svog ugla. Mislim da se to posebno odražava u zajednicama koje su imale direktan dodir sa snagama NATO saveza u prošlosti. Negativna iskustva omogućavaju političarima da ostvare trajnu negativnu retoriku, i da njome manipulišu i rade sebi u korist. Mislim da građani države nemaju sliku koja bi mogla obuhvatiti pravne benefite ili tome slično, upravo zbog ponavljanja retorike prošlosti.“

(Anketni upitnik, 6. 7. 2022)

Prethodni citat služi kao primjer kritike mnogih učesnica. Gotovo sve ispitanice su prepoznale problematičan uticaj etničkog identiteta pri formiranju stavova i diseminiranju informacija u BiH, iako su svoje kritike izrazile na različite načine. Ova kritika često je predstavljena od strane ekspertica kroz problematiziranje rada javnih ustanova i neujednačenih politika, koje su uslovljene politizacijom sa etničkim predznakom. S druge strane, ostale ispitanice naglašavaju uticaj etničkog identiteta mnogo direktnije, naročito u anketnom upitniku. Učesnice u fokus grupi su također slično indirektno opisale društvene podjele, što ukazuje na široko zastupljeno mišljenje o uticaju identiteta, ali i nelagodnost da se ovaj

problem direktno spomene u profesionalnom kontekstu ili kroz razgovor u grupi. Pitanje uloge etničke pripadnosti u stavovima konstantno se pojavljivalo, dok kritike drugih dimenzija iz perspektive društvenih kategorija nisu bile samoinicijativno navedene, iako se ovo istraživanje eksplicitno fokusiralo na stavove žena. Prema tome, može se reći da su rodna pitanja sigurnosti, kao i interesi drugih alternativnih kategorija, na margini dominantnog političkog programa vezanih uz NATO i BiH (Deiana, 2016). S tim u vezi, jedino su navedeni „interesi mladih“ kao grupe.

Međugeneracijsko razumijevanje

Politički prikaz NATO i BiH, ali i opće situacije u državi, često je prikazan kao kontinuiran proces, koji se nije promijenio decenijama. Opterećenost ovakvim stanjem je najjasnije prikazana u izlaganju policijske službenice, koja kroz diskusiju benefita priključenja NATO-u uglavnom naglašava odgovornost prema mladima, odnosno da se politika, narativi i opstrukcija raznih pitanja promijeni. Zabrinutost za mlade generacije slično navode i sudionice u anketi. Naprimjer, jedna ispitanica pravi direktnu vezu između „bolje budućnosti mladih i djece i ulaska u NATO“, ali sebe pozicionira izvan tog procesa iako ima 28 godina. Druga ispitanica navodi da je pored većeg učešća građanskog društva u ovom procesu, najvažnije uzeti u obzir mišljenje mladih kao „jako bitan pokazatelj smjera u kojem država treba ići“.

Tokom rada fokus grupe, ispitanice su naglasile da je ovaj proces odvojen od mladih. One pronalaze potencijal u „neopterećenosti“ prošlosti među svojim vršnjacima, u odnosu na generacije starijih, svojih roditelja. Učesnice pretpostavljaju da pripadanje ovoj kategoriji otvara mogućnost za manje tenzija u diskusijama o NATO i BiH. Međutim, naglašavaju kako su u ovom procesu najveća prepreka dostupnost informacija i mogućnost svakog pojedinca da se „kritički posveti ovoj temi“.

„Ja ovo gledam sa stajališta mladih ljudi gdje sam se ja našla u situaciji da razumijem šta je NATO, da je pitanje da li ćemo se učlaniti ili nećemo. Ali, fokus na tome kako znam za čitavu situaciju jeste, političke prepirke u javnosti te ne znam kako direktno funkcionise, kako će to nama doprinijeti i neće osim ako ne sjednem i ne istražim sama sve činjenice.“

(Fokus grupa, 3. 7. 2022)

Druga učesnica također opisuje ove probleme, navodeći da je „vjerovatno lakše“ pričati sa drugim mladima. Međutim, ni jedna učesnica nije navela da postoje prostori u kojima se to ostvaruje. Pri tome, naglašava se odgovornost pojedinca, lična posvećenost dubljem istraživanju koje tek omogućava sticanje percepcije suprotne dominantnim narativima. Zaključno, ispitanice prepoznaju potencijal za objektivniju raspravu vezanu uz pripadnost ovoj društvenoj kategoriji. Međutim, to ostaje na nivou pretpostavke. Iako su mladi često prepoznati kao glavni primaoci koristi koja bi proistekla iz priključena Savezu, prepoznati

su kao pasivni i isključeni iz ovog procesa. Također, tokom rada fokus grupe primjećeno je da je ovaj identitet naglašen upravo kako bi se pažnja skrenula na očekivane podjele stavova među učesnicama i način da prodube povezanost kao sagovornice. Međutim, kritika iz pozicije mladih ne postoji kao uspostavljena, proaktivna alternativa, već se pojavljuje u kontekstu percepcije blokirane budućnosti u kojoj su mladi izolirani kao pojedinci i nemaju značajnu poziciju u procesima koji definišu njen dalji razvoj.

Rod: mir i sigurnost

Vraćajući se na ulogu žena u ovom procesu, učesnice ne pretpostavljaju postojanje „zajedničke perspektive“ žena kao supkulture u pristupanju temi NATO puta BiH. Prema rezultatima ankete, može se reći da je od 25 učesnica u anketi, 11 bilo neodlučno, sedam ispitanica negiralo, a sedam primijetilo određene razlike u tome kako žene poimaju temu NATO i BiH. S tim u vezi, važno je naglasiti da ovaj mali uzorak nije reprezentativan široj populaciji žena.

Mišljenja su bila podijeljena i tokom ispitivanja fokus grupe u odgovorima na pitanje o tome koliko rodni identitet ispitanica kao žena doprinosi formiranju njihovih stavova na ovu temu. Većina učesnica je, prije svega, navela da se mišljenja o ovoj temi ne trebaju razdvajati po rodnoj osnovi da bi se izbjegle generalizacije. Ekspertice iz sigurnosti su navele da žene u BiH „možda nemaju“ isto mišljenje, ali ističu pozitivne doprinose rodno-osjetljive perspektive u ovom kontekstu. Prva sagovornica je navela da vjeruje da su žene u sferi u kojoj ona radi, policijske službenice, daleko više opredjeljene za opciju ulaska u NATO. Druga navodi da su mišljenja vjerovatno drugačija u ovisnosti o lokaciji, primarno entitetu, mišljenje koje učesnice navode i u anketi, referišući se i konkretno na etničku pripadnost. Međutim, obje sagovornice naglašavaju potencijal koji postoji u daljem angažmanu žena u pitanjima sigurnosti i konkretno u vezi ove teme.

Iako je velik broj učesnica izrazio neslaganje s time da je rodni identitet važan faktor pri formiranju stavova o sigurnosti, preciznije teme potencijalnog članstva BiH u NATO-u, pojedine učesnice su se osvrnule na određene rodno-uslovljene razlike koje postoje pri poimanju sigurnosti u društvu, uglavnom naglašavajući njihova lična iskustva. Pritom, učesnice su često naglašavale da ne žele praviti generalizacije.

„Ne mislim da je mišljenje po ovom pitanju rodno utemeljeno, ali mislim da su u mom okruženju muškarci skloniji predrasudama, a da su obrazovane žene više analitične u formiranju mišljenja.“

(Anketni upitnik, 10. 7. 2022)

Više ispitanica je navelo veću opreznost žena u njihovom okruženju pri formiranju i iznošenju svog stava na ovu temu. U suprotnosti, više ispitanica je navelo „sklonost predrasudama“ pripisanu muškarcima u njihovom okruženju. Jedna učesnica u fokus grupi

prepoznala je, u kontekstu savremene rasprostranjenosti dezinformacija (Opašinova Šundovska, 2022), veću sklonost muškaraca u svom okruženju prema vjerovanju i repliciranju „teorija zavjera“. Također, ona navodi da je kroz svoje iskustvo studiranja politologije primijetila da su muškarci često više usmjereni na razmatranje efikasnosti i principa realpolitike uopće. S druge strane, jedna ispitanica, zaposlena kao asistentica na projektu, navodi više izraženu liberalnu orijentaciju žena u ovom procesu.

„Iz ličnog iskustva znam da se za politička i socijalna pitanja uglavnom drastično razlikujemo. Žene, opet kažem iz mog okruženja, najčešće su liberalnije i miroljubivije, a muškarci su više za agresivnije i drastičnije mjere opreza, susprezanja ljudskih prava itd.“

(Anketni upitnik, 9.7. 2022)

Više ispitanica indirektno se pozivalo na postojanje dva etička modela koja se primjenjuju kada razgovaraju s muškarcima na ovu temu. Nekoliko ispitanica se pozvalo direktno i indirektno na specifično žensko iskustvo (Gilligan, 2003) pri čemu su naglašeni koncepti povezanosti, odgovornosti i brige o drugima. Neke ispitanice izjašnjavaju i pro-ženske pozicije prema kojima žene drugačije percipiraju određene probleme, mada pri tome često navode brigu o „ličnoj sigurnosti“, što se, također, vezuje uz specifično žensko iskustvo. Miroljubiva orijentacija žena je najčešće istaknuta. Iako je prisutna i više postmoderna kritika ovog narativa u pozadini, što se očituje kroz opreznost pri potvrđivanju određenih generalizacija i ojačavanja binarnih poimanja uloge žena u kontekstu sigurnosti, interesantno je da se jedna ispitanica direktno poziva na antimilitarizam kao feminističko načelo koje potiče iz ženskog iskustva kao ključno u formiranju njenog stava o NATO-u i BiH.

„Ja kao žena ne podržavam nikakve vojne grupacije. Mislim da je mir važan za žene u BiH, a ulaskom u NATO bi se taj mir narušio. NATO NIJE OPCIJA ZA BIH, jer bi predstavljao strah za sve žene koje su od NATO agresije na Jugoslaviju (BIH) bježale ili oboljele.“

(Anketni upitnik, 12. 7. 2022)

S druge strane, jedna učesnica u fokus grupi, također aktivistkinja, naglašava kako je antimilitarizam važno načelo, ali da treba biti primijenjeno na kontekst. S obzirom na ovu vrijednost, ona naglašava specifično iskustvo žena u ratu navodeći primjere iz Bosne i Hercegovine te kako postoje različiti argumenti upravo iz ove perspektive. S jedne strane, navodi da žene konkretno „iznose veliko breme što se tiče ratnih dejstava“ te da s te strane ulazak u NATO se može posmatrati kao vid sigurnosti od toga. S druge strane, navodi da bi dostupnost oružanih snaga iz BiH u drugim članicama NATO-a upravo dovelo do toga da „žene ostaju same sa svojim porodicama, u svojim kućama da brinu od djeci“. Zaključuje da se pitanje pristupa Savezu može dvostruko tumačiti predstavljajući „sigurnost ili dalje uvlačenje jedne države u militarističke poduhvate“, i da je neophodno raditi na daljem ra-

zumijevanju ženskih iskustava u ovim procesima kao i na kontinuiranom promišljanju u principima feminizma. Ova argumentacija upravo prepoznaje problem saglasnosti feminizma i militarizacije (Von Hlatky, 2022) nudeći rješenje u fokusu stvarnog iskustva žena kao primarni izvor prema kojem se teorija treba primjenjivati.

Participacija

Nekoliko učesnica osvrnulo se i na veću „indiferentnost“ žena prema ovoj temi, što ponekad vežu uz općenito nezainteresovanost za vanjskopolićka pitanja. S druge strane, jedna ispitanica naglašava da je dojam neopredjeljenosti upravo povezan sa nedovoljnom zastupljenošću žena na pozicijama donošenja odluka ili u javnosti uopće.

„Ne mislim da žene imaju nužno drugaćije mišljenje o NATO integracijama. Možda su u nekim slučajevima isključene iz pregovora ili indiferentnije, što se povezuje s tim da su često muškarci na višim položajima te imaju priliku podijeliti mišljenje s javnošću češće nego žene. No, mišljenja sam da žene, kao i muškarci ovo pitanje gledaju iz perspektive svoje političke pozicije/stranke ili etniciteta.“

(Anketni upitnik, 10. 7. 2022)

Više učesnica je kritikovalo prostor koji smatraju da je uskraćen ženama da se izjasne o ovom pitanju. Jedna ispitanica je navela kako misli da bi veći broj žena podržao NATO put Bosne i Hercegovine kada bi se povećala mogućnost veće integracije žena u Oružane snage, ukazujući na značaj zastupljenosti u simbolićkom smislu, pri izgradnji povjerenja. Jedna ispitanica indirektno navodi predviđeni fokus WPS primjene u NATO-u, naglašavajući doprinos participacije izgradnji normi rodne ravnopravnosti kroz jasno definisan okvir.

„Mogućnost veće integracije žena u oružane snage doprinosi većem broju pozitivnih mišljenja od strane žena u BiH. NATO sa svojim standardima uvodi više prava za žene u ovom segmentu tako generalno poboljšavajući položaj žena.“

(Anketni upitnik, 10. 7. 2022)

Ekspertica iz sigurnosti navodi da žene „možda nemaju“ isto mišljenje, ali ističe pozitivne doprinose. Ona u kontekstu struke navodi „sklonost sigurnosnom instinktu“ žena kao prednost te ulogu žena kao “mirotvoraca” koje rješavaju probleme na drugaćiji način. Naglašava da je neophodno raditi na tome da više žena bude na pozicijama donošenja odluka, u politici, sektoru sigurnosti i vojsci. Ona ističe: “Da smo ravnopravne, bila bi drugaćija situacija... žene bi popravile stvari.” Kroz svoj angažman, sagovornica se osvrnula na ostvareni napredak od 2008, direktno se pozivajući na uvođenje Rezolucije 1325 kao važnog koraka. Kroz svoje iskustvo zalaganja za rodnu ravnopravnost u polju sigurnosti zaključuje da je ostvareni napredak „postepen, velik, ali ni približno finaliziran“.

„Bile smo nekako svjesne da trebamo imat tu žestoku borbu da bi se dokazale, da smo ravnopravne, da možemo doprinijeti sektoru sigurnosti možda na malo drugačiji način. Žene su jake, jesmo mi možda slabiji spol, ali smo mnogo jače u službi, možemo više doprinijeti, na neki drugačiji način u odnosu na muškarce. Možemo sve, jake smo, ispred nas je velika borba. Baš mislim da bi se neki standardi zadovoljili malo brže i samim tim mislim da bi žene napredovale.“

(Intervju, 15. 4. 2022)

Da rezimiramo, učesnice uglavnom nisu prepoznale svoj identitet žena kao važan aspekt pri razvoju stavova na ovu temu. Kroz razgovor, tema se jedino pojavljivala u odgovorima na pitanja koja su uže formulisana, eksplicitno u vezi ove perspektive. Nema sumnje da jasno definisana rodno-osjetljiva kritika dominantnog narativa o NATO-u i BiH ne postoji u ovom slučaju, pri čemu je etnički identitet prepoznat kao daleko važniji faktor, a identitet mladih djeluje kao više prepoznat alternativni pristup. Međutim, kroz diskusiju, mnoge učesnice su prepoznale pozitivan doprinos specifičnosti ženskog iskustva pri adresiranju ovog pitanja. Pored toga, ekspertice su navele značajne doprinose u struci. Pri iskazivanju ovih stavova, neki navodi repliciraju esencijalističke prikaze žena u ovom procesu, ali uglavnom većina učesnica je pristupila pitanju kritički. Iako pojedinačne učesnice navode važnost veće participacije žena zbog izgradnje povjerenja i operativne efikasnosti, može se reći da u kontekstu dominantnih narativa ne predstavlja rodno-utemeljenu alternativu, već se zadržava upravo na nivou dodane vrijednosti ovog procesa (Wright, 2019).

Zaključak

U ovom poglavlju predstavljeni su stavovi žena u Bosni i Hercegovini o NATO saradnji i potencijalnim daljnim integracijama, ukazujući na raznolikost njihovih mišljenja i perspektiva. Posmatrajući uticaj dominantnog diskursa o NATO-u, jasno je da učesnice direktno ne repliciraju mainstream narative pri izražavanju stavova. To se najviše očituje kroz kritiku politizacije ove teme, pri čemu su glavni prepoznati agenti politički akteri i mediji. Međutim, primjetno je da etnopolitički diskursi imaju veliki uticaj na izražavanje stavova kroz naslijeđen/preuzet proces, što se dešava i svjesno i nesvjesno. Iako učesnice uglavnom kritikuju manipulaciju javnog mnijenja, ipak često repliciraju zvanične stavove i pozicije koji su normalizovani, kao što su krizni narativi kojima teško mogu formulisati alternativu. Primjer prenaglašenosti teme suvereniteta, ali i dinamike diskusije na ovu temu, upravo ukazuje na limitirajući uticaj diskursa pripisan određenim riječima, konceptima i problemima. Vidljivo je i kroz različite perspektive ekspertica u sigurnosti i šire populacije, pri čemu se NATO i BiH razumiju kao prilika za postepeni razvoj i budućnost s jedne strane, i kao spasilac i neprijatelj s druge strane, u odnosu na interese vezane uz teritorijalni integritet.

Ipak, iako su dominantni diskursi dalekosežni pri oblikovanju i artikulisanju stavova, nisu monoliti. U skladu s tim, učesnice se pozivaju na različite autoritete koje su im dostupni. Također, neke učesnice navode identitet mladih kao kategoriju koja ima potencijal da

razvije kontranarativ, s ograničenim entuzijazmom. S druge strane, rodno-osjetljiva kritika postoji, iako je i dalje na margini, artikulirana iz različitih perspektiva. Neke od perspektiva su argumentovane pozivanjem na objektivne dimenzije društvenog stanja, dok se velik broj učesnica osvrnuo na potencijal koji veće uključenje žena u temu NATO i BiH ima u procesu izgradnje povjerenja. Dok ispitanice naglašavaju pozitivne aspekte veće participacije žena na rukovodećim položajima, ovaj odnos nije opisan nužno kao vertikalno hijerarhijski, nadiazeći simbolički aspekt promocijom veće rodne ravnopravnosti. Pri tome, ekspertica je istakla jedinstven način doprinosa u struci koji je dugoročno povezan s boljom ljudskom sigurnošću.

Zaključno, manjak zastupljenosti alternativnih perspektiva na ovu temu dodatno ukazuje čvrsto uspostavljenu distribuciju moći u bh. društvu, pri čemu dominantni narativi aktivno održavaju status quo u interesu dominantnih društvenih skupina, držeći cilj rodne ravnopravnosti na margini. Međutim, prikupljene perspektive ukazuju na potencijal koji širenje implementacija WPS normi može imati kao alternativan narativ dominantom poimanju pitanja vezanih uz NATO i BiH, upornim radom na daljnjem istraživanju ove teme, pružajući objektivnije perspektive kroz kontekstualizaciju i otvarajući veći prostor za žene kao ravnopravne sudionice u raspravi tema sigurnosti.

Literatura

Andrews, M., Kinnvall, C. i Monroe, K. (2015). Narativi o (ne)sigurnosti: Nacija, kultura, religija i rod: Uvod. *Politička Psihologija*, 36(2), str. 141–149.

Björkdahl, A. i Mannergren Selimovic, J. (2015). Prevođenje UNSCR 1325 s globalnog na nacionalni nivo: Zaštita, zastupljenost i sudjelovanje u Nacionalnim akcijskim planovima Bosne i Hercegovine i Ruande. *Conflict, Security & Development*, 15(4), str. 311–335.

Bubonjić, M. i Delić Aščić, A. (2023). Strani akteri, Schmidt i NATO: Od zaštitnika do neprijatelja. U *Štetni narativi tokom izbora: Kampanje diskreditacije, rodni stereotipi i narativi mržnje*. Mediacentar Sarajevo.

Čepo, D. (2019). Euroatlantske integracije BiH: Pomaci i reinterpretiranje motiva u vanjskoj politici, u Hasić J. i Karabegović D. (ur.) *Vanjska politika Bosne i Hercegovine od nezavisnosti*: Palgrave Macmillan.

Ćosić, S. (2020). Oružane snage: Rod i reforma odbrane. U *Kojeg je roda sigurnost? 20 godina Rezolucije Vijeća sigurnosti 1325 “Žene, mir i sigurnost” i njezina provedba u Bosni i Hercegovini* (pp. 127–140). Sarajevski Otvoreni Centar.

Deiana, M. A. (2016). To settle for a gendered peace? Spaces for feminist grassroots mobilization in Northern Ireland and Bosnia-Herzegovina. *Citizenship Studies*, 20(1), str. 99–114.

Đukanović, D. (2019). Bosna i Hercegovina na neizvesnom putu ka članstvu u NATO. Институт за међународну политику и привреду. Међународни проблеми 3, str. 335-360.

Džuvo, A. (2022). Put BiH u NATO: Između lažnih narativa i stvarnosti. U Kuda dalje? Bosna i Hercegovina na raskršću. Atlantska inicijativa.

Gilligan, C. (2003). *Drugim glasom: Psihološka teorija i žene* »s Development. Cambridge, Massachusetts, and London: Harvard University Press.

Göb, R., McCollin, C. i Ramalhoto, M. (2007). Metodologija u Likertovoj analizi mjerila. Kvaliteta i kvantiteta: Međunarodni časopis za metodologiju, 41(5), str. 601–626.

Hasić, J. i Karabegović, D. (2019). *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*. Cham: Palgrave Macmillan.

Hojić, A. A. (2021). Dayton, WPS i ukorijenjena “muškost” mirovnih sporazuma zasnovanih na etničkoj podjeli vlasti. *Women, Peace and Security*; London School of Economics and Political Science.

Huckin, T. (2002). “Critical Discourse Analysis and the Discourse of Condescension”, in Barton, E. and Stygall, H. (eds) *Discourse Studies in Composition*, Cresskill, NJ: Hampton Press, str. 155-176.

Jackson, S. L. (2012). *Metode istraživanja i statistike: Pristup kritičkog razmišljanja*. Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.

Kočo, A. (2019). Uticaj dominantnih narativa na percepciju sigurnosnih prijetnji u Bosni i Hercegovini u periodu od 2005. do 2018. godine. Magistarski rad. Univerzitet u Sarajevu.

Lučić-Čatić, M. (2020). Policijske Snage u Bosni i Hercegovini. U *Kojeg je roda sigurnost?*. Sarajevski otvoreni centar.

MacDougall, C. i Fudge, E. (2001). Planiranje i regrutiranje uzorka za fokusne grupe i dubinske intervjue. *Qualitative Health Research*, 11(1), str. 117–126.

Mujić, M. (2019). *Politička participacija žena u BiH: Opći izbori 2018*. Fondacija CURE.

Mujkić, A. (2007). *Mi, građani etnopolisa*. Šahinpašić.

Mulchinock, N. (2017). *NATO i Zapadni Balkan: Od neutralnog posmatrača to proaktivnog mirotvorca*. Palgrave Macmillan.

Opašinova Šundovska, M. (2022). Posljedice lažnih vijesti i dezinformacija za sigurnost zemalja članica i partnerskih zemalja NATO-a. *Međunarodne Studije*, 22(2), str. 13–34.

Rošul-Gajić, J. (2016). “Zagovaranje žena u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini. Provedba UNSCR 1325 o ženama, miru i sigurnosti.” *Journal of International Women’s Studies*: Vol. 17: 4, Article 11.

Tomić, A. (2015). Rodno osviještena politika sektora sigurnosti u Bosni i Hercegovini: Od dokumenata o politici do stvarnosti. *Connections*, 14(3), str. 87–102.

Von Hlatky, S. (2022). *Respoređenje feminizma: Uloga roda u NATO vojnim operacijama*, Oxford University Press, New York.

Wright, K. A. (2016). NATO usvajanje Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti UN-a o ženama, miru i sigurnosti: Ostvarivanje agende. *International Political Science Review*, 37(3), str. 350–361.

Ždralović, A. i Rožajac-Zulčić, M. (2013). *Ženski mirovni aktivizam i njegov utjecaj na mir i sigurnost. U Kojeg je roda sigurnost?* Sarajevski otvoreni centar.

Poglavlje V

Saradnja Bosne i Hercegovine s NATO-om kroz prizmu mladih osoba

Ajla Kuluglić i Emman Žiško

Uvod

U prošlosti Bosna i Hercegovina suočila se sa značajnim izazovima u pogledu osiguranja sigurnosti i stabilnosti, a posljedice su još uvijek prisutne. Građani se zbog toga još uvijek suočavaju sa političkim, etničkim i društvenim podjelama, slabim društvenim vezama i nedostatkom povjerenja, bez značajnih pomaka u jačanju identiteta bosanskohercegovačkog društva. Podijeljeno društvo iznjedrilo je podijeljena mišljenja i opredijeljenost stanovništva u pogledu saradnje s NATO-om ili potencijalnih integracija u punopravno članstvo u Savezu. S druge strane, upravo perspektiva mladih u BiH o pristupanju i-ili pojačanoj saradnji BiH sa NATO-om može imati dugoročne efekte za sigurnost i budućnost zemlje.

Prethodna istraživanja pokazuju da demografski faktori u Bosni i Hercegovini u velikoj mjeri utiču na percepciju i stavove građana prema jačanju oblika saradnje s NATO-om ili potencijalnim integracijama (Katica, 2008; Dautović, 2010; Brljavac, 2012; Beglerović, 2013). Prema recentnim javno dostupnim nalazima i anketnim rezultatima, većina sagovornika i ispitanika u Bosni i Hercegovini načelno podržava članstvo BiH u NATO-u, ali postoji i veliki broj osoba kojima ova ideja nije bliska. Načelno, ispitanici iz Federacije BiH i Brčko distrikta iskazuju podršku u većoj mjeri nego ispitanici iz Republike Srpske. Kao i prije 10 godina, najveći postotak onih koji su izrazili podršku članstvu BiH u Savezu podrazumijeva garancije veće sigurnosti u zemlji (Pranjić, 2013) i prosperiteta za nove generacije, kao i povrat povjerenja u javne institucije (Soldo et al., 2021).

U ovom poglavlju fokus je na ispitivanju stavova i percepcija mladih u Bosni i Hercegovini vis-a-vis trenutnih i budućih odnosa bh. vlasti i institucija s NATO-om, te u kojoj se mjeri te iste percepcije podudaraju ili razilaze sa stavovima mainstream političkih elita koje oblikuju javne politike i zvanične stavove prema ovom pitanju. Cilj je ispitati da li, i u kojoj mjeri, mladi u BiH repliciraju stavove politički etabliranih javnih ličnosti iz političke sfere ili su ipak uspjeli izgraditi jedinstven i istančan stav o odnosima BiH s NATO-om. Komplementarno, cilj je istražiti u kojoj mjeri NATO saradnja ili potencijalne integracije BiH u Savez utiču na položaj mladih u BiH, kao i da li postoji korelacija između potencijalnog članstva BiH u Savezu, sigurnosne situacije i odlaska mladih iz BiH.

Metodologija istraživanja

Ovo istraživanje je osmišljeno kao analiza studije slučaja koja potvrđuje teoriju (Lijphart, 1971), utemeljeno je na originalnom prikupljanju podataka, stavova, percepcija, iskustava i ideja različitih mladih pojedinaca u vezi sa slučajem (Hamilton, 2011). Osim toga, ono je orijentisano na slučajeve (George i Bennett, 2005) i strukturirano poređenje slučajeva (Druckman, 2005), koje ispituje percepciju mladih i njihov uticaj na procese sigurnosti i institucionalne stabilnosti u Bosni i Hercegovini, a koji su direktno povezani sa saradnjom s NATO-om i potencijalnim pristupanjem Savezu. Istraživanje je značajno za sve koji se bave interakcijom između omladinskih agencija, demokratskog promišljanja, vanjskih induciranih sigurnosnih izazova, s posebnim fokusom na bosanskohercegovačke agencije i kontrolu nad političkim procesima u postkonfliktnom razvoju. U pitanju je pionirsko istraživanje koje se odnosi na mišljenja i stavove mladih u BiH na ovu temu. Ranija istraživanja su se gotovo isključivo fokusirala na njihov položaj i njihove stavove prema vlastitim pravima unutar procesa, te položaj mladih unutar šire populacije u kontekstima različitih studija o odnosima između BiH i NATO-a, a koje u potpunosti zanemaruju stavove i percepcije marginaliziranih društvenih grupa u oblikovanju važnih društvenih procesa.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 10 mladih pojedinaca, starosne dobi od 18 do 30 godina, sa cijele teritorije Bosne i Hercegovine, u periodu od 1. 3. do 1. 5. 2023. godine. Tokom razgovora, osnovni cilj je bio doći do saznanja i podataka koji adekvatno odgovaraju na postavljena istraživačka pitanja, a uz osiguranje eksterne validacije da svi izraženi stavovi mogu biti mjerljivo primjenjivi kao prosječno zastupljen stav na teritorijama Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta. U

postupku istraživanja značajan faktor stratifikacije bio je i etnički sastav sagovornika i sagovornika. Konkretnije, uzorak je obuhvatao troje Hrvata, troje Bošnjaka, troje Srba i jednog sagovornika koji se svrstava u kategoriju Ostalih. Također, vodilo se računa i rodnoj ravnopravnosti, u čemu je zadovoljan osnovni metodološki paritet.

Većina sagovornika je zaposlena, dok su svi slobodnog bračnog stanja. Osam od deset ima visoku stručnu spremu, a preostalih dvoje srednju stručnu spremu. Pripadnost stranci ili politička angažovanost na drugi način ravnomjerno je podijeljena. Jedan sagovornik nije rezident u BiH i trenutno živi u državi članici Saveza - Češkoj Republici. Samo jedan od ostalih devet sagovornika želi u budućnosti napustiti BiH.

Položaj mladih u Bosni i Hercegovini i značaj ispitivanja odnosa mladih prema javnim politikama u oblasti sigurnosti i međunarodne saradnje

Bitan aspekt demokratije i modernog upravljanja, kako za Bosnu i Hercegovinu tako i na globalnom nivou, jeste upravo angažman mladih u procesima javnih politika koji dugoročno nadilazi njihove neposredne i trenutne brige. Inkluzija i uključivanje mladih, kao i osiguranje njihovog učešća u procesima donošenja odluka na svim nivoima u BiH ograničeno je postojećim institucionalnim mehanizmima. Na entitetskim nivoima usvojeni su zakoni koji razgraničavaju prava i odgovornosti mladih, oblast omladinskog rada i aktivnosti, kao i pružanje podrške mladima i osnivanje omladinskih udruženja i savjeta. Ipak, njihovo aktivno učešće u društvenoj zajednici, neprofitnim organizacijama i društvenim pokretima nije adekvatno iskorišteno (Hasić et al., 2020). Također, politički angažman oko ostvarivanja sistemskih promjena putem uticaja na zakonodavstvo, kao i javne politike koje utiču na širok spektar društva nije dovoljno prisutan niti efikasan. Postoje određene korisne kampanje za izgradnju zajednice, obrazovne inicijative i digitalni aktivizam, ali općenito, angažman mladih u BiH u procesima javnih politika koji nadilaze njihove grupne interese treba dalje razvijati kako bi se potakla inkluzivnija i svrsishodnija demokratija.

Bosna i Hercegovina je napravila značajan napredak kada su u pitanju NATO integracije. Ipak, još uvijek postoje značajni problemi koji zahtijevaju adekvatno rješenje. S tim u vezi, uključivanje mladih od velike je važnosti, ne samo u kontekstu novih, progresivnih ideja i inovativnih pristupa izazovima nego i u smislu

preuzimanja tekovina rada sadašnjih generacija. U narednim godinama, angažman mladih ljudi može izvršiti pritisak na političke lidere kako bi dosljedno ispunili konkretne zahtjeve i spriječili rizik da BiH ostane u pozadini, dok susjedne države koračaju ka euroatlantskim integracijama. U tom smislu, neophodno je ispitati percepciju mladih i njihove stavove o tom pitanju, kako bi se utvrdilo da li će doći do novih političkih diskursa ili je u pitanja replikacija postojećih dinamika. Bosna i Hercegovina se suočava s aktuelnim političkim, društvenim i ekonomskim problemima koji proizlaze iz njene podijeljenosti i nedovoljne saradnje između njenih entiteta. Zbog toga stabilnost ove krhke demokratije ostaje zabrinjavajuća i neizvjesna. Ipak, uključivanje mladih u razumijevanje NATO odnosa može pogodovati i potaći jedinstvo i saradnju između različitih etničkih grupa, doprinoseći većoj stabilnosti i dugoročnom pomirenju unutar zemlje.

Shodno navedenom, ovo istraživanje bazirano je na mladim pojedincima u BiH i njihovom razumijevanju glavnih prepreka sa kojima se zemlja suočava, a vezane su za ostvarivanje jače saradnje i potencijalnog članstva u NATO-u. Osim percepcije mladih, cilj je istražiti da li su i u kojoj mjeri zainteresovani za razgovore i aktivnosti usmjerene na rješavanje ovih izazova i iznalaženje rješenja, te na koji način se njihov položaj i stavovi suprotstavljaju ili podudaraju sa stavovima uspostavljenih elita. Sveukupno, ovo istraživanje pokreće važna pitanja koja mogu poslužiti kao katalizator za angažman mladih u procesu saradnje i euroatlantskih integracija BiH. Važno je ispitati da li mlade u BiH zabrinjavaju izazovi sa kojima se država suočava, kao i mogući rizik zaostajanja u pogledu sjevernoatlantske integracije i saradnje. Također, od značaja je utvrditi da li su zainteresovani za aktivno zagovaranje aktivnosti koje će osigurati da zemlja ne propusti prilike i prednosti koje takve integracije omogućavaju. Na kraju, nužno je ispitati njihovu sklonost ka angažovanju u skladu sa mišljenjima međunarodnih eksperata, što im može pomoći da steknu uvid u sadašnju i buduću dinamiku u vezi sa saradnjom u NATO-u i potencijalnim članstvom.

Odnos mladih prema javnim politikama u postkonfliktnoj Bosni i Hercegovini: teoretska perspektiva

Nakon zvaničnog završetka rata u Bosni i Hercegovini, bh. društvo i institucije suočile su se s brojnim značajnim izazovima, prevashodno u domenama obnove i pomirenja duboko podijeljenog društva. Društveni kapital je bio jedan od ključnih faktora koji je uticao na oblikovanje i etabliranje normi u poslijeratnom

pejzažu. Nedostatak povjerenja i zajedničkih vrijednosti među različitim etničkim grupama ometao je i usporavao put Bosne i Hercegovine ka sigurnosnom prosperitetu, stabilnosti i jedinstvu (Pickering, 2006; Efendić et al., 2015; Delić et al., 2017).

Tokom godina, inicijative koje su vodili mladi ljudi postale su jedna od komponenti reformskog odgovora na podijeljeno društvo. Mladi aktivisti i organizacije započeli su rad na projektima koji imaju za cilj promociju socijalne inkluzije, tolerancije i saradnje. Ove inicijative, često usmjerene na prevazilaženje podjela između etničkih zajednica, doprinijele su razvoju društvenog kapitala kroz izgradnju povjerenja i zajedničkih vrijednosti među mladima (Piacentini, 2018; Hadžić, 2022). Angažman mladih u građanskim aktivnostima došao je do izražaja kada su mladi pojedinci krenuli aktivno učestvovati u lokalnoj upravi, organizacijama civilnog društva i volonterskim projektima. Njihovo učešće ojačalo je društvene veze unutar njihovih zajednica, ali i promovisalo saradnju i osjećaj kolektivne odgovornosti (Hromadžić, 2011; Micinski i Hasić, 2017). Mladi aktivisti odigrali su ključnu ulogu u zalaganju za političke i institucionalne reforme, koje su imale za cilj sinhronizaciju između političkih struktura na mikro i makro nivou u BiH. Zalagali su se za promjene koje bi promovirale inkluzivnost i saradnju, čime bi se doprinijelo razvoju društvenog kapitala na društvenom nivou (Schneider, 2018, Gherghina et al., 2023).

Različite postkonfliktne razmjene studenata i srednjoškolaca, te obrazovni programi osmišljeni da podstiču toleranciju i kritičko razmišljanje među mladima pomogli su u izgradnji kognitivnog društvenog kapitala. Osim toga, kontinuirana saradnja sa međunarodnim organizacijama pružila je mladim Bosancima i Hercegovcima priliku da prošire perspektive i povežu se sa vršnjacima iz drugih zemalja. Sva navedena iskustva doprinijela su razvoju društvenog kapitala promicanjem globalne svijesti i osjećaja međusobne povezanosti (Clarke-Habibi, 2018; Redwood et al., 2022). Na taj način dodatno je naglašen značaj jačanja društvenog kapitala, kao sredstva za postizanje veće stabilnosti i napretka u zemlji.

Generacije mladih ljudi trasirale su put BiH kao međunarodno stabilnom okruženju. Ipak, procent odlazaka mladih iz BiH ne prestaje da raste, a fenomen odliva mozgova dostigao je svoj vrhunac. Jednostavno je zaključiti da su nezadovoljstvo i strah sveprisutni, te da je, čim prije, potrebno kreirati uslove koji će omogućiti mladim ljudima da se vrate u svoju matičnu zemlju. Zbog toga je neophodno dublje ispitati i utvrditi kakav je pogled mladih na razvojnu reformu pristupanja i saradnje BiH sa Savezom, kako isti potencijalno utiče na sigurnosnu situaciju u BiH, ekonomsku stabilnost i s njom povezano smanjenje nezaposlenosti među mladima.

Time se osigurava uvid u izazove i ograničenja sa kojima se mladi suočavaju, stepen društvenog povjerenja i uključenosti mladih u BiH, te kako navedeni faktori utiču na nezaposlenost i ukupno društveno blagostanje.

Stavovi i narativi mladih prema odnosu Bosne i Hercegovine s NATO-om u kontekstu pojačane saradnje ili potencijalnog budućeg članstva

Analiza podataka prikupljenih putem intervjua izrodila je tri osnovna narativa koji se odnose na centralne istraživačke ciljeve ovog poglavlja. Prvi se odnosi na percepcije vezane za garanciju sigurnosti kroz članstvo, drugi na ekonomske benefite članstva i prilike za mlade ljude da rastu u stabilnijem ekonomskom okruženju, i treći na stabilizaciju administracije i pravedniju alokaciju javnih sredstava u domenu izgradnje društveno korisnih oblasti.

U domenu sigurnosne situacije i stabilnosti u Bosni i Hercegovini i s njom povezanog članstva u NATO-u, rezultati istraživanja pokazuju da postoji razlika u mišljenjima i stavovima sagovornika, a isti su predominantno etnički uslovljeni, bez obzira na prebivalište. Naime, sagovornici bošnjačke nacionalnosti jednoglasno i nedvosmisleno vjeruju da je jačanje saradnje s NATO-om neophodno i da ono pogoduje u domenu sigurnosti, kao i da bi sigurnosna situacija u BiH bila mnogo stabilnija kada bi BiH postala njegova punopravna članica. Oni članstvo u NATO-u percipiraju kao način jačanja odbrambenih sposobnosti države, odvratanja potencijalnih agresora i promicanja regionalne stabilnosti. Na taj način oni su potpuno saglasni sa argumentima dominantnih političkih elita koje javno zagovaraju ovaj pristup. Također, smatraju da bi pridruživanjem kolektivnom, organizovanom sigurnosnom okviru, Bosna i Hercegovina imala pristup resursima, uključujući vojnu podršku, dijeljenje obavještajnih informacija i zajedničke vježbe, što bi značajno unaprijedilo njenu sigurnosnu poziciju. Iako se ovi argumenti čine isuviše simplificirani, jer su sadržajno vezani za tehnička i logistička unapređenja sistema, njihova dubina je sadržajnija u smislu opasnosti i rizika koje neodlučnost u integraciji potencijalno nosi kao posljedicu. Naime, prilikom razgovora o tome da li je BiH na meti malignih udara zbog toga što nije članica NATO-a, posebno se istaklo mišljenje o ozbiljnosti ovih opasnosti i nespremnosti bh. vlasti da se na adekvatan način nose sa tim izazovom. U vezi sa navedenim, može se zaključiti da stanovište ove grupe mladih u velikom dijelu odgovara sveprisutnom „pro-NATO“ političkom diskursu i da se značajno ne razlikuje od percepcije političkih elita, pogotovo onih

koji pripadaju tzv. bošnjačkim strankama. Sagovornici koji su učestvovali u ovom istraživanju, baš kao aktuelne političke elite, prospekt članstva u NATO-u posmatraju kao oblik zaštite od budućih prijetnji, uključujući unutrašnje međuetničke tenzije i nestabilnost, te izražavaju optimističan pogled na mogućnost članstva uz ispunjenje svih uslova. Ovakav narativ se ne odlikuje naročitom originalnošću niti se u svom ispoljavanju nadograđuje sa bilo kakvim dodatnim argumentima koji bi išli u prilog izgradnje novog pravca razmišljanja među mladima.

Sagovornici koji su se izjasnili kao pripadnici hrvatskog naroda dijele favorizirajuće poglede na članstvo BiH u NATO-u. Ipak, evidentna je različita dimenzija posmatranja sveukupne saradnje i pristupanja Savezu. Intervjuisani pojedinci smatraju da je članstvo od značaja za sigurnost i stabilnost BiH, te da budućnost bez NATO-a rezultira manjom političkom stabilnošću. Također, složili su se da BiH zaštitu suvereniteta i teritorijalnog integriteta mora osigurati kroz multilateralne organizacije, te da NATO, sa svojim specifičnim mandatom u oblasti sigurnosti, igra bitnu ulogu u garanciji ovih interesa. Uz to, i ispunjenje sigurnosnih interesa kroz članstvo u klubu visoko naprednih zemalja bilo bi ne samo efikasnije nego i jeftinije za BiH. Međutim, za razliku od mladih bošnjačke nacionalnosti, u svom izlaganju tokom intervjuja često se javlja perspektiva „ugledanja na Zapadne zemlje“, a naročito na susjednu Hrvatsku. Dakle, preferencije prema NATO-u također se podudaraju sa preferencijama i politikom elita koje zagovaraju slične argumente, a čije su odrednice vanjske politike jasno definisane kroz članstvo u NATO-u i EU.ž

S druge strane, mladi srpske nacionalnosti, intervjuisani na svim ciljanim područjima u BiH, ponudili su bitno različite odgovore u odnosu na prethodne dvije grupe, ali, također, podudarne i ni po čemu originalne u odnosu na političke elite iz iste etničke grupe. Oni ne smatraju da su deteriorirajuća sigurnosna situacija BiH i članstvo u NATO-u povezani, niti da bi sigurnosna situacija u BiH bila stabilnija kada bi BiH postala članica Saveza, ali ni da je BiH na meti udara „izvana“ zbog toga što još uvijek nije članica. U razgovoru se ističe i manjak interesa za informisanost na temu NATO-a i s njim povezane sigurnosti. Neki od sagovornika nisu bili spremni ni naročito raspoloženi za diskusiju, niti su pokazali spremnost za iznalaženje ili razmatranje drugih vidova argumentacije, za koju su očito svjesni da postoji, te smatraju kako ni jedna mlada osoba ne razmišlja o NATO-u kao i da on nema nikakav uticaj na položaj mladih. U ovoj skupini je prisutna replikacija značajnog broja argumenata i javno prisutnih percepcija srpskih političkih elita, koje godinama unazad pokušavaju odvratiti debatu o daljoj integraciji BiH u Savez prema jačanju saradnje bez ikakvog budućeg prospekta članstva. U okviru drugog dominantnog narativa koji je identificiran u ovom istraživanju, većina sagovornika,

pretežno iz hrvatske i bošnjačke etničke grupe, povezuje sigurnosno stanje države sa ekonomskom stabilnošću. Sigurnost ne promatraju isključivo fizičku zaštitu teritorije, te pod njom podrazumijevaju široko zastupljen fenomen ograničenih mogućnosti za mlade i nezaposlenost. Intervjuisani mladi ljudi ne smatraju sigurnost isključivim faktorom koji utiče na odluku o napuštanju zemlje, već smatraju da kombinacija lošeg sigurnosnog okvira u stanju ekonomskih i socijalnih neprilika opterećuje odnose među mladima i opredjeljuje mlade u donošenju takve odluke. Iz navedenog proizlaze i njihovi stavovi o uzročno-posljedičnoj vezi između odlaska mladih i opšte sigurnosne situacije u BiH. Ovakav okvir u razmišljanju ih navodi na propitivanje situacije i vjerovanje da, iz iskustva susjednih zemalja, pojačana saradnja ili potencijalno članstvo BiH u NATO-u, mogu pomoći u otklanjanju dijela problema. Većina mladih koji su učestvovali u istraživanju članstvo povezuju sa privlačenjem stranih investicija, stvaranjem mogućnosti za zapošljavanje i unapređenjem životnog standarda u zemlji, što na kraju pogoduje njihovoj generaciji. Ova mantra se ponavlja u svim izjavama, ali djeluje kao preuzeta, a ne bazirana na vlastitim iskustvima ili znanju. Većina sagovornika, konstantne političke krize koje su posljedica nedovoljne saradnje i odsustva podrške NATO-a, povezuje i sa nazadovanjem bh. ekonomije, budući da investitori zbog straha za svoj kapital zaobilaze područja političkih previranja i nestabilnosti. Načelno, ova grupa ispitanika vjeruje da članstvo u NATO-u može doprinijeti smanjenju podjela i nacionalne netrpeljivosti, kao i da to može prekinuti razvojnu stagnaciju, zbog čega bi fokus bio stavljen na ekonomski prosperitet i u konačnici ukupno blagostanje mladih. To dalje podrazumijeva da bi unaprijeđen položaj mladih efektivno korelirao sa manje masovnim napuštanjem države. Zbog toga NATO posmatraju kao trajnu garanciju mira, koja može da osigura pogodno tlo za kompanije i potencijalne investitore koji u BiH mogu ulagati bez rizika kada je u pitanju sigurnost investicija. Kao i u prethodnom segmentu, mišljenja mladih su podudarna sa mišljenjima političkih elita iz istih etničkih skupina. Ovakav nalaz ne iznenađuje, jer mladi ljudi u BiH se bore sa prilično velikim brojem egzistencijalnih pitanja, te shvatanja o vlastitim prospektima razvoja, u ličnom ili profesionalnom smislu, ne vezuju isključivo za zemlju u kojoj žive ili u kojoj su rođeni, već su prihvatili migracije kao prirodan slijed svog životnog sazrijevanja pa im je samim tim odlazak manje problematičan i sve više prihvatljiv u odnosu na dugoročne borbe koje ne mogu izboriti tokom svojih najaktivnijih godina.

Konačno, mladi sagovornici su na intervjuima ponudili prilično različita mišljenja o trećoj korelaciji između jačanja odnosa između BiH i NATO-a i povratnog efekta na stabilizaciju administracije i pravedniju alokaciju javnih sredstava u domenu izgradnje društveno korisnih oblasti. Ova argumentacija se prvenstveno

svodi na dijalog o prednostima i nedostacima koji nastaju kao posljedica nerazvijene saradnje s NATO-om ili izostanka članstva. Na temelju odgovora većine učesnika istraživanja može se zaključiti da mladi uglavnom smatraju da bi prisustvo NATO-a u Bosni i Hercegovini pružilo sigurnost svim zajednicama u BiH, signalizirajući pravednost, predanost, stabilnost i sigurnost, ali i sprečavanju budućih i potencijalnih sukoba. S druge strane, nedostatak dijaloga između mladih i vlasti, kao i nedostatak političke volje za uključivanje mladih u donošenje odluka koje se tiču direktno njih, može predstavljati problem.

Niz je izazova sa kojima se mladi svakodnevno suočavaju, počevši od nezaposlenosti, lošeg obrazovanja, zdravstvenog sistema, korupcije, a za koje postoji bojazan da bi kao posljedica članstva mogli pasti u drugi plan. Članstvo u NATO-u, iz komparativne perspektive, moglo bi uticati na državni budžet, odnosno moglo bi doći do preusmjerenja i realokacije sredstava unutar budžeta. Neki vjeruju da bi NATO zahtjevi za nadogradnjom vojne infrastrukture i modernizacijom oružanih snaga BiH mogla bi dovesti do raspodjele resursa koji ne bi pogodovali mladim ljudima i njihovim potrebama, ali s druge strane, drugi misle da bi ukupni gubici koji nastaju u tim budžetskim stavkama bili nadoknađeni na druge načine, prvenstveno kroz investicije i rast kvaliteta ljudskog kapitala. Obrazovanje, informisanost i angažman mladih dovela bi do izgradnje kritičkog mišljenja. Na taj način bi se mogao osigurati pristup informacijama i aktivno uključivanje mladih u rasprave, kako bi mogli graditi vlastito mišljenje i stavove na ovu temu, te tako učestvovati u donošenju odluka koje se tiču njih, ali i cijelog društva.

Na temelju nezadovoljstva sagovornika trenutnim stanjem većine društvenih segmenata, jednostavno je zaključiti da uprkos svim benefitima članstva, ne žele svi mladi da se dovodi u pitanje alokacija javnih sredstava i umanjivanje nacionalne kritične infrastrukture ili socijalne usluge. Vojni i društveni troškovi saradnje potencijalnog članstva su prisutni, pa osim finansijskog tereta koji može da zabrinjava mlade ljude, postoji i bojazan od potencijalne regrutacije u međunarodne misije. Jedna osoba je naglasila kako oklijeva oko mogućnosti da on ili njegovi vršnjaci budu pozvani ili raspoređeni u međunarodne misije, što bi moglo uključivati rizike i odvajanje od porodice. Dovođenje mladih ljudi i njihovih vršnjaka u potencijalno opasne situacije moglo bi imati uticaja na porodice i zajednice. U ovom pitanju, također, moguće je uočiti neinformisanost i needuciranost mladih o ovoj temi, ali i repliciranje stavova mainstream elita koje oblikuju javne politike i narative. Razlika je vidljiva u tome što ne slijede svi argumenti istu logiku i strukturu, pa je jasno da replikacija mainstream stavova nije potpuno uspješna, te da u ovom domenu, misaoni tok mladih prema BIH-NATO odnosima nije plod truhlog drveta.

Zaključak

U ovom poglavlju fokus je na ispitivanju stavova i sadržajnog kvaliteta narativa koje mladi ljudi u Bosni i Hercegovini ispoljavaju u kontekstu trenutnih i budućih odnosa između bh. vlasti i institucija i NATO-a. U poglavlju se analizira u kojoj mjeri njihove percepcije koincidiraju s mišljenjima vodećih političkih figura koje oblikuju službene politike i stavove o toj temi. Rad ima za cilj provjeriti jesu li, i u kojoj mjeri, mladi u BiH uskladili svoje stavove s etabliranim političkim elitama ili su razvili vlastite autentične stavove o bh. odnosima s NATO-om. Paralelno s tim, istražuje se uticaj saradnje s NATO-om ili potencijalnog članstva Bosne i Hercegovine u Savezu na društveni status mladih ljudi u zemlji. Također, ispituje se postojanje veze između mogućeg članstva BiH u NATO-u, sigurnosne situacije i trenda odlaska mladih iz zemlje.

Kroz analizu empirijskih podataka prikupljenih u intervjuima sa 10 mladih ljudi iz cijele Bosne i Hercegovine, identificirana su tri ključna narativa koji se tiču glavnih ciljeva ovog istraživačkog poglavlja. Prvi se odnosi na percepcije u vezi s jamstvom sigurnosti putem članstva u NATO-u, drugi na ekonomske prednosti članstva i prilike za lični i profesionalni napredak mladih ljudi u stabilnijem ekonomskom okruženju, dok se treći fokusira na stabilizaciju upravljanja i uravnoteženiju raspodjelu javnih sredstava za razvoj društveno korisnih oblasti.

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na različite perspektive mladih u Bosni i Hercegovini u vezi sa članstvom u NATO-u i njegovim uticajem na sigurnost i ekonomsku stabilnost. Postoje jasne razlike u stavovima među mladima različitih etničkih skupina, a njihovi stavovi često odražavaju stavove političkih elita iz istih etničkih grupa.

Jedna grupa sagovornika vidi NATO kao način jačanja sigurnosti države, održavanja stabilnosti i zaštite od potencijalnih prijetnji. Oni vjeruju da bi članstvo u NATO-u omogućilo pristup resursima, vojnoj podršci i dijeljenju obavještajnih informacija. Njihovi stavovi uglavnom odražavaju argumente političkih elita. Drugi smatraju da bi pojačana saradnja i potencijalno članstvo povećalo sigurnost i stabilnost države, potičući strane investicije i stvarajući mogućnosti za zapošljavanje. Neki od njih naglašavaju važnost "ugledanja na zapadne zemlje". S druge strane, pojedini mladi ne vide članstvo u NATO-u kao ključ za sigurnost i stabilnost BiH i često su manje informirani o ovoj temi. Njihovi stavovi više slijede stavove političkih elita vlastite etničke grupe, koje se protive daljoj integraciji BiH u Savez.

Drugi dominantni narativ koji se pojavljuje među mladima povezuje sigurnosnu situaciju s ekonomskom stabilnošću. Mladi smatraju da sigurnost ne znači samo fizičku zaštitu teritorije već također uključuje borbu protiv nezaposlenosti i ekonomske nesigurnosti. Neki od njih vjeruju da članstvo u NATO-u može privući strane investicije i poboljšati privredne izgledе. Treći narativ se odnosi na uticaj jačanja odnosa između BiH i NATO-a, na administraciju i pravednu alokaciju javnih sredstava za društveno korisne oblasti. Mladi su podijeljeni po ovom pitanju i postavljaju pitanja o troškovima i koristima članstva. U cjelini gledano, mladi u BiH suočavaju se s mnogim izazovima, uključujući nezaposlenost, loše obrazovanje i političku nestabilnost. Njihovi stavovi o članstvu u NATO-u u najvećoj mjeri repliciraju stavove političkih elita, ali se, također, temelje na strahu od ekonomske nesigurnosti i potrebi za boljim sigurnosnim okvirom. Informiranost i uključivanje mladih u odlučivanje o ovim pitanjima igraju ključnu ulogu u oblikovanju njihovih percepcija i budućih politika uključivanja u tokove odlučivanja.

Literatura

Aybet, G., Andelic, N., Bieber, F. i Keil, S. (2007). From Peace Building to State Building: Assessing NATO and EU conditionality in BiH. Analytic Report from Chatham House. Politics and International Relations.

Beglerović, N. (2013). Perceptions and Perspectives of Bosnia and Herzegovina Towards NATO Membership, dostupno preko <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:131961732>

Brljavac, B. (2012).

Building a Common State Army Forces in Post-War BiH: Assessing its Peace Building Perspective. Romanian Journal of European Affairs. 12 (1), str. 1–12.

Clarke-Habibi, S. (2018). Cultural and educational exchange in post-war Bosnia and Herzegovina. Cultural and Educational Exchanges between Rival Societies: Cooperation and Competition in an Interdependent World, str. 55–78.

Dautović, K. (2010). Security Policies in the Western Balkans: Bosnia and Herzegovina Centre for Civil-Military Relations. Belgrade, str.1–190.

- Delić, Z., Šarić, H. i Osmanović, N. (2017). Significance of social capital in socioeconomic development of Bosnia and Herzegovina. *International Business Research*, 10(3), str. 169–182.
- Druckman, D. (2005). *Doing Research: Methods of Inquiry for Conflict Analysis*. London: Sage Publications.
- Efendic, A., Mickiewicz, T. i Rebmann, A. (2015). Growth aspirations and social capital: Young firms in a post-conflict environment. *International Small Business Journal*, 33(5), str. 537–561.
- George, A. L. i Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. MIT Press.
- Gherghina, S., Hasić, J. i Mişcoiu, S. (2023). Ethnic groups and constitutional deliberation: Understanding participation in Bosnia-Herzegovina and Romania. In *Deliberative Constitution-making*, str. 77–90. Routledge.
- Hadžić, F. (2022). Educational segregation and discrimination in Bosnia and Herzegovina and critical peace; transgression of ethnic-ideological utilization of youth. *Psychology Research on Education and Social Sciences*, 3(2), str. 25–42.
- Hadžović, D. (2009). *The Cost and Benefits of BiH Joining NATO Alliance*. Center for Security Studies, Sarajevo.
- Hasić, J., Mehmedović, M. H. i Sijamija, M. (2020). *Country report: Bosnia and Herzegovina*. GLOBSEC, Bratislava.
- Hromadzic, A. (2011). Bathroom mixing: Youth negotiate democratization in post-conflict Bosnia and Herzegovina. *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review*, 34(2), str. 268–289.
- Hamilton, L. (2011). *Case Studies in Educational Research*, British Educational Research Association. Dostupno preko: <http://www.bera.ac.uk/resources/resource-list?page=2&tid=All>.
- Katica, J. (2008). *NATO Membership for BiH: Obstacles and Challenges*, str. 1–137.

Lijphart, A. (1971). Comparative Politics and the Comparative Method 1971, *The American Political Science Review*, American Political Science Association, 65(9): str. 682–693.

Micinski, N. R. i Hasić, J. (2017). Dual citizenship and youth identity in Bosnia and Herzegovina. In *Changing Youth Values in Southeast Europe* (pp. 39–55). Routledge.

Pickering, P. (2006). Generating social capital for bridging ethnic divisions in the Balkans: Case studies of two Bosniak cities. *Ethnic and racial Studies*, 29(1), str. 79–103.

Piacentini, A. (2018). The Weight of Ethnic Collectivism: Youth, Identifications, and Boundaries in Post-conflict Bosnia Herzegovina. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 18(3), str. 262–280.

Pranjić, G. (2013). Benefits of NATO Membership: Historical Experience and the Future of BiH.

Redwood, H., Fairey, T. i Hasić, J. (2022). Hybrid Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina: Participatory Arts and Youth Activism as Vehicles of Social Change. *Journal of Peacebuilding & Development*, 17(1), str. 42–57.

Soldo, A., Spahić, L. i Hasić, J. (2021). Survey on youth emigration in Bosnia and Herzegovina. UNFPA BiH i EECARO.

Schneider, M. (2018). Raising Hope in Bosnia-Herzegovina: Youth, Education, and Peacebuilding in the Post-War State.

Poglavlje VI

Stavovi nacionalnih manjina, Ostalih i LGBTI+ osoba u Bosni i Hercegovini o saradnji s NATO-om i potencijalnim integracijama

Haris Šehović i Ema-Džejna Smolo-Zukan

Uvod

Bosna i Hercegovina već dugi niz godina saraduje s NATO-om, te je djelomično, kroz određene političke poteze, poduzela korake kako bi postala punopravna članica NATO-a.¹ Ukoliko BiH ostvari to članstvo, sigurno je da će svakodnevica sveukupnog stanovništva biti drugačija. Kompleksnosti Bosne i Hercegovine, osim u ustavno-pravnom uređenju čiji je izvor Dejtonski mirovni sporazum, ogleda se i u demografskoj strukturi stanovništva, naročito u kontekstu izražavanja pripadnosti religijskim ili nacionalnim/drugim grupama. Izuzev etničkih, manjinske grupe u Bosni i Hercegovini čine i pripadnici/ce LGBTI zajednice. Upravo zbog specifičnosti političkog sistema Bosne i Hercegovine, državljani/ke Bosne i Hercegovine koji se u okviru nacionalnih raznolikosti ove države ne izjašnjavaju kao pripadnici/ce bilo koja od tri konstitutivna naroda, imaju ograničena politička prava. Nadalje, zbog društvene stigmatizacije, pripadnici druge manjinske grupe u BiH, odnosno, LGBTI zajednice, također se suočavaju s različitim oblicima diskriminacije ukoliko se javno izjašnjavaju kao pripadnici ove zajednice (Brković, Ćulibrk, Hasanbegović, Bajraktarević i Blažević, 2023).

U praksi, ono što je u javnosti prisutno kao stav bilo nacionalnih manjina ili LGBTI zajednice o nekom pitanju najčešće ne posjeduje značajan uticaj na oblikovanje javnog mnijenja. Također, popularnost narativa koji je dominantan među većinskim stanovništvom za posljedicu ima marginalizaciju upravo stavova ovih grupa u javnom diskursu. Juon (2019) je pokazao da su žrtve institucionalne diskriminacije u sistemima balansa moći,

¹ Euroatlantske integracije, koje podrazumijevaju punopravno članstvo u EU i NATO-u, strateški su vanjskopolitički cilj Bosne i Hercegovine definisan članom 84. Zakona o odbrani BiH iz 2005. godine, Strategijom vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018-2023, kao i prijašnjim odlukama Predsjedništva BiH.

često mikromanjine jer ih je toliko malo da nisu u stanju formirati konstituentnu grupu, ali opet dovoljno da ih se razdvoji od većih, odnosno dominantnih grupa. Iz toga razloga, bitno je ispitati da li stavovi i narativi nacionalnih manjina, Ostalih i LGBTI zajednice u BiH o saradnji ili potencijalnom pristupanju Bosne i Hercegovine Savezu imaju svoj originalan tok i strukturu, ili su ti stavovi i narativi reprodukcija već postojećih mainstream diskursa etabliranih u javnom diskursu prvenstveno kroz djelovanje političkih elita iz dominantnih i tzv. većinskih-nemarginalizovanih grupa. Konkretno, cilj ovog poglavlja jeste istražiti kako pripadnici/ce nacionalnih manjina/Ostalih/LGBTI zajednice posmatraju saradnju s NATO-om, te da li su njihovi narativi, razvijeni unutar različitih subkultura ili u njihovim međusobnim interakcijama, replikama, mainstream narativima ili su isti kvalitativno obogaćeni novim spoznajama koje su zanemarene u javnim politikama?

Ovo poglavlje predstavlja analizu svijesti i stavova učesnika u istraživanju na temu pojačane saradnje ili potencijalne integracije Bosne i Hercegovine u Savez.

Svrha ovog poglavlja je dvostruka:

1. deskriptivna, odnosno da prezentira perspektive i stavove učesnika u istraživanju koji predstavljaju pripadnike nacionalnih manjina i LGBTI zajednice u BiH, u vezi s NATO saradnjom ili potencijalnim integracijama,
2. analitička: usporediti njihove stavove i perspektive.

Metodologija istraživanja i teoretske osnove

Prema Mertensu (2007) u svakom zreлом društvu mora postojati „svjesna svijest“ o prednostima uključivanja svih članova zajednice u odluke da bi postojalo dubinsko razumijevanje kulturnih pitanja i izgradnja međusobnog povjerenja za dobivanje valjanih i društveno korisnih ishoda. Ovaj pristup je ukorijenjen u epistemološkoj pretpostavci transformativno-emancipatorske paradigme marginalizovanih grupa i manjina, a istu karakteriše namjerna saradnja sa manjinskim i marginaliziranim grupama ili onima čiji se glas tipično ne čuje u određenim pitanjima (Shannon- Baker, 2016). Na osnovu navedenog, fokus istraživačkog procesa u ovom poglavlju nastoji obuhvatiti sljedeće istraživačke cjeline i pitanja:

- koliko su pripadnici nacionalnih manjina/Ostalih/LGBTI zainteresirani za dnevno-političke teme koje se tiču odnosa BiH s NATO-om, te koji je uzrok njihovog interesovanja ili pomanjkanja istog,
- kako pripadnici ovih zajednica vide vlastitu ulogu u ovom političkom procesu,
- kakav je odnos pripadnika ovih manjinskih zajednica prema NATO-u i sigurnosti te u kakvu se korelaciju za njih i njihovu zajednicu mogu dovesti ovi pojmovi?

U svrhu prikupljanja podataka korištene su metode istraživanja sekundarnih izvora, odnosno desk istraživanje, analiza arhivske građe i relevantne literature, te istraživački intervjui sa pripadnicima nacionalnih manjina, Ostalih i LGBTI zajednice. Parametri za odabir ispitanika odnosili su se samo na pripadnike ovih manjinskih zajednica koji žive u Bosni i Hercegovini i bili spremni za potrebe istraživanja izjasniti se o nacionalnoj pripadnosti i/ili seksualnoj orijentaciji, odnosno spolnom identitetu. Ostali parametri uključivali su osnovne demografske podatke ispitanika, kao što je dob, stepen obrazovanja i status zaposlenosti/vrsta zanimanja.

Obavljeno je osam strukturiranih razgovora s osobama koje se izjašnjavaju kao: Slovak (1), Rom (1), neopredijeljena (1), Ostali (1), LGBTI osoba (2), odnosno panseksualna cis-žena (1) te gej cis-muškarac (1). Prikupljanje podataka je vršeno s ciljem da omogućiti priliku ispitanicima da otvoreno iznesu svoje mišljenje o dnevno-političkom diskursu u odnosu na manjinske populacije u BiH te saradnji ili potencijalnom pristupanju Bosne i Hercegovine NATO-u.

Dosadašnja istraživanja političke participacije nacionalnih manjina i dugih marginalizovanih grupa u tzv. postkomunističkom i postjugoslovenskom prostoru prilično su limitirana (Caluser, 2008; Kirbiš i dr. 2012; Savić-Bojanić, 2022). Fokus je bio usmjeren pretežno na modele jačanja njihove participacije (Petričušić, 2008; Bačlija i Haček, 2012) ili dilemu oko vidova predstavljanja u institucijama ili javnim politikama (Alonso i Ruiz, 2005). U kontekstu BiH, postoji i dodatna dimenzija tzv. isključenja-usred uključenosti (Agarin et al. 2018), čime se otvara prostor za ispitivanje motiva za učešće i iskustva učešća marginalizovanih etničkih grupa u visoko etnički polarizovanim društvima, koje motiviraju i istraživačka pitanja postavljena u ovom poglavlju.

Nacionalne manjine, Ostali i LGBTI+ zajednice u Bosni i Hercegovini: položaj i strukture djelovanja u javnom prostoru

Ustavni poredak Bosne i Hercegovine utemeljen je na balansu moći između tri konstitutivna naroda, koji također predstavljaju i većinske grupe u ovom slučaju. Većinske grupe nemaju institucionalizirane prepreke za političku participaciju, što nije slučaj s manjinskim grupama. Politička participacija definisana je kao političko učešće koje dominantna politička kultura (grupa) percipira prihvatljivom, što je povezano s institucionalnim poduhvatima (Conway, 1991). Marginalizacija manjina, pogotovo kroz oduzimanje njihovih političkih prava, odlika je nedemokratskih sistema, što dovodi do smanjenja socijalne kohezije u državi. Isticanje etnonacionalističkih narativa o podjelama i njihovo korištenje za produbljanje korupcije i političkih kriza, smanjuje povjerenje svih građana u državne institucije.

Interesantna je činjenica da upravo politička limitacija marginaliziranih grupa motivira te grupe da se aktivnije uključe u borbu za svoja građanska prava, iako diskriminatorni sistem sam po sebi već unaprijed određuje način te borbe.

Bosna i Hercegovina dom je mnogih naroda, čak 17 nacionalnih manjina. Prema Izvještaju Vijeća nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine o položaju nacionalnih manjina (2015), nacionalne manjine u BiH su: Albanci, Crnogorci, Česi, Talijani, Jevreji, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Turci i Ukrajinici. Prema važećem Zakonu o zaštiti nacionalnih manjina BiH, pripadnici nacionalnih manjina imaju prava na zaštitu i promociju vlastite kulture, identiteta, običaja, tradicije, jezika, pisma i vjerskih sloboda. Bez obzira na to, glavni problem i dalje ostaje a to je politička reprezentativnost, odnosno manjak iste, u institucijama države Bosne i Hercegovine. Ovo je jedan od razloga zbog kojih je podnošeno niz tužbi Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu protiv Bosne i Hercegovine, a jedan od najpoznatijih slučajeva u očima javnosti je slučaj Sejdić-Finci.

Bosna i Hercegovina je u postdejtonskom periodu napravila određene pomake kako bi osigurala minimum prava nacionalnih manjina koji žive u zemlji. Usvajanje Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina 2003. godine je bio dobar prvi korak, koji se 2004. godine proširio i na entitete (2004. godine usvojen Zakon u entitetu RS, a 2008. godine u Federaciji BiH). Također, Bosna i Hercegovina je 2010. godine ratifikovala Okvirnu konvenciju Vijeća Evrope za zaštitu nacionalnih manjina. Vijeća nacionalnih manjina uspostavljena su na državnom, kao i na entitetskim nivoima. Vijeća nacionalnih manjina u BiH definirana su kao savjetodavna tijela državnog Parlamenta Bosne i Hercegovine, kao i entitetskih parlamenata (Parlament FBiH i Narodna Skupština RS) koje imaju savjetodavnu ulogu i rade na svim pitanjima koja se tiču prava i položaja nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini (Vijeće nacionalnih manjina BiH, n.d.). Vijeće se sastoji od po jednog predstavnika svih nacionalnih manjina, ali ovo tijelo nije u potpunosti moguće uključiti se u proces donošenja zvaničnih politika, što je još jedan u nizu razloga za izmjenama postojećih odredbi Ustava. Skoro na isti način funkcioniraju Vijeća na nivou FBiH (Parlament Federacije Bosne i Hercegovine, n.d.) i RS (Jelić, 2022). Prije analize rezultata istraživanja, važno je istaći značaj svake nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini i njihov značaj razvoju bosanskohercegovačkog društva.

Pripadnici grupe koja se u javnom prostoru definiše kao Ostali dijele sličnu sudbinu kad je u pitanju njihova politička participacija u bosanskohercegovačkom društvu. U Ostale ubrajaju se nacionalne manjine, te svi državljani/ke koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici ni jedne nacionalne manjine, ili pripadnici jedne od tri većinske nacionalnosti ili se uopće ne izjašnjavaju po pitanju nacionalne pripadnosti (neopredijeljeni ili neizjašnjeni) (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, n.d.). Prema popisu iz 2013. godine, Ostalih u BiH (uključivo sa nacionalnim manjinama) bilo je 3,7%, dok ovaj broj prema popisu iz 1991. godine iznosi 7,9% (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, n.d.). Za razliku od većinskih grupa stanovništva, Ostali su Ustavom BiH manje precizno definirani. Status Ostalih djelimično je

poboljšana odlukom Ustavnog suda BiH iz 2000. kojom su proširena politička prava Ostalih, ali diskriminacije i dalje postoje (Gavrić, Banović i Barreiro, 2023).

Procentualni udio LGBTI zajednice u Bosni i Hercegovini teško je procijeniti, s obzirom na postojeće probleme i stigmatizaciju, u nekim slučajevima i otvoreno nasilje, s kojima se ova zajednica susreće, što nije ohrabrujuće okruženje za otvoreno ispoljavanje identiteta koji nisu heteronormativni. Ipak, putem organizacija civilnog društva, postoje uvidi u stanje prava i kvalitet života LGBTI zajednice u BiH, pa tako prema posljednjem izvještaju Sarajevskog otvorenog centra, postoje ozbiljni problemi kojima je ova zajednica izložena „zbog seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika“ (Gačanica, 2021). Za potrebe ovog istraživanja, najznačajniji je podatak da većina ispitanika smatra da vladajuće političke partije (što su u prosjeku uglavnom do sada bile partije sa nacionalnim prefiksom) ne pokazuju volju za zagovaranje ljudskih prava LGBTI zajednice te “njihovo traženje uporišta u nacionalizmu i religiji” (Miftari, 2015). Posljedično, ovaj zaključak upućuje na pesimizam spram reprezentativnosti stavova LGBTI zajednice u aktivnom političkom diskursu, bez obzira na to da li se pripadnici LGBTI zajednice izjašnjavaju kao takvi ili je njihova pripadnost LGBTI zajednici pretpostavljena.

Sve tri grupe se suočavaju s strukturalnom diskriminacijom u postdejtonskom uređenju Bosne i Hercegovine, kao i sa širim sveobuhvatnim problemima u državi poput visoke stope nezaposlenosti među mladima što dovodi do nestanka radne snage, političke korupcije i nepotizma, organiziranog kriminala i nefunkcioniranja pravosuđa. Međutim, način djelovanja ovih grupa prema društvenim problemima i pitanjima o kojima se svakodnevno bave političke elite tzv. dominantnih grupa u BiH znatno se razlikuje od grupe do grupe. Npr. neke grupe koje imaju etničke veze sa drugim većinskim grupama u drugim državama znatno su organiziranije od drugih i uspješnije u sticanju podrške od strane diplomatskih predstavništava njihovih “matičnih država”. Samim tim, mnogo su vidljivije u društvu, kroz učešće u raznim kulturnim projektima koje finansiraju ambasade, što im daje priliku da plasiraju svoj stav u javni prostor o specifičnim problemima s kojima se njihova grupa suočava ili država u cjelini. Mnogi pripadnici nacionalnih manjina dijele stavove s većinskim stanovništvom, prvenstveno u problematici koja se tiče političke netrpeljivosti, kriza, ekonomske situacije i ograničavanja različitosti kroz ustavno-pravni sistem BiH (Agarin et al., 2018).

U nastavku slijedi empirijska analiza prikupljenih podataka koji se na pitanja koliko su pripadnici nacionalnih manjina/Ostalih/LGBTI zainteresirani za dnevopolitičke teme koje se tiču odnosa BiH s NATO-om, te koji je uzrok njihovog interesovanja ili pomanjkanja istog, te kako pripadnici ovih zajednica vide vlastitu ulogu u ovom političkom procesu i u kakvu korelaciju za njih i njihovu zajednicu mogu dovesti navedeni pojmovi i kategorije.

Analiza rezultata istraživanja stavova manjinskih grupa u BiH o saradnji s NATO-om i potencijalnim integracijama

Istraživački proces ovog poglavlja fokusiran je na identifikaciju narativa o saradnji s NATO-om i potencijalnom članstvu BiH, te sadržaju tih narativa. Kroz strukturirane intervjue sa osam osoba, istaknula su se tri osnovna diskursa:

1. NATO kao garant stabilnosti i sigurnosti Bosne i Hercegovine i vrijednosno pozicioniranje u kontekstu demokratskog razvoja,
2. euroatlantske integracije i sigurnost od sukoba kao preduslov socio-ekonomskog napretka države Bosne i Hercegovine,
3. politika kao inherentno loša kategorija, procesi kao isuviše komplicirani.

NATO kao garant stabilnosti BiH i vrijednosno pozicioniranje demokratskog razvoja

Svi sagovornici NATO povezuju sa sigurnošću i vojskom, dok samo dvoje dovode pojam NATO sa negativnim konotacijama jer organizaciju asociraju sa militarizacijom društva. Ipak, u kontekstu Bosne i Hercegovine i priključenja NATO-u kao organizaciji, svi ispitanici smatraju da je to pozitivan korak za Bosnu i Hercegovinu i da joj je potreban. Nadalje, svi ispitanici naglasili su aspekt fizičke sigurnosti i da u Bosni i Hercegovini postoji narativ prijetnje novim oružanim sukobom, te da bi članstvo Bosne i Hercegovine otklonilo svaku sumnju u to da li je novi sukob na ovom prostoru moguć. U ovom kontekstu, narativ manjinskih zajednica predstavlja tzv. mirroring diskurs dijela političke elite, ali i međusobno horizontalno. Naime, politički diskurs dijela elite u Bosni i Hercegovini percipiraju kao usmjeren na priključenje NATO-u i opravdavaju taj cilj, uz objašnjenje da je takvo članstvo značajno za sigurnost cjelokupnog stanovništva. Osim što narativ manjinskih zajednica u ovom slučaju reflektira stavove političke elite, on je prisutan i među manjinskim zajednicama. To praktično znači da identitetska odrednica koja pripadnike svrstava u manjinske zajednice nije relevantan faktor u za njihove stavove.

Među pripadnicima LGBTI populacije, primjetan je nešto više nijansiran pristup u kontekstu negativnog poimanja vojnih saveza i vojske općenito, ali ipak presedan u oblikovanju njihovih stavova ima potreba za osjećajem sigurnosti, čime se ova subkultura zapravo ne izdvaja u značajnoj mjeri od ostatka stanovništva. Članstvo u NATO-u za njih ima prvenstveno simboličnu snagu i da je to vrijednosno pozicioniranje dovoljan motivirajući faktor za članstvo u ovoj organizaciji, što predstavlja presliku narativa političkih elita koje se izjašnjavaju kao proevropske, odnosno prozapadne prema mišljenju ispitanika. Jedan

od ispitanika naglasio je kako članstvo samo po sebi ne donosi demokratizaciju društva (kao primjer navodi Tursku i stanje ljudskih prava LGBTI osoba u ovoj državi), ali da bi za Bosnu i Hercegovinu i to bio odlučujući korak s obzirom na alternativne narative naklonjene Rusiji i drugim autokratskim uticajima u Bosni i Hercegovini, i da iz tog razloga euroatlantske integracije predstavljaju više od sigurnosti u kontekstu novog sukoba. Bitno je naglasiti da manjinske zajednice ne reflektiraju diskurs političke elite iz uvjerenosti u ispravnost postupanja političkih elita niti iz mišljenja da postoje stvarne sigurnosne prijetnje za stanovništvo Bosne i Hercegovini, nego smatraju da su njihovi stavovi neovisni o političkim elitama, te da sve političke elite, bez razlike o njihovoj ideološkoj opredijeljenosti, zloupotrebljavaju sigurnosne prijetnje i najavu novih konflikta kako bi stvarali osjećaj nesigurnosti kod cjelokupnog stanovništva.

Euroatlantske integracije i sigurnost od sukoba kao preduslov socio-ekonomskog napretka

Osim što se percipira kao garant sigurnosti, put prema euroatlantskim integracijama BiH, odnosno članstvo u NATO-u, svi ispitanici smatraju preduslovom za socio-ekonomski napredak države, čime ponovno reflektiraju diskurs političkih elita. Članstvo u NATO-u izjednačavaju sa stvaranjem novih mogućnosti u državi da se politička pozornost i volja posveti drugim, stvarnim i bitnijim problemima socio-ekonomske sigurnosti, kako ispitanici navode. Tri od šest ispitanika govorili su o potencijalu za ekonomski napredak koji vide kroz članstvo u NATO-u na način da bi sigurnost teritorija privukla više investicija i da bi kroz nekoliko godina Bosna i Hercegovina ekonomski napredovala. U kontekstu romske zajednice, jedan od sagovornika, istakao je i da su za tu nacionalnu manjinu pitanja obrazovanja djece i ekonomske sigurnosti izuzetno važne teme, u kojima postoji određeni napredak, ali je nedovoljan zbog manjka posvećenosti ovim temama. U kontekstu ovog narativa, identitet igra značajniju ulogu kada je u pitanju romska manjinska populacija u odnosu na prethodni narativ.

Sagovornici ističu da ni jedna zemlja ne može računati samo na sebe i vlastite ekonomske resurse u suočavanju sa temeljnim sigurnosnim izazovima koji su globalni. Postoji uvjerenje da NATO omogućava zemljama članicama da zajedničkim naporima ostvare ključne ciljeve nacionalne ekonomske stabilnosti i sigurnosti. Takvom kontekstu sveobuhvatne učvršćenosti u geopolitičke tokove doprinosi osjećaj da zemlje uživaju u jednakoj sigurnosti u svojstvu članica Saveza, sasvim nezavisno od svog vlastitog položaja ili vojne snage. Cjelokupni pristup također oslikava već poznate društvene narative predstavnika političkih elita te javno prisutnih diskursa koji kruže u BiH zajednicama u kojima se NATO debata češće javlja kao tema.

Politika kao inherentno loša, procesi kao isuviše komplicirani

Posljednji identificirani diskurs koji se odnosi na pristupanje BiH NATO-u tiče se općeg narativa koji manjinske zajednice kreiraju o Bosni i Hercegovini i u potpunoj je kontradikciji s prethodno identificiranim tendencijama. Naime, iako manjinske zajednice reflektiraju stavove političke elite kada je u pitanju krajnji cilj, odnosno članstvo u NATO-u i razlozima zbog kojih je važno, njihovo mišljenje o procesima i politici općenito predstavlja kontranarativ političkom diskursu.

Preciznije rečeno, manjinske zajednice izražavaju jasnu potrebu da se suprotstavljaju stavovima političkih elita. Svoje percipirano znanje o dnevopolitičkim dešavanjima i političkim procesima opisuju kao srednje dobro do izuzetno dobro, ali istovremeno izražavaju nedostatak interesovanja za svakodnevnu politiku jer političare smatraju lošima, korumpiranim ili nepovjerljivima, a političke procese kao previše kontrolirane individualnim interesima pripadnika političkih elita. Tako i po pitanju članstva u NATO-u, smatraju da je politički diskurs elita usmjeren ka kreiranju vlastitih prilika za ostvarivanje političkog interesa, a ne za opće dobro građana.

Proces pristupanja NATO-u smatraju kompliciranim, kao i da ne postoji adekvatan način za informisanje javnosti o fazama procesa za Bosnu i Hercegovinu. Bitno je naglasiti da svi pripadnici manjinskih zajednica smatraju da identitet njihove zajednice nije presudan kada je u pitanju proces pristupanja BiH, ali su naglasili i nedemokratski politički sistem Bosne i Hercegovine, za koji smatraju da ograničava ravnopravno političko učešće stanovništva na osnovu nacionalne pripadnosti. Istovremeno, politički angažman ispitanika reduciran je na aktivno sudjelovanje u izbornom procesu i aktivistički angažman oko pojedinih konkretnih tema ili problema u društvu, dok je vlastita procjena znanja i interesovanja za temu priključivanja NATO-u jako niska. Možemo zaključiti da je kontranarativ, kada je u pitanju proces pristupanja NATO-u, izgrađen na nepovjerenju prema politici i političkim elitama, odnosno općem otporu prema svemu političkom, bez obzira na reflektiranje diskursa političkih elita kada je u pitanju konačni cilj, odnosno članstvo Bosne i Hercegovine u Savezu.

Zaključak

Pripadnost nacionalnim manjinama ili LGBTI zajednici u Bosni i Hercegovini samo po sebi ne oblikuje stav građana o NATO-u. Kada je u pitanju budućnost države i problemi s kojima se susreću, narativi manjinskih zajednica, barem prema mišljenju pripadnika tih zajednica, jednaki su problemima s kojima se suočava ostatak države, odnosno njihov identitet nije presudan u oblikovanju diskursa o NATO-u. Sve ispitane nacionalne manjine i Ostali suočavaju se s ograničenim političkim pravima, koji nisu u direktnoj vezi s članstvom Bosne i Hercegovine u NATO-u, ali jesu važni u kontekstu političkog predstavljanja ovih građana i ujedno jedini kontekst u kojem je naglašena identitetska odrednica ove zajednice. Nadalje, pripadnici LGBTI zajednice nisu nužno oštećeni u smislu političkih prava, ali diskriminacija s kojom se suočavaju uzrokovana je društvenim stavovima o LGBTI osobama u BiH. Svi ispitanici podržavaju članstvo Bosne i Hercegovine u NATO-u bez razlike u pripadnostima nacionalnim manjinama ili LGBTI zajednici, ali istovremeno njihova informisanost i znanje o samom procesu je relativno nisko.

Upravo u ovoj disproporciji, postoji prostor za interesne grupe koje podržavaju članstvo Bosne i Hercegovine u NATO-u da približe organizaciju, njen rad i značaj građanima i građankama Bosne i Hercegovine, kako bi podrška dobila dodatnu motivaciju, jer je trenutno svedena na simboličnu predstavu NATO-a kao svojevrsnog garanta fizičke sigurnosti, koje bi posljedično moglo dovesti do poboljšanja i socio-ekonomske sigurnosti i statusa ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. U konačnici, nacionalne manjine/Ostali/LGBTI zajednica u Bosni i Hercegovini saradnju sa NATO-om ne posmatraju značajno drugačije u odnosu na to kako smatraju da je percipira ostatak stanovništva države ali i dio političkih elita. Njihovi narativi fokusirani su na makroperspektivu koja je predstavljena i u mainstream narativima o procesu priključenja euroatlantskim integracijama. S druge strane, diskriminacija manjinskih zajednica i kontranarativ prema političkim elitama baziran je na drugim diskriminatornim faktorima, odnosno političkom učešću nacionalnih manjina/Ostalih i oblicima diskriminacije s kojima se suočava LGBTI zajednica, ali nisu u direktnoj vezi s procesima priključivanja BiH NATO-u niti ih pripadnici manjinskih zajednica percipiraju kao takve.

Literatura

Agarin, T., Allison, M. i Murtagh, C. (2018). Others in Deeply Divided Societies: A Research Agenda. *Nationalism and Ethnic Politics*, str. 299-310. doi:10.1080/13537113.2018.1489488

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (n.d.). Popis stanovništva. Preuzeto sa <https://www.popis.gov.ba/>

Bačlija, I. i Haček, M. (2012). 'Minority political participation at the local level: The Roma', *International Journal on Minority and Group Rights* 19(1), str. 53–68.

Brković, A., Čulibrk, B., Hasanbegović, D., Bajraktarević, D. i Blažević, J. (2023). Rozi izvještaj: Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u Pandurević, D. (ur.) Sarajevski otvoreni centar. Preuzeto sa <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2023/06/Rozi-izvjestaj-za-web.pdf>

Caluser, M. (2008). „Minority Participation at the local and national level in Romania“, in *Political Parties and Minority Participation*, Skopje: Friedrich Ebert Stiftung, str. 31–48.

Conway, M. (1991). Alternative Definitions of Political Participation. *Political Science: Looking to the Future*, 3, 31.

ECHR. (n.d.). European Court of Human Rights. Dohvaćeno iz European Convention on Human Rights - Official texts, Convention and Protocols, preuzeto sa <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c>

Gaćanica, L. (2021). Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Gavrić, S., Banović, D. i Barreiro, M. (2013.). *The Political System of Bosnia and Herzegovina Institutions - Actors - Processes*. Sarajevo: Sarajevo Open Center.

Jelić, D. (2022). Narodna skupština Republike Srpske. Dohvaćeno iz Savjet nacionalnih manjina Republike Srpske: preuzeto sa <https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/narodna-skup%C5%A1tina/radna-tijela/savjet-nacionalnih-manjina-republike-srpske>

Juon, A. (2020). Minorities overlooked: Group-based power-sharing and the exclusion-amid-inclusion dilemma. *International Political Science Review*, 41(1), str. 89–107.

Kirbiš, A., Tavčar Krajnc, M. and Flere, S. (2012). „Ethnic minorities and political participation: a comparative study of post-Yugoslav Countries“, *Innovative Issues and Approaches in Social Sciences* 5(1), str. 6–23.

McCrudden, C. & O'Leary, B. (2013). Courts and consociations: Human rights versus power-sharing. Oxford University Press.

Mertens, D. M. (2007). „Transformative paradigm: Mixed Methods and social Justice“, *Journal of Mixed Methods Research* 1(1), str. 212–225.

Miftari, E. (2015). Ljudska prava ne poznaju političku ideologiju: Političke stranke i prava lezbijki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Petričušić, A. (2008). „The Role of Political Parties in Minority Participation in Croatia“, in F. Bieber (ed.), *Political Parties and Minority Participation*, Skopje: Friedrich Ebert Stiftung, str. 49–85.

Savić-Bojanić, M. (2023). Why small ethnic minorities participate in politics: comparing Jews and Poles in Bosnia and Herzegovina. *European Societies*, 25(2), str. 281–303.

Shannon-Baker, P. (2016). „Making paradigms meaningful in Mixed Methods Research“, *Journal of Mixed Methods Research* 10(4), str. 319–34.

Vijeće nacionalnih manjina (2015). Izvještaj Vijeća nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine o položaju nacionalnih manjina.

Poglavlje VII

Odnosi NATO-a sa Bosnom i Hercegovinom kroz prizmu istraživača, nezavisnih intelektualaca i naučnika

Nasiha Nuhanović i Filip Novaković

Uvod

Uloga istraživača i naučnika u Bosni i Hercegovini u oblikovanju diskursa i narativa vezanih za saradnju ili potencijalno punopravno članstvo Bosne i Hercegovine u Sjevernoatlantskom savezu postaje sve značajnija u javnim politikama, a naročito u proteklih deset godina. Istraživači i naučnici, koji godinama usavršavaju svoja teoretska znanja i metodološke alate potrebne za kvalitetne analize, istraživanja i pružanje kontekstualiziranih informacija, izgradili su kapacitete za objektivne i argumentirane perspektive kako bi javnost, donosioci odluka ali i druge zainteresirane strane, mogli svrsishodnije poimati različite aspekte odnosa saradnje BiH s NATO-om, kao i značaj i povratni efekt takve saradnje za razvoj demokratije u Bosni i Hercegovini.

Bosanskohercegovački intelektualci, naučnici i istraživači dali su svoj doprinos procesu približavanja NATO-u značajnim naučnim radovima koji se odnose na angažman NATO-a u Bosni i Hercegovini. Njihova istraživanja i analize pružili su dragocjene uvide u uticaj prisutnosti i djelovanja NATO-a u zemlji, kao i u šira pitanja vezana za sigurnost, izgradnju mira i međunarodne odnose na Balkanu. Ovaj rad ima za cilj potaknuti diskusiju o stavovima i percepcijama prema NATO-u i odnosima BiH i NATO-a među istraživačima i naučnicima iz oblasti društvenih i pravnih nauka koji djeluju u BiH. Osnovni zadatak jeste ispitivanje teze da li je, i u kojoj mjeri, bosanskohercegovačka akademska i istraživačka zajednica oblikovala i njegovala i/ili jačala „strateški narativ“ o saradnji s NATO-om, na koji način ga je plasirala prema donosiocima odluka i široj javnosti te sa kojim očekivanim ishodima.

Ovo poglavlje ispituje formiranje vanjske politike BiH prema NATO-u iz perspektive epistemološke zajednice intelektualaca. Doprinos ovog istraživanja ogleda se u širokom rasponu razmatranja sigurnosne saradnje BiH s NATO-om kroz objektivne određenih mreža zajednica društvenih i pravnih naučnika i istraživača. Cilj je, također, ustanoviti koliko su akademske epistemološke zajednice važne u oblikovanju javnih sigurnosnih diskursa korištenih u procesima donošenja odluka. Ovo poglavlje ocrtava diskurse koji proizlaze iz različitih načina sudjelovanja intelektualaca zaposlenih na univerzitetima, istraživačkim centrima ili think tank organizacijama u BiH, a u kontekstu oblikovanju narativa i diskursa vezanih za vanjskopolitičke procese BiH.

Metodologija istraživanja i osnovne teoretske premise

Ova studija uključuje analizu slučaja. Istraživački interes utemeljen je na empirijskim osnovama i potkrijepljen interpretativnom analizom podataka prikupljenih u polustrukturiranim intervjuima obavljenim s domaćim naučnicima i istraživačima, univerzitetским profesorima i stručnjacima za međunarodnu politiku i međunarodne odnose i sigurnost (cf. Heale i Twycross, 2018). Neki od intervjua su obavljeni licem u lice, a neki korištenjem online komunikacijskih alata, u zavisnosti od dostupnosti sagovornika. Proces interpretacije podataka dodatno je obogaćen temeljitim ispitivanjem sekundarnih izvora čiji su autori naprijed navedeni sagovornici, s posebnim fokusom na analizu interakcije između Bosne i Hercegovine i NATO-a. Primarni cilj jeste razumjeti dinamiku i ishode konstruiranjem minimalno dostatnog okvira za objašnjenje unutar konteksta studije slučaja, suzdržavajući se od upuštanja u objašnjenje uzročnih mehanizama. Temeljna epistemološka premisa drži se obrazloženja prikladnosti i argumentacije, dok je analitički okvir utemeljen na interpretativnoj analizi.

Pažnja je usmjerena na različite dimenzije aktivnosti i grupiranja intervjuiranih istraživača, posebno na analizu i diseminaciju njihovih istraživačkih nalaza i publikacija. Ispitivanje obuhvata modalitete i perspektive suradnje s NATO-om, uključujući ispitivanje analognih iskustava u drugim državama članicama NATO-a. Nadalje, u studiji se istražuju potencijalni putevi profesionalne podrške za donositelje odluka analizirajući konsultantske uloge koje preuzimaju istraživači.

Ovo istraživanje fokusira se i na potencijal javnog angažmana intervjuiranih istraživača kroz posjete i doprinose javnim politikama, kroz prizmu koncepta epistemoloških zajednica. U području teorije međunarodnih (političkih) odnosa, koncept epistemološke zajednice (engl. *epistemic community*) odnosi se na mrežu stručnjaka, naučnika (teoretičara) i praktičara koji dijele zajednički skup uvjerenja, znanja i metodologija unutar određenog područja (Cross, 2013). Te zajednice igraju ključnu ulogu u oblikovanju političkog diskursa i olakšavanju razumijevanja i analize složenih pitanja (Quansheng, 2006). U kontekstu odnosa Bosne i Hercegovine s NATO-om, postojanje epistemološke zajednice može znača-

jno uticati na formuliranje nezavisnih perspektiva i diskursa. Međutim, imperativ je procijeniti opseg i prirodu takve zajednice unutar Bosne i Hercegovine i njenu sposobnost da stvori autonomni diskurs o odnosima zemlje s NATO-om.

Odnos Bosne i Hercegovine s NATO-om razvijao se tokom vremena, oblikovan historijskom, političkom i sigurnosnom dinamikom. Angažman NATO-a na Balkanu, posebno tokom oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije 1990-ih i kasnijih mirovnih napora, značajno je uticao na sigurnosnu sliku regije. Međutim, put Bosne i Hercegovine prema euroatlantskim integracijama bio je (i još uvijek jeste) veoma složen, te se nalazi pod uticajem različitih domaćih i međunarodnih faktora.

U Bosni i Hercegovini primjetan je angažman stručnjaka i naučnika specijaliziranih za međunarodne odnose, sigurnosne studije i srodna područja. Ovi stručnjaci bave se akademskim istraživanjem, analizom politike i javnim diskursom o različitim aspektima vanjske politike Bosne i Hercegovine, uključujući njen odnos s NATO-om. Ovaj rad analizira u kojoj mjeri oni čine kohezivnu i uticajnu epistemološku zajednicu. Epistemološku zajednicu karakterizira zajednički skup uvjerenja, zajednički diskurs i uticaj na kreiranje politike. Bitno je utvrditi da li su ovi elementi prisutni u bosanskohercegovačkim akademskim i stručnim krugovima koji se tiču odnosa s NATO-om.

Naučnici i istraživači istaknuli su pojavu intelektualnih mreža i foruma u Bosni i Hercegovini koji su usredotočeni na međunarodne odnose i pitanja sigurnosti. Razumijevanje načina na koji ova struktura stupa u interakciju s razvojem epistemološke zajednice i njenom produkcijom nezavisnog diskursa ključno je u procjeni nijansirane dinamike bosanskohercegovačkog konteksta. Akademske i političke zajednice u Bosni i Hercegovini, na univerzitetima i istraživačkim centrima (uključujući i nevladine organizacije) bave se temama vezanim uz NATO i EU, potencijalno formirajući širu epistemološku zajednicu koja uključuje euroatlantske integracije. Konvergencija ovih integracijskih procesa može oblikovati diskurs i perspektive unutar akademskih i stručnih krugova, pridonoseći razvoju zajedničke baze znanja i uvjerenja o vanjskopolitičkim izborima zemlje.

Postojanje epistemološke zajednice unutar Bosne i Hercegovine koja može generirati nezavisni diskurs o odnosima između zemlje i NATO-a je moguće, s obzirom na prisutnost akademskih institucija, think tank organizacija i intelektualnih mreža posvećenih međunarodnim odnosima i sigurnosnim studijama. Međutim, veoma je upitna razina kohezije, uticaja i nezavisnosti ove epistemološke zajednice u odnosu na dominantne narative političkih elita, te u oblikovanju i plasiranju diskursa i političkih ishoda koji se odnose na interakcije Bosne i Hercegovine s NATO-om.

Pregled dominantnih tema zastupljenih u literaturi o NATO saradnji i integracijama u radovima bh. naučnika i istraživača

Pitanje saradnje s NATO-om i proširenja NATO-a na Zapadni Balkan izaziva brojne reakcije i debate već gotovo dva desetljeća, sa širokim rasponom mišljenja i stajališta, od skepticizma i kritike do entuzijastične podrške prema intenziviranju saradnje bez prospekta članstva ili direktno prema članstvu, ovisno o kontekstu. Brojna istraživanja bosanskohercegovačkih autora naglašavaju zamršenu i višeslojnu prirodu integracijskog puta Bosne i Hercegovine u NATO. Prema njima, put BiH u članstvo NATO-a obilježen je spojem historijskih, političkih i strateških faktora koji zahtijevaju nijansirane pristupe i pristupe specifične za kontekst. Uspješna intenzivirana saradnja ili potencijalna integracija zahtijeva delikatnu ravnotežu između ispunjavanja kriterija NATO-a, bavljenja unutarnjom političkom dinamikom i predviđanja budućnosti koja daje prioritet sigurnosti i trajnom miru. Razumijevanje ove dinamike ključno je za izradu informiranih politika i strategija koje mogu voditi Bosnu i Hercegovinu prema stabilnom i kooperacijskom odnosu s NATO-om, usklađujući se sa širim ciljevima mira i sigurnosti u regiji. Postoji ograničen broj radova domaćih autora, objavljenih na službenim jezicima BiH ili na stranim jezicima na ovu temu, te u odnosu na brojne druge teme iz sličnih domena, BiH saradnja ili potencijalno članstvo u NATO-u ne može biti kategorisana kao izražajno dominantna u akademskom diskursu. U nastavku slijedi kratki pregled najcitiranijih radova na ovu temu.

Kazazić (2007) ulazi u suštinu NATO-a utemeljenog na partnerstvu i razjašnjava njegovu ključnu ulogu u olakšavanju obnove i prosperiteta zapadne Evrope nakon veoma burnog razdoblja. Autorica tvrdi da NATO-ov pomak od modela kolektivne odbrane ka modelu kolektivne i kooperativne sigurnosti zahtijeva od budućih država članica da pripreme svoje oružane snage za krizne operacije, ekspedicijsko ratovanje i projekciju moći. Slijedom toga, Bosna i Hercegovina je pokrenula značajne odbrambene reforme, koje su uključivale uspostavu jedinstvenih odbrambenih struktura i učinkovitih mehanizama zapovijedanja i kontrole za svoje oružane snage.

Jurišić i Galić (2012) fokusiraju se na analizu djelovanja međunarodnih organizacija u postkonfliktnim i nestabilnim državama, s posebnim naglaskom na njihovu ulogu u Bosni i Hercegovini. Od sredine 1990-ih, međunarodne organizacije poput UN-a, NATO-a, Evropske unije i Organizacije za evropsku sigurnost i suradnju aktivno su sudjelovale u procesu izgradnje države i transformaciji podijeljenog društva u gospodarski i politički održivu državu u BiH. Iako su uz podršku istaknutih evropskih država i Sjedinjenih Američkih Država, međunarodne organizacije postale značajan faktor u slaboj i nefunkcionalnoj državi, njihovo intervencionističko djelovanje nije donijelo očekivane rezultate.

Pranjić (2013) analizira historijske podatke o širenju NATO-a, s naglaskom na pozitivne učinke na sigurnost, demokratizaciju, mir i stabilnost unutar euroatlantske zone. On se posebno bavi iskustvima država članica NATO-a, ističući izravne koristi proizašle iz članova 4. i 5. Sjevernoatlantskog ugovora, koji se smatraju ključnim sastavnicama doktrine kolektivne odbrane. Pranjić ističe kako je članstvo u NATO-u, posebice sigurnosna poboljšanja povezana s njim, imalo izravan i pozitivan uticaj na ekonomski rast, BDP, strana ulaganja, stope zaposlenosti i ukupni životni standard građana u državama članicama. Rasprava se proširuje na istraživanje potencijalnih koristi koje bi Bosna i Hercegovina mogla ostvariti kroz proces integracije i buduće članstvo u NATO-u, dajući ovom aspektu poseban fokus. Ukratko, daje se ocjena širenja NATO-a, naglašavajući njegove pozitivne učinke na sigurnost, demokratizaciju, mir i ekonomski prosperitet unutar euroatlantske zone. Također se naglašavaju specifične prednosti koje imaju države članice zbog članstva u NATO-u, osvjetljavajući potencijalne dobitke koje bi Bosna i Hercegovina mogla ostvariti kroz proces integracije i buduće pristupanje NATO-u.

Turčalo i Kapidžić (2014) uspostavljaju korelaciju između saradnje Bosne i Hercegovine s NATO-om i postkonfliktnih nastojanja izgradnje države, potaknutih od vanjskih aktera tokom 1990-ih. Autori tvrde da su proces integracije u NATO-u kooptirale lokalne etničke stranačke elite, što je rezultiralo fragmentiranim fokusom na tehničke aspekte. Čak i ako bude uspješna, integracija u Savez smatra se nedovoljnom u postizanju sveobuhvatnog cilja poticanja trajnog mira unutar Bosne i Hercegovine.

Pejanović (2016) navodi da je Bosna i Hercegovina u postdejtonskoj eri marljivo slijedila historijsku putanju integracije u Evropsku uniju i NATO. Provedene su reforme u cilju jačanja suvereniteta Bosne i Hercegovine, uključujući jačanje kapaciteta Vijeća ministara i uspostavljanje jedinstvenih oružanih snaga i sigurnosnih službi, zajedno sa Sudom i Tužiteljstvom Bosne i Hercegovine. Predviđeno je da će nakon pristupanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji i NATO-u njena državnost i suverenitet steći paritet sa svim drugim državama članicama Evropske unije, što predstavlja značajnu prekretnicu na njenom putu.

U drugom tekstu, Pejanović (2017) nudi sveobuhvatnu analizu poslijeratne situacije u Bosni i Hercegovini, fokusirajući se na njenu ekonomiju, infrastrukturu, socijalnu sferu i politički krajolik nakon rata od 1992. do 1995. godine. Posljedice ovog sukoba karakterizirala su značajna razaranja i raseljavanje populacija. On naglašava transformaciju političkog pejzaža Bosne i Hercegovine nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma. Strukture upravljanja državom uspostavljene su duž etničkih linija, što je dovelo do podijeljenog i nefunkcionalnog političkog okruženja. Političke stranke su se prvenstveno organizirale na nacionalnoj osnovi, onemogućujući formiranje jedinstvene nacionalne vizije razvoja zemlje. Intervencija međunarodne zajednice i Evropske unije odigrala je presudnu ulogu u stabilizaciji i rekonstrukciji bosanskohercegovačkog društva, obilježenoj uspostavom specifičnih institucija i predstavnika. Analiza naglašava geopolitički kontekst unutar kojeg su se odvijali napor za izgradnju mira i tranziciju tokom ranog 21. stoljeća. Dejtonski mirovni sporazum je postavio temelje za integraciju Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO, naglašava-

vajući važnost evropskih i euroatlantskih integracija za stabilnost i razvoj zemlje. Time se naglašava hitnost pravovremene integracije kako bi se spriječila potencijalna destabilizacija i održala putanja prema samoodrživoj pravnoj državi unutar evropskog i euroatlantskog okvira.

Preljević (2017) procjenjuje putanju reformi i prilagodbi politike u Bosni i Hercegovini prema pristupanju NATO-u. Unatoč zamjetnim pomacima u usklađivanju s vojnim i političkim kriterijima NATO-a, napredak zemlje smatra se neadekvatnim. Iako neki promatrači smatraju da Bosna i Hercegovina napreduje prema ispunjavanju uvjeta za Akcioni plan za članstvo (MAP), takva je perspektiva i dalje neizvjesna. Nalazi istraživanja naglašavaju posebnost situacije u kojoj se Bosna i Hercegovina nalazi u usporedbi s drugim zemljama Zapadnog Balkana, naglašavajući potrebu za širom perspektivom za razumijevanje izazova u integraciji u NATO. Uzimajući u obzir specifičnosti Bosne i Hercegovine, istraživanje rasvjetljava dileme koje okružuju njezine težnje za članstvom u NATO-u, rasvjetljavajući njene borbe za postizanje značajnih pomaka prema dugoročnoj stabilnosti i uključivanju u NATO.

Beridan, Smajić i Turčalo (2018) posvećuju se analizi kompleksnog sigurnosnog diskursa i pojava koje obilježavaju početak 21. stoljeća. Posebnu pažnju usmjeravaju na transformaciju (geo)političkih i sigurnosnih izazova, primarno u društvima koja prolaze kroz tranzicijske procese. Kao primjer za svoje istraživanje, autori odabiru ne tako davni kontekst Bosne i Hercegovine, koja se, više od dva desetljeća nakon okončanja brutalnog rata, suočava s izazovima koji su uobičajeni za tranzicijske države. Unutar bosanskohercegovačke studije slučaja, posebno se istražuje primjer euroatlantskih integracija i različitih geopolitičkih vizija države koje se reflektiraju kroz taj proklamirani vanjskopolitički cilj. Na deklarativnoj razini, Bosna i Hercegovina je odredila dva ključna strateška cilja: integracija u NATO i Evropsku uniju. Važno je naglasiti da se radi o deklarativnim ciljevima, budući da se trenutni geopolitički diskurs i praksa u Bosni i Hercegovini ne usklađuju s onim na što se država i njezini politički predstavnici obavezali u strateškim dokumentima u oblasti vanjske politike te sigurnosti i odbrane, kao i Zakona o odbrani, između ostalog. Put Bosne i Hercegovine prema euroatlantskim integracijama, prema mišljenju ovih autora, obilježen je nizom izazova, a sama država se u proteklim godinama suočila s najznačajnijim previranjima od završetka rata 1995. godine. U radu se analiziraju (geo)politički izazovi euroatlantskim integracijama Bosne i Hercegovine na tri razine – lokalnoj, regionalnoj i globalnoj.

Domi i Petrić (2019) analiziraju vanjsku politiku Bosne i Hercegovine kroz učešće bh. vojnih i policijskih struktura u stranim mirovnim misijama ili misijama izgradnje mira, kao i doprinosi zemlje međunarodnim vojno-sigurnosno-mirovnim operacijama u inozemstvu pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija (UN), Organizacije Sjevernoatlantskog pakta (NATO) i Evropske unije (EU). Prema analizi, vanjskopolitička agencija BiH u ovoj oblasti postoji bez obzira na sva unutrašnja i vanjska ograničenja. Institucionalna struktura i vanjskopolitički okvir koji podržavaju ulogu BiH kao međunarodnog osiguravaoca sigurnosti, uprkos svim postojećim i ozbiljnim nedostacima, ukorijenjeni su i funkcioniraju.

Analizirajući vanjskopolitičku ulogu BiH, razmatrano je horizontalno osporavanje uloga, naprimjer, među domaćim političkim elitama ili među domaćim i međunarodnim elitama.

Đukanović (2019) navodi da je put Bosne i Hercegovine prema članstvu u NATO-u započeo njezinim pristupanjem Partnerstvu za mir 2006. godine. U kratkom vremenskom razdoblju, Bosna i Hercegovina je 2008. godine započela snažan dijalog s NATO-om, što je dovelo do pokretanja pregovora o akciji za članstvo. Iako je MAP kreiran 2010. godine, on je formalno aktiviran tek u 2018. godine. Tokom tog razdoblja unutrašnja politička dinamika Bosne i Hercegovine obilježena je uočljivom podjelom, posebno evidentnom između bošnjačke i hrvatske elite koje nedvosmisleno zagovaraju članstvo u NATO-u, te predstavnika srpskog etničkog korpusa na državnoj razini i Republike Srpske, koji se tome trenutno protive.

Petrović (2021) daje geopolitičku analizu uticaja nadnacionalnih organizacija, posebno NATO-a i EU, na politiku i interese različitih subjekata, s fokusom na Srbiju, Republiku Srpsku i Bosnu i Hercegovinu. Njegova analiza naglašava ključne aktere i njihov uticaj unutar ovih organizacija, pružajući uvid u različite stavove različitih regija prema NATO-u, EU-u i drugim geopolitičkim odnosima. On ističe značajan uticaj SAD-a na politiku NATO-a, zatim Velike Britanije, te dominantan uticaj Njemačke na politiku EU, a zatim Francuske. Geopolitički gledano, takozvana Stara Evropa, koju predstavljaju zemlje osnivačice EU, vidi se kao naklonjenija srpskim interesima u odnosu na atlantističku (anglo-američku) politiku. Geopolitički odnos Rusije prema Staroj Evropi percipira se slično srpskim interesima, koji utiču na javno mnijenje i političke elite u Srbiji, Republici Srpskoj i Crnoj Gori. Aranžmani saradnje Evropske unije sa zemljama nečlanicama, uključujući Bosnu i Hercegovinu i njen entitet Republiku Srpsku, navedeni su, pozivajući se na specifične programe kao što su WB EDIF, COSME, HORIZON 2020, IPA i ERASMUS. Prema Petroviću, pokazalo se da je javno mnijenje u Republici Srpskoj protiv članstva u NATO-u, ali je više naklonjeno integraciji u EU.

U drugom tekstu, Petrović (2022) ističe da Bosna i Hercegovina održava jasan i značajan odnos s dvije istaknute međunarodne organizacije, posebno u području sigurnosti: Ujedinjenim nacijama i NATO-om. On navodi da su ove dvije organizacije imale aktivnu ulogu u Bosni i Hercegovini tokom oružanog sukoba koji je trajao od 1992. do 1995. godine, a nastavile su svoj angažman i nakon što je sukob okončan. Njegova rasprava zadire u dinamiku bosanskohercegovačkog druženja s ovim organizacijama, s obzirom na to da su one često saradivale s usklađenim ciljevima, posebno u kritičnim fazama bosanskohercegovačke historije. U savremenoj međunarodnoj areni postavljaju se pitanja o djelovanju i učinkovitosti ovih međunarodnih organizacija, s obzirom na njihov značajan angažman u Bosni i Hercegovini tokom i nakon oružanog sukoba. Njihovi se postupci pomno ispituju u smislu tačnosti i uticaja u stvarnom svijetu. Od posebne je važnosti ispitivanje odnosa Bosne i Hercegovine prema NATO-u, teme od savremenog značaja koja je neosporno izvršila značajan uticaj na regiju. Odnos između Bosne i Hercegovine i ovih organizacija je višestruk, s obzirom na njihovu uključenost u kritične prekretnice bosanskohercegovačke povijesti.

Vranješ (2023) navodi da potencijalno članstvo Bosne i Hercegovine u NATO-u predstavlja duboko unutrašnje pitanje koje izaziva podjele, prožeto dalekosežnim vanjskim reperkusijama. U rasponu od nešto više od dva i pol desetljeća nakon intenzivnog oružanog sukoba, odnos između Bosne i Hercegovine i NATO-a bio je kompleksan, obilježen angažmanom NATO-a u provedbi vojnih dimenzija Dejtonskog mirovnog sporazuma. NATO je uticao na reforme odbrane i uspostavu Oružanih snaga BiH, angažirajući se u partnerskim aktivnostima koje uključuju obuku, zajedničke vojne vježbe i operacije potpore miru u kriznim zonama. Istovremeno, vlasti BiH izradile su pravne i političke dokumente koji ocrtavaju put suradnje i aplikaciju za članstvo u NATO-u. Međutim, prije desetak godina, tačnije nakon invazije i aneksije Krima od strane Rusije (2014) službena politika Republike Srpske, usklađena s raspoloženjima većine, postavila je značajnu branu euroatlantskim integracijama BiH. Ovaj otpor proizlazi iz živih i dugotrajnih sjećanja na zračnu kampanju NATO operacije protiv Republike Srpske 1995. godine, kao i širih globalnih promjena, te otvorenog uticaja Rusije i Kine na međunarodne odnose. Ova dinamika uključuje tekuća i buduća ulaganja u Republiku Srpsku, zajedno sa snažnom potporom u Vijeću sigurnosti UN-a, što je inkompatibilno s prisutnošću NATO-a. Istraživanje tvrdi da je BiH s pravnog i političkog stajališta napredovala u procesu NATO integracija. Međutim, u materijalnom smislu, napredak je sputan snažnim otporom Republike Srpske i sve većom nevoljkošću Federacije BiH.

Pregled navedene literature ukazuje na postojanje različitih pristupa, mišljenja i perspektive o ovom pitanju, u rasponu od skepticizma i kritike do entuzijastične podrške članstvu. U tekstovima se naglašavaju složene i višeslojne dimenzije saradnje i integracije Bosne i Hercegovine u NATO, oblikovane historijskim, političkim i strateškim faktorima. Uspješna integracija zahtijeva delikatnu ravnotežu između ispunjavanja kriterija NATO-a, rješavanja unutarnje političke dinamike i davanja prioriteta sigurnosti i trajnom miru. Tako, pojedini autori naglašavaju ulogu NATO-a u olakšavanju obnove i prosperiteta zapadne Evrope nakon burnog razdoblja. Shodno tome, Bosna i Hercegovina je započela značajne odbrambene reforme, uspostavivši jedinstvene odbrambene strukture i učinkovite mehanizme zapovijedanja i kontrole za svoje oružane snage. Isti, također, ocjenjuju putanju reformi i prilagodbi politike u Bosni i Hercegovini prema pristupanju NATO-u. Unatoč vidnom napretku u usklađivanju s vojnim i političkim kriterijima NATO-a, napredak zemlje smatra se nedovoljnim. Iako neki promatrači vjeruju da Bosna i Hercegovina napreduje prema ispunjavanju kriterija Akcijskog plana za članstvo (MAP), ova perspektiva ostaje neizvjesna. Nalazi istraživanja naglašavaju jedinstvenu situaciju Bosne i Hercegovine u usporedbi s drugim zemljama zapadnog Balkana, naglašavajući potrebu za širom perspektivom za razumijevanje izazova integracije u NATO. Pojedini autori uspostavljaju korelaciju između suradnje Bosne i Hercegovine s NATO-om i postkonfliktnih napora u izgradnji države pod uticajem vanjskih aktera tokom 1990-ih. Ova grupa autora tvrdi da su proces integracije u NATO kooptirale lokalne etničke stranačke elite, što je rezultiralo fragmentiranim fokusom na tehničke aspekte. Čak i ako bude uspješna, integracija u NATO smatra se nedovoljnom za postizanje sveobuhvatnog cilja promicanja trajnog mira unutar Bosne i Hercegovine.

Vidljivo je također da mnogi autori naglašavaju deklarativne strateške ciljeve Bosne i Hercegovine o integraciji u NATO i Evropsku uniju (EU) i uočavaju nepovezanost između ovih deklarativnih ciljeva i trenutnog geopolitičkog diskursa i praksi unutar Bosne i Hercegovine. Autori analiziraju geopolitičke izazove euroatlantskih integracija u Bosni i Hercegovini na tri razine: lokalnoj, regionalnoj i globalnoj. Zato pojedini autori smatraju da je neophodno razmotriti historijski integracijski put Bosne i Hercegovine u EU i NATO, fokusirajući se na reforme usmjerene na jačanje suvereniteta. U tekstovima se naglašava značaj integracije u EU i NATO za poslijeratni mir, stabilnost i razvoj, naglašavajući potencijalne rizike kašnjenja integracije Bosne i Hercegovine u ove organizacije. Potencijalno odgađanje bi mogla stvoriti uvjete za pojavu novih geopolitičkih sila u regiji, potencijalno dovodeći u pitanje koncept euroatlantskih integracija.

Naposlijetku, postoje i stajališta kako je članstvo u NATO-u imalo izravan i pozitivan uticaj na ekonomski rast, BDP, strane investicije, stope zaposlenosti i ukupni životni standard građana u državama članicama. Rasprava koje vode pojedini autori proširuje se na istraživanje potencijalnih koristi koje bi Bosna i Hercegovina mogla ostvariti kroz proces integracije i buduće članstvo u NATO-u, dajući poseban fokus ovom aspektu.

Empirijska analiza: diskursi i narativi koji se prožimaju u istraživačkim i naučnim krugovima u BiH u vezi s NATO saradnjom i integracijom

Istraživanje pokazuje da se u kontekstu oblikovanja diskursa i narativa vezanih kako za saradnju s NATO-om tako i u pogledu pitanja vezanih za punopravno učešće Bosne i Hercegovine u NATO-u, istraživači i naučnici u Bosni i Hercegovini susreću sa nizom raznovrsnih izazova, ali i negativnim kontekstualizacijama razmatranja ovih pitanja. Njihova uloga u ovom elementu općenito se može odrediti kao nedovoljno izražena i sadržajna jer u velikoj mjeri zavisi od cjelokupnog društvenog, a ne naučnog konteksta.

Upravo je to i razlog zašto je posebno teško precizno pozicionirati debate o NATO-u u javnoj sferi Bosne i Hercegovine u odnosu na druge relevantne međunarodno-pravne teme. Samim tim, ukupna rasprava o ovom odnosu podrazumijeva učešće više različitih stručnjaka i ne može se izdvojiti samo nekoliko pojedinaca, pa samim time i debate zahtijevaju više vremena i veći broj učesnika – što je teško postići u oblasti informiranja šire javnosti.

Ipak, u okviru konkretnog istraživanja i intervju sa članovima akademske i šire strukovne zajednice u oblasti političkih nauka i prava u državi, uspjeti smo diferencirati tri distinktivna diskursa u kontekstu odnosa ove grupe prema NATO integracijama BiH. Ti diskursi postavljeni su u dva pravca i to: NATO integracije oblikovane kroz prizmu tzv.

„režimskih intelektualaca“ i NATO integracije kroz prizmu istraživača koji nisu nužno uvjetovani narativima političkih elita, unutar koje se javljaju i suprotstavljena stajališta o NATO integracijama kao stabilizacijskom ili destabilizacijskom procesu za BiH.

NATO integracije kroz prizmu režimskih intelektualaca

Pojam režimski intelektualac koristi se za opisivanje intelektualaca ili akademika (članove akademske zajednice u širem smislu, a ne nužno članove akademija nauka i umjetnosti, mada oni nisu isključeni) koji podržavaju ili brane postojeći politički režim ili političke stavove tog režima (Bezić, 1988). Režimski intelektualci najčešće su povezani s autoritarnim ili totalitarnim režimima, gdje svojim intelektualnim pozicijama pružaju podršku ili opravdavaju političke odluke i postupke vlasti. U kontekstu Bosne i Hercegovine, međunarodni indeksi demokratije i organizacije koje se bave takvim monitoringom ukazuju na silazan trend općeg stanja demokratije u državi, bez ozbiljnijih inicijativa za njenu potpunu konsolidaciju te čestu prevagu etnički orijentiranih politika u odnosu na one građanskog kursa – što pravi plodno tlo za potencijalno stvaranje (i održavanje) sistema režimskih intelektualaca.

Pri razmatranju ovog problema u Bosni i Hercegovini, ispitanici ukazuju na određeni paradoks. Uzimajući u obzir period poslije rata u Bosni i Hercegovini, postoji pretpostavka da je veliki broj problema u kreiranim narativima o NATO integraciji države „skuhan“ upravo u „kuhinji akademske elite“, a da je korišten od strane političkih elita, a zatim o tome da je politička elita „preuzela uzde“ i da vrši mobilizacije pripadnika akademske elite kako bi zastupali interese određene političke zajednice ili pokreta (Intervju, Banjalučki univerzitet). Ispitanici tvrde da je situacija takva da oni (pripadnici akademske zajednice i drugi naučnici) koji se ogлуše o „mobilizaciju“ (ili poziv na odbranu tzv. nacionalnih interesa) bivaju isključeni iz društvenog života i zatvoreni u potpunu anonimnost.

Drugi sagovornik, penzionirani univerzitetski profesor, sličnog je mišljenja:

„Oni koji se stave u službu režima uživaju sve blagodati i slobode akademskog života - mogu da pišu, objavljuju, dobijaju nagrade i priznanja, njihovo mišljenje postaje veoma važno i cijenjeno u društvu, oni su na pijedestalu i na prvoj liniji odbrane 'vitalnih nacionalnih interesa'. Kroz svoje radove, javne nastupe i medijske prisutnosti, kolege koje pristanu na ovakvu ulogu, sudjeluju u oblikovanju javnog mnijenja i utječu na način na koji ljudi percipiraju politiku vlasti i donose vlastite zaključke. Krajnja sfera utjecaja je pružanje podrške politikama vlasti poput gospodarske reforme, vanjske politike ili socijalne politike. Ova pojava karakteristična je za sve etno nacionalne grupe u BiH i njihove vladajuće stranke sa etnonacionalnim prefiksima.“

(Intervju, Banjalučki univerzitet)

Posmatrajući situaciju u Bosni i Hercegovini, pogotovo u predizbornim periodima, sagovornici ukazuju na sve više „naučnih“ i „stručnih“ skupova na kojima se teži opravdati određeni potez vladajućih struktura, a na kojim se nerijetko povlače i pitanja vojnog pozicioniranja države u širem geopolitičkom kontekstu. Na taj način se želi prikriti činjenica da će, bez obzira na mišljenje struke i nauke, određena odluka biti donesena, a takvim akademikima se daje šansa pro forme da rasprave o pitanju NATO integracije. Ovo je najčešće iz razloga kako bi se, ne uzimajući ishod tog skupa, javne vlasti ogradile time da se ipak, na neki način, čuo glas akademije. Naši ispitanici to ocjenjuju, ironično, čak i djelomično pozitivnom pojavom jer predstavlja neki privid normalnog uključenja akademske zajednice u društveni život.

„Akademija i treba imati ulogu u formiranju javnog mnijenja kada su u pitanju velike državne odluke poput mogućnosti NATO integracije, koje za sobom povlače systemske promjene u oblasti vanjske politike i sigurnosti. Međutim, problem nastaje kada se ovi 'naučni' i 'stručni' skupovi pretvore u stranačke ili ideološke mitinge, bez supstance i realne mogućnosti postizanja dijaloga između suprotstavljenih strana na osnovu objektivnih činjenica i zajedničkih interesa društva.“

(Intervju, Banjalučki univerzitet)

Prema stajalištima sagovornika, u RS-u je polako formirana epistemološka zajednica akademskih radnika koja, bez obzira na svoje stavove, naučni rad ili dokaze, podržava rad i djelovanje vladajućih struktura. Ona učestvuje u javnim istupima i izrazima podrške predstavnicima vlasti, te potpisuju peticije stavljajući svoje ime i kredibilitet na kocku. Takav vid djelovanja urušava i integritet onih koji nisu javno ispoljavali svoj sud o ovakvim pitanjima, a nisu mu se ni javno usprotivili zbog potencijalno negativnih posljedica koje bi mogli doživjeti. Shodno tome, linije između postojanja integriteta i manjka istog su pomjerene ili izbrisane, a to ima dugoročne i dalekosežne posljedice na ugled istraživača iz BiH u svijetu.

Oblikovanje diskursa o NATO i BiH odnosima kroz djelovanje naučnika i istraživača čiji prospekt naizgled ne ovisi o političkim elitama

Doprinos neovisnih istraživača u BiH se danas ostvaruje na nekoliko načina. Profesori sa različitih univerziteta u BiH, koji također obavljaju povremene djelatnosti savjetnika u mnogim radnim grupama, tvrde da pružanje stručnog savjetovanja donosiocima odluka, njihovog znanja i iskustva ima velikog značaja u identifikaciji najboljih praksi, mogućih izazova i strategija za uspješnu saradnju sa ili u NATO-u. Kroz svoj stručni input, oni mogu pomoći donosiocima odluka da donesu kvalitetne odluke koje su usklađene sa nacionalnim interesima i ciljevima.

„Informirane odluke političkih aktera su od suštinske važnosti u procesu saradnje sa NATO i integracijama u ovu vojno-političku alijansu. Moje kolege i ja takav doprinos ostvarujemo poštujući osnovne postulate objektivnosti nauke kroz pružanje relevantnih informacija, analiza i istraživanja o prednostima, nedostacima i implikacijama ovakve saradnje.“

(Intervju, Sarajevski univerzitet)

U ovom kontekstu moguće je identificirati najmanje nekoliko sfera u kojima djeluju grupe akademika i istraživača. Primarno, istraživači i naučnici također mogu biti uključeni u formuliranje politika vezanih za saradnju sa ili u NATO-u. Pored toga, a uzimajući u obzir činjenicu da postupak učlanjenja u NATO podrazumijeva niz ekonomsko-socijalnih reformi društva, potreban je multidisciplinarni pristup sagledavanju ove problematike, što znači da pojedinačni istupi ili radovi naučnika ili istraživača na ovome polju ne mogu dati dovoljno relevantne i objektivne odgovore na tako kompleksna pitanja, pa se samo na osnovu grupisanja tih i takvih pojedinačnih radova može uputiti određeno mišljenje koje bi odgovorni stakeholderi u procesu saradnje sa NATO-om mogli kvalitetno da distribuiraju i svrsishodno iskoriste.

U kontekstu dinamike saradnje sa donosiocima odluka, medijima i drugim akterima, istraživači i naučnici u BiH imaju važnu ulogu. Prije svega, u svojim gostovanjima na TV-u i različitim platformama, oni informiraju javnost kroz komunikaciju rezultata istraživanja i analiza putem različitih kanala. Javna predavanja, naučni i stručni članci, medijski nastupi i druge metode omogućavaju im da oblikuju javni diskurs i pruže relevantne informacije za raspravu o saradnji s NATO-om. Kroz ovu komunikaciju, javnost stiče bolje razumijevanje i osnovu za donošenje i kreiranje informisanih mišljenja. Na taj način, mediji mogu pružiti tačno, uravnoteženo i informisano izvještavanje o ovoj temi.

Pripadnici akademske zajednice mogu biti uključeni u konsultativne procese sa različitim zainteresiranim stranama. Ova inkluzivna praksa osigurava da različiti akteri doprinesu diskusiji i donošenju odluka vezanih za saradnju sa ili u NATO-u. Kroz ove konsultacije, istraživači i naučnici osiguravaju da se različiti glasovi i perspektive uzmu u obzir, čime se postiže širi konsenzus i podrška za saradnju sa ili u NATO-u. Međutim, prema mišljenju pojedinih sagovornika, način ili načini kako postupci metodološkog sagledavanja određenog problema u dinamici saradnje sa donosiocima odluka, medijima i/ili drugim akterima, nikako ne zavisi (ili ne zavise) od naučnih radnika već od uređivačke politike sfere javnog informisanja programskih opredjeljenja relevantnih političkih subjekata u Bosni i Hercegovini, te pojedinačnih kontekstualnih analiza nezavisnih organizacija i nevladinog sektora. Drugim riječima, gostovanja i sadržaji koje naučnici plasiraju u medijima ovise o uređivačkoj politici, a manje o tome da li su istraživači ovisni ili ne o stavovima političkih elita.

Unutar akademske zajednice, članovi mogu učestvovati u procesima savjetovanja sa različitim ovlaštenim stranama. Ovaj pristup osigurava da niz aktera pridonesu dijalozima i donošenju odluka o saradnji sa Savezom ili unutar njega. Međutim, diskursi koji se planiraju se često nadovezuju na već poznate narative koji su prisutni u političkim debatama, pa gostovanja istraživača na taj način na oplemenjuju javni diskurs. Nadalje, nezavisne kontekstualne analize organizacija i nevladinog sektora također značajno utiču na to kadrovanje.

Istraživanje je pokazalo da akademski radovi koji analiziraju sigurnosne implikacije saradnje sa NATO-om većinski nisu naročito prepoznati od strane (trenutnih) donosilaca političkih odluka, a ni od strane većeg dijela javnosti (poznati su ponajviše u stručnim krugovima). Izuzeci se odnose na naučne radnike koji su djelovali unutar vladinih struktura, pa su njihova imena i reputacije prepoznati kao dvostruka uloga, a manje kao isključivo akademska ili naučna. Uprkos tome, naučne spoznaje rijetko kad budu uključene u zvanične podsjetnike ili teze na zvaničnim sastancima, a pored sporadičnih gostovanja na fakultetima, prožimanje javnog i akademskog empirijskog sadržaja nije ujednačeno ili zastupljeno u velikoj mjeri.

Postoji i nekoliko dodatnih društvenih dimenzija NATO integracija koji zahtijevaju dalju pažnju i istraživanje, a na koje su ispitanici ukazali. Prije svega, radi se problemima ekonomsko-socijalne sfere jer prelazak na NATO standarde u vojno-tehničkom organiziranju iziskuje velike troškove koji se broje u milijardama konvertibilnih maraka, te bi posebnu pažnju trebalo posvetiti jačanju BDP-a i BND-a kako bi se stvorili neophodni ekonomski preduslovi za NATO integracije. Potom, posebnu pažnju trebalo bi posvetiti socijalno-psihološkoj sferi, tim prije, velika površina teritorije i velik dio stanovništva Bosne i Hercegovine bilo je u dva navrata izloženo direktnim vojnim konfrontacijama s NATO-om, a posljedice tih sukoba vidljive su i danas. Zatim, drugi aspekt analize ove vrste integracija jeste kako i na koji način kadrovski i operaciono provesti same pregovore i ko su, zapravo, relevantni sudionici takvih pregovora. Prema mišljenju ispitanika, istraživači bi trebali obratiti pažnju na to da li se u kontekstu savremenih geostrateških kretanja i poremećaja, Bosna i Hercegovina treba naći u jednom od vojnih saveza ili je pozicija saradnje sa više različitih geostrateških formacija bolja i lakša za samu Bosnu i Hercegovinu.

Prepreke za učešće istraživača u razvoju diskursa o NATO-u i BiH

Uprkos nekolicini održivih i beneficiranih modela učešća istraživača i naučnika u ovoj oblasti, postoje i izazovi s kojima se mogu suočiti u svom nastojanju da promovišu integraciju u Savez. Jedan od izazova je nedostatak finansijske podrške za istraživanja i diseminaciju nalaza. Finansiranje istraživanja ove vrste može biti ograničeno, što otežava provođenje sveobuhvatnih studija i diseminaciju rezultata. Također, sagovornici tvrde kako u državi, na svim nivoima političkog djelovanja, postoji (osjetni) rizik od političkog pritiska

ili pristranosti koji može uticati na objektivnost i nezavisnost istraživača. Uz to, primjećuje se i nedostatak razumijevanja ili interesa za istraživanje od strane političara i šire javnosti. S obzirom na to, smatraju da je neophodno uložiti napore u edukaciju i podizanje svijesti o važnosti istraživanja ove teme i njenog uticaja na donošenje informiranih političkih odluka.

U javnom prostoru u Bosni i Hercegovini postoje grupacije stručnjaka i „stručnjaka“ s različitim interesima i perspektivama. Ove grupacije mogu imati suprotstavljene ili paralelne interese u vezi s NATO integracijama i drugim pitanjima od interesa za državu. Međutim, ovo nije slučaj samo u Bosni i Hercegovini, nego i gotovo svim zemljama svijeta, uključujući i države članice NATO-a. U ovom kontekstu, na jednoj strani, postoje stručnjaci i analitičari, koji još uvijek ne djeluju kao epistemološka zajednica, ali koji kohezivno podržavaju integraciju Bosne i Hercegovine u NATO i smatraju da bi to donijelo sigurnosne, političke i ekonomske koristi za zemlju i oni se često oslanjaju na argumente o jačanju sigurnosti, stabilnosti i regionalne saradnje putem članstva u NATO-u. S druge strane, postoje stručnjaci i analitičari koji izražavaju skepticizam ili se protive integraciji u NATO, te je njihov vid podrške ovom narativu interno izraženiji. Njihovi argumenti mogu se fokusirati na nedostatke ili rizike koje vide u članstvu u NATO-u, kao što su gubitak suvereniteta, preopterećenje ekonomije, politička zavisnost ili moguće negativne posljedice za odnose s drugim zemljama ili entitetima unutar Bosne i Hercegovine. Ove razlike u stavovima i interesima mogu dovesti do suprotstavljenih ili paralelnih debata u javnom prostoru. Ove razlike u mišljenjima i interesima mogu biti vidljive u javnim raspravama, medijskim nastupima, političkim diskusijama i drugim oblicima javnog dijaloga. Međutim, važno je napomenuti da ove grupacije stručnjaka ne predstavljaju jedinstveni ili homogeni blok, već da postoje raznoliki stavovi i perspektive unutar svake grupe.

Prema analizi inputa sagovornika, razlike među grupacijama stručnjaka u bh. javnom prostoru bazirane su na različitim faktorima i često odražavaju postojeće etnopolitičke podjele u društvu. Međutim, važno je napomenuti da je istraživanje pokazalo kako ove razlike nisu isključivo vezane uz etničku pripadnost ili političke podjele, već mogu biti rezultat različitih političkih, ideoloških, ekonomskih ili akademskih orijentacija. Postojeće etnopolitičke podjele u Bosni i Hercegovini često imaju uticaj na diskurse i narative u javnom prostoru, ali nisu jedini faktor koji se uzima u obzir. Sagovornici smatraju da stručnjaci mogu biti povezani s određenim političkim ili etničkim grupama i svoje stavove i istraživačke nalaze često usklađuju sa politikama ili interesima tih grupacija. Ovo može rezultirati polarizacijom i suprotstavljenim narativima, ali ne onog karaktera koji motivira dijalog i putanju razvijanja kritičkog mišljenja, već taj dijalog onemogućava. Razlike se najlakše mogu uočiti kroz javne rasprave, medije, političke izjave i druge oblike javnog dijaloga, a manifestiraju se kroz različite interpretacije činjenica, naglašavanje određenih aspekata ili propitivanje validnosti i relevantnosti istraživačkih nalaza.

Suštinski, Bosna i Hercegovina ima trend u kojem narativi i diskursi vezani uz NATO integracije često prate postojeće etnopolitičke podjele, ali oni također rezultat dubljih podjela u društvu koje političke elite inkorporiraju u svoje istupe. Politike, interesi i

ideologije političkih elita oblikuju i utiču na diskurs o NATO integracijama, dok stručnjaci pokušavaju uticati na taj diskurs kroz svoje istraživačke nalaze i preporuke, bilo kao podrška dnevno-političkim narativima, bilo da se radi o rezultatima objektivno provedenog istraživanja. Dakle, važno je naglasiti da postoji prevalentno mišljenje unutar zajednice da nije svaki stručnjak ili istraživač u Bosni i Hercegovini automatski povezan s političkim podjelama ili pod uticajem političkih elita. Nadalje, zaključuje se da postoje stručnjaci koji su nepristrasni i objektivni u svom radu, te nastoje pružiti kvalitetne istraživačke nalaze i argumente bez političkih pristranosti. U odgovoru na ove inicijative, zadatak bosansko-hercegovačkih institucija jeste upravo podržati potonje i omogućiti da se njihova stručna mišljenja smatraju relevantnijim u ukupnom procesu donošenja odluka.

Zaključak

Intelektualna elita u Bosni i Hercegovini uključuje članove zajednica akademika, mislilaca, političkih analitičara, novinara i uticajne pojedince koji posjeduju duboko razumijevanje društveno-političkog pejzaža zemlje. Njihov uticaj nadilazi akademske institucije, prožima političke krugove i javni diskurs. Unutar tog konteksta, intelektualna elita često igra ključnu ulogu u oblikovanju javnog mnijenja, političkih odluka i, posljedično, pristupa zemlje međunarodnim savezima, uključujući i NATO-u.

Intelektualne elite ne djeluju unutar jedinstvene epistemološke zajednice oblikovane ka (ne)zagovaranju integracije Bosne i Hercegovine u NATO. Istraživanje izneseno u ovom tekstu ocrtava izazove i složenosti s kojima se suočava akademska zajednica, ali i javnost, u Bosni i Hercegovini u bavljenju diskursima i narativima koji se tiču saradnje s NATO-om i potencijalnog članstva Bosne i Hercegovine u Savezu. Također, mora se naglasiti višeslojna priroda akademskih rasprava na tu temu, koje naglašavaju poteškoće razdvajanja društvenih složenosti unutar šireg društvenog konteksta.

Uočen je određeni nedostatak sadržajnih i adekvatno izraženih diskursa koji su različiti u odnosu na već prisutne političke narative u javnom prostoru. Nepoznata je svrshodnost i uloga istraživača i naučnika u oblikovanju ovih diskursa. Kada postoji, uloga stručnjaka i članova akademske zajednice uveliko je zavisna o prevladavajućem društvenom kontekstu, što ukazuje na to da njihov uticaj nije određen nužno naučnom ekspertizom ili naučnim spoznajama, već na njega značajno utiče politička sfera i šira društvena dinamika. Naime, intelektualna elita često se povezuje s političkim režimom i daju akademska, naučna opravdanja za politike i postupke režima.

Intelektualna elita u BiH još se uvijek bori sa zadatkom premošćivanja društvenih podjela i promicanja zajedničke vizije za integraciju zemlje u Savez. Doprinosi intelektualne elite u Bosni i Hercegovini NATO integracijama još uvijek su ograničeni i nisu dovoljno originalni za kreiranje narativa koji bi bili komplementarno konstruktivni za bilo koji vid

debate o odnosima BiH s NATO-om. Osnaživanje njihove motivacije u naporima da se premoste unutarnje podjele i doprinosi njegovanju informiranog javnog mnijenja ključni su za napredak na putu Bosne i Hercegovine ka jačanju saradnje ili članstvu u NATO-u, a time i za jačanje sigurnosti zemlje i izgleda za evropske integracije.

Literatura

Beridan, I., Smajić, M. i Turčalo, S. (2018). (Geo)politički i sigurnosni izazovi demokratskoj konsolidaciji tranzicijskih država: slučaj Bosne i Hercegovine, *Forum za sigurnosne studije*, 2(2), str. 143–163.

Bezić, Ž. (1988). Tko je i što intelektualac?, *Crkva u svijetu*, 23(4), str. 331–341.

Cross, M. (2013). The Military Dimension of European Security: An Epistemic Community Approach. *Millennium, Journal of International Studies*, 42(1), str. 45–64. doi:10.1177/0305829813497821

Domi, T. i Petrić, D. (2019). BiH's contributions to international military-security-peace operations. *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, str. 137–161.

Đukanović, D. (2019). Bosna i Hercegovina na neizvesnom putu ka članstvu u NATO, *Međunarodni problemi*, LXXI(3), str. 335–360.

Heale, R. i Twycross, A. (2018). What is a case study?. *Evidence-based nursing*, 21(1), str. 7–8.

Huntington, S. (2006). *Political Order in Changing Societies*. Yale: Yale University Press.

Jurišić, K. i Galić, D. (2012). Međunarodne organizacije u postkonfliktinim državama: Slučaj Bosne i Hercegovine, *Hum: Časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 9, str. 390–411.

Kazazić, V. (2007). Bosnia and Herzegovina and NATO, *Adrias: Zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu*, 14/2007, str. 103–110.

Mannheim, K. (1936). *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. London-Henley: Routledge & Kegan Paul.

Pejanović, M. (2016). Država Bosna i Hercegovina od međunarodnog priznanja suverenog položaja do članstva u EU i NATO Savezu, *Pregled*, 56(7), str. 9–28.

- Pejanović, M. (2017). Dosezi i pretpostavke ubrzanja integracija Bosne i Hercegovine u Europsku uniju i NATO Savez, *Pregled*, LXIII(3), str. 1–15.
- Petrović, D. (2021). Odnos NATO pakta i Evropske unije prema Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, *Bezbednosni forum*, VI(2), str. 43–56.
- Petrović, Ž (2022). Ujedinjeni narodi i NATO u ratnoj i postratnoj Bosni i Hercegovini, *Zaštita i sigurnost*, 1, str. 90–109.
- Pranjić, G. (2013). Analiza prednosti članstva Bosne i Hercegovine u NATO-u, *Democracy and Security in Southeastern Europe*, 12–13, str. 47–53.
- Preljević, H. (2017). UNSatisfied? The Rocky Path to NATO Membership – Bosnia and Herzegovina: A New Approach in Understanding the Challenges, *Croatian International Relations Review*, 23(80), str. 33–59.
- Putnam, R. D. (1988). Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Levels Game, *International Organization*, 42(2), str. 427–460.
- Quansheng, Z. (2006). Epistemic Community, Intellectuals, and Chinese Foreign Policy, *Policy and Society*, 25(1), str. 39-59. doi:10.1016/s1449-4035(06)70126-6
- Tarrow, S. (1998). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turčalo, S. i Kapidžić, D. (2014). NATO Integration of Bosnia and Herzegovina: The pursuit of local ownership in externally-led state building, *Croatian International Relations Review*, 20(71), str. 72–91.
- Vranješ, N. (2023). Politički izazovi Republike Srpske u pristupanju Bosne i Hercegovine NATO Savezu, *Strani pravni život*, 67(2), str. 251–270.

Poglavlje VIII

Iskustva profesionalaca Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u NATO mirovnim misijama: motivi, percepcije i perspektive

Nikola Lero i Mubina Šašić

Uvod

U sferi geopolitike i međunarodnih odnosa, stavovi visokih dužnosnika, diplomata i stratega dominiraju diskursom oko ključnih saveza i vojnih intervencija. Njihovi stavovi uglavnom oblikuju politike i utiču na javno mnijenje. Kad je u pitanju Bosna i Hercegovina, sredstvo za kojim posežu političke elite, svjesno i strateški, u oblikovanju politika i ostvarivanju ličnih interesa je nacionalna (ili etnička) pripadnost (Domi i Petrić, 2019). U velikom broju perspektiva koje javno propagiraju nosioci vodećih političkih funkcija u BiH, mnogi stavovi o smislenosti, svrsishodnosti, krajnjim benefitima ili kvalitetu učešća BiH u vojnim savezima i intervencijama ostaju nerijetko zanemareni, poput glasova vojnika, muškaraca i žena, koji stoje na prvim linijama fronta, svjedočeći o temeljnoj stvarnosti međunarodnih misija.

Geneza odnosa Bosne i Hercegovine s NATO-om svjedoči o složenoj interakciji globalnih snaga i lokalnih težnji. Godinama su narativi koji okružuju ovu relaciju prvenstveno oblikovale elite, unutar diplomatskih krugova i lokalnih foruma, sa često ambivalentnim pozicijama o ulozi NATO-a u BiH i ulozi BiH struktura i aktera u Savezu. Njihove političke pozicije uglavnom su jasne, akademski već istražene i analizirane. Nedostatak istraživanja koja analiziraju iskustva i perspektive pripadnika specifičnih grupa o ovoj temi stvara kritični jaz u našem razumijevanju i percepciji odnosa NATO-a i BiH. Većina članaka do sada se fokusiralo na propitivanje strateške, političke i institucionalne dimenzije odnosa između NATO-a i BiH, a glasovi onih koji su nosili težinu tih politika ostali su primjetno odsutni. Nedostaju, naprimjer, perspektive određenih stručnih i visoko specijaliziranih gru-

pa, poput vojnika iz BiH koji su učestvovali u NATO i drugim mirovnim misijama, i koji su imali priliku posmatrati rad ove organizacije iz prve ruke, uticaj i učinak Saveza na terenu.

Ovo poglavlje ima namjeru popuniti tu prazninu i preispitati motive, percepcije i perspektivu vojnika iz BiH koji su učestvovali u misijama NATO-a. Cilj ovog poglavlja je jasan: otkriti neispričane priče bh. vojnika i kroz njihovu analizu preispitati da li je učešće u misijama NATO-a preoblikovalo njihovo viđenje o ulozi ove Alijanse u BiH, ali i šire, te kako se njihovi pogledi na ovu temu i odnose BiH s NATO-om podudaraju ili razlikuju od mainstream pogleda koje u javnosti propagiraju političke elite.

Kroz detaljnu analizu intervju a i literature, ovaj članak nastoji predstaviti motivaciju, iskustva i narativ vojnika koji su svjedočili složenoj interakciji NATO-a i Bosne i Hercegovine na terenu. Njihovi narativi, često zanemareni u međunarodnim odnosima, nude neprocjenjiv uvid u proživljena iskustva onih koji su izravno pogođeni tim misijama. Osvjetljavajući ove marginalizovane stručne glasove, moguće je bolje razumjeti stvarnost na terenu.

Kroz polustrukturirani pregled literature (Snyder, 2019) dat je uvid u relacije BiH i NATO-a, sa naglaskom na ulogu pripadnika Oružanih snaga BiH u misijama NATO-a. No, uslijed manjka literature o konkretnoj temi ovog poglavlja, u pregledni dio ovog poglavlja je uključena i analiza izvještaja i objava sa zvanične internet stranice Ministarstva odbrane BiH. Dalje, imajući u vidu da je fokus ovog rada pokazati iskustva bh. vojnika u misijama NATO-a, obavljena su tri strukturirana intervju a (Angold, Costello i Egger, 2007) sa pripadnicima OSBiH, vodeći računa o uključivanju pripadnika OSBiH iz sve tri dominantne etnonacionalne grupe u BiH. Manji broj intervju a rezultat je sigurnosnih protokola, provjera i odobrenja OSBiH i Ministarstva odbrane, kojim podliježu svi aktivni pripadnici i pripadnice BiH. Imajući u vidu ovaj metodološki nedostatak, odlučili smo uključiti i analizu sadržaja (Krippendorff, 2018) dokumentarnog priloga "Mirovna (e)misija u Afganistanu", produciranog od strane BHRT-a i objavljenog od strane Ministarstva odbrane BiH koji daje detaljniju sliku o učešću bh. vojnika sa terena. Kao finalni korak, navedeni intervju i dokumentarni prilog su kodirani i tematski analizirani, dubinski nam otkrivajući motive, percepcije i perspektive vojnika iz BiH o učešću u misijama NATO-a te paktu uopšte.

Što se tiče strukture poglavlja najprije je predstavljen odnos Bosne i Hercegovine, NATO-a i OSBiH. Potom slijede tri priče sa terena pripadnika OSBiH te kratka analiza dokumentarnog priloga "Mirovna (e)misija u Afganistanu". Na kraju poglavlja predstavljeni su neki od zaključaka ovog istraživačkog rada, ne zanemarujući njegova ograničenja ali i naglašavajući njegov značaj.

Odnos Bosne i Hercegovine, NATO-a i OSBiH

Kao vojna i politička alijansa koja broji 30 zemalja članica, NATO podstiče zemlje članice na učešće u misijama. Ključni razlozi zbog kojih je važno da zemlje članice učestvuju u misijama NATO-a jesu kolektivna odbrana, ojačano savezništvo, poboljšana sigurnost, razvoj kapaciteta odbrane, solidarnost i podjela tereta te globalni uticaj (Daalder i Goldgeier, 2006). Iako je primarni fokus misija NATO-a na učešću zemalja članica, postoje prednosti za učešće u misijama i za zemlje koje nisu članice, a one se najviše ogledaju u jačanju sigurnosne saradnje, diplomatskih veza i izgradnji vojnih kapaciteta. Važno je naglasiti da se prednosti učešća i nivo uključenosti u misije za zemlje koje nisu članice razlikuje s obzirom na prirodu i obim njihove uključenosti. Uobičajeno je da se napravi poseban sporazum i aranžman između NATO-a i potencijalne zemlje ko-učesnika misije. NATO na svojoj zvaničnoj internet stranici taksativno navodi prednosti uključenja u terenske aktivnosti mapirajući poboljšanje sigurnosne suradnje, pristup NATO mreži, interoperabilnost i standard, krizni menadžment i stabilizaciju, jačanje regionalne sigurnosti te političku i ekonomsku suradnje, kao one najvažnije.

Od pristupanja programu "Partnerstvo za mir" 2006. godine, Bosna i Hercegovina je radila na članstvu ka NATO-u kroz Akcioni plan za članstvo (MAP). Zahtjev za MAP Bosna i Hercegovina je podnijela 2009. godine. Početkom iste godine, bh. snage su raspoređene u program Međunarodne sigurnosne pomoći pod vodstvom NATO-a (engl. International Security Assistance Force - ISAF) u Afganistanu. Ministri vanjskih poslova zemalja članica NATO-a postigli su konsenzus oko pokretanja ovog plana, označavajući značajan korak prema tome da BiH potencijalno postane članica vojnog saveza (Aybet i Bieber, 2011). Potom, Bosna i Hercegovina je predstavila svoj prvi Program reformi 2019. godine, u kojem su navedene potrebne reforme za integraciju u Savez. Kao odgovor na rusku invaziju na Ukrajinu 2022. godine, NATO je povećao podršku partnerima, uključujući Bosnu i Hercegovinu, sa fokusom na izgradnju kapaciteta i jačanju otpornosti. Na samitu NATO-a 2022. godine, dogovorene su dodatne mjere za podršku otpornosti Bosne i Hercegovine. Krajem 2022. godine, usvojeni su godišnji programi reformi za 2021. i 2022. godinu. U februaru 2023. godine, ministri obrane NATO-a podržali su novi paket za izgradnju odbrambenih kapaciteta za Bosnu i Hercegovinu, s ciljem poboljšanja odbrambenih i sigurnosnih sposobnosti zemlje u različitim područjima.

Bosna i Hercegovina, kao NATO partner i država kandidatkinja, aktivna je učesnica zajedničkih vojnih vježbi i operacija podrške miru te na taj način pokazuje svoju predanost kolektivnoj sigurnosti u Evropi. Ovo učešće jača odbrambene sposobnosti i interoperabilnost države, uspostavljajući je kao pouzdanog i sposobnog NATO partnera. Politički gledano, Bosna i Hercegovina je prepoznata po prihvatanju i aktivnom doprinosu sistemu kolektivne sigurnosti, ključnom elementu u osiguravanju nacionalne zaštite i stabilnosti usred savremenih sigurnosnih izazova. Svojim sudjelovanjem u mirovnim operacijama, BiH je država koja je prešla put od korisnice kolektivne sigurnosti u proaktivnu saradnicu. Kako

navodi Ministarstvo vanjskih poslova BiH (2021), ovaj angažman također potiče povećanu saradnju i učinkovitost među državnim institucijama u Bosni i Hercegovini.

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine odobrilo je 2017. godine “Pregled odbrane” i “Plan modernizacije i razvoja Oružanih snaga”. Ovi planovi ocrtavaju niz modernizacijskih reformi planiranih za period između 2017. i 2027. godine, s ciljem poboljšanja kapaciteta zemlje za učinkovitije sudjelovanje u međunarodnim mirovnim misijama. Prema tim dokumentima, predviđeni cilj bio je imati ukupno 9.200 profesionalnih vojnika u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine. U proceduralnom smislu, svaku odluku o upućivanju vojnih kontingenata u međunarodne mirovne misije najprije odobrava Predsjedništvo. Nakon toga, mora ga pregledati i odobriti Parlamentarna skupština koja ima pravo stavljanja veta na odluke koje donosi Predsjedništvo (Domi i Petrić, 2019).

Oružane snage (OS) BiH formirane su 1. 1. 2006. godine i predstavljaju vojne snage utvrđene Zakonom o odbrani Bosne i Hercegovine čiji pripadnici dolaze iz reda konstitutivnih naroda i reda ostalih (Stupar, 2014). Nastale su integracijom entitetskih vojnih struktura – bivše Vojske Federacije Bosne i Hercegovine (nastale spajanjem Armije BiH i HVO-a) i bivše Vojske Republike Srpske, a to je postignuto nakon provedenih reformi odbrambenog sistema i prijenosa nadležnosti sa entitetskih na državni nivo koje su započete krajem 2005. godine. U Zakonu o odbrani BiH utvrđeno je i provođenje svih potrebnih aktivnosti za prijem Bosne i Hercegovine u članstvo NATO-a.

Na čelu sistema komandovanja je Predsjedništvo BiH, kao vrhovni komandant OS-BiH čije odluke se donose konsenzusom. Odlukama Predsjedništva utvrđena je nacionalna zastupljenost, veličina, struktura i lokacija komandi i jedinica, a u nadležnosti Predsjedništva je i odobravanje organizacije vojnih snaga za zadatke i misije koju predlaže ministar obrane BiH. Kako definiše Zakon o odbrani BiH, pored Predsjedništva BiH, sistem komandovanja i kontrole čine i ministar odbrane BiH, načelnik Zajedničkog štaba OSBiH, komandant Operativne komande, komandant Komande za podršku i podređeni komandanti komandi i jedinica OSBiH. Pukovi nemaju operativnu funkciju, ali baštine tradiciju ratnih vojski u Bosni i Hercegovini i odgovorni su za vojno naslijeđe i identitet jedinica i naroda iz kojih potiču.

Prema podacima Ministarstva odbrane BiH iz 2000. godine, Bosna i Hercegovina je aktivno uključena u brojne značajne globalne mirovne misije, čime je nedvosmisleno pokazala predanost načelima NATO-a. Početkom 2009. godine, raspoređen je prvi kontingent OSBiH u misiji ISAF gdje je učestvovalo 433 pripadnika OSBiH do kraja 2014. godine. Do juna 2020. godine, oko 1.650 pripadnika Oružanih snaga i policijskih struktura uzelo je učešće i doprinijelo mirovnim misijama u različitim regijama širom svijeta: Istočnom Timoru, Haitiju, Liberiji, Južnom Sudanu, Etiopiji, Eritreji, Afganistanu, Maliju i Kongu. U izvještaju MO za 2022. godinu u kategoriji „Međunarodne obaveze“ navedeno je da je nastavljeno učešće OSBiH u nizu međunarodnih vježbi u okviru različitih programa što je od ključne važnosti s obzirom na status BiH u programu „Partnerstvo za mir“. Bataljonska

grupa lake pješadije na osnovu certifikata „Combat Ready“ će nastaviti održavanje stečenih vještina. U junu 2023. godine uspješno je završena vojna vježba “Brzi odgovor 23” u Bosni i Hercegovini. Pripadnici Oružanih snaga Bosne i Hercegovine su tokom vježbe pokazali iznimnu obučenost, profesionalnost i predanost. Njihova izvedba potvrdila je visok nivo sposobnosti uključivanja u međunarodne mirovne misije i vježbe pod vodstvom NATO-a. Završna evaluacija pokazala je da je njihova borbena spremnost usklađena sa deklariranim stepenom spremnosti.

Tri priče sa terena: profesionalni razvoj, ekonomska dobit i doprinos kreiranju koncepta “globalnog vojnika”

Ovaj dio rada donosi tri konkretne priče o iskustvima vojnika OSBiH u misijama NATO-a. Sve tri priče dolaze od pripadnika OSBiH sa različitim vojnim stažem, činom te dužinom angažmana u misijama, pružajući jasniji uvid u njihovu svakodnevnicu. Dodatno, naracije vojnika koje slijede donose i perspektive pripadnika OSBiH različitog etničkog porijekla, koje je imalo, i dalje ima, važnu ulogu u vanjskoj i unutrašnjoj politici Bosne i Hercegovini.

NATO iskustva majora Strahinje Šukala

Major Strahinja Šukalo, porijeklom iz Banja Luke, primjer je posvećenosti Oružanih snaga Bosne i Hercegovine međunarodnoj saradnji i mirovnim misijama. Sa istaknutim stažom od 23 godine, njegovu profesionalnu putanju obilježila je rigorozna obuka, kako u Bosni i Hercegovini tako i u inozemstvu – posebno na Baltic Collegeu u Estoniji. Njegove jezičke sposobnosti, koje ističe kao ključne za međunarodne mirovne uloge, zajedno sa opsežnom vojnom obukom, pripremile su ga za ključnu ulogu u misiji u Afganistanu od augusta 2014. do februara 2015. Za razliku od mnogih njegovih sunarodnjaka koji su bili stacionirani u drugim bazama, Šukalo je određen za oficira za vezu u Kabulu, pod vrhovnom komandom kombinovanih međunarodnih snaga NATO-a. U tom svojstvu, on je, ne samo predstavljao Oružane snage BiH među 44 druge zemlje učesnice već je, također, imao ključnu ulogu u omogućavanju komunikacije između komandnih mjesta u Mazar-i-Sharifu i Kabulu osiguravajući nesmetan protok kritičnih informacija.

Angažman Strahinje Šukala u misiji NATO-a pruža dubok uvid u proživljena iskustva vojnika i njihove motivacije na složenim međunarodnim vojnim intervencijama. Njegova odluka da se upusti u svoju prvu misiju motivisana je slučajnim susretom sa drugim vojnim licem, iskusnijim i sa višim činom, negdje na sredini njegove karijere, u fokalom formativnom periodu njegovog razvoja:

„Dok sam imao 38 godina, prilikom jedne šetnje kroz grad, naišao sam na penzionisanog generala, kojeg sam inače jako cijenio zbog njegovog rada. Tom prilikom, savjetovao me da odem na misiju kako bi postao kompletan oficir. Poslušao sam ga i prijavio sam se na misiju. Tada sam radio u jedinici u kojoj radim i sada i sve ono što naučite na misiji, kad se vratite služi vam da prenesete znanje i iskustvo na jedinice koje treba tek da idu u misiju, kako bi otišli što spremniji. Jedan od motiva jeste sigurno i novac, ali ne bih rekao da je to glavni motiv. Svakako da novac nije zanemarljiva stvar, s obzirom da je bila dnevnicica oko 100 eura, a misija je trajala 6 mjeseci. U mom slučaju, ono što je presudilo jeste profesionalni motiv.“

Prema navodima, misija, iako je bila finansijski nagrađivana, za Šukala je bila pretežno težnja za profesionalnom zaokruženošću nakon bogatog iskustva u Bosni i Hercegovini. Ne treba zanemariti ekonomsku dimenziju učešća u misijama NATO-a imajuću u vidu da moguća zarada je višestruko veća u odnosu na prosječnu plaću u Bosni i Hercegovini. No, očito da je želja za holističkim razvojem, za postajanjem “kompletnim oficir”, primarni motiv učešća. Osim toga, Šukalov naglasak na važnosti sticanja jezičkih vještina, posebno engleskog jezika, ukazuje prvobitno na profesionalni razvoj kao motiv učešća u misijama NATO-a. Drugo, razvijanje jezičkih znanja ukazuje i na aspekte usavršavanja takozvanih mekih vještina koje NATO pakt omogućava u okviru globalnog modernog angažmana. Šukalo povezuje profesionalni razvoj sa međunarodnom i visoko cijenjenom dimenzijom misija NATO-a te reputacijom koju one nose među vojnim krugovima, a koju suptilno ističe naglašavanjem važnosti svoje uloge među oficirima iz 44 zemlje svijeta. Ekonomsku dobit i želju za razvojem Brett i Specht (2004) naglašavaju kao neke od dominantnih razloga učešća vojnika u sukobima. No, njihovo istraživanje primarno mapira prisustvo navedenih razloga kod mladih vojnika, na početku karijere, što nije bio slučaj u iskustvu majora Šukala, čineći njegovo iskustvo specifičnim.

Što se tiče transformacije Šukalovog pogleda na NATO i učešće OSBiH u misijama NATO-a, ona je direktno definisana njegovim iskustvom sa terena. U Kabulu je upravljao zamršenom dinamikom međunarodnog vojnog okruženja, blisko saradujući primarno sa vojnicima iz SAD-a susrećući se sa konkretnim, svakodnevnim prijetnjama po život. Takva iskustva, iako ponekad mučna, razvila su povećano poštovanje prema životu i porodici, kako Šukalo navodi u intervjuu. Ovdje je ključno naglasiti i lični i grupni osjećaj sigurnosti kao fokalni iskustveni marker koji nosi i koji se razvio iz svakodnevnog iskustva na terenu. Također, primjetan je značaj proživljenog iskustva ratovanja za promjenu percepcije o ulozi NATO-a. Samo terensko iskustvo prioritiziralo je pitanje sigurnosti kao primarno pitanje kojim se NATO bavi. U slučaju majora Šukala, on povezuje dimenziju sigurnosti inicijalno je spuštajući na lični nivo, nivo bliske porodice, otkrivajući i emocionalnu dimenziju sekuritizacije koju učesnici NATO misija nose.

Podižući analizu sa mikro nivoa duboko ličnih, individualiziranih motivatora, na mezo nivo profesionalne uloge vojnika u međunarodnoj misiji, dalje je primjetno da su data iskustva osposobila majora Šukala za bolju obuku budućih mirovnjaka po njegovom

povratku, kako je i sam istakao. Ovo je takozvano vojno znanje zasnovano na iskustvu (Tillberg, 2020), koje ne samo da definiše percepciju realnog stanja na terenu tokom vojnih misija iskusnijih oficira, spremajući ih za konkretne zadatke nego i značajka koja otvara prostor za transfer stečenog znanja mlađim oficirima, što je za Šukala posebno značajno. Dodatno, u ovom slučaju se istakla i nijansirana interakcija između ličnih motiva i većih geopolitičkih ciljeva. Šukalo u svom intervjuu prvo naglašava mnoge poslovne prilike, govoreći da se “dolaskom međunarodnih snaga otvorila mogućnost za ekonomski razvoj i prosperitet“. No, Šukalo također ističe i važnost misije u Afganistanu za demokratiju ne samo u BiH nego i generalno. On ne daje lični pogled na to šta obuhvata “demokratija” iz oficirskog i ličnog ugla, sem implicirane korelacije sa pitanjem “bezbjednosti”. Ovdje je potrebno naglasiti da se povezanost misija NATO-a i demokratije i dalje preispituje, sa svim kontradiktornim perspektivama još od samog nastanka NATO-a (Waterman, Zagorcheva i Reiter, 2001). No, što se tiče slučaja majora Šukala, sama činjenica da on ohrabruje buduće vojnike da učestvuju u takvim misijama pokazuje prvobitnu vrijednost ovih iskustava u stvaranju „potpunog“ vojnog profesionalca, te transformativnu ulogu koju učešće u misijama NATO-a može imati na vojnike, bilo kog iskustvenog nivoa. Njegov slučaj je, u konačnici, prema njegovoj priči, simbol sinergije između individualnog i profesionalnog rasta i kolektivne težnje za mirom i stabilnošću u nestabilnim regijama, što je omogućeno od strane međunarodnih organizacija poput NATO-a.

NATO iskustva kapetana Muamera Mušinbegovića

Kapetan Muamer Mušinbegović, vrsni oficir sa stažom od tri decenije, trenutno je pomoćnik komandanta za civilnu i vojnu saradnju u Drugom pješadijskom bataljONU Šestoj pješadijskoj brigadi u Bihaću. Njegova karijera dovela ga je do integralne uloge u misiji “Odlučna podrška” (RSM) 2018. u Afganistanu. Tamo je Mušinbegović preuzeo dvojaku dužnost: bio je i zamjenik komandanta i izvršni oficir pješadijske jedinice zadužene za osiguranje američkog komandnog mjesta u Bagramu. Značajno je da njegov boravak u Afganistanu nije bio isključivo posvećen praktičnim poslovima sigurnosti; također se uključio u proaktivnu obuku članova koji su mu bili povjereni, osiguravajući da su adekvatno pripremljeni za važnost svojih uloga u RSM misiji NATO-a. Osim zadataka specifičnih za misiju, on je svoju ulogu sagledao u širem kontekstu: promoviranje vrijednosti Oružanih snaga Bosne i Hercegovine i predstavljanje opredijeljenosti nacije za međunarodno očuvanje mira i saradnju.

Mušinbegovićeve percepcije i motivi prvobitno se prepliću u kombinaciji ekonomske dimenzije koju ima učešće u misijama. Govoreći o motivaciji kapetan Mušinbegović navodi:

„Pored dobre zarade, najveću motivaciju predstavljala mi je prilika za rad u multinacionalnom okruženju, sticanje novih znanja i vještina i prilika za lični napredak.

S obzirom na moje trenutne dužnosti i ukoliko bi se otvorila pozicija shodno mojim kvalifikacijama, definitivno bih ponovno otišao na misiju.“

Iako se kratko osvrće na ovaj element, gotovo podrazumijevajući ga, kapetan Mušibegović navodi ekonomsku dobit kao inicijalni motiv svog učešća u NATO-ovim mirovnim misijama. Zarada, tačnije novac, kao motivator učešća se također prožima i u perspektivama majora Šukala, te je stoga treba dodatno naglasiti. No, ovakav stav nije iznenađenje. Griffith (2008), u studiji o motivima priključivanja vojsci Sjedinjenih Američkih Država, jasno mapira ekonomsku dobit ne samo kao karakteristiku materijalistički nahodjenih činovnika nego kao i marker, posebnost koju vojska Sjedinjenih Američkih Država naglašava kao dio svog identiteta. U slučaju NATO-a, koji se dominantno fokusira na nematerijalne aspekte svojih misija, poput mira i bezbjednosti, očito je da ekonomska dobit za same činovnike, koju Mušibegović naglašava, važna. No, i šire poslovne prilike u i van BiH koje NATO donosi, predstavlja potencijalno zanemaren, ali važan faktor koji utiče na percepciju NATO-a ne samo globalno nego i u BiH.

Drugi element iskustva oficira Mušibegovića ogleda se u njegovom viđenju svog učešća u misiji NATO-a kao prisustva u “novim ratovima”, kako ih je imenovala ekspertica globalnog upravljanja i studija konflikta Kaldor (2005). Za razliku od tradicionalnog ratovanja, “novi ratovi” obilježeni su mješavinom globalnih i lokalnih interakcija, složenih multinacionalnih angažmana i zamagljenih linija između boraca i civila (Kaldor, 2005). U okviru navedenog koncepta, kapetanov naglasak na radu u multinacionalnom okruženju i kontinuiranoj obuci usklađen je sa razvijenom prirodom modernih sukoba, koji zahtijevaju višestrane strategije i međunarodnu saradnju. Dodatno, kapetan u intervjuu također spominje i promjenjive percepcije NATO misija, govoreći da “u početku gotovo svake misije nailazite na otpor i podijeljeno je mišljenje javnog mnijenja”. Nakon toga, Mušibegović naglašava da “vremenom, ljudi su shvatili značaj misije”, te da je 2018. godine, kada je major otišao na misiju, ona bila značajnije podržana od strane šire društvene zajednice u odnosu na prethodne periode. Ova situacija se parcijalno dotiče ideje tzv. CNN efekta (Robinson, 2002), koji se odnosi na potencijalni uticaj medija i javnosti na donošenje odluka u humanitarnim intervencijama. Dok kapetan Mušibegović ne citira izričito medije, mijenjanje pozicije javnog mnijenja prema misijama NATO-a u BiH tokom dužeg vremenskog perioda može ukazivati na šire društveno-političke uticaje, uključujući medijske portrete o misijama Saveza koji utiču i na motive i percepcije samih učesnika. Stoga, reprezentacija u medijima i kreiranje slike NATO pakta kao multinacionalne, savremene, vojne organizacije predstavlja i dodatnu subliminalnu tačku koja može biti motivator učešća u mirovnim misijama. No, ovo je potrebno dublje preispitati na većem uzorku i uz složeniji set kriterija.

Osim ekonomske dimenzije i prilika koje NATO pakt donosi bh. vojnicima i građanima, Mušibegović, poput Šukala, naglašava lični razvoj, no iz nešto drugačijeg ugla. Njegovi savjeti budućim kandidatima za misiju naglašavaju važnost psihološke otpornosti i fizičke spremnosti, što svjedoči o zahtjevnoj prirodi “novih ratova”, ali i o navigaciji ličnog i profesionalnog identiteta u multikulturalnom okruženju, koja dovodi do stvaranja

takozvanog “globalnog vojnika”. „Globalni vojnik“ odnosi se na savremeni arhetip vojnog osoblja, definisan njihovom ulogom u privremenim, specifičnim za misije, multinacionalnim vojnim organizacijama u kojima se konvergiraju različite kulturne i nacionalne identifikacije (Søderberg i Wedell-Wedellsborg, 2009). Ovaj identitet se razlikuje od tradicionalnih etnonacionalnih vojnih uloga (Zirker, Danopoulos i Simpson, 2008); globalni vojnik djeluje u različitim okruženjima, snalazeći se u izazovima koji proizlaze iz mješavine vojnih, političkih, pravnih, ideoloških i humanitarnih razloga. Iskustva kapetana Mušibegovića u misiji NATO-a odražavaju, bar djelomično, složenost globalnog vojnika, jer je radio u multinacionalnom okruženju, zagovarao vrijednosti Bosne i Hercegovine i suočavao se s izazovima u višestrukome okruženju dalekom od tradicionalnih nacionalnih vojnih konteksta. Kapetanov mandat u misiji NATO-a naglasio je vrijednost međunarodne saradnje, podstičući dublje uvažavanje ciljeva i strategija Alijanse. Njegova iskustva iz prve ruke nesumnjivo su redefinirala njegovu percepciju NATO-a, postavljajući NATO ne samo kao vojni savez već i kao platformu za lični i profesionalni razvoj u složenom, globalnom kontekstu.

NATO iskustva komandanta Karla Jazva

Karlo Jazvo, komandant voda u 1. pješadijskom bataljonu, aktivan je u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine od 2017. godine. Jazvo je izabran za izazovnu misiju u IR Afganistanu, obuhvatajući period od decembra 2020. do juna 2021. Tokom ovog mandata, njegovoj jedinici je povjeren ključni zadatak osiguranja baze Bagram, sa specijalizovanim fokusom na komandni centar. Tokom cijelog ovog perioda, Karlo Jazvo je obavljao svoju dužnost, nadgledajući proces identifikacije na glavnim ulazima i izlazima baze, osiguravajući rigorozne provjere i prijavljujući sve nepravilnosti. Štaviše, njegova uloga u „uredu za označavanje“ zahtijevala je od njega da blisko saraduje sa američkom komandom, koju Jazvo naglašava kao interakciju koja otvara prostor za vojnu svestranost i sposobnost da radi u složenim vojnim okruženjima. Za Karla Jazvu, kako on kaže, misija nije bila samo dužnost - bila je to prilika da se lično i profesionalno razvija, izađe iz svoje “zone komfora”, poboljša jezičke sposobnosti i kulturološki iskusi neprocjenjiva iskustva iz multinacionalnog okruženja:

“Najveća motivacija za odlazak na misiju bilo je iskustvo koje ću steći. Promjena radnog okruženja i izlazak iz komfor zone također su doprinijeli mom vojnom usavršavanju. Pored svega još bih izdvojio rad u multinacionalnom okruženju i usavršavanje stranih jezika.”

Angažman Karla Jazve, poput majora Šukala, a posebno kapetana Mušibegovića, u misiji NATO-a pruža iznijansirani uvid u evoluciju prethodno elaboriranog koncepta modernog globalnog vojnika, identiteta utkanog u složenu transnacionalnost vojne saradnje isprepletenu multikulturalnim iskustvima. Jazvov naglasak na radu u multinacional-

nom okruženju odražava razmišljanje o sociokulturalnim sistemima u vojnim ili oružanim snagama, u kojoj globalni angažmani nadilaze konvencionalne granice, podstičući sinergiju kroskulturološke saradnje kao neizostavni dio razvoja kapaciteta savremenog vojnika (Strong et al., 2013). Nadalje, njegov naglasak na prilagodljivosti i efikasnoj komunikaciji je u skladu s okvirom baš navedenih sociokulturalnih sistema, gdje se naglašava značaj kulturne inteligencije i prilagodljivosti u vojnim misijama (Szvircsev Tresch i Picciano, 2007), nagovještavajući evoluirajuću prirodu vojnih angažmana u 21. vijeku.

U konačnici, za Karla Jazvu, njegova NATO misija bila je transformativno putovanje, ono koje je naglasilo imperativne timske zadatke, prilagodljivosti i efikasne komunikacije, ali i primarno uticalo na razvoj percepcije NATO-a kao multinacionalne i multikulturalne organizacije gdje se vojnici iz manjih država, kako Jelušić (2007) tvrdi, kulturološki adaptiraju i razvijaju u novom okruženju. Konkretno, iskustvo Karla Jazve u misiji NATO-a je redefinisalo sagledavanje vojnog učešća u misijama kao pitanje mira i bezbjednosti globalno i regionalno, ali i kao pitanje lokalnog razvoja u zemljama domaćinima misija, što vojnik Jazvo naglašava govoreći:

“Misija je imala veoma značajan utjecaj na lokalno stanovništvo i regiju. Osim sigurnosnog aspekta i zaštite koju je pružala civilima, RSM misija donijela je i napredak u vidu obrazovanja, zdravstva, osiguranja egzistencije.”

Kosmopolitski patriotizam: zastava kao motiv u mirovnoj misiji u Afganistanu

Iskustveni teren vojnika nije samo polje taktičkih manevara i strateških rasporeda, to je, u osnovi, emocionalni pejzaž simbola. Sociolog Siniša Malešević (2010) tvrdi da je rat ideološki nabijeno iskustvo te da su vojne akcije protkane multiplim ideološkim okvirima. Ovi okviri mogu biti patriotski, nacionalistički, pacifistički, kosmopolitski i drugi. Za postkonfliktne zemlje, koje su na putu priključenja velikim vojnim paktovima poput NATO-a, dati okviri postaju izrazito bitni. Ipak, u realnosti vojnih sukoba, njihove granice su često zamagljene i preklapajuće.

Jedan takav primjer jasno je prisutan u dokumentarnom prilogu “Mirovna (e)misija u Afganistanu”. Ovaj dokumentaristički prilog, produciran od strane BHRT-a, a objavljen na Youtube stranici Ministarstva BiH, govori o iskustvima vojnika OSBiH u misiji NATO-a u Afganistanu, poznatoj kao “ISAF”. Film počinje zakletvom OSBiH u Čapljini 2012. godine prije početka učešća u misiji, predajom zastave između oficira OSBiH, gdje se naglašava da je zastava BiH “najprepoznatljiviji državni simbol koji će jedinica [OSBiH] nositi u narednih šest mjeseci”. I, zaista, zastava je preuzela jednu od centralnih uloga ove misije, ne samo kao simbol nego kao i motiv učešća OSBiH u njoj. Zastava je imala i centralnu ulogu to-

kom ceremonije godišnjice osnivanja OSBiH koja je obilježena u bazi “Prajs”, uz prisustvo britanskih i danskih vojnih snaga. Uz vihorenje zastave i sviranje himne u pozadini scene, naratorica naglašava kako “strance još zadivljuje to što pod zastavom svoje domovine danas ponosno stoje svi naši vojnici, unatoč tome što su se mnogi od njih, prije dvadesetak godina, tokom rata u Bosni i Hercegovini, gledali preko nišana” (min. 22–23).

Pukovnik Matt Jackson, komandant baze, daje sličan komentar, navodeći da su se OSBiH odlično integrirale i postale, kako on navodi, prava “nacionalna armija” (min. 23–54), sugerirajući da takav slučaj, naročito nakon interetničkog konflikta, treba da služi kao primjer dobre prakse drugim postratnim zemljama. Kapetan Mirko Masleša (min. 32), ponosno dijeli primjer kako su zastava BiH i vijenac, postale dio spomenika “Ispod četiri zastave” stradalim vojnicima snaga NATO-a u centru baze, naglašavajući taj čin kao “predstavljanje države” te kao presedan koji pokazuje da OSBiH pripadaju NATO-u.

Pri kraju dokumentarnog priloga, voditeljica naglašava negativni uticaj bh. politike na priključivanje NATO-u, no ističe da “koliko god da ona [politika] koči euroatlantske integracije, toliko vojnici dokazuju da nam je mjesto u porodici velikih vojnih sila” (min. 44), što potvrđuje i niz izjava oficira OSBiH u dokumentarnom prilogu, poput one brigadira Tome Kolende koji posebno ističe ponos što su jedinice OSBiH dio ISAF misije (min. 21), te naglašava da je put ka NATO-u put OSBiH. Ako se vratimo nazad na priče sa terena, i major Strahinja Šukalo govori da je jedan od najvećih uspjeha misije bio što je naša zastava bila među 44 međunarodne zastave. Ovaj primjer dobija dodatno na značaju dolazeći od predstavnika OSBiH iz Republike Srpske, koja ima svoju entitetsku zastavu i koja se često koristi u promociji etnonacionalističkih kampanja vodećih političkih nomenklatura (Björkdahl, 2018).

U navedenom dokumentarnom prilogu prepliće se niz motiva koji nose simboliku prethodno spomenutih ideoloških okvira, ali jedan je očito dominantan - zastava. Ovdje zastava služi kao emocionalno nabijen artefakt - služi i kao sidro i kao kompas vojnicima Oružanih snaga Bosne i Hercegovine koji učestvuju u misijama NATO-a. No, ovaj komad tkanine ne predstavlja samo običan tekstil. Naprotiv, on djeluje kao putokaz koji ukazuje na kolektivni identitet i osjećaj pripadnosti (Shanafelt, 2008). I ne samo to. On simbolički obuhvata i pojam domovine i onoga što domovine označava - borbe, težnje i čežnje. U tom kontekstu, zastava je polifoni tekst, koji nosi više slojeva značenja, emocija i ideologije. Ona djeluje kao sredstvo sjećanja i simbol posvećenosti vojnika svojoj naciji, ali i široj međunarodnoj zajednici, simbolizirajući tako oblik onoga što filozofkinja Martha Nussbaum (2002) naziva “kosmopolitski patriotizam”, koncept koji omogućava simultanu lojalnost domovini uz zadržavanje etičke predanosti čovječanstvu u cjelini. Ovaj motiv se prožima tokom cijelog dokumentarističkog priloga uz motiv “ponosa” učešća OSBiH u multinacionalnoj, tačnije globalnoj misiji. Ove nijansirane definicije služe kao objektivi za sagledavanje složenosti sa kojima se suočavaju vojnici Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Važno je naglasiti da zastava, u ovom diskursu, nije samo nacionalistička ikona koja služi za formiranje društvenog identiteta, kao što Shatz i Levine (2007) tvrde. Naprotiv, ona je

patriotski amblem koji obuhvata mnoštvo značenja i pripadnosti, koju BiH, kao multietnička zemlja, već nosi. Iz prethodno navedenog možemo zaključiti da se iskustva vojnika ne mogu odvojiti od osjećaja povezanosti sa domovinom, pogotovo u slučajevima poput narednika koji je sa naglašenim ponosom dijeli trenutak kada je BiH zastava se našla među ostalim zastavama snaga NATO-a u bazi "Prajs". Dakle, zastava kao motiv kristalizira oblik pripadnosti koji je istovremeno inkluzivan i ponosan, kanalizirajući individualnu energiju vojnika u kolektivni narativ koji prkosi jednostavnoj kategorizaciji kao čisto nacionalistički ili "domovinski" te postaje kosmopolitsko patriotski.

Zaključak

Da bi se dobila jasnija slika o odnosu BiH i NATO-a, potrebno je ispitati niz različitih grupa, kako onih koji donose najvažnije političke odluke tako i onih koji su direktni sudionici misija NATO-a i donose priče sa terena koji mogu posvjedočiti o ovom odnosu. Stoga se istraživanje fokusiralo na iskustva vojnika Oružanih snaga Bosne i Hercegovine (OSBiH) u misijama NATO-a. Od zamršene mreže ličnih motivacija do širih sociopolitičkih perspektiva, iskustva ovih vojnika nude jedinstveno sočivo kroz koje možemo razumjeti različite aspekte međunarodne vojne saradnje i mirovnih operacija. Njihove priče sa terena prepliću se sa globalnim ciljevima i strategijama NATO-a te društveno-političkom pozadinom koju oni nose dolazeći iz postratne Bosne i Hercegovine. Sve to dovodi do složene mreže različitih percepcija, izazova i težnji.

Među glavnim motivima za odlazak na mirovnu misiju primarno se ističe profesionalni razvoj i težnja ka postajanju "globalnim vojnikom". Učešće u misijama NATO-a vojnicima nudi važne obuke i iskustvo u kompleksnim i raznolikim operativnim okruženjima, što nerijetko dovodi do poboljšanih vještina i napredovanja u karijeri - jedan od najvećih uspjeha vojnika OSBiH u profesionalnom smislu i jeste odlazak na mirovnu misiju. Dodatno, prilika za predstavljanje domovine na međunarodnoj sceni ali i ekonomska dobit (učesće u misijama NATO-a često dolazi s finansijskim pogodnostima, dodacima i drugim povlasticama), predstavljaju fokalne iskustvene tačke pripadnika OSBiH. Uz to, međunarodna suradnja i solidarnost, preciznije prilika za rad u multinacionalnom i multikulturalnom okruženju, zajedno s vojnim osobljem iz drugih zemalja prema zajedničkom cilju, predstavlja istovremeno i motiv odlaska na misiju ali i percepciju o samom NATO-u vojnika OSBiH.

Dodatno, jasno je i prisustvo kosmopolitskog patriotizma među vojnicima iz BiH koji su učestvovali u misijama NATO-a. Ono je, obojeno multikulturalizmom, u oštroj suprotnosti s etnocentričnim nacionalizmom koji prožima domaći krajolik Bosne i Hercegovine, među dominantnim etničkim grupama — Srbima, Bošnjacima, Hrvatima te vodećim etnonacionalističkim političkim strukturama. U okviru ovoga, zastava države BiH, koja se, kao što Kolsto (2006) argumentira, u složenom mozaiku nacionalnog identiteta

Bosne i Hercegovine, već takmiči za emotivnu i simboličku valutu sa nizom drugih zastava i državnih amblema, poput onih Federacije i njenih deset konstitutivnih kantona, sa zastavom i amblemima Republike Srpske te Brčko distrikta, i postaje i simbol i motiv, te se u slučaju NATO-ovih misija i učešća vojnika Oružanih snaga BiH razvija u onu primarnu, vodeću, i najvažnije - nadetničku. Ovo odstupanje može ukazivati na složenu matricu faktora, uključujući specifične zahtjeve i perspektive koje pruža iskustvo međunarodne vojne službe, što može izazvati ponovnu procjenu ili čak transformaciju nečijeg osjećaja identiteta i pripadnosti.

U konačnom, učešće Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u misijama NATO-a služi kao medij kroz koji se pregovaraju, tumače i ponovo zamišljaju profesionalni i lični vektori pripadnosti domovini i naciji, ali i NATO-u kao multinacionalnoj, mirovno i sigurnosno nastrojenoj inicijativi čiji dio žele biti vojnici OSBiH.

Literatura

Angold, A. Costello, E. i Egger, H. (2007). Structured interviewing. *Child and Adolescent Psychiatry A Comprehensive Textbook 4th edition.*(Eds A. Martin, F. Volkmar), str. 344–357.

Aybet, G., i Bieber, F. (2011). From Dayton to Brussels: The impact of EU and NATO conditionality on state building in Bosnia & Hercegovina. *Europe-Asia Studies*, 63(10), 1911–1937.

BiH i NATO, Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, available at https://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/multilateralni_odnosi/sjevernoatlantski_savez_nato/bih_i_nato/?id=112

Björkdahl, A. (2018). Republika Srpska: Imaginary, performance and spatialization. *Political Geography*, 66, str. 34–43.

Brett, R. i Specht, I. (2004). Young soldiers: Why they choose to fight. *International Labour Organization*.

Daalder, I. i Goldgeier, J. (2006). *Global Nato. foreign affairs*, str. 105–113.

Domi, T. L. i Petrić, D. (2019). BiH's Contributions to International Military-Security-Peace Operations, available at <https://doi.org/10.1007/978-3-030-05654-4>, str. 137-162

Five-day Exercise “Immediate response 23”, available at <https://sarajevotimes.com/five-day-exercise-immediate-response-23-has-officially-ended/>

Griffith, J. (2008). Institutional Motives for Serving in the U.S. Army National Guard. *Armed Forces & Society*, Vol. 34, No. 2, str. 230–258.

Jelušić, L. (2007). Cultural Challenges For Small Countries In Missions Abroad. In C. M. Coops & T. S. Tresch (Eds.), *Cultural Challenges In Military Operations*, 36–49. NATO Defense College, available at <http://www.jstor.org/stable/resrep10333.7>.

Kaldor, M. (2005). Old wars, cold wars, new wars, and the war on terror. *International Politics*, 42, str. 491–498.

Kolsto, P. (2006). National symbols as signs of unity and division. *Ethnic and racial studies*, 29(4), str. 676–701.

Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.

Malešević, S. (2010). *The sociology of war and violence*. Cambridge University Press.

Ministarstvo odbrane BiH, Deveta godišnjica OS BiH, available at http://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/9_godisnjica_Oruzanih_snaga_BiH/?id=95367

Ministarstvo odbrane BiH, Oružane snage BiH, available at <http://os.mod.gov.ba/o-oruzanim-snagama-bih/misija/Default.aspx?id=41>

Nastavak NATO puta: Usvojen ANP za prošlu i ovu godinu, available at <https://www.vijesti.ba/clanak/584002/nastavak-nato-puta-usvojen-anp-za-proslu-i-ovu-godinu>

NATO - Topic: Relations with Bosnia and Herzegovina, available at https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49127.htm

Nussbaum, M. (2002). *For love of country: A new democracy forum on the limits of patriotism* (Vol. 14). Beacon Press.

Schatz, R. T. i Lavine, H. (2007). Waving the flag: National symbolism, social identity, and political engagement. *Political Psychology*, 28(3), str. 329–355.

Shanafelt, R. (2008). The nature of flag power: How flags entail dominance, subordination, and social solidarity. *Politics and the Life Sciences*, 27(2), str. 13–27.

- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of business research* 104 (2019), str. 333–339.
- Søderberg, A. M. i Wedell-Wedellsborg, M. (2009). The formation of the global soldier: managing identities in multinational military units. In *Military Cooperation in Multinational Peace Operations*, str. 180–197.
- Strong, B., Babin, L. B., Zbylut, M. R. i Roan, L. (2013). Sociocultural systems: The next step in Army cultural capability (Research Product 2013-02). Fort Belvoir, VA: US Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, available at [https://www.academia.edu/32510087/Sociocultural Systems The Next Step in Army Cultural Capability](https://www.academia.edu/32510087/Sociocultural_Systems_The_Next_Step_in_Army_Cultural_Capability).
- Stupar, D. (2014). Uloga oružanih snaga Bosne i Hercegovine u procesu integrisanja Bosne i Hercegovine u Sjevernoatlantski savez. Zbornik radova. Bihać: Pravni fakultet Bihać, available at <https://eprints.ibu.edu.ba/items/show/1118>, str. 837–851.
- Szvircev Tresch, T. i Picciano, N. (2007). Background Paper for the Conference: Effectiveness Within NATO's Multicultural Military Operations. In C. M. Coops & T. S. Tresch (Eds.), *Cultural Challenges In Military Operations*, 11–24. NATO Defense College, available at <http://www.jstor.org/stable/resrep10333.5>.
- Victor Tillberg, L. (2020). The Dynamics of Military Skills: The Role of Experience-Based Knowledge in Challenging Situations. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 3(1), 55–67. DOI: <https://doi.org/10.31374/sjms.40>
- Waterman, H., Zagorcheva, D. i Reiter, D. (2001). NATO and Democracy. *International Security*, 26(3), str. 221–235.
- Zirker, D., Danopoulos, C. P. i Simpson A. (2008). The Military as a Distinct Ethnic or Quasi-Ethnic Identity in Developing Countries. *Armed Forces & Society*, Vol. 34, No. 2, str. 314–337.

Poglavlje IX

Odnosi s NATO-om i oblici buduće saradnje kroz prizmu bh. dijaspore

Margareta Rončević i Lamija Kovačević

Uvod

Zajednice dijaspore s vremenom su postale prepoznatljivi transnacionalni akteri u državama svog porijekla kao i u državama primateljicama, prevashodno kroz različite sfere aktivnog učešća u razvoju, obrazovanju, sigurnosti i politici. Pripadnici zajednica dijaspore suočeni su sa raznolikim iskustvima i uslovima u zemljama porijekla koji utiču na nivo aktivizma kojim se bave. Njihov odnos u velikoj mjeri oblikuju socio-ekonomski i politički uslovi u zemljama u kojima borave i u njihovoj zemlji porijekla. Zajednice dijaspore i pojedinci koji djeluju izvan organizovanih struktura imaju takozvanu “prednost središnje pozicije” za ostvarivanje svojih ciljeva na transnacionalnom nivou, na jedinstvene načine (Brinkerhoff, 2016). U posljednjih nekoliko decenija, istraživači i kreatori politika sve više istražuju koncept “dijaspora” s ciljem pozicioniranja i definisanja samog koncepta, a dio te literature istražuje upravo uticaj ovih zajednica u politici i sigurnosti u njihovim zemljama porijekla (Baser i Swain, 2008).

Dostupne publikacije o politici bh. dijaspore i o njenom odnosu s Bosnom i Hercegovinom u najvećoj mjeri fokusirane su na potencijal i doprinos skupine izgradnji mira (cf. Valenta i Ramet, 2011; Hasić, 2018; Halilovich et al., 2018; Hasić i Karabegović, 2020). Ovo poglavlje je pisano s namjerom da testira navedenu premisu i da odgovori na pitanja: koji faktori utiču na angažman bh. zajednica i pojedinaca u dijaspori na oblikovanje razvoja misli i narativa o sigurnosnim politikama BiH i kako bh. zajednice i pojedinci u dijaspori daju podršku takvom političkom diskursu u zemlji? Provedeno istraživanje fokusira se na stavove i mišljenja pripadnika savremene bh. dijaspore koja je zemlju napustila tokom ili neposredno nakon rata u BiH. Cilj je definisati misaone i diskursne doprinose ovih zajed-

nica političkim i sigurnosnim pitanjima i promjenama unutar struktura odnosa i saradnje s NATO-om. Kako bh. zajednice dijaspore sebe pozicioniraju unutar BiH-NATO političkog okvira? Kako su se percepcije promijenile kroz vrijeme, da li prate i repliciraju preovladavajuće etnopolitičke narative i diskurse koji promoviraju političke elite ili ipak postoji određena evolucija i diferencijacija koja podrazumijeva različite faktore?

Glavni cilj je procijeniti da li je bh. dijaspora uspješno formirala jedinstven narativ o budućnosti odnosa BiH i NATO-a koji se razlikuje od narativa promovisanog od strane političkih elita u BiH. Također, namjera je provjeriti da li bh. dijaspora, koja živi u zemljama koje pripadaju Savezu i u zemljama koje ne pripadaju, uspijeva prevazići zamku „unutarnje fragmentacije“ koja postoji u političkoj sferi u vezi NATO pitanja u BiH, i da li uspješno zagovara integrativne i/ili optimalne političke strategije za BiH, neovisno o etničkoj pripadnosti i vezanim političkim interesima. Osnovna pretpostavka jeste da bh. dijaspora, potaknuta iskustvima o sukobima u BiH sredinom devedesetih godina, koja se trenutno nalazi i živi u zemljama koje jesu ili nisu članice NATO-a, održavaju aktivne veze sa BiH koje se mijenjaju kroz vrijeme i s obzirom na različite geopolitičke okolnosti, te da na te veze primarno utiču uslovi u državama stanovanja, kao i političke promjene unutar domovine Bosne i Hercegovine. Samim time, dinamika stavova, narativa i potencijalnog angažmana dijaspore, u vezi s odnosom i saradnjom BiH i NATO-a, te potencijalnog pristupanja Savezu, razvijala se različitim smjerovima i intenzitetima.

Rezultati istraživanja doprinose konceptualizaciji političke mobilizacije i organiziranja zajednica bh. dijaspore u inozemstvu. Fokus je stavljen na ispitivanje neformalnih društvenih i političkih mreža od interesa za bh. dijasporu, kao i na potencijalnu uključenost u sigurnosna i politička dešavanja u BiH. Drugim riječima, faktori koji doprinose saradnji ili potencijalnom pristupanju NATO-u uključuju stavove o stabilnosti struktura vlasti BiH, politike koje uključuju politički angažman i učesće dijaspore uživo ili u online sferi, te otvorenost dijaspore da doprinese procesu kroz diplomatske relacije i lobiranje unutar zemalja u kojima trenutno žive ali i šire.

Osnovne konceptualne osnove i metodologija istraživanja

Ovo poglavlje koristi istraživačke metode online etnografije kako bi se ispitali stavovi i percepcije bh. dijaspore online, vezani uz BiH-NATO relacije i budućnost. Cilj ovog pristupa jeste razumjeti kako pojedinci aktivno promatraju i-ili doprinose kreiranju diskursa i prihvataju ga kroz prakse pozicioniranja u određenim vremenskim i prostornim kontekstima interakcije (Murphy i Kraidy, 2003). Empirijski podaci za potrebe ovog istraživanja prikupljeni su metodom online intervjua, tokom mjeseca oktobra 2023. godine (cf. Shi, 2005; O'Connor i Madge, 2017), sa pripadnicima bh. dijaspore čije je trenutno trajno prebivalište u različitim državama od kojih neke jesu članice Saveza, a neke nisu članice. Među sagovornicima zastupljena su oba spola, a valja naglasiti da su svi ispitanici visokoo-

brazovani ljudi koji se u svom svakodnevnom radu susreću sa pitanjima vanjske politike BiH, između ostalog, i sa pitanjima NATO integracija. Ukupno je intervjuisano 10 osoba, od kojih 4 žive u državama koje nisu članice NATO-a (Austrija, Švedska, Srbija i Švicarska), dok njih 6 imaju trajno prebivalište u državama članicama NATO-a (tj. Hrvatska, Slovenija, Albanija, Mađarska, Češka i Njemačka). Prema ovom istraživanju, narativi dijaspore prema jačanju saradnje i ostvarivanju potencijalnog članstva BiH u NATO-u, uglavnom reflektiraju određenu dozu nepovjerenja prema narativima vladajuće političke elite koja je rasprostranjena među građankama i građanima BiH.

Različiti prioriteti, funkcije i značenja koje domovini pridaju dijaspora i akteri u domovini, otvaraju prostor za tenziju oko takvih politika. Namjera je da se u ovom poglavlju predstave rezultati testiranja kvalitativne dimenzije navedenih asimetrija. S obzirom na trenutno prebivalište ispitanih, određeni pogledi i teme diskusije ipak se razlikuju. Naprimjer, ispitanici koji žive u državama koje nisu članice NATO-a naglašavaju da se sigurnost može postići i kroz unutrašnje reforme, dok oni koji žive u državama koje jesu članice NATO-a vide proces NATO integracija kao komplementaran s procesom EU integracija.

Uz koncept dijaspore vezuju se razne karakteristike, poput: prisilnog napuštanja zemlje, razvijanja nacionalne sentimentalnosti, ideje povratka i brige o budućnosti domovine. Pretpostavlja se da bh. dijaspora pokrenuta ratnim dešavanjima zadovoljava sve ili gotovo sve navedene kriterije. U ovom istraživanju dijaspora predstavlja ljude koji dijele nacionalno porijeklo a imaju prebivalište izvan prepoznate domovine. Oni sebe smatraju, ili ih drugi smatraju, članovima ili potencijalnim članovima svoje zemlje porijekla što im dodjeljuje ovaj status bez obzira na njihov geografski položaj i posjedovanje državljanstva izvan svoje domovine (Shain, 1995).

Pripadnost dijaspori podrazumijeva emotivnu povezanost sa, ili svijest o, zajedničkom porijeklu i popratnim kulturološkim karakteristikama. Porijeklo i karakteristike često ističu etnolingvistička, regionalna, vjerska, nacionalna i druga svojstva. Briga o razvoju domovine, i o sudbini koju dijele s drugim pripadnicima zajednice u svijetu, proizilazi iz ove svijesti i emotivne povezanosti (Vrtovec, 2009). U slučaju dijaspore generirane ratnim sukobima, kao u BiH, mreže su često zasnovane na etničkim identitetima koje kontinuirano rade na održavanju nade o naciji, iako se nalaze u inozemstvu (Lyons, 2006).

Pri razmatranju faktora koji suštinski utiču na ponašanje dijaspore prema njihovoj domovini, potrebno je uzeti u obzir trijadnu vezu među zemljom porijekla, prebivališnom zemljom i dijasporom. Participacija dijaspore u dešavanjima u domovinama može biti motivisana očuvanjem sjećanja na domovinu i održavanjem emotivnih veza solidarnosti i srodnosti (Cochrane, 2007). Važno je napomenuti da odnos domovine prema dijaspori nije ispravno posmatrati kao statičnu politiku. Prioriteti pripadnika dijaspore često se ne podudaraju s prioritetima kreatora politika u matičnoj zemlji, što je očekivano. Uzajamna percepcija domovine i dijaspore može se izmijeniti uslijed promjena vlade, globalne politike, odnosa sa zemljom destinacije itd. Ova dinamika često se posmatra kroz takozvanu

prizmu „nacionalizma na daljinu“ koja se odnosi na (neželjeno) političko uključivanje i sudjelovanje često nerealnih sunarodnjaka koji žive izvan svojih političkih granica. Također, sudjelovanje može doseći toksične razine ili poprimiti korozivne oblike u monetarnim modalitetima za određene političke ličnosti, nacionalističku propagandu, pa čak i za nabavljanje oružja.

S druge strane, mogu se doseći granice benignijih aktivnosti lobiranja i prikupljanja sredstava za humanitarne akcije (Skribis, 1999). Novi mediji i tehnologije u velikoj mjeri utiču na načine na koji se pripadnici udaljene dijaspore angažuju i kreiraju strukture društvene podrške. Njihovi poduhvati se posmatraju kroz organizovanje u online prostorima, kroz napore da održe svoj identitet i da promovišu političke promjene u domovini, naročito u vezi tema socio-ekonomskog razvoja i promjena u sigurnosti (Brinkerhoff, 2009). Široko usvojena upotreba instrumenata digitalne diplomatije je pomogla zemljama i vladama da šire informacije populaciji u dijaspori i obratno (Bjola i Holmes, 2015).

Presjek osnovnih i težišnih narativa i stavova bh. dijaspore o odnosima Bosne i Hercegovine s NATO-om

Rezultati istraživanja ukazuju da članovi bh. dijaspore dijele pozitivno mišljenje prema euroatlantskim integracijama sa svojim sunarodnjacima u matičnoj državi. Također, sagovornici dvije različite skupine u velikoj mjeri repliciraju dominantne političke narative političkih elita u zemlji, sa određenim varijacijama koji će se razraditi u ostatku poglavlja. Zajednička osobina obje grupe je također fokus na ekonomskoj i vojnoj dimenziji pridruživanja Savezu, dok se teme demokracije, boljitka ljudskih prava, položaja marginaliziranih skupina i slično gotovo ne pojavljuju. Iako postoje određene neujednačenosti među pojedincima i pripadnicima dvije različite skupine zemalja, sagovornici uglavnom ne formiraju nezavisan narativ o saradnji NATO i BiH.

Stavovi bosanskohercegovačke dijaspore u državama koje nisu članice NATO-a

Prvi set intervjuva proveden je sa pripadnicima dijaspore iz zemalja koje nisu članice NATO-a. Učestvovala su četiri sagovornika iz Austrije, Švedske, Srbije i Švicarske. Prema rezultatima intervjuva može se reći da pripadnici dijaspore u ovoj skupini zemalja podržavaju jačanje veza BiH s NATO-om, ali da u velikoj mjeri repliciraju preovladavajuće političke narative, nerijetko prateći stavove političkih elita u Bosni i Hercegovini.

Kroz argumentaciju svojih stavova, učesnici/e su uglavnom ponavljali poznate sintagme i konstrukcije. Odnos BiH i NATO-a smješten je uglavnom u širi geopolitički diskurs, pri čemu se fraze poput “NATO zaštitnik” i “NATO kao ključni faktor stabilizacije” pojavljuju kao gotovo neizbježni elementi retorike. Motivacija za pristupanje Savezu je prikazana kao racionalna odluka, pri čemu se pojam “cost-benefit” brzo povezuje sa prednostima članstva. Slično tome, sagovornici navode “nepostojanje alternative” u savremenom kontekstu. Naglašena je i okruženost NATO zemljama, kao logički argument integracije, iako sve susjedne zemlje ne pripadaju Savezu.

Uloga dijaspore u produbljanju saradnje BiH s NATO-om je naglašena najviše kroz potencijal za lobiranje, kao benignije forme uticaja na politiku domovine (cf. Skrbis, 1999). Ipak, važno je naglasiti da se prioritet daje interesima političkih aktera u BiH, u odnosu na stanovništvo, pri čemu se prepoznaje uloga elite kao neospornih donosioca odluka. Premda se implicitno prepoznaje kompleksna interna struktura i trenutni sistem koji opterećuje ovaj proces, aktivna kritika nije usmjerena na političke predstavnike u BiH. Iako su se sagovornici uglavnom zalagali da je NATO članstvo ispravan put za BiH, svoje stavove pozicioniraju kao manje važne od mišljenja sunarodnjaka u BiH na koje ovaj iskorak najviše utiče. To odražava osjećaj odgovornosti i poštovanje prema unutaršnjim procesima i saglasnostima u domovini. Međutim, postavljanje uslova potpunog konsenzusa koji navodi jedan sagovornik za veći angažman zajednice dijaspore o ovom pitanju ukazuje i na manjak kritičkog pristupa paradigmi “zaleđenog mira” u BiH (Perry, 2019). S tim u vezi, mnijenje stanovništva je uglavnom subordinirano donosiocima odluka.

Sagovornici navode da dijaspora ne treba dodatno komplicirati donošenje odluka u vanjskoj politici domovine, već uglavnom preuzeti pomoćnu ulogu pri formiranju argumentacije i proaktivnije sudjelovati u lobiranju. Ovim sagovornici zagovaraju medijatorski modalitet sudjelovanja dijaspore u diplomatiji koji zadržava određeni nivo odvojenosti i distanciranosti (Ho i McConnell, 2019). Više sagovornika navodi da istaknuti pojedinci iz dijaspore nisu adekvatno uključeni u proces. Potencijal doprinosa se ogleda kroz znanje koje posjeduju eksperti u dijaspori, ali i mogućnost umrežavanja i većoj zastupljenosti ovog pitanja u javnosti.

Sagovornici se osvrću na raniji angažman etabrirane dijaspore koja je odustala od napora da promoviše političke promjene na ovu temu i prepoznaju direktno vezu sa socio-ekonomskim razvojem i promjenama u sigurnosti u BiH (Brinkerhoff, 2008). Pri tome, sagovornici ovaj proces opisuju kao postepeni zamor procesa priključenja BiH Savezu, pri čemu je veliki izazov ponovno mobilizirati sve zainteresovane aktere, što ukazuje na promjenu percepcije važnosti uloge dijaspore u ovom procesu kroz vrijeme. Najveću odgovornost o ovom pitanju pripisuju i predstavnicima NATO-a, kao i zemljama članicama čija je uloga važnija u ovom procesu. Dakle, sagovornici prepoznaju trijadnu vezu za promjene sigurnosne politike, ali izostavljaju ulogu država stanovanja, s obzirom da nisu članice Alijanse.

Stavovi sagovornika se aktivno ne suprotstavljaju postratnoj koncepciji etničke sigurnosti koja je dominantna u međunarodnim i lokalnim narativima, ali i u međunarodnim praksama intervencije (Bojičić-Dželilović, 2015). Međutim, ona je prisutna kroz navode da destabilizacijski akteri najviše djeluju unutar Bosne i Hercegovine. S obzirom da prepoznaju međuentitetsku podjelu kao ključnu prepreku, jedan sagovornik navodi da članstvo u NATO-u ne može riješiti ovaj problem. Navodi da “jedan dio koji nastavi pravni kontinuitet će biti u NATO-u, a drugi neće”. Suprotno tome, značaj NATO-a je prepoznat kao zaštita isključivo u slučaju potencijalnog napada drugih država, koje nisu realna prijetnja u savremenom geopolitičkom kontekstu. Samim time, uloga veće saradnje i potencijalnog članstva u izgradnji institucija i procesima pomirenja je marginalizirana uprkos indirektno i direktne uloga koju je Savez imao u reformi odbrane u BiH (Aybet i Bieber, 2011).

Sagovornici tvrde da se stanje u Bosni i Hercegovini mora poboljšati iznutra, bez obzira na strateške ciljeve priključivanja EU i NATO-u i ispunjavanja postojećih uslova. Prioritet je sigurnost do koje se može doći kroz unutarnju reformu. Jedan sagovornik navodi da je borba protiv organizovanog i prekograničnog kriminala ključna na ovom putu. Uloga NATO saradnje u ovom procesu, putem dijeljenja dobre prakse i izgradnje kapaciteta, nije prepoznata kroz razgovor.

Ipak, svi sagovornici ne tvrde da Bosna i Hercegovina treba nužno preuzeti poziciju subjekta u kontekstu međunarodne sigurnosti. Iako neki navode “ne postojanje alternative”, ističe se i potreba da se realno sagleda mogućnost jačanje bilateralnih odnosa. Međutim, argumentacija direktno ne replicira politiku vojne neutralnosti koja je službeni stav u zemljama stanovanja. Jedan sagovornik navodi da “sve što treba je jedna zemlja koja će štiti BiH”, naglašavajući realnu opciju produbljivanja patronažnih veza sa zemljama izvan Saveza, što upućuje na razmatranje alternativnih partnera u sigurnosti, pri čemu su Turska i Rusija sve više prepoznate kao poželjni vanjskopolitički saradnici od strane političkih elita (Huskić, 2019).

Stavovi bosanskohercegovačke dijasporu u državama koje su članice NATO-a

Drugi set intervjuja je uključivao ukupno 6 osoba iz Hrvatske, Slovenije, Albanije, Mađarske, Češke i Njemačke. Zastupljena su oba spola, a svi ispitanici su visokoobrazovani pojedinci. Analiza podataka upućuje na zaključak da pripadnici dijasporu u ovoj skupini zemalja također podržavaju jačanje veza BiH s NATO-om. Isto tako, većina odgovora uveliko odražava ustaljene narative političkih elita BiH. Kao i kod prve skupine, kroz argumentaciju svojih stavova, učesnici/e su uglavnom ponavljali poznate sintagme i konstrukcije o važnosti eurolatlantskih integracija.

U ovom setu intervjuja, ispitanici su identificirali dvije ključne teme koje se razlikuju od prethodne grupe ispitanika.

Prvo, integracije u Savez viđene su kao jačanje veza sa Evropom i pripadnosti BiH evropskoj zajednici. Sukladno tome, pridruživanje NATO-u je komplementarno sa putem BiH ka pridruživanju Evropskoj uniji. Prema ispitanicima, sigurnost države uveliko ovisi o politici te su ta dva pojma nerazdvojiva, njihov razvoj je isprepleten i komplementaran, a za neke čak i nerazdvojiv unatoč brojnim pokušajima da se taj narativ oživi u javnom i političkom diskursu u BiH. NATO je postao dio identiteta lokalnog stanovništva u zemljama članicama, na način da se više ne razmišljaju o njemu kao nekoj odvojenoj cjelini, već dijelu nacionalnog ili supranacionalnog identiteta. Predviđaju da se isto može očekivati i od stanovništva BiH u slučaju da BiH postane NATO članica, iako naglašavaju potrebu za promjenom statusa quo u kojem je put BiH euroatlantskih integracija već godinama u stagnaciji. To ukazuje na svijest o potencijalu socijaliziranja normi kroz ovaj proces, pri čemu je optimizam ograničen zbog prepoznavanja BiH kao “zarobljenog društva” (Skara, 2020).

Drugo, kako je većina susjednih ili regionalnih država već članica NATO-a, kao, naprimjer, Hrvatska, Grčka ili Sjeverna Makedonija, priključenje Savezu smatra se regionalnim trendom koji treba pratiti. Osim toga, treba istaći da NATO članice nemaju tendenciju međusobnog ratovanja što je izuzetno bitno s obzirom na blisku prošlost regije. Proizlazeći iz toga, pristupanje NATO-u poprima novu dimenziju sigurnosti bitne za BiH čija važnost nadilazi političke nesuglasice unutarnjeg vodstva države. U javnom političkom diskursu tema NATO integracija politizirano je pitanje čiji kritičari, koji su većinom pripadnici određenih političkih elita, naglašavaju ideološku dimenziju pridruženja koja se najviše veže za NATO-ove intervencije u Bosni i Hercegovini 1995. i Republici Srbiji 1999, te nametanje ideoloških principa. Unatoč tome, potpora građana Bosne i Hercegovine NATO integracijama i dalje je dominantna. Iako su NATO integracije delikatno političko pitanje, ispitanici su naglasili da, u slučaju da BiH ne pristupi Savezu, trošak istoga bi bio mnogo intenzivniji i dugoročniji od interesa trenutnih političkih elita. Iz ovoga evidentna je briga o razvoju domovine koja proizilazi iz svijesti i emotivne povezanosti prema istoj (Vertovec, 2005).

Kao i kod prve skupine ispitanih, generalno pozitivno viđenje Saveza uzeto je sa dozom rezerve te ispitanici smatraju da, iako članstvo u Savezu ima prednosti, kao naprimjer rast BDP-a NATO članice, ipak ne rješava unutarnje probleme s kojima se BiH susreće (Gomez et al., 2021). S obzirom na reputaciju Saveza kao institucije koja pruža vojnu sigurnost i ekonomski prosperitet, pridruženje je viđeno kao prirodna vanjskopolitička putanja BiH i njen ključni nacionalni interes. Kao pripadnici zemalja članica ali i zajednice dijaspore, sagovornici ne naglašavaju svoju poziciju u osiguravanju napretka, već naglašavaju važnost rješavanja unutarnjih problema BiH u paraleli sa adresiranjem vanjskopolitičkih pitanja.

Zaključak

Glavni cilj ovog poglavlja bio je ispitati postojanje i genezu formiranja narativa o budućnosti Bosne i Hercegovine u kontekstu odnosa s NATO-om od strane bh. dijaspore, te procijeniti da li se isti razlikuje od onog koji aktivno promoviraju političke elite u BiH. Pored toga, ovo poglavlje je ciljano ispitivalo da li bh. dijaspora, koja živi u zemljama koje pripadaju NATO-u i koje ne pripadaju, uspijeva prevazići zamku „unutarnje fragmentacije“ koja postoji u političkoj sferi u vezi s NATO pitanjem u BiH, i da li uspješno zagovara integrativne i/ili optimalne političke strategije za BiH, neovisno o etničkoj pripadnosti i vezanim političkim interesima.

Provedeno je 10 online intervju sa članicama i članovima BiH dijaspore, od kojih 4 prebivaju u državama koje nisu članice NATO-a (Austrija, Švedska, Srbija i Švicarska), dok njih 6 prebivaju u državama članicama NATO-a (Hrvatska, Slovenija, Albanija, Mađarska, Češka i Njemačka). Analiza prikupljenih podataka upućuje na zaključak da ispitani pripadnici bh. dijaspore međusobno dijele stav o pitanjima saradnje Bosne i Hercegovine s NATO-om, kako međusobno tako i sa svojim sunarodnjacima koji žive u matičnoj državi. Podrška priključenju je uglavnom argumentirana racionalističkom argumentacijom i geopolitičkim izazovima, pri čemu se normativne vrijednosti priključenja Savezu gotovo nika-ko ne spominju. Potencijal za daljni razvoj uglavnom je prepoznat u ekonomskog smislu i rijetko kroz prizmu institucionalnog liberalizma.

Kroz analizu primjetno je da dijaspora nije uspješno formirala jedinstven i ujednačen narativ o budućnosti ove teme, s obzirom da se pojedinci uglavnom oslanjaju na prevladavajuće narative o proširenju saradnje s NATO-om. Iako je ključna kritika usmjerena na unutarnju nestabilnost BiH, argumentacija političkih elita se ponavlja i kontinuirano su prepoznati kao najvažniji akteri u donošenju odluka o saradnji sa Savezom. Potencijal za savremeni doprinos bh. zajednica dijaspore se uglavnom prepoznaje u mogućnostima lobiranja, pri čemu bi sunarodnjaci u drugim zemljama primarno preuzeli ulogu širenja informacija, znanja i mreža poznanstva, kao i kreiranja argumentacije u ovom polju. Sagovornici su uglavnom opisali savremene doprinose zajednice kao nezadovoljavajuće, pozicionirajući sebe dominantno izvan BiH-NATO političkog okvira unatoč profesionalnom angažmanu pojedinaca u polju euroatlantskih integracija.

Ključna razlika među sagovornicima, iz zemalja koje pripadaju NATO-u i koje ne pripadaju, ogleda se u varijacijama perspektiva o priključenju. Prva skupina više je naglasila euroatlantske integracije kao jedini put za BiH, dok je fokus na geopolitičkoj sigurnosti bio izraženiji u drugoj skupini. Također, može se zaključiti da sagovornici iz zemalja koje ne pripadaju Savezu sebe vide dodatno marginaliziranim u ovom procesu, s obzirom da ne vide važnu ulogu svojih prebivališnih zemalja u ovom procesu i pokazuju veću otvorenost pri traženju alternativnih “zaštitnika”. Ipak, obje skupine se dominantno fokusiraju na stanje “zaleđenog mira” u BiH kojeg posmatraju s velikom dozom pesimizma. Zaključno, evo-

lucija stavova ukazuje na percepciju o smanjenju mobilizacije dijaspore u zagovaranju za pristupanje Savezu, kao i na nepostojanje alternativnog narativa skupine koji je u suprotnosti s preovladavajućim političkim diskursom.

Literatura

Aybet, G. i Bieber, F. (2011). From Dayton to Brussels: The Impact of EU and NATO Conditionality on State Building in Bosnia and Hercegovina. *Europe-Asia Studies*, 63(10), str. 1911–1937.

Baser, B. i Swain, A. (2008). Diasporas as Peacemakers: Third party mediation in homeland conflicts. *International Journal on World Peace*, 25(3), str. 7–28.

Bjola, C. i Holmes, M. (2015). *Digital Diplomacy: Theory and Practice*. Routledge.

Bojičić-Dželilović, V. (2015). Politika, praksa i paradoks “etničke sigurnosti” u Bosni i Hercegovini. *Stability: International Journal of Security and Development*, 4(1), Art. 11.

Brinkerhoff J. (2008). Exploring the Role of Diasporas in Rebuilding Governance in Post-Conflict Societies, in Bardouille R., Ndulo M. i Grieco M. (ur.), *Africa's Finances: The Contribution of Remittances*, Cambridge Scholars Publishing.

Cochrane, F. (2007). “Građansko društvo izvan države: Utjecaj dijasporskih zajednica na izgradnju mira”, u *Global Media Journal: Mediterranean Edition*, Vol. 2, No. 2, str. 69.

Gülner, A. i Bieber, F. (2011). From Dayton to Brussels: The Impact of EU and NATO Conditionality on State Building in Bosnia & Hercegovina, *Europe-Asia Studies*, 63:10, str. 1911–1937.

Gómez-Trueba Santamaría P., Arahuetes García A. i Curto González T. (2021). A tale of five stories: Defence spending and economic growth in NATO's countries. *Plos one* 16(1).

Halilovich, H., Hasić, J., Karabegović, D., Karamehić-Muratović, A. i Oruč, N. (2018). Mapping the Bosnian-herzegovinian diaspora (BiH migrants in Australia, Austria, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Slovenia, Sweden, Switzerland and the United States of America): Utilizing the socio-economic potential of the diaspora for development of BiH. Sarajevo, BiH: International Organization for Migration (IOM).

Hasić, J. (2018). Post-conflict Cooperation in Multi-ethnic Local Communities of Bosnia and Herzegovina: A Qualitative Comparative Analysis of Diaspora's Role. *Journal of Peacebuilding & Development*, 13(2), str. 31–46.

- Hasić, J. i Karabegovic, D. (2020). Diaspora as digital diplomatic agents: 'BOSNET' and wartime foreign affairs. *Migration Letters*, 17(1), str. 103–113.
- Huskić, A. (2019). *Bosna i Hercegovina: Napuštena od Zapada, prigrljena od Istoka? u Zapadni Balkan u Svijetu*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Ho, E. i McConnell, F. (2019). Conceptualizing 'diaspora diplomacy': Territory and populations betwixt the domestic and foreign. *Progress in Human Geography*, 43(2), str. 235–255.
- Lyons, T. (2006). Dijaspore i rat u domovini. *Territoriality and Conflict in an Era of Globalization*, str. 111–132.
- Murphy, P. i Kraidy, M. (2003). Međunarodna komunikacija, etnografija i izazov globalizacije. *Communication Theory*, 13(3), str. 304–323.
- O'Connor, H. i Madge, C. (2017). Online interviewing. *The SAGE handbook of online research methods*, 2, str. 416–434.
- Perry, V. (2019). Frozen, stalled, stuck, or just muddling through: the post-Dayton frozen conflict in Bosnia and Herzegovina. *Asia Eur J* 17, str. 107–127
- Shain, Y. (1995). "Etničke dijaspore i vanjska politika SAD", in: *Political Science Quarterly*, Vol. 109, No 5, str. 813.
- Shi, Y. (2005). Izgradnja identiteta kineske dijaspore, korištenje etničkih medija, formiranje zajednice i mogućnosti društvenog aktivizma. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, 19(1), str. 55–72.
- Skara, G. (2020). The Rocky Road of Western Balkan Countries toward European Integration: The Need for a Credible and Effective Approach. *SSRN Electronic Journal*.
- Skribis Z. (1999). "Nacionalizam na dajinu: Dijaspore, domovine i identiteti", *Research in Migration and Ethnic Relations Series*, (Brookfield, VT: Ashgate Publishing Company, str. 201.
- Valenta, M. i Ramet, S. (2011). *Bosanski migranti: Uvod. BiH dijaspore: Integracija i transnacionalne zajednice*, str. 1–24.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism (1st ed.)*. Routledge.

Poglavlje X

Saradnja s NATO-om kroz prizmu djelovanja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini: narativi, diskursi i perspektive

Selma Ibrenkić i Marko Čuže

Uvod

U realističkom poimanju okvira međunarodne sigurnosti, polju koje se često smatra najzastupljenijim i usko vezanim sa "visokom politikom", države su primarni akteri i vode glavnu riječ u gotovo svim političkim ishodima. Međunarodne organizacije, etablirane od strane država članica i tradicionalno se smatraju minimalno autonomnima i ovisnima o sistemu veta (Boekle et al., 1999). Svi ostali, tzv. nedržavni akteri, imaju ograničenu ulogu.

Rad međunarodnih organizacija čije su članice međunarodno priznate države, manje je usmjeren prema ispunjavanju interesa zbog kojeg su i osnovane, a organizacije su još manje fokusirane prema civilnom društvu i nevladinim organizacijama (NVO), uskraćujući im značajno sudjelovanje u kreiranju politika i zakona. Države i međunarodne organizacije stvorene od strane država, u praksi oklijevaju dijeliti informacije ili moć sa naizgled nezavisnim organizacijama, koje su kao uzrok svojih agendi i netradicionalne pozicije u sistemu, većinom neopterećene nacionalnim ili savezničkim gledištima, te daju prioritet vrijednostima poput ljudskih prava i onima kojim tradicionalna teorija realizma ne pridaje značaj (Džananović, 2019). Ovakvo konvencionalno, realizmom inspirirano gledište na sektor nevladinih organizacija kao neznatne aktere u oblikovanju međunarodne sigurnosti, nepotpuno je i ograničava pogled na kapacitete djelovanja međunarodnih organizacija. To je evidentno kada istaknutu transatlantsku sigurnosnu organizaciju Sjevernoatlantski savez (NATO) promatramo kroz okvir interakcije sa organizacijama civilnog društva (OCD) i NVO-a, a posebno onih koje imaju sjedište u zemljama koje nisu članice Saveza.

U ovom poglavlju korišten je konstruktivistički pristup za dekonstrukciju uloge koju su OCD i NVO sa sjedištem u Bosni i Hercegovini, zemlji koja nije članica NATO-a, postavile sebi u profiliranju stavova i perspektiva naspram odnosa između NATO-a i BiH u svom vlastitom radu prema široj bh. javnosti. Primarni cilj jeste pažljivo istražiti koje su ključne perspektive, narative i diskurse skrojile i rasprostranile OCD i NVO u BiH vezane za saradnju i potencijalno članstvo BiH u NATO-u, kroz koje platforme i kanale su pokušale plasirati svoje narative i diskurse, i na koji način su njihova stručnost, interpretacije i opservacije bili procjenjivani i uzeti u obzir unutar mandata zvaničnih struktura u BiH te NATO-a u odnosu na dalju saradnju i potencijalno članstvo BiH. Primarni cilj jeste razumjeti da li su analizirani OCD i NVO u BiH, koji djeluju u široj oblasti sigurnosti, razvili narative i diskurse koji su različiti od onih koje su u javnosti plasirale mainstream političke elite i nosioci javnih funkcija ili su se našle pod uticajem dominantnih narativa prisutnih u javnom prostoru i reproducirale poznata stajališta i tvrdnje bez originalnog i istančanog osvrta na iste. Naposljetku, cilj je istražiti da li su nevladine organizacije u BiH usvojile narative propagirane od strane njihovih donatora ili su u okviru provođenih projekata uspjele oblikovati nova stajališta čija bi konačna materijalizacija mogla uticati na ishode i pravce djelovanja zvaničnih aktera u procesu.

Osnovne konceptualne osnove i metodologija istraživanja

Završetak hladnog rata donio je kraj periodu stagnacije u pogledu brojnosti i aktivnosti nedržavnih aktera, te je doveo do značajnog porasta u njihovom uticaju (Büthe, 2004). Fokus na tzv. „visoku politiku“ u oblasti sigurnosti zamijenjen je naglaskom na „nisku politiku“, što je za rezultat imalo progresivno veću ulogu nevladinih organizacija u oblikovanju političkih dijaloga u javnom prostoru. Nevladine organizacije koriste svoju stručnost da bi izvršile uticaj na procese stvaranja politika i doveli do određenih političkih ishoda. Nadalje, one služe kao platforma za „neformalnu diplomaciju“ i pružaju prostor u kojem se mogu voditi „neovisni dijalozi“ (Higgott et al., 2000). Nevladine organizacije sadrže osnovne organizacijske strukture, jasno definirane ciljeve, konzistentnu reprezentativnost i zajedničke napore, u svrsi stvaranja i održavanja uticaja na politike, procedure i međunarodne interakcije (La Porte, 2012).

Mobilizacija NVO-a u potrazi za određenim ciljevima može biti potaknuta prevladavajućim političkim okolnostima i ograničenjima (cf. Ayhan, 2019; Hasić et al., 2021). Ovo je pogotovo bitno u slučaju BiH i njenog odnosa s NATO-om, u kojem organizacije civilnog društva i nevladine organizacije imaju dužnost držati ravnotežu između nadzora i saradnje sa vlasti u rješavanju problema građana. S tim u vezi, BiH je jedinstven slučaj zbog svog specifičnog historijskog, političkog, kulturološkog i sociološkog konteksta. Kako bi doprinijeli razumijevanju teme NATO-a i BiH, istraživački zadatak ovog poglavlja jeste da pokuša otkriti kako OCD, kao netradicionalni akter u BiH, gleda na sam proces pojačane saradnje ili potencijalne NATO integracije BiH i kako ostvaruje interakciju sa svojom ciljnom

grupom i bh. javnošću tokom procesa diseminacije svojih stavova i kreiranja zagovaračkih politika na ovu temu.

Ovo poglavlje koristi MSSD komparativnu metodu gdje su ispitani OCD i NVO slični u nekoliko kontrolnih varijabli, ali ishodi (tj. narativi i diskursi promovirani kroz njihov rad i javno zalaganje) imaju različite implikacije (cf. Lijphart, 1971). Svaki od tipova zalaganja ispitanih organizacija vezanih za opća sigurnosna pitanja i osobito za BiH-NATO odnose, prenose svoju organizacijsku agendu, iako svaka od njih ima određen smjer i ciljnu skupinu, ali različite ishode. Fokus ovog poglavlja jeste identifikacija vrsta narativa i orijentacije diskursa koji mogu oblikovati ili uticati na određene političke ciljeve. Analiza je bazirana na analizi sadržaja primarnih podataka prikupljenih u polustrukturiranim intervjuima, javno dostupnim analizama, izjavama, izvještajima i drugim podacima dostupnim o njihovom radu na engleskom i zvaničnim jezicima Bosne i Hercegovine.

Korištena je triangulacija sa svrhom kvalitetnije elaboracije tvrdnji, kao i narativa i diskursa koji se s vremenom pojavljuju (Tarrow, 2019). Bitno je naglasiti da je ova populacija OCD, odnosno NVO, koja se fokusira na sigurnosna pitanja i NATO integracije poprilično malobrojna u BiH. Istraživački uzorak se sastojao od 3 organizacije: Transparency International (TI), Foreign Policy Initiative (FPI) i Centra za sigurnosne studije Sarajevo (CSS). Mali uzorak predstavlja jedno od ograničenja ovog istraživanja. Naime, iako je inicijalno planiran veći broj sagovornika i organizacija koje bi mogle pružiti kvalitetan uvid u ovu temu, proces prikupljanja podataka nije urodio željenim ishodima. Drugo ograničenje jeste generalno mala populacija organizacija koje su mogle biti uzete u obzir kao zamjenske u odnosu na primarno identificirane, zbog specifičnosti fokusa i oblasti djelovanja organizacija koje bi potencijalno bile relevantne za istraživanje.

NATO saradnja kroz pisane izvještaje organizacija civilnog društva i nevladinog sektora: evolucija perspektiva, narativa i diskursa

Unatoč malom broju OCD-a i NVO-a koje se bave specifično pitanjima NATO saradnje ili integracija Bosne i Hercegovine u Savez, postoji nekoliko značajnih publikacija na tu temu, posebno od strane konzistentno aktivnog Centra za sigurnosne studije Sarajevo. Jedna od najranijih studija CSS-a iz 2006. godine, pod naslovom NATO od sigurnosnog saveza do suvremenih izazova, direktno finansirana od strane NATO-ovog Odjela za javnu diplomaciju i Odjela za publiciranje i izlaganje u Briselu, obrađuje veoma širok spektar tema vezanih za Savez, od same povijesti, strukture organizacije, vojnog i civilnog sektora, do potencijalnog budućeg uticaja na Bosnu i Hercegovinu. Publikacija je dijelom sastavljena kao kolaž različitih službenih dokumenata od strane NATO-a koji objašnjavaju prirodu odnosa između pakta i drugih zemalja poput Ukrajine, Rusije, zemalja jugoistočne Evrope i Mediterana. Također je bitno spomenuti da je publikacija bila u procesu izrade kada je na Samitu

NATO-a u Rigi donesena odluka o upućivanju poziva Bosni i Hercegovini da pristupi članstvu u programu Partnerstvo za mir.

Publikacija objavljena od strane Atlantske inicijative sa sjedištem u Sarajevu, objavljena čak 4 godine nakon navedenog CSS-ovog izvještaja, također ima za cilj edukaciju i promociju Saveza bosanskohercegovačkoj javnosti. Ipak za razliku od ranije publikacije, Bosna i Hercegovina i NATO uzima drugačiji, manje akademski i manje opširan pristup. Fokus nije na detaljnom pogledu načina funkcioniranja NATO-a, nego na direktnim benefitima za Bosnu i Hercegovinu kao potencijalnu članicu. Atlantska inicijativa daje značajan prostor narativu o ekonomskim benefitima za BiH ukazujući na činjenicu da su u tom trenutku zemlje članice činile samo 13% svjetske populacije, ali 45% svjetskog BDP-a. Ovaj narativ je potencijalno odraz saradnje u izradi ove publikacije sa Ambasadom Kraljevine Norveške i NATO štabom, koji kroz godine nerijetko ističu upravo ekonomsku korist kao jednu od najbitnijih za BiH u procesu integracije. U ovoj publikaciji također je dat osvrt na to što je tačno urađeno od ulaska BiH u Partnerstvo za mir, primarno kroz pregled službenih procesa i ugovora potpisanih u tome periodu. Nadalje, isto je primijenjeno na objašnjenje Akcijskog plana za članstvo, uz predstavljanje različitih timova koji pomažu BiH u tom procesu.

Fondacija Friedrich Ebert 2012. finansirala je političku analizu sastavljenu od strane Vanjskopolitičke inicijative BiH naslovljenu Proširenje NATO-a na Bosnu i Hercegovinu. Ova analiza detaljno istražuje suprotnosti institucionalne podrške integraciji i njenog provođenja kroz dnevnu politiku. Navedene su različite političke opcije u oba entiteta i unutar konstitutivnih naroda, i njihovi razlozi za podršku ili protivljenje ulasku BiH u Savez. Analiza se također bavi javnim mnijenjem na ovu temu i pruža podatke prikupljene kroz svoje istraživanje. Tadašnji podaci su očekivano pokazali većinsku podršku integraciji u entitetu Federacije BiH, dok je većina ispitanika u entitetu RS bila protiv. Najčešće naveden razlog za podršku u Federaciji i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine jeste sigurnost koju pruža članstvo u NATO-u, dok su oni koji su protiv članstva kao razlog naveli bojazan od slanja bh. vojnika u ratne zone i nametanje političke volje od strane Zapada. Još jedan značajan narativ u Federaciji BiH i Brčko distriktu jeste stabilnost koju Savez pruža regiji, kao preduvjet članstvu u EU.

Tema ruskog uticaja u Bosni i Hercegovini je sveprisutna u izvještajima i analizama o BiH i procesima NATO integracija, naročito u periodu nakon 2014. godine. U analizi koju je objavio Centar za sigurnosne studije Sarajevo pod naslovom Ruska meka moć na Balkanu: Bosna i Srbija, usporedba dvije države, značajan dio posvećen je pregledu uticaja Rusije na NATO integraciju BiH, nakon aneksije Krima. Rusija je prije 2014. prihvatila dijeljenje uticaja u regiji sa Zapadom, dok nakon odgovora Evropske unije na aneksiju Krima, Rusija ima namjeru uzvratiti EU zbog miješanja u rusku „sferu uticaja“ miješajući se u Zapadni Balkan. Integracija BiH u NATO predstavljala bi manji problem za Rusiju, nego priključenje EU te je posebno bitno da jedno nije uvjetovano drugim (cf. Stefano, 2018).

Vanjskopolitička inicijativa BiH je 2022. u partnerstvu sa Fondacijom Friedrich Ebert, objavila rad pod nazivom Efekti ruskog protivljenja širenju NATO-a: Slučaj Bosne i Hercegovine. U publikaciji je predstavljen opći kontekst procesa NATO integracija Bosne i Hercegovine i hronološki pregled značajnih događaja od Dejtonskog sporazuma do danas, sa fokusom na ulogu i stavove Rusije. Ističe se saradnja i suglasnost Rusije i njenih predstavnika u BiH sa integracijom Bosne u NATO do 2010, nakon čega dolazi do značajnih promjena. To se ogleda prvenstveno u pitanju knjiženja perspektivne nepokretne vojne imovine na državu, to jest ispunjenja Talinskog uvjeta. Autor teksta, Alija Kožljak, ističe da je ruski uticaj u tom periodu, kao i danas, bio izražen kroz djelovanje političara iz entiteta Republika Srpska. Drugi načini kroz koje Ruska Federacija vrši svoj maligni uticaj uključuju: aktivnosti u organizaciji Ujedinjenih naroda, primarno kroz članstvo u Vijeću sigurnosti; uticaj u regiji sa posebnim naglaskom na rusku vezu sa Srbijom; aktivnosti ruskih ambasadora u BiH; djelovanje u Vijeću za implementaciju mira. Za razliku od drugih OCD publikacija, primjerice CSS-ove analize iz 2018, koje najčešće opreznije spominju Rusiju i održavaju fokus na drugim benefitima NATO integracije za Bosnu i Hercegovinu, Kožljak zauzima iznimno direktan i kritičan stav prema Rusiji i entitetu RS, svrstavajući ih uz sjevernokorejski režim.

Neke od navedenih publikacija, kao i općenito većina pisanih izvještaja od strane organizacija civilnog društva vezanih za NATO integraciju BiH, finansirane su od strane NATO-a ili ambasada zemalja članica. Ova činjenica odražava se u često promotivnom i nekritičkom pristupu NATO-u, kao rezultat finansijske ovisnosti OCD-a na projekte i nedostatka stabilnih izvora prihoda. Tema finansijske nestabilnosti OCD-a u BiH je jedan od diskursa identificiranih u intervjuima sa ispitanim organizacijama.

NATO saradnja ili potencijalno članstvo BiH kroz prizmu djelovanja organizacija civilnog društva u BiH: dominantni diskursi i narativi

Na osnovu prikupljenih podataka i analize istih, identificirana su tri diskursa prisutna među organizacijama civilnog društva u BiH vezana za saradnju s NATO-om ili potencijalnu integraciju BiH u Savez. Prvi dominantan narativ jeste da nevladine organizacije pretežno oslikavaju i zagovaraju vrijednosti i stavove svojih glavnih donatora u vezi sa BiH NATO integracijom. Ovaj narativ navedeni NVO aktivno tematizira i demantira u svom radu, te ga pokušava oblikovati u javnom diskursu. Drugi, u kojem su NATO integracije sagledavane u kontekstu dalje stabilizacije, razvoja države i dobrobiti za sve građane. Ovaj narativ reflektira već poznati politički narativ bošnjačkih i dijela hrvatskih elita, ali sa određenim finesama u odnosu na mainstream poglede političkih elita.

Treći, prema kojem većina organizacija civilnog društva vjeruju da je NATO integracija jedan od presudnih koraka za unapređenje trenutne sigurnosne situacije u zemlji kao i važna barijera u zaustavljanju ruskog uticaja na Zapadnom Balkanu i Evropi.

OCD publikacije kao amplifikacija i odraz stavova donatora

Domaće organizacije civilnog društva ističu da imaju značajan broj međunarodnih partnera koji se razlikuju i mijenjaju u zavisnosti od projekta. Neki od istaknutijih su NATO, Evropska unija, USAID, Ambasada SAD-a, Ambasada Švedske, Ambasada Norveške, Ambasada Holandije, Fond otvoreno društvo, OSCE, UN, Vijeće Evrope i drugi. Također je napomenuto da signifikantan politički značaj imaju i mnoge druge ambasade zemalja Zapadne Evrope, od koji se ističe Njemačka. Kada se radi o VPI, istaknuta je saradnja sa Fondacijom Friedrich Ebert. Sugovornici iz CSS, uz kritiku nedostatka političke volje za razvoj civilnog društva i napretka u procesu integracija, ističu i pozitivno iskustvo saradnje sa vladinim institucijama. CSS pruža pomoć državnim institucijama i popunjava njihove slabe kapacitete u obliku pružanja izvještaja i prijedloga u saradnji s NATO-om. Kada se radi o Transparency International, sugovornici su istakli da dijele osnovni cilj sa svojim donatorima: borba protiv korupcije. Također je naglašeno da bez obzira na donacije, organizacija održava finansijsku neovisnost – sva primljena sredstva ne smiju uvjetovati ili ograničavati rad Transparency International u BiH.

Najznačajniji izazov u radu OCD-a, odnosno NVO-a, finansijske je prirode. Za razliku od civilnog društva u razvijenim zapadnim demokracijama gdje OCD ima podršku privatnih donatora (građana) kao i same države, OCD u Bosni i Hercegovini u svom finansijskom opstanaku najviše zavisi od grantova za projekte od strane stranih ambasada u BiH i međunarodnih organizacija. Period između projekata ili neuspjeh u natječaju za izvedbu projekata ostavlja organizacije bez novca potrebnog za stabilno funkcioniranje. Ovaj model finansiranja objašnjava postojanje tako malog broja OCD-a u sektoru sigurnosti, kao i nedostatak aktivnosti onih već postojećih.

Zajednički trend jeste da su stavovi i zvanična politika organizacija u skladu sa onima njihovih dominantnih partnera: evropska integracija, ljudska prava, demokratija, liberalne vrijednosti, vladavina prava i jednakost – faktori koji se smatraju ključnim za održivu i inkluzivnu političku scenu. Ističe se uloga NATO-a kao determinirajućeg faktora u daljim procesima učvršćivanja ovih vrijednosti. Osim toga, istaknut je i fokus na transparentnosti i borbi protiv korupcije kao jedan od elemenata njihovog narativa.

Sa druge strane, kada se ovi elementi usporede sa zvaničnim politikama i javnim diskursom političkih elita i donosioca odluka, mogu se uočiti i sličnosti i razlike. Stavovi koji se podudaraju su vidljivi među političarima koji su predstavnici bošnjačkih i hrvatskih etničkih grupa. NATO se primarno spominje u sigurnosnom kontekstu kao garant mira i sig-

urnosti od izbijanja novog konflikta, internih i eksternih prijetnji (Kovač, 2023). Međutim, ovo se ne odnosi na političke predstavnike iz reda srpskog naroda koji ističu svoje protivljenje NATO integraciji (Nezavisne novine, 2019; Jutarnji list, 2023; Politički, 2023). S druge strane, neki od bitnih elemenata koje OCD promovira, a u skladu sa zapadnoevropskim vrijednostima svojih donatora, jesu i transparentnost, ljudska prava, vladavina prava, borba protiv korupcije i slično – teme o kojima se može manje čuti u javnom diskursu i obraćanjima političara. Drugim riječima, OCD oslikava stavove i vrijednost svojih donatora, ne političkih elita i donosioca odluka.

Iako postoje sadržajna podudaranja, predstavnici intervjuiranih OCD-a imaju drugačiju ulogu u odnosu na stavove donatora ili političkih elita u BiH. Naime, istaknuto je da oni nisu glas svojih donatora, već da je njihova uloga svedena na neovisni monitoring provedbe reformi koje su potrebne za članstvo u NATO-u, koji uključuje praćenje vojnih i sigurnosnih reformi, stabilizacije vladavine prava i promoviranje demokracije, borbu protiv korupcije, osiguranje poštivanja ljudskih prava i vladavine prava. Iako primaju novac većinom od stranih donatora, organizacije civilnog društva u BiH pružaju neovisnu obuku i edukaciju kako bi pomogle članicama društva i vlastima da bolje razumiju proces integracije i ispunjavaju zahtjeve NATO-a. Na osnovu toga, OCD sebe predstavlja kao svojevrsni glas građana, prenoseći njihove brige i stajališta vlastima. Ovo idealno pomaže osigurati da proces integracije odražava stvarne potrebe i želje stanovništva. Međutim, nije ponuđen niti jedan argument ili dokaz koji govori u prilog tome kako OCD komunicira sa svojim donatorima ili na koji način osigurava navedenu neovisnost u radu u slučaju potencijalne prijetnje otkazom granta ili povlačenjem sredstava. Jasno je da organizacije civilnog društva imaju i finansijsku odgovornost prema svojim donatorima i uposlenicima, te je jako teško odrediti stepen neovisnosti koji je sadržan u srži plasiranja poruka ili narativa koji su potencijalno suprotni onome što donator želi suštinski postići davanjem granta za određeni projekat. Ukoliko bi postojao stav OCD-a koji je suprotan onome što donator implicitno traži, bilo bi jako teško odbraniti tezu da je OCD i NVO sektor u BiH dovoljno jak da se odupre pritiscima izvana koji su uvjetovani finansijskim ulaganjem u rad i održavanje OCD ili NVO u životu, s obzirom na navedeni manjak alternativa u pogledu izvora finansiranja.

NATO saradnja i integracija kao stabilizirajući faktor u BiH

Prema mišljenju ispitanika, NATO integracije predstavljaju ključnu komponentu kada je u pitanju stabilnost i prosperitet zemalja na Zapadnom Balkanu. Osim što doprinose ekonomskom razvoju i političkoj stabilizaciji, ovi procesi također igraju ključnu ulogu u stvaranju boljeg života za sve građane ovih država. S obzirom na povremene političke krize i naglašavanje etničkih napetosti koje potencijalno mogu dovesti do novih sukoba, organizacije civilnog društva s pravom vjeruju da je NATO integracija od suštinskog značaja za unapređenje trenutne sigurnosne situacije. Također, ona predstavlja značajnu barijeru za zaustavljanje ruskog uticaja u ovoj regiji i uopće u Evropi. S obzirom na geografsku poziciju

BiH i cijelog Zapadnog Balkana, vjeruje se da je važno osigurati stabilnost regije i sačuvati ga od ruskog uticaja. Odlučnost u postizanju ovog cilja treba biti jedan od prioriteta kako bi se osigurala trajna stabilnost, prosperitet i sigurnost na Zapadnom Balkanu, te kako bi se očuvala sigurnost u ostatku Evrope. NATO integracije ne samo da pružaju sigurnosnu zaštitu već otvaraju vrata širem regionalnom i globalnom partnerstvu koje donosi brojne prednosti i benefite za članice.

U intervjuima prevladavaju ekonomski aspekti i dimenzije diskursne odrednice NATO saradnje i članstva kao pozitivnog ishoda odnosa BiH i Saveza, uključujući i pojedine zemlje članice. Konkretno, predstavnici civilnog sektora smatraju da se fokus na outpute NATO aktivnosti na Zapadni Balkan može podijeliti na tri vrste ishoda: odvratanje, koje donosi benefite javnosti u cjelini; ograničenje štete ili zaštita u slučaju prijetnje, što je korist koja može djelomično koristiti javnosti, ali i jednim dijelom isključiti pojedince (nečista javna korist); i specifični saveznički ishod koji podrazumijeva ekskluzivne koristi specifične za određene saveznike. Budući da Bosna i Hercegovina nije članica, percepcije ovih koristi mogu biti naglašene i korištene u manipulativne svrhe na različite načine, stoga je važno imati nepristrane i snažne organizacije civilnog društva koje će se uspješno nositi s tim izazovima u komunikaciji prema široj javnosti.

Među svim navedenim koristima, većina sugovornika smatra da su koristi specifične za saveznike najpoželjnije. NATO je sposoban pružiti pomoć u slučaju katastrofa ili održavati spremnost na odgovor, što je mnogo puta dokazano. Ispitani stručnjaci tvrde da široka saradnja s Alijansom i povećana sigurnost pozitivno utiču na ekonomski rast, bez obzira da li je članstvo u Alijansi konačni cilj. Uzimajući u obzir alternativna rješenja za trenutne sigurnosne izazove u BiH, ova saznanja imaju naj snažniji temelj. Njihova istraživanja sugeriraju da usklađivanje odbrambene strategije i procedura zemlje višim standardima može poboljšati ekonomske uvjete. Ovi rezultati potvrđuju važnost vojnog institucionalnog okruženja i sigurnosne transformacije koju NATO zagovara. Pozitivan uticaj NATO-a na rast i razvoj je vidljiv čak i kad se posmatra institucionalno okruženje, čime se odbacuje ideja da NATO varijabla može biti zamjena za druge institucionalne aranžmane.

Suštinski, smatra se da članstvo u NATO-u ili posebno partnerstvo s NATO-om ima dosljedno pozitivne učinke na ekonomski rast, bez obzira na mjeru koja se koristi. Kako tvrdi gotovo svaki sugovornik, ovi argumenti su u skladu s modelom ravnoteže općeg rasta koji nam omogućava istraživanje odnosa između troškova odbrane i ekonomskog rasta u zemlji uključenoj u vojnu suradnju. Zajednička odbrambena politika ne samo da poboljšava sigurnost i stabilnost već može uticati i na nivo javnih sredstava dodijeljenih za troškove odbrane, time oblikujući ukupni rezultat. Konačni ishod zavisi od početne razine troškova odbrane i vanjskih faktora koji utiču na ekonomiju Saveza.

Na kraju, predstavnici organizacija civilnog društva uključenih u istraživanje ističu da NATO integracije omogućavaju razmjenu najboljih praksi u oblasti vojne i civilne saradnje, unapređuju interoperabilnost sa drugim članicama NATO-a i jačaju obrambene

kapacitete zemalja na Zapadnom Balkanu. Također, učestvuju u promociji mira i stabilnosti na Balkanu, čime se smanjuje potencijal za sukobe i nestabilnost i doprinose stabilnoj budućnosti za sve građane. Stoga je važno da se ovi procesi nastave i podupiru kako bi se osigurala trajna sigurnost i prosperitet u ovoj regiji. Navedeni stavovi i percepcije nisu naročito različiti u odnosu na zvanične stavove političkih elita iz Federacije Bosne i Hercegovine, koji u svojim javnim istupima također ističu sličnu argumentaciju i pokušavaju kod glasača stvoriti osjećaj nezaštićenosti uslijed vojne izolacije i perspektivu Saveza ponuditi kao optimalno i krajnje racionalno rješenje za naizgled bezizlaznu situaciju. Uz mješavinu narativa o ulozi NATO-a u okončanju rata u BiH, dugoročnoj pomoći u obnovi zemlje i promoviranju demokracije, diskurs o NATO-u kao stabilizatoru prilika u BiH nije iznenađujući. Repliciranje ovih stavova u okviru OCD-a nije naročito originalan, barem ne u kontekstu razumijevanja ko je generator ovog diskursa, a ko ga uspješno ili manje uspješno amplificira u društvu i javnosti.

Odvraćanje ruskog uticaja na Zapadnom Balkanu i Bosni i Hercegovini

Iako je vanjska politika BiH orijentirana ka integraciji u organizacijama i supranacionalnim savezima na Zapadu, sama geografska pozicija zemlje izlaže je uticajima različitih struja. Na granici između istoka i zapada, BiH je također pod različitim ruskim uticajima preko Srbije, zbog čega je često osjetljiva na balansiranja odnosa između Moskve i tzv. Zapada (Hasić, 2014). S obzirom na heterogenu etničku strukturu zemlje, ove dvije struje proizvode značajne interne konflikte i neslaganja između političkih lidera što značajno usporava razvoj i proces evropske integracije. Također pridonose daljoj destabilizaciji i blokadi rada institucija i donošenja odluka. BiH je jasno izrazila svoju obavezu prema zapadnoj integraciji, posebno kroz svoje napore da postane članicom Evropske unije (EU) i NATO-a (Čepo, 2019). Međutim, suočava se sa izazovom koji proizlazi iz različitih ruskih uticaja, plasiranih najčešće preko Srbije. Ova situacija često zahtijeva složeno balansiranje u odnosima između Moskve i Zapada. Srbija ima historijske, kulturne i političke veze s BiH, a ruski uticaji putem Srbije mogu biti vidljivi u obliku političke retorike, ekonomske saradnje i drugih aspekata. BiH, kako bi očuvala ravnotežu između svojih zapadnih partnera i ruskog prisustva, mora pažljivo upravljati svojim vanjskim odnosima. Ukratko, država se nalazi u složenoj geopolitičkoj situaciji i suočava se s izazovima u oblikovanju svoje vanjske politike koja će najbolje služiti njezinim interesima i stabilnosti regije.

NATO saveznici, poput zemalja članica NATO-a, dijele neka zajedničke, ali i neke različite stavove i politike prema Rusiji, posebno u kontekstu razvoja vojno-sigurnosnih događaja u Ukrajini u posljednje dvije godine. Dok se jedan dio zemalja članica odlučuje na dijalog i saradnju s Rusijom u nekim sektorima, druge se usmjeravaju na održavanje stroge pozicije i sankcija kao odgovora na određene poteze zvaničnog Kremlja. Važno je naglasiti da konsolidiranje tih različitih stavova i politika među NATO saveznicima, u zemljama izvan Saveza, kao što je BiH, može značajno ojačati njihovu poziciju u regionalnim i međun-

arodnim odnosima. Ovakav pristup može pomoći u kreiranju zajedničkih ciljeva i strategija koje promoviraju stabilnost, mir i sigurnost na evropskom kontinentu, posebno uzimajući u obzir izazove koje predstavlja Rusija, a istovremeno omogućiti saradnju s drugim zemljama u regiji kako bi se osigurala njihova podrška i doprinijelo jačanju zajedničkih interesa (Salvo i De Leon, 2018).

Međutim, važno je naglasiti da odgovor na rastući ruski uticaj u BiH izaziva zabrinutost među predstavnicima organizacija civilnog društva. Oni smatraju da su bh. vlasti svjesne ruskog prisustva u regiji, ali da istovremeno primjenjuju ograničen i oprezan pristup procjeni ruskih namjera i vojnih sposobnosti. Ovaj oprez odražava složenost i osjetljivost odnosa između BiH i Rusije te potrebu da se izbjegnu potencijalni konflikti u međunarodnim odnosima. Organizacije civilnog društva, stoga, djeluju izrazito oprezno u suradnji s NATO saveznicima na pitanjima zlonamjernih uticaja Rusije. Ovaj oprez također može biti rezultat nastojanja da se izbjegne nepotrebno pogoršavanje diplomatskih odnosa sa svim relevantnim akterima. Kako bi se nosili s ovim izazovima, OCD-ovi predstavnici promoviraju i zagovaraju dijalog, transparentnost i edukaciju bh. građana o rizicima i posljedicama ruskog uticaja, čime doprinose jačanju demokratskih procesa i odbrani nacionalnih interesa. OCD sugovornici smatraju da NATO može imati ključnu ulogu u zaštiti od ruskog uticaja, a istovremeno ne narušavajući direktnu bilateralnu vezu između BiH i Rusije. Kada se radi o izazovima, oni uključuju i hibridne prijetnje koje se ne smatraju tradicionalnim vojnim prijetnjama. U tom kontekstu, NATO predstavlja ključnog partnera u pružanju podrške i resursa u borbi protiv ovih prijetnji. Bez obzira na prepreke, moguće je da bi bh. vlasti podržale određenu dodatnu prisutnost NATO-a, pod uvjetom da se to odvija u skladu s njihovim interesima i prioritetima. Kako bi se nosili s unutrašnjim opstrukcijama i osigurali da se saradnja s NATO-om ostvaruje na način koji najbolje služi interesima BiH, zemlja ostaje otvorena za diplomatsku i ograničenu sigurnosnu suradnju s Alijansom. To, s jedne strane, može pružiti BiH dodatne alate za suočavanje s ruskim uticajem, a s druge strane, neće značajno narušiti njezinu sposobnost očuvanja stabilnih odnosa s Rusijom. Ova ravnoteža je od suštinskog značaja za BiH kako bi se smanjila zavisnost Južne Evrope o ruskoj energiji i osigurala nezavisnost u donošenju strateških odluka.

Sa druge strane, organizacije civilnog društva vjeruju da, iako BiH trenutno nije članica NATO-a, cijela regija Zapadnog Balkana ima koristi od stabilnosti i sigurnosti koju NATO garantira svojim članicama. Baziran na principu kolektivne obrane, Savez ima ključnu ulogu u održavanju mira i sigurnosti u Evropi. Ova stabilnost može otežati Rusiji realizaciju destabilizirajućih aktivnosti u regiji. Suštinski, prisutnost NATO-a stvara atmosferu u kojoj je teže prouzrokovati nestabilnost. OCD također prepoznaje važnost razmjene obavještajnih i tehničkih informacija između članica i partnera NATO-a. Ova saradnja omogućava brže uočavanje, praćenje i analizu aktivnosti koje bi mogle biti povezane s lošim uticajem Rusije. Prema izraženim stavovima, detaljna obavještajna razmjena podataka olakšava prepoznavanje potencijalnih prijetnji i omogućava bržu reakciju kako bi se prijetnje ograničile ili zaustavile. Dodatno, OCD predstavnici smatraju da kroz svoje članice, NATO može izvršiti diplomatski pritisak na Rusiju kako bi se smanjilo njeno miješanje u

unutrašnje poslove zemalja na Zapadnom Balkanu. Koordinirana diplomatija, koju NATO često praktičira, može imati značajnu ulogu u suzbijanju takvih aktivnosti, te može doprinijeti očuvanju suvereniteta zemalja regije i osiguranju njihove slobode u donošenju unutarnjih odluka. Ukratko, saradnja između OCD-a i NATO-a je jedan od ključnih faktora za jačanje sigurnosti i stabilnosti na Zapadnom Balkanu te za ograničavanje negativnih uticaja izvana.

Kao što je i ranije naglašeno, nije poznato da li su izneseni stavovi i po čemu originalni u odnosu na mainstream pozicije koje izražavaju, npr. političke elite u FBiH, te na koji su način organizacije civilnog društva u BiH produbile kvalitetu diskusije na ovu temu ili u kom kontekstu su pravilno i balansirano analizirale argumente onih koji ove stavove ne dijele. Uzimanje premise da su Rusija i drugi nezapadni akteri, apriori maligni, ne ide u prilogu konstrukciji i percepciji uloge koju organizacije civilnog društva trebaju imati u BiH, te kontekstu u kojem njihovi stavovi trebaju obnoviti i poboljšati kvalitetu debate o BiH-NATO odnosima ili potencijalnom članstvu.

Zaključak

Cilj ovog poglavlja jeste identificiranje i analiza narativa, diskursa, perspektiva i saradnje organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini u sferi produblivanja saradnje ili potencijalne NATO integracije. U svrhu prikupljanja podataka rađeni su intervjui sa predstavnicima organizacija a korišten je i polustrukturirani upitnik. Tokom analize korištena je MSSD komparativna metoda gdje su ispitani OCD i NVO slični u nekoliko kontrolnih varijabli, ali ishodi (tj. narativi i diskursi promovirani kroz njihov rad i javno zalaganje) imaju različite implikacije.

U intervjuima je uočeno da su ekonomski aspekti značaja produblivanja saradnje ili potencijalnog članstva BiH u NATO-u najdominantniji, te da ispitanici smatraju da se NATO aktivnosti mogu podijeliti na tri vrste ishoda: odvracanje, ograničenje štete ili zaštita od opasnosti i specifični saveznički ishod. Dalje je istaknuto da su ishodi specifični za određene saveznike najpoželjniji, uzimajući u obzir prilike za ekonomski i sigurnosni razvoj koje saveznici imaju.

Rezultati istraživanja predstavljeni su kroz tri osnovna diskursa organizacija civilnog društva na temu NATO integracija BiH. Perspektive i stavovi domaćih organizacija većinski oslikavaju ciljeve i stavove glavnih donatora. U ovom slučaju radi se o donatorima koji zastupaju zapadnoevropske norme: evropske integracije, ljudska prava, demokratiju, liberalne vrijednosti, vladavinu prava, jednakost, transparentnost i borbu protiv korupcije. Spomenute norme ujedno su osnovni okvir u kojem se ogleda rad ovih organizacija. Drugi uočen diskurs odnosi se na stabilnost i sigurnost kao osnovni narativ koji se koristi za promociju NATO organizacija.

Mali uzorak sugovornika, kao posljedica male populacije organizacija i niskog odaziva na upit za intervju, predstavlja ograničavajući faktor za širu i rasprostranjeniju validaciju zaključaka. Jedna od mogućih metoda za uključivanje malog uzorka u analizu jeste dublja analiza sadržaja, kojom se može pokušati identificirati skriveni motivi iza nedostatka ili površnosti datih odgovora. Iako razlozi mogu biti različiti, nizak odziv može upućivati na nedostatak zainteresiranosti za ovu temu kao i nedovoljnu aktivnost u kreiranju konstruktivnog dijaloga i razmjeni mišljenja unutar sfere. S obzirom da su ove organizacije predstavnici netradicionalnih aktera koji imaju blisku interakciju sa građanima i bh. društvom važno je napomenuti da nedostatak interakcije i dijaloga također može ukazivati na nedostatak svijesti ili poznavanja ove teme među građanima i organizacijama civilnog društva. Sa druge strane, bilo bi interesantno da buduća istraživanja uključe implikacije trenutnih svjetskih dešavanja u međunarodnoj areni i trendove u projektima glavnih donatora OCD-a u BiH na potencijalni porast ili smanjenje publikacija, projekata i javnog diskursa unutar civilnog društva na temu NATO integracije.

Literatura

Atlantska inicijativa BiH (2010). Bosna i Hercegovina i NATO, brošura, dostupno preko <https://atlantskainicijativa.org/wp-content/uploads/ai/pdf/brosure/Brosura-1.pdf>

Ayhan, K. (2019). The Boundaries of Public Diplomacy and Nonstate Actors: A Taxonomy of Perspectives. *International Studies Perspectives*, 20(1), <https://doi.org/10.1093/isp/eky010>

Boekle, H., Rittberger, V. i Wagner, W. (1999). Norms and foreign policy: Constructivist foreign policy theory. Univ., Inst. for Political Science, Center for International Relations, Peace and Conflict Studies.

Büthe, T. (2004). *The New Global Rulers: The Privatization of Regulation in the New World Economy*. Princeton University.

Čepo, D. (2019). Euro-Atlantic integrations of BiH: Shifting gears and reinterpreting motives in foreign affairs. u Hasić J i Karabegović D. (ur.), *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-05654-4>

Džananović, N. (2019). BiH's engagement in multilateral fora: Key foreign policy positions within international organizations. u Hasić J i Karabegović D. (ur.), *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-05654-4>

Faktor.ba (2020). Džaferović: BiH će biti efikasna država, članica EU-a i NATO saveza. Dostupno preko <https://www.faktor.ba/vijest/dzaferovic-bih-ce-bit-efikasna-drzava-clanica-eu-a-i-nato-saveza/71971>

Gavrić, S., Banović, D. i Barreiro, M. (2013). The Political System of Bosnia and Herzegovina Institutions, Actors, and Processes. Sarajevski otvoreni centar/Sarajevo Open Centre. Dostupno preko https://soc.ba/site/wpcontent/uploads/2013/07/POLITICAL-SYSTEM-OF-BiH_FINAL_web1.pdf

Gordenker, L. i Weiss, T. G. (1996). Pluralizing Global Governance: Analytical Approaches and Dimensions, u Weiss T. i L. Gordenker (ur.) NGOs the UN and Global Governance, Boulder.

Hasić, J. (2014). The Scope and Limits of Employing Militant Democracy in Fighting Religious Extremism The Case Study of Foreign and Non-Traditional Religious Organizations in the Russian Federation. Sarajevski žurnal za društvena pitanja, 3(1–2), 7–23.

Hasić, J., Karabegović, D. i Turković, B. (2021). Locally Embedded Civil Society Organizations and Public Diplomacy: The Advocacy Roles of the “Mothers of Srebrenica” in Promoting a Culture of Remembrance. Studies of Transition States and Societies, Vol 13. <https://doi.org/10.58036/STSS.V13I1.907>

Higgott, R. A., Underhill, G. R. D. i Bieler, A. (ur.). (2000). Non-State Actors and Authority in the Global System. Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203279380>

Jutarnji list (2023). Dodik: Svi srpski dužnosnici u BiH prekidaju kontakte sa NATO-om. Ne želimo nikakvu suradnju. Dostupno preko <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/dodik-svi-srpski-duznosnici-u-bih-prekidaju-kontakte-s-nato-om-ne-zelimo-nikakvu-suradnju-15324660>

Kovač D. (2023). Jačanje NATO puta jedini je garant stabilnosti i mira u BiH, sve drugo je rizično. Bosnainfo.ba. Dostupno preko <https://bosnainfo.ba/cikotic-za-bosnainfo-jacanje-nato-puta-jedini-je-garant-stabilnosti-i-mira-u-bih-sve-drugo-je-rizicno/>

Kozljak. A. (2022). Efekti ruskog protivljenja širenju NATO-a: Slučaj Bosne i Hercegovine. Vanjskopoliticka Inicijativa BH

Lijphart, A. (1971). Comparative Politics and the Comparative Method. American Political Science Review, 65(3), 682–693. <https://doi.org/10.2307/1955513>

Nezavisne novine (2019). Dodik: Nema puta u NATO. Dostupno preko <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Dodik-Nema-puta-BiH-u-NATO/553234>

Politički.ba (2023). Dodik: NATO su zločinci. Nikad nećemo tamo. Dostupno preko <https://politicki.ba/vijesti/dodik-nato-su-zlocinci-nikad-necemo-tamo/37488>

Salvo, D. & De Leon, S. (2018). Russia's Efforts to Destabilize Bosnia and Herzegovina. German Marshall Fund of the United States.

Stefano, G. (2018). Russian Soft Power in the Balkans: Bosnia and Serbia, Two States in Comparison. Centar za sigurnosne studije Sarajevo.

Tarrow, S. (2019). Comparison, Triangulation, and Embedding Research in History: A Methodological Self-Analysis. *Bulletin of Sociological Methodology/Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 141(1), 7–29. <https://doi.org/10.1177/0759106318812786>

Turković, B. (2006). NATO od sigurnosnog saveza do savremenih izazova. Centar za sigurnosne studije Sarajevo.

Vanjskopolitička inicijativa BH. (2012). Politička analiza: Proširenje NATO-a na Bosnu i Hercegovinu.

Žeravčić, G. (2016). "Mapping Study of CSOs in Bosnia and Herzegovina.", u EU Delegation to BiH and EPRD Office for Economic Policy and Regional Development Ltd. dostupno preko <http://Evropa.ba/?documents=mapping-study-ofcivil-society-organisations-in-bih>

Poglavlje XI

NATO i odnosi sa bh. vlastima iz perspektive realnog sektora: izazovi i prilike

Emman Žiško i Ajla Kuluglić

Uvod

U 21. stoljeću pojačana multilateralna saradnja u oblastima sigurnosti i odbrane od velikog je značaja za stabilizaciju demokratskih prilika u svakoj zemlji. Faktori poput globalne finansijske krize, složene prirode današnjih sigurnosnih prijetnji i izazova širom svijeta, učvrstili su ovo široko rasprostranjeno gledište, barem u službenim politikama koje su izražene diljem evropskog kontinenta. Bliža saradnja i potencijalno članstvo zemalja, teorijski i u praksi, doprinosi razvojnim ciljevima i ekonomskom rastu bruto društvenog proizvoda, koji ne obuhvataju samo privatne kompanije, već i sektore zdravstva, sigurnosti, upravljanja okolišem, razvojne pomoći i finansijske stabilnosti.

Bosna i Hercegovina, kao država izvan NATO-a, već se dugi niz godina bori sa različitim izazovima i transformacijom na putu ka stabilnijem ekonomskom i političkom trendu. Jedan od ključnih aspekata tih promjena i izazova odnosi se na realni sektor, odnosno sektor stvarne ekonomije koji u ovom poglavlju obuhvata proizvodnju, građevinarstvo, turizam, uvoz i izvoz roba i usluga. Iako se konkretne specifikacije rasta i stabilizacije u korelaciji sa jačanjem odnosa s NATO-om računaju i prilagođavaju za svaki pojedinačni slučaj i svaku državu, ovo poglavlje postavlja osnovu za analizu na koji to način predstavnici realnog sektora sa sjedištem u BiH razmatraju stvarne i kvazikolektivne koristi od poboljšanih odnosa BiH i NATO-a, i kako to utiče njihove poslovne odluke.

Kako bismo detaljnije razumjeli u ovu temu, bitno je ispitati kako su narativi o ulozi NATO-a definirani u realnom sektoru BiH, te da li je diskurs bosanskohercegovačkih privrednika i njihovih poslovnih partnera iz inozemstva, konkurentan ili komplementaran sa stavovima lokalnih političara i predstavnika vlasti u BiH. Odgovori na ova pitanja mogu

dati širu sliku o tome kako društveni akteri u BiH, koji ne pripadaju glavnim kreatorima politike, iz poslovne perspektive gledaju na sigurnosnu i odbrambenu saradnju u kontekstu regionalnih, evropskih i međunarodnih institucija.

U nastavku ovog poglavlja, analizirat ćemo kako pojačana saradnja ili potencijalno članstvo u NATO-u može oblikovati poslovanje, sigurnost i perspektive rasta za kompanije koje djeluju u realnom sektoru BiH. Isto tako, razmotrit ćemo kako realni sektor može doprinijeti procesu oblikovanja javnog mnijenja o saradnji i potencijalnim integracijama Bosne i Hercegovine u Savez, te kakve implikacije to može imati na ukupnu stabilnost, investicijski portfolio i ekonomski prosperitet zemlje.

Ovo poglavlje sastoji se od nekoliko ključnih segmenata. Prvo se analizira trenutno stanje i faktori koji utiču na razvoj realnog sektora u Bosni i Hercegovini uključujući njegove glavne komponente, izazove s kojima se suočava ovaj sektor i njegov doprinos privredi BiH. Nakon toga, fokus je na praktičnoj dimenziji i diskursivnoj ulozi Saveza u regionalnoj sigurnosti i stabilnosti, kroz istraživanje prednosti i rizika pojačane saradnje ili potencijalnog članstva za Bosnu i Hercegovinu. Slijedi dio o potencijalnim investicionim koristima i prilikama koje bi se mogle otvoriti za kompanije u Bosni i Hercegovini nakon pristupanja NATO-u. Konačno, ovo poglavlje će biti zaključeno razmatranjem potencijalnih rizika i izazova s kojima se kompanije u realnom sektoru suočavaju u kontekstu promjenljivih političkih i sigurnosnih okolnosti u BiH i drugim državama.

Metodologija istraživanja i teorijska osnova

Ovo istraživanje temelji se na komparaciji podataka prikupljenih putem ankete i razgovora sa predstavnicima iz realnog sektora, konkretno sa 7 predstavnika kompanija iz oblasti građevinarstva, turizma, proizvodnje, uvoza i izvoza roba i usluga, u vezi sa perspektivama pojačane saradnje ili potencijalnog članstva BiH u Savezu. Prilikom analize, poseban fokus je usmjeren na identifikaciju sličnosti i razlika u percepcijama sagovornika, te kontekstualizaciju njihovih odgovora u širem kontekstu stavova i percepcija političkih elita i nosilaca javnih funkcija koji direktno oblikuju javno mnijenje o NATO-u (Taherdoost, 2016).

U teorijskom smislu, ono je usmjereno na istraživačka pitanja kroz prizmu teorije klubova (Schimmelfennig, 2009) koja nastoji objasniti zašto se države odlučuju da se pridruže ili ostanu dio Alijanse. Ova teorija se oslanja na racionalni izbor i teoriju igara kako bi analizirala odluke država koje se tiču njihovog članstva u međunarodnim organizacijama kao što je NATO. Države i predstavnici privatnog sektora doživljavaju odluke o članstvu na osnovu analize troškova i koristi. Oni procjenjuju koristi koje im članstvo osigurava, naprimjer sigurnosne garancije, kolektivna odbrana i odvaračajući efekt Alijanse, u odnosu na troškove, koji mogu uključivati finansijske doprinose, obaveze za međusobnu odbranu i potencijalne sukobe interesa sa drugim članicama. Teorija klubova proponira

da se države pridružuju međunarodnim organizacijama poput NATO-a kada shvate da su koristi članstva veće od troškova. Teorija se također bavi fenomenom "slobodnog jahača", tj. kada neke države mogu imati koristi od sigurnosti koju pruža NATO, a da pritom ne doprinose svom pravednom udjelu. One države koje shvataju da su koristi članstva veće od troškova, imaju veće šanse da se pridruže Savezu, od onih koje vjeruju da mogu besplatno koristiti doprinose drugih država. Ovakav pristup objašnjava dinamiku politike Alijanse i odluke koje države donose u oblasti sigurnosne saradnje, ali i kako akteri realnog sektora i vlasnici kapitala procjenjuju svoje interese i ciljeve u kontekstu Alijanse (Nagel et al., 2015).

U nastavku ovog poglavlja osvrnut ćemo se i na to kako teorija klubova pomaže u kontekstualizaciji diskursa i percepcija predstavnika realnog sektora u BiH, prilikom razmatranja stvarnih i kvazikolektivnih koristi od saradnje BiH i NATO-a, te kako to utiče na njihove poslovne odluke. To će pomoći u određivanju obima i dubine shvatanja, kada je riječ o stabilizaciji koju Savez pruža realnom sektoru te boljem razumijevanju odnosa sa lokalnim vlastima u BiH.

Ekonomске dimenzije saradnje i potencijalnog članstva u NATO-u

NATO je razvio različite alate i mehanizme koji omogućavaju saradnju sa partnerskim državama, kroz politike, programe, akcijske planove i druge aranžmane. Ti alati u fokusu stavljaju interoperabilnost, razvoj sposobnosti i reforme vezane za odbranu i sigurnost. Partnerstva se protežu na zemlje u različitim regionima, uključujući euroatlantski prostor, Mediteran, Zalivsku regiju, ali i individualne odnose sa zemljama poput Japana i Australije. Ipak, odnosi NATO-a sa sjevernoatlantskim zemljama i dalje su najintenzivniji. Partnerstva s NATO-om nude državama širok spektar mogućnosti i aktivnosti vezanih za sigurnost, a brojne države su povećale saradnju u različitim oblastima, naročito u reformi sistema odbrane i izgradnji kapaciteta. Širenje NATO-a često je tema rasprave, ipak, on nastavlja da ima centralnu ulogu u razvoju sigurnosti i ekonomskog ambijenta atlantskih odnosa. Širenje NATO-a se pokazao kao isplativ pristup u postizanju novih strateških ciljeva, koji može koordinirati izbore država članica i partnera, uz mogućnost istovremenog optimiziranja korištenih resursa.

BiH i NATO su potpisali program Partnerstva za mir (PfP) još davne 1994. godine s ciljem poboljšanja stabilnosti, smanjenja prijetnji miru i jačanja sigurnosnih odnosa između NATO-a i euroatlantskih država koje nisu članice Saveza, a sve to u skladu sa demokratskim principima. PfP omogućava učesnicima da razvijaju individualne odnose sa Savezom, određujući svoje prioritete za saradnju i tempo napretka. Proces planiranja i revizije Partnerstva za mir (PARP) sa BiH započet je 1995. godine, sa zadatkom da unaprijedi interoperabilnost i sposobnost partnerskih snaga za multinacionalnu obuku, vježbe i operacije, u svrhu osiguranja alata za odbranu i vojnu transformaciju. Učešće u PARP-u je preduslov za pristupanje MAP-u. Pored toga, Individualni akcioni planovi partnerstva

(IPAP) su otvoreni za sve države koje žele da pojačaju saradnju sa Savezom i sa partnerima koji periodično revidiraju svoje IPAP-ove i napreduju kroz Godišnje nacionalne programe (NATO, 2017). Tokom vremena PARP je evoluirao kako bi služio različitim svrhama. Od revizije NATO politike partnerstva 2011. godine, pristup je otvoren za ostale partnere na dobrovoljnoj osnovi i od slučaja do slučaja. Osim poboljšanja interoperabilnosti i transparentnosti, PARP podržava reformske napore (NATO, 2017).

Države koje teže ka punopravnom članstvu u NATO-u moraju ispuniti određene kriterije, uključujući funkcionalan demokratski sistem zasnovan na tržišnoj ekonomiji, pravičnom ophođenju prema manjinama, predanost mirnom rješavanju sukoba, pridržavanju demokratskih građanskih principa. Također, moraju biti sposobne i spremne da doprinesu vojnim operacijama NATO-a (NATO, 2015). Novi članovi preuzimaju sva prava i obaveze postojećih članova. To uključuje prihvatanje principa, politika i procedura koje je Alijansa utvrdila. Sporazumi o standardizaciji (STANAG) igraju ključnu ulogu unutar NATO-a i osiguravaju da države članice dijele zajedničke standarde, posebno među svojim vojnim snagama, kako bi se olakšale multinacionalne operacije. NATO standardizacija se fokusira na razvoj i implementaciju koncepata, doktrina i procedura za postizanje i održavanje potrebnih nivoa kompatibilnosti, zamjenjivosti ili zajedništva za interoperabilnost. Standardizacija uključuje operativne, proceduralne, materijalne i administrativne aspekte, koji omogućavaju efikasnije korištenje resursa i poboljšanje operativne efikasnosti (NATO, 2015).

Troškovi koje NATO ima pokrivaju države članice, gdje svaka finansijski doprinosi prema dogovorenoj formuli podjele troškova. Iako uputstvo za ulaganje u odbranu koje iznosi 2% nije obavezno, države su se složile da zadrže svoja vojna ulaganja. Sigurnosna garancija NATO-a ne izuzima pojedinačne zemlje njihove odgovornosti za samoodbranu. Postoji određena zabrinutost kada je riječ o raspodjeli obaveza između država članica. Mnogi smatraju da se beneficije članstva ne raspoređuju ravnomjerno među njima, što naposljetku može uticati na konačan rezultat napora grupe. Preciznije, to znači da države mogu pripadati različitim institucionalnim organizacijama, što im omogućava pregovaranje oko podjele tereta. Naprimjer, Evropska unija (EU) se suočila sa optužbama da potencijalno utiče na buduće aranžmane NATO-a kada je riječ o vojnoj zaštiti, te da je u tom odnosu "slobodni jahač". Ipak, i države koje nisu članice NATO-a mogu imati tendencije "slobodnog jahanja". NATO, međutim, ima sredstva za rješavanje takvih problema i usmjeravanje država ka optimalnom korištenju resursa (Becker, 2017). U prošlosti je došlo do globalnog smanjenja budžeta za odbranu među saveznicima NATO-a, osim Grčke i Turske. Od 2011. do 2017. postojale su obaveze da se povećaju rashodi država članica za odbranu na 2% njihovog BDP-a. Takav način rashodovanja članica u odbrambene svrhe pokazuje da bogatiji saveznici nisu bili proporcionalno opterećeni u odnosu na one manje bogate. Također, to znači da su se od 2011. godine saveznici uglavnom oslanjali na javno finansiranu potrošnju za odbranu (Kim i Sandler, 2020).

Veza između rashoda za odbranu i ekonomskog razvoja dugo je proučavana, ali nije dala uvjerljive rezultate. Tradicionalne empirijske studije kazuju da vojne potrošnje nemaju značajan uticaj na ekonomski razvoj (d'Agostino, Dunne i Pieroni 2017). S tim u vezi, naš cilj jeste testirati teoriju u trenutnom ambijentu poslovne zajednice u BiH i ispitati da li to oblikuje njihove stavove i percepcije o saradnji i NATO integracijama.

Olakšano poslovanje realnog sektora u BiH kroz eliminisanje percepcija o negativnom investicijskom okruženju

U kontekstu pojačane saradnje ili članstva neke od zemalja u razvoju u NATO-u, ključni faktori koji se prožimaju kroz dostupnu akademsku i politološku literaturu ukazuju na to da bi institucionalizovana saradnja ili članstvo moglo značajno olakšati poslovanje realnog sektora otvarajući put prema tržištu kapitala i investicijama. Prema dosadašnjim istraživanjima vezanim ne samo za BiH već i za zemlje regije Zapadnog Balkana, radi se o percepciji sigurnosti, uticaju geopolitike te važnosti procjene rizika i razvoja dugoročnih strategija kompanija.

S praktičnog aspekta posmatrano, bez stabilnih ekonomskih uvjeta nije moguće ostvariti ni stabilne sigurnosne uvjete usljed kojih ekonomski kapaciteti neće biti u prilici da kontinuirano ostvaruju svoju osnovnu funkciju i obratno. U svim državama koje su postale punopravne članice, s vremenom je došlo do opšte modernizacije u svim segmentima društva. Prema podacima Svjetske banke, takav je slučaj sa Crnom Gorom koja je članica NATO-a od 2017. godine. Ova zemlja je zabilježila veći rast BDP-a, nego u godinama prije pristupanja Savezu. Također, Albanija je u prvoj godini članstva u NATO-u ostvarila rast investicija od 39%, iako nije članica EU, te se takav porast može pripisati isključivo NATO integracijama. Osim toga, sigurnost postaje sve veći faktor u izboru destinacija za odmor te potencijalnim ulaskom u NATO zemlje eliminišu vidljive prepreke i sumnje u donošenje odluka. Imajući u vidu da turizam doprinosi do 20% BDP-a zemlje, ovo znači otvaranje značajnog broja novih radnih mjesta, jačanje preduzetništva, kao i generalno održivog ekonomskog razvoja (Turčalo et al., 2021). Rizik direktnih stranih ulaganja podrazumijeva činjenicu da regulaciju i nadzor nad njihovim sredstvima vrše vlade zemalja u koje ulažu. U ovom slučaju nemogućnosti vršenja kontrole nad vlastitim sredstvima predstavlja politički rizik. Odnosno, riječ je o riziku povrata ulaganja koje bi moglo biti narušeno političkim promjenama ili nestabilnosti u zemlji, i on postaje sve veći faktor za ulaganja.

U kontekstu BiH, jedan od osnovnih aspekata koji sugerise na to da bi pojačana saradnja ili potencijalno članstvo u Savezu moglo olakšati poslovanje realnog sektora jeste povećanje percepcije sigurnosti prema svim stranim partnerima, a naročito prema ljudima koji trenutno sigurnosno stanje u BiH posmatraju kroz prizmu dešavanja iz ranih 1990-ih. Ispitanici i sagovornici iz područja turizma, jasno su istakli da turisti koji posjećuju Bosnu i Hercegovinu često naglašavaju da se za BiH najčešće vežu priče o ratu i potencijalnim

mogućnostima za ponovne sigurnosne neprilike. Ovakav strah od potencijalno nesigurnih situacija najčešće dovodi do toga da turisti iz država članica EU i drugih država Bosnu i Hercegovinu uopšte ne uzimaju u razmatranje kao jednu od destinacija svog boravka, te zbog toga biraju destinacije, odnosno države, koje su članice Saveza, percipirajući ih kao sigurne i stabilne. Isto se odnosi i na njihovo ulaganje u nekretnine ili potencijalne druge poslovne prilike koje su neposredno vezane za njihov ponovni dolazak ili rad u BiH. Ovakav trend predstavlja jedan od izazova za razvoj turizma u Bosni i Hercegovini, a posredno, i za realni sektor. Iako se stavovi bošnjačkih i hrvatskih političkih elita, uopćeno posmatrajući, podudaraju sa stavovima ispitanika, oni su u svojim javnim nastupima rijetko posvećeni NATO-u u kontekstu unapređenja turizma, investicija i ukupnog ekonomskog prosperiteta. Elementarna sigurnost i zaštita teritorijalnog integriteta, kao i politička stabilnost glavni su razlozi tzv. probosanskih snaga koje forsiraju nastavak puta u NATO, dok je ekonomski motiv često zanemaren. Takav pristup nije sasvim podudaran sa osnovnim postulatima teorije klubova, koji obuhvataju šire poimanje članstva kroz koristi koje imaju članovi.

Izvjescio je da bošnjačke i hrvatske političke elite u svojim programima podržavaju NATO put, dok ga srpski političari godinama opstruiraju, te se priklanjaju statusnoj "neutralnosti". U kontekstu ekonomske isplativosti članstva u NATO-u takva neutralnost, iz ugla realnog sektora, nije pogodno tlo za poduzetnike, investitore i cjelokupnu ekonomiju. Dakle, osim nedostatka podrške političkih elita u kompliciranom birokratskom sistemu, jednostavno je zaključiti i da njihove percepcije nisu u potpunosti podudarne s percepcijom bosanskohercegovačkih poduzetnika. Ipak, ekonomski analitičari smatraju da NATO pruža dovoljno sigurnosti i političke stabilnosti zbog čega predstavlja dobar sigurnosni okvir za poslovanje i sigurniji prostor za ulaganja drugih NATO članica. Posmatrajući iz tog ugla, evidentno je da postoji podudarnost u mišljenju elita koje imaju pozitivan stav prema Savezu i sagovornika koji u svojim izlaganjima nisu navodili moguće negativne efekte.

Drugi značajan faktor koji se prožima u dosadašnjoj literaturi jeste uticaj geopolitičke situacije na poslovanje. Kao primjer koji su naveli sagovornici, rat između Rusije i Ukrajine i nestabilnost u širem regionu Istočne Evrope, jedan je od argumenata umanjenog prospekta sigurnosti koji korelira sa visokim stopama inflacije, što u konačnici predstavlja ozbiljne izazove za poslovanje u Bosni i Hercegovini. Uloga Saveza u ovom sukobu percipirana je na različite načine u sferi bh. politike, a odluke zvaničnika na direktan ili indirektan način pogađaju poslovni svijet. Isto vrijedi i za političke odluke donesene u drugim glavnim gradovima regije, a posebno u kontekstu onoga što tamošnje vlade misle o navedenom sukobu (Olsen, 2020). Geopolitički uticaji izvana stvaraju nesigurnost na tržištu i dodatno otežavaju pristup kapitalu i investicijama, a trenutni status saradnje bh. vlasti sa Savezom i NATO zemljama članicama oblikuje percepcije stranih poslovnih partnera i potencijalnih investitora o sigurnosnim uslovima u BiH. Navodi se da odsustvo praktičnih mjera u političkoj sferi slabi percepcije stranaca koji su zainteresirani za ulaganja u BiH, da sistem nije dovoljno jak da osigura slične mjere i u slučaju ekonomskih šokova, pa se zbog toga odluke o investicijama preusmjeravaju u druge proizvodne tokove u regiji ili se uopšte ne realiziraju. Rezultat toga je sukob između podrške kolektivnoj sigurnosti kroz multilater-

alne organizacije i nevoljnosti političkih lidera.

Narativi u BiH vezani su ratna dešavanja sa kraja dvadesetog stoljeća i zbog toga su još uvijek kontroverzna tema u pojedinim dijelovima BiH, pa je jako teško postići konsenzus o pristupanju Savezu. Za takvu atmosferu u velikoj mjeri odgovorni su političari koji se članstvu protive najviše iz ideoloških razloga. Osim toga, pristupanje otežavaju i hrvatski i bošnjački politički predstavnici koji su zauzeli pozitivan stav prema Savezu, ali svoje zagovaranje saradnje uglavnom koriste za prikupljanje političkih poena, dok u fokus ne stavljaju građane i efekte koje će oni osjetiti kao posljedica članstva.

Početak rata između Rusije i Ukrajine, jedni su zagovarali prekid svake saradnje sa NATO-om do okončanja sukoba, dok su drugi smatrali da je BiH svakim danom sve bliža Alijansi. U takvom ambijentu u potpunosti je zanemareno stanje tržišta, inflacija i cijeli realni sektor. Sagovornici su se složili da je u tim trenucima rast cijena nafte i plina te povećanje cijena prehrambenih sirovina zadao težak udarac njihovom poslovanju, a neki su istaknuli da još uvijek osjete negativne posljedice, kao i da je značajna podrška vlasti tada izostala. S druge strane, uzdajući se u izlazak na inozemno tržište i strane investicije, praćene birokratskom reformom, većina ispitanika vjeruje da pristupanje NATO-u može osigurati kontinuiran ekonomski oporavak.

Treći aspekt koji je značajan u određivanju i oblikovanju diskursne odrednice poslovnih krugova u BiH je procjena rizika i razvoja dugoročnih strategija kompanija u Bosni i Hercegovini u vezi sa jačanjem saradnje s NATO-om ili potencijalnim članstvom. Najistaknutiji argumenti sagovornika odnose se na umanjene kapacitete prilagođavanja i razvoja dugoročnih planova u bh. tržištu kako bi se djelotvorno odgovorilo na promjenjive okolnosti. Budućnost NATO integracija još uvijek je neizvjesna, politički uslovljena, te nije moguća bez temeljitih institucionalnih poslovanja. Pojačana saradnja ili potencijalno članstvo u NATO-u nije samo sigurnosno već i duboko ekonomsko pitanje. Akteri iz realnog sektora su toga više svjesni nego mainstream političke elite, ali se u praksi takav tip diskursa ne javlja često, jer se ekonomski prosperitet zemlje najčešće veže uz EU integracije, a manje uz druge vanjskopolitičke oblasti djelovanja bh. vlasti. To rezultira povećanjem tenzija između političkih elita koje zagovaraju NATO integracije i onih koje se tome protive. Posvećenost prvih nije praćena aktivnim učešćem u NATO inicijativama, što pravdaju nemogućnošću poduzimanja institucionalnih akcija. Ovakav pristup i nevoljnost odražavaju fundamentalno defitističku orijentaciju koju dijeli većina političkih partija i lidera. Sve to dodatno potiskuje problematiku NATO integracija. S druge strane, poslovni sektor nije sklon praćenju neprincipijelne podrške koju vlast u BiH usmjerava u jačanju saradnje s NATO-om (Kalamujić, 2019).

Uprkos percepciji da se saradnja BiH i NATO-a odvija isključivo u odbrambenom sektoru, činjenica je da proces integracije uključuje i niz ekonomskih reformi, koje posljedično omogućava prosperitet i razvoj realnog sektora. Osim toga, novo razumijevanje prirode sigurnosti obuhvata i domene koje zahtijevaju uključenost institucija u oblasti

ekonomije. S tim u vezi, svaka država koja želi da postane članica NATO-a, prolazi i kroz niz ekonomskih reformi u okviru procesa transformacije društva, čime se otvaraju nove razvojne mogućnosti. Ipak, dosadašnja planiranja i politike poslovnog sektora se rijetko oslanjaju na efekte koje članstvo u NATO može rezultirati u njihovoj oblasti. U praksi je atmosfera uslovljena polarizacijom spram ovog vanjskopolitičkog cilja, a pasivnom pristupu najviše doprinosi intenziviranje anti-NATO retorike i konstantno opadanje podrške javnosti u entitetu Republika Srpska (Hasić, 2020). Takvo stanje se reflektira i na poslovni sektor i poduzetnike u manjem entitetu BiH. Društveni rizici i poslovni rizici su u istom lancu uzroka i posljedica savremenih rizika i prijetnji koji oblikuju bh. društvo, pa je teško razdvojiti mišljenja i percepcije građanstva od percepcije biznismena u BiH, koja se u konačnici uglavnom podudaraju sa stavovima političkih elita (Nešković, 2006).

Investicione politike i prakse u Bosni i Hercegovini kroz prizmu pojačane saradnje ili članstva u NATO-u

Investicijsko okruženje u Bosni i Hercegovini predstavlja složen sistem odnosa s prilikama i izazovima. Kao što je navedeno u intervjuima, jedan od istaknutih problema koji pogađa strane investitore u Bosni i Hercegovini jeste nedosljedno provođenje zakona i propisa. Ta nedosljednost često predstavlja značajne izazove, koji utiču na odluke potencijalnih ulagača. Ključni parametri kao što su vladavina prava, predvidivost i dobro definirani administrativni propisi igraju ključnu ulogu u odlučivanju hoće li se investitori uključiti na tržište u BiH. Transparentnost unutar pravnog okvira je područje koje zahtijeva značajna poboljšanja kako bi se izgradilo povjerenje među potencijalnim investitorima. U tom kontekstu, integracije u NATO smatraju se jednim od najznačajnijih faktora koji bi mogli poboljšati trenutno stanje budući da se sve države članice NATO-a moraju pridržavati ne samo specifičnih vojnih kriterija već moraju unaprijediti i unutrašnje finansijske i ekonomske sisteme kako bi potaknuli veću saradnju i kako bi bili u stanju održati svoj budžetski doprinos, te poduprijeti cjelokupni sigurnosni sistem koji NATO pruža svim svojim članicama.

Štaviše, korupcija u privatnom sektoru i ograničeno provođenje zakona izazivaju zabrinutost među investitorima, kako ističu sagovornici, nedostatak povjerenja u domaće kompanije ima značajan uticaj na ulagačke rizike. Složenost birokratskih procedura, uz oslanjanje na više institucija, predstavlja značajnu prepreku za investitore. Zbog toga je potrebno temeljito ispitati dugoročne implikacije subvencija i izvedivost pristupa „sve na jednom mjestu“ kako bi se racionaliziralo investicijsko okruženje. Uključivanje u složenijem dijalogu NATO-a i jačanje multilateralne saradnje sa članicama NATO-a smatra se jednim od najistaknutijih načina uklanjanja tih prepreka, budući da bi uvođenje stranih normi u osmišljavanje pravnog sistema pomoglo ublažavanju trajnih izazova u poslovnoj praksi. Strani investitori koji su registrovani u BiH uživaju nacionalni tretman i ista prava kao i domaći ulagači. Daljom saradnjom s članicama NATO-a i NATO-om mogli bi se otvoriti izgledi za razvoj na tom području. Međutim, povjerljivost ugovora sa stranim ulagačima

ostaje sivo područje za preispitivanje. Iako postoji nacionalni okvir za programe ulaganja, njegova je transparentnost u praksi ograničena. Percipirani izazovi u sektoru javnih nabavki povezani su s pitanjima kao što je nepošteno tržišno natjecanje, nedostatak tehničkih kapaciteta i pitanja transparentnosti povezana s pristupom dokumentaciji i vlasničkim strukturama. Za rješavanje tih izazova potrebni su bolji komunikacijski kanali, smjernice i potpora kako bi se učinkovito upravljalo administrativnim okruženjem.

Uz veća ulaganja u tehničku nadogradnju koja zahtijeva NATO, ona bi mogla poslužiti i za usklađivanje poslovnog svijeta BiH i njegovih napora u procesu digitalizacije s operacijama IT sektora. To se smatra ključnim aspektom budućeg razvoja situacije u Bosni i Hercegovini i regiji. Institucije BiH usvojile su digitalne pristupe kao što su metode “e-nabavke” i “e-aukcija” u okviru svojih procesa javnih nabavki, što učesnici u intervjuu ističu kao značajan korak naprijed. Iako je napravljena u procesu integracije u EU, ona također pomaže olakšati saradnju s NATO-om u smislu da su ove strategije osmišljene za postizanje nekoliko strateških ciljeva. Cilj im je ograničiti državnu potrošnju, poticati zdravu konkurenciju među ponuđačima, povećanje transparentnosti u postupcima nabavki i na kraju osigurati veću vrijednost za javne resurse. Do 2030. godine NATO-ova digitalna transformacija omogućit će Savezu provođenje operacija u više domena, osigurati interoperabilnost u svim domenama, poboljšati svijest o situaciji i olakšati političke konsultacije i donošenje odluka na temelju podataka.

Ipak, intervjuisani stručnjaci vjeruju da i dalje postoje izazovi u području dostupnosti podataka. Pristup informacijama o investicijama prijavljenim sudovima i statističkim agencijama i dalje je ograničen, što ometa eksternu analizu. Trenutno ne postoje uočljive inicijative ili planovi za iskorištavanje privatnih izvora podataka o investicijama, što bi potencijalno ometalo procese donošenja odluka domaćih i stranih investitora. Nadalje, različite vladine institucije na različitim nivoima vlasti i uprave u BiH, kao što su Ministarstvo pravde i Centralna banka, aktivno se bave registracijom pravnih lica i praćenjem finansijskih tokova. Investicione agencije, uključujući Agenciju za unapređenje stranih ulaganja (FIPA) i Agenciju za promociju stranih ulaganja (AFIP), posjeduju sveobuhvatne finansijske izvještaje o investitorima i ulaganjima. Međutim, izazov leži u osiguravanju učinkovitosti tih agencija, sveobuhvatnosti njihove potpore i održavanju transparentnosti njihovog poslovanja. To oblikuje njihovo viđenje potencijala članstva u klubovima BiH u NATO-u i koliko poduzeća mogu učinkovito oblikovati kreiranje politike u tom području. Osim toga, postoji hitna potreba za intervencijom vlade kako bi se pružila potpora poduzećima koja nisu u stanju samostalno pristupiti ključnim informacijama. Strani ulagači često se oslanjaju na smjernice lokalnih poduzeća i pravnih stručnjaka tokom postupka dubinske analize i registracije poduzeća, naglašavajući potrebu za pomoć od vlade u tom pogledu. S obzirom da se to ne događa, nedostatak pritiska da se ustraje u nužnim promjenama mogao bi oslabiti ekonomske izglede BiH za brži rast i razvoj.

Državne institucije imaju značajan uticaj na ekonomsko okruženje Bosne i Hercegovine. Proaktivno praćenje ovih subjekata putem softverskih sistema je od vitalnog značaja za osiguranje odgovornosti. Standardiziranje pravila za poduzeća u državnom vlasništvu nužno je za ublažavanje rizika otkazivanja ugovora i jačanje transparentnosti. Prema mišljenjima sagovornika, usmena uvjeravanja političkih predstavnika, bez odgovarajućih zakonodavnih radnji, mogu opstruirati proces dobijanja pomoći i unijeti nesigurnost u sistem. Sagovornici također vjeruju kako postoji primjetna zabrinutost oko državnih poduzeća, uključujući nedostatak transparentnosti u nabavkama, potencijalnu pronevjeru sredstava, netransparentne procese zapošljavanja, dugotrajne sporove i navode o preferencijalnom tretmanu članova političkih stranaka. Rješavanje ovih zabrinutosti je neophodno za uspostavljanje pravičnog poslovnog okruženja koje će zadovoljiti poduzeća svih veličina, a saradnja NATO-a se ponovo smatra jednim od pokretača u procesu reformi, onim koji je odvojen od političkih preferencija i interesa vladajućih elita i mainstream agenata.

Legitimitet svih vlada, prije svega, zavisi od toga da li javnost vjeruje u njenu sposobnost da efikasno i učinkovito osigura javna dobra, u ovom slučaju odbrambenu sposobnost. Također, zavisi i od toga da li one to povjerenje javnosti mogu da održe. Korupcija podriva ovu sposobnost jer se javna dobra koriste za ostvarivanje ličnih interesa. Stoga je vlada u interesu da predvode borbu protiv korupcije. Da bi bila što efikasnija, ta borba treba da bude dio širih strategija i reformi, kao što su razvijanje koherentnih politika planiranja, programiranja i budžetiranja (PPBS), sa naglaskom na izgradnji integriteta odlučivanja (Tagarev, 2010). Promicanje veza regionalne trgovine i saradnje te nediskriminirajućih, transparentnih, predvidivih politika poboljšavaju ulaganja, protok roba, kapitala, usluga i ljudi u regiji. Samo razvoj jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH privući će više stranih investicija i povećati konkurentnost bh. ekonomije u regionu, te ubrzati proces integracija u evropsku i globalnu ekonomiju (Strateški okvir za BiH, 2015).

Zaključak

Iako su razne inicijative i projekti unutar NATO-a usmjereni prema jačanju saradnje u oblasti sigurnosti i odbrane, Bosna i Hercegovina se suočava s praktičnim izazovima implementacije takve potencijalne saradnje. Kroz ovo poglavlje postavljeni su temelji za analizu kako realni sektor BiH percipira korist od poboljšanih odnosa i potencijalnog članstva u NATO-u i kako i koliko to utiče na njihove poslovne odluke.

Analizirane su politike i mehanizmi Saveza koji omogućavaju saradnju sa partnerskim državama, te je istaknuta centralna uloga NATO-a u razvoju sigurnosti i ekonomskog ambijenta atlantskih odnosa. Prikazani su i kriteriji za članstvo uz obaveze država članica. Kroz razmatranje odnosa između rashoda za odbranu i ekonomskog razvoja, postavljeni su temelji za ispitivanje na koji način stavovi i percepcije poslovne zajednice u Bosni i Hercegovini mogu oblikovati saradnju i NATO integracije, uz naglasak na potrebi za daljim

istraživanjima i analizama, kako bi se bolje razumjela dinamika ove veze i njen uticaj na budući razvoj Bosne i Hercegovine.

Prikupljeni podaci ukazuju da optimizam i pozitivne stavove prema prospektu pojačane saradnje ili potencijalnog članstva u korelaciji sa njihovim poslovnim planovima i ciljevima, ističući percepcije i prizme veće sigurnosti i stabilnosti koje bi saradnja ili članstvo sa sobom donijeli. Pобољшanje sigurnosnog okruženja percipira se kao ključno za privlačenje stranih investicija i izlazak na inozemno tržište. U analizi koja se odnosi na olašavanje poslovanja u realnom sektoru Bosne i Hercegovine kroz eliminisanje diskursa i percepcija o negativnom investicijskom okruženju, istaknuto je nekoliko ključnih faktora koji igraju važnu ulogu u razvoju privrede i ekonomije BiH. Prvo, članstvo u NATO-u ima potencijal da značajno poboljša percepciju sigurnosti kod stranih investitora, čime bi se otvorio put za veće investicije i rast ekonomske aktivnosti. U tom kontekstu, iskustva Crne Gore i Albanije, koje su postale članicama NATO-a, ukazuju na pozitivan uticaj rasta BDP-a i povećanje direktnih stranih investicija. Drugi ključni faktor je uticaj geopolitičke situacije na poslovanje. Regionalni sukobi i nesigurnost u širem okruženju, poput rata između Rusije i Ukrajine, imaju izravan uticaj na ekonomske perspektive i inflaciju, što predstavlja ozbiljne izazove u poslovanju u Bosni i Hercegovini. Treći aspekt se odnosi na procjenu rizika i razvoj dugoročnih strategija kompanija. Integracije u Savez uvode ekonomske reforme, a poslovni sektor bi trebao bolje prepoznati potencijal ovih promjena. Međutim, političke podjele i nedostatak podrške političkih elita predstavljaju izazov za razvoj ekonomske politike u cijelosti.

Uvođenje novog zakonodavstva i prakse, poboljšanje transparentnosti i vladavine prava, te smanjenje korupcije i birokratskih prepreka ključni su koraci ka poboljšanju investicijskog okruženja Bosne i Hercegovine. Saradnja s NATO-om pružila bi smjernice i stvorila bi određeni pritisak na takve reforme, donoseći sa sobom veći red i sigurnost poslovanja. Može se zaključiti, da bi saradnja ili članstvo Bosne i Hercegovine u NATO-u imala potencijal da značajno unaprijedi i olakša poslovanje realnog sektora u Bosni i Hercegovini, uz ključno prevazilaženje političkih podjela i uz fokus na ekonomsku korist koju takva saradnja donosi. Eliminiranjem negativnih diskursa i percepcija o nestabilnom investicijskom okruženju i usmjerenost na pozitivne reforme i transparentnost ključni su koraci prema održivom ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine.

Literatura

Becker, H. (2017). The Politics of EU and NATO Foreign Policy: The Russia-Ukraine Crisis. Chief Editor Flora Haberkorn, 69.

d'Agostino, G., Dunne, J. P. i Pieroni, L. (2017). Does military spending matter for long-run growth?. *Defence and Peace Economics*, 28(4), str. 429–436.

Evropska središnja banka, Makroekonomske projekcije, dostupno preko https://www.ecb.europa.eu/pub/projections/html/ecb.projections202206_eurosystemstaff~2299e41f1e.hr.html

Hasić, J. (2020). 'Deviating' Party Leadership Strategies in Bosnia and Herzegovina: A Comparison of Milorad Dodik and Dragan Čović. *Party leaders in Eastern Europe: Personality, behavior and consequences*, str. 17–41.

Kalamujić, A. (2019). Foreign Economic Policy and Trade Relations of BiH in Hasić J. i Karabegović D. (ur.), *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, str. 97–111.

Kim, W. i Sandler, T. (2020). NATO at 70: pledges, free riding, and benefit-burden concordance. *Defence and peace economics*, 31(4), str. 400–413.

Nagel, D., Burns, V., Tilley, C. i Aubin, D. (2015). When novice researchers adopt constructivist grounded theory: Navigating less travelled paradigmatic and methodological paths in PhD dissertation work. *International Journal of Doctoral Studies*, 10.

Nešković, S. (2006). *Korporativna bezbednost, Bezbednost i reforme u Srbiji*, Institut za političke studije, Beograd.

Olsen, J. (2020). Understanding NATO. *The RUSI Journal*, 165(3), str. 60–72.

Schimmelfennig, F. (2009). *The EU, NATO and the integration of Europe: Rules and rhetoric*. Cambridge University Press.

Tagarev, T. (2010). *Building Integrity and Reducing Corruption in Defence, A Compendium of Best Practices*, NATO and the Geneva Centre for the Democratic Control and Armed Forces.

Taherdoost, H. (2016). Validity and reliability of the research instrument; how to test the validation of a questionnaire in a research.

Turčalo, S., Mujakić, M., Gupta, D. i Radanović, B. (2021). Strpljenje i istrajnost Bosne i Hercegovine u NATO integracijama, izazovi i prednosti/perspektive, Policy Brief, Projekt za jačanje euroatlantskih reformi (PEER), Udruženje Pravni institut u BiH, Sarajevo.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. (2015). Strateški okvir za BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje BiH.

Poglavlje XII

NATO i saradnja s vlastima Bosne i Hercegovine kroz prizmu medijskih izvještaja

Nina Kurt i Selma Ibrenić

Uvod

Medijski kreirani narativi i diskursi vezani za teme djelovanja i uloge NATO-a u Bosni i Hercegovini tokom proteklih godina bili su izrazito raslojeni i polarizovani. Debatu oko pravno-političkog statusa odnosa Bosne i Hercegovine sa Savezom još uvijek nije riješena. Dok se u jednom dijelu javnosti BiH percipira kao partnerska zemlja NATO-a, kroz vojnu saradnju u Programu partnerstva za mir, u drugom dijelu javnosti institucije i brojni predstavnici BiH u međunarodnim odnosima rade ka dostizanju punopravnog članstva kroz aktivan angažman u ispunjavanju zadataka iz NATO Akcionog plana za članstvo (MAP)¹ i Zakona o odbrani BiH (Hasić i Karabegović, 2019).

U proteklih nekoliko decenija, razvijen je širok spektar mišljenja i stavova u vezi s ulogom, misijom, oblicima djelovanja i motivima NATO-a. Određene medijske kuće, oslonjene na određene političke aktere i podložne uticajima njima bliskih krugova, aktivno podržavaju narative o saradnji s NATO-om i u svojim medijskim izvještajima oblikuju diskurse „značaja“ i „vitalnosti“ ne samo partnerstva sa Savezom već neophodnosti punopravnog članstva radi održavanja trajne stabilnosti i sigurnosti u zemlji. S druge strane, neke medijske kuće u BiH naslanjajući se na političke krugove koji oponiraju premisama budućeg članstva, najčešće izražavaju kritiku prema Savezu, dovodeći u pitanje njegovu ulogu i uticaj u zemlji i povezujući ga sa kontekstima koji ne odražavaju reformske agende mira, stabilnosti i prosperiteta u zemlji.

¹ engl. Membership Action Plan

Kontekst odnosa Bosne i Hercegovine i NATO-a, također je već duže vrijeme pod udarom negativnog uticaja u smislu širenja lažnih vijesti i dezinformacija, kao i manipulisanja činjenicama (Čarkadžić, 2022). Uslijed jake medijske polarizacije u kreiranju i plasiranju oprečnih narativa o NATO-u u kontekstu odnosa sa BiH, veliki broj građanki i građana Bosne i Hercegovine oblikovali su čitav spektar različitih percepcija o historijskim i političkim kontekstima i dinamici odnosa bh. vlasti s NATO-om. Interpretacija medijskih poruka se u pravilu vrši kroz dva okvira, pozitivan i negativan, i često se koriste pristrani izvještaji i manipulacija informacijama. U nekim slučajevima, NATO se kritizira zbog svoje uloge u ratovima na Balkanu, dok se u drugim situacijama predstavlja kao zaštitnik BiH (Delić Aščić, 2022), a u nekim zasebnim situacijama kao odbrana od malignih uticaja stranih aktera sa Istoka (Duraković i Hasić, 2022). Navedene percepcije dalje se mogu kategorizirati u tri osnovna pravca: podrška i vjerovanje da je NATO ključni partner za održavanje stabilnosti, sigurnosti i poticanje reformi u zemlji, skepticizam i protivljenje širenju uticaja koje NATO ima u BiH, kao lošeg rješenja za unutarnje izazove u BiH u odnosu na primjerice vojnu neutralnost ili veću regionalnu saradnju, te konačno odsustvo pažnje ili nedostatak interesa za rad i djelovanje NATO-a u BiH, kao nedovoljno bitne ili kontekstualno irelevantne teme za Bosnu i Hercegovinu ili bh. javnost.

U ovom poglavlju, fokus istraživanja usmjeren je na medijsko izvještavanje, oblikovanje i prenošenje narativa i diskursa o NATO-a, unutar i izvan konteksta saradnje i-ili integracije BiH, u digitalnim i štampanim bh. medijima, u periodu od 22 godine, od 2000. do 2022. godine. Osnovni cilj jeste identifikacija i grupiranje narativa i diskursa koji se prožimaju u medijskim člancima o NATO-u, te analiza njihove geneze i međusobne povezanosti s drugim narativima i diskursima plasiranim u medijima ili unutar političkih krugova, sociopolitičkih implikacija i učinka na informisanje javnosti i oblikovanje javne svijesti o ovoj temi.

Metodologija istraživanja

Za potrebe ovog istraživanja, korišteni su online istraživanje arhive i analiza sadržaja, primarno kroz narativno i diskurzivne metode analize (Hijmans, 1996; De Fina i Johnstone, 2015). Portal infobiro.ba – online arhiv štampe sa više od milion pohranjenih članaka iz novina, časopisa, magazina iz Bosne i Hercegovine i regiona, poslužio je kao primarna baza za prikupljanje podataka. U analitičkom okviru obuhvaćeni su članci publikovani u protekle 22 godine, odnosno od 1. 1. 2000. do 31. 12. 2022. godine. Pretraživanje je filtrirano kroz upotrebu riječi “NATO” i “Sjevernoatlantski savez”, a podaci su povezani sa svim podtipovima medijskog sadržaja koji postoje ili su postojali u navedenom periodu u štampanim medijima u Bosni i Hercegovini. Analizirani su članci koji su objavljeni u svim medijskim kućama, uključujući dnevnu, sedmičnu, dvosedmičnu štampu, tekstovi koje prenose novinske agencije, periodična izdanja i sl., bez obzira na njihov status, uredničku politiku i lokaciju sjedišta, rejting i čitanost, korišteno pismo itd. Zaključci su zasnovani na

zasićenosti podacima. Zasićenost podacima u kvalitativnom istraživanju postiže se kada se iz prikupljanja dodatnih podataka ne pojave nove teme, obrasci ili nalazi (Guest, Bance i Johnson, 2006; Fusch i Ness, 2015).

U analiziranom periodu od 22 godine, pretraživač Infobiro digitalnog arhiva, uz pomoć navedenih filtera, generirao je 156 članaka, koji uključuju jednu ili obje ključne riječi. Međutim, od ovog ukupnog broja članaka, nisu svi vezani za Bosnu i Hercegovinu. Preciznije, samo 123 od 156 članaka uključuju i riječi "Bosna i Hercegovina", "BiH", "Bosna" i druge sinonime za državu ili se barem na neki način referiraju na Bosnu i Hercegovinu kao nezavisnu i suverenu državu, njene političke aktere, sigurnosnu ili sociopolitičku situaciju u BiH, integracijski put države ka NATO-u i slično.

Arhivirano je ukupno 114 članka na temu NATO-a i BiH: 22 u "Nezavisnim novinama", 56 u "Oslobođenju", 4 u "Dnevnom listu" i 32 članka u "Dnevnom avazu". Ostale tri dnevne novine sa liste u digitalnoj arhivi - "Večernje novine", "Sarajevski dnevnik" i "Jugoslavenska pošta", nisu dali rezultate tokom pretraživanja. Od ukupno 16 medija koji izlaze u štampu jednom sedmično, samo "Dani", "Reporter", "Stav" i "Slobodna Bosna" objavljivali su članke vezane za NATO i BiH, i to ukupno njih sedam.

Uloga NATO-a u jačanju medija u BiH

U proteklih dvije decenije aktivnog angažmana u Bosni i Hercegovini, NATO je aktivno učestvovao u jačanju i razvoju medija i novinarstva u zemlji. Podrška se prevashodno ogledala u mnogobrojnim oblicima izgradnje kapaciteta medijskih organizacija, kroz osiguravanje sredstava i tehničke podrške za poboljšanje opreme i infrastrukture medijskih kuća, kao i pružanje stručne podrške za razvoj profesionalnih standarda i etike novinarstva. Nadalje, NATO je podržavao i veliki broj obuka novinara i medijskih profesionalaca u Bosni i Hercegovini, pružajući tehničku ekspertizu, savjete i smjernice novinarima kako bi unaprijedili svoje vještine izvještavanja o sigurnosnim pitanjima, krizama i NATO-ovim aktivnostima. Pored navedenog, NATO je aktivno doprinio izgradnju kapaciteta za kvalitetno informiranje javnosti, kroz redovno izvještavanje, saopštenja za medije i organizaciju događaja. Iako je većina navedenih aktivnosti bila vezana direktno za teme i ciljeve NATO-a u doprinosu stabilnosti i sigurnosti u zemlji, medijski profesionalci su dobili priliku za bolji pristup relevantnim informacijama za njihov rad. Na ovaj način, NATO je dao i veliki doprinos promociji slobode medija, prvenstveno kroz politički dijalog i saradnju s vlastima. U svakom od javnih istupa, NATO predstavnici su davali podršku slobodi izražavanja i medijskih sloboda u demokratskom društvu, čiji je osnovni cilj bio stvaranje povoljnog okruženja za novinare i medijske organizacije kako bi neometano obavljali svoj posao.

Također, podrška se ogleda i u pružanju obuka za novinare u cilju edukacije i unapređivanja etičkih standarda i vještina izvještavanja. Važno je spomenuti i da je jedan od ciljeva bilo dizajniranje online platforme za praćenje transparentnosti i medijskog pluralizma. Spomenuti projekti omogućavaju edukaciju i informisanje građana kako bi bolje razumjeli medijski sadržaj, izbjegli manipulaciju, ali i ističu ulogu vlasnika medijskih kuća u podizanju svijesti i pozivanja na odgovornost. Suštinski, fokus je na borbi protiv dezinformacija i osnaživanja medijskih sloboda koji su bitni faktori u izgradnji javnog povjerenja.

S druge strane, kada se radi o izvještajima i analizi medijskog okruženja u BiH, dostupna literatura na ovu temu pretežno je objavljena u partnerstvu sa Evropskom unijom, dok lokalna udruženja i organizacije imaju značajan broj i drugih partnera (Vijeće za štampu BiH, n.d.). Međutim, interesantno je obratiti pažnju na osnovne ideje i stavove tih partnera. Naprimjer, Udruženje građana „Zašto ne“ intenzivno se bavi analizom medijskog sadržaja u BiH i ima značajan broj publikacija na ovu temu. Vanjskopolitička inicijativa BiH, kao organizacija koja bazira svoju zagovaračku politiku i principe na zapadnoevropskim vrijednostima – uključujući NATO integraciju, jedan je od partnera ovog udruženja, čime je moguće povući paralelu i indirektnu aktivnu ulogu NATO-a u praćenju, analizi i oblikovanju medijskog okruženja u državi (Cvjetičanin, Zulejhić, Brkan i Livančić-Milić, 2019).

Medijsko izvještavanje o NATO-u u bh. medijima: sadržajna analiza

Analizirani članci objavljeni u navedenim dnevnim listovima razlikuju se u nekoliko bazičnih kategorija, prije svega u formalnim strukturama upotrebe jezika i perspektivama prema kojima su narativi kreirani. Nadalje, postoje jasne razlike u opisima logike i hronologije strukture koja se prati ili kreira u prenošenju poruke, te naravno naspram implikacija koje se nastoje podvući. U diskursnoj dimenziji, upotreba izraza i koncepata je vrlo uska i ne razlikuje se mnogo od poznate kategorizacije.

Sumiranjem rezultata kvalitativne i kvantitativne analize članaka, vidljivo je kako od ukupnih 123 članka objavljenih u svim kategorijama medijskog sadržaja, i u digitalnom i u štampanom formatu, u periodu od 1. 1. 2000. do 31. 12. 2022, 80 članaka prenose izjave domaćih i/ili stranih političara, novinara, pripadnika akademske zajednice, vojno-političkih analitičara i drugih. Samo 8 članaka prenosi informacije vezane za pojedina dešavanja vezana za temu NATO-a i Bosne i Hercegovine, kao što su održani sastanci, donošenje bitnih odluka, održavanje vojnih vježbi i slično. Dvadeset članaka od ukupnog broja bavi se analizom trenutne situacije u BiH što se tiče sjevernoatlantskih integracija, prijašnjih događaja koji utiču na sadašnjost ili potencijalno mogu uticati na budućnost puta BiH ka članstvu u NATO-u i tako dalje, a nešto manji broj članaka, tačnije 15, čitaocima predstavljaju kritički osvrt ili stav autora članka na temu NATO-a i Bosne i Hercegovine. Svakako, određeni broj članaka u sebi ima integrisana dva ili više tipova izvještavanja o navedenoj temi, na način da, naprimjer, istovremeno prenose izjave ili stavove i da informišu javnost.

Članci objavljeni u "Nezavisnim novinama" u velikoj mjeri sadrže samo opise dešavanja. Narativi i diskursi su svedeni na osnovno izvještavanje i informisanje o najnovijim dešavanjima ili izjavama političara na temu odnosa NATO-a i Bosne i Hercegovine.

Od ukupno 22 objavljena članka u periodu od 22 godine u samo par njih, i to na izuzetno suptilan način, prikazuju autorov lični ili kritički stav prema temi ili se eventualno nazire dublja analiza vijesti. Naprimjer, jedna od kolumnistica „Nezavisnih novina“ u svome tekstu kritičkim tonom se osvrće na izjave visokih dužnosnika NATO-a i domaće političke elite navodeći da je "umišljenost u ispravnost uvjerenja pojedinih bošnjačkih političara otišla tako daleko da se i riječi drugih prepoznaju kao vlastite bolesne ambicije". Autorica svoju kolumnu također zaključuje indirektnom kritikom onoga što je učinjeno u procesu učlanjivanja u Sjevernoatlantski savez: "Jedan od uslova za članstvo u MAP-u traži da država aplikant ostvari određeni napredak na polju rješavanja međunarodnih, etničkih ili teritorijalnih pitanja. Znamo koliko smo učinili na tom planu" (Majkić, 2010).

Iako je većina objavljenih članaka, od ukupnog broja od 56 objavljenih u dnevnom listu "Oslobođenje", informativne prirode, s preglednim izvještavanjima o pojedinim događanjima ili izrečenim stavovima-izjavama domaćih i stranih zvaničnika, postoji i značajan broj njih koji nedvosmisleno sadrže stavove autora o zadanoj temi, te su u određenoj mjeri i kritički nastrojani.

Članci objavljeni u "Dnevnom listu" pisani su na sličan način, a dodatno neki od njih analiziraju članke na temu NATO-a i BiH objavljenih u stranim medijima, kako u digitalnom tako i u štampanom formatu. Jedan od članaka prenosi tekst njemačkog lista „Die Welt“ u kojem se analiziraju namjere ruskog predsjednika Vladimira Putina u Bosni i Hercegovini i ovu temu povezuje sa intervjuom njemačkog dnevnika „Tageszeitung“ sa Adisom Ahmetovićem, zastupnikom u Bundestagu i izvjestiocem za regiju Zapadnog Balkana a koji je porijeklom iz BiH.

Iako je većina članaka ovih dnevnih novina napisana na način da daju autorov kritički osvrt na temu, u njima su također integrisane i izjave političara, čime informišu javnost o aktuelnim dešavanjima vezanim za temu NATO-BiH odnosa: "… Nebojša Radmanović, član Predsjedništva BiH, kazao je da stoje dva problema na putu k NATO-u. Jedan je skepticizam koji se u RS-u pojavio prema NATO savezu [...]. Drugi problem je, kako je rekao, čiste tehničke naravi - uknjiženje već određenih vojnih lokacija na državu" (Osmović, 2013).

Članci koji su objavljeni u "Dnevnom avazu" u periodu od 2000. do 2022, uglavnom su informativne prirode, s tim da u nekoliko slučajeva autori prezentuju svoje lične stavove na datu temu ili daju dublju analizu aktuelnosti u odnosima Sjevernoatlantskog saveza i Bosne i Hercegovine.

U kategoriji sedmičnih novina, od ukupno četiri medija, dva imaju samo po jedan članak objavljen na temu NATO-a i Bosne i Hercegovine. Autor članka iz 2022. godine objavljenog u sedmičnom štampanom mediju "Dani", u svom pisanju iskazuje stav o pristupanju Bosne i Hercegovine NATO-u, zbog čega je ovaj članak samo u najmanjoj mjeri informativan. U članku pod nazivom „NATO mora u BiH biti kohezivni faktor“ (Rukavina, 2022) autor iznosi stav o važnosti ove organizacije za stabilnost i očuvanje sigurnosti i mira. Članak je objavljen za vrijeme boravka admirala Roba Bauera, glavnog vojnog savjetnika generalnog sekretara NATO-a u BiH. Autor tumači ovu posjetu kao značajan korak koji pokazuje opredijeljenost Sjevernoatlantskog saveza da prepozna i održi partnerski odnos sa OSBiH, Ministarstvom odbrane BiH...“ (Rukavina, 2022). Upravo zbog toga, članak ne pruža nove informacije čitaocu, već koristi objavljene vijesti kao bazu za iskazivanje ličnog stava koji ne pruža nova saznanja o ovoj temi, već promoviše euroatlantsku integraciju.

Drugi članak objavljen u "Slobodnoj Bosni" više je analitičkog karaktera i fokusiran je na temu odnosa Bosne i Hercegovine i Evropske unije. Članak je napisan nakon vijesti da Rusija jedina nije podržala produžetak mandata EUFOR-a u BiH, smatrajući euroatlantski put ove zemlje neprihvatljivim. Iako je Vijeće sigurnosti produžilo mandat EUFOR-u, uslijedile su reakcije i aktualiziranje teme o ruskom uticaju u Istočnoj Evropi, Zapadnom Balkanu i BiH. Smatra se da ovim potezom, Rusija želi da se suprotstavi EU politici kao što to čini i u Ukrajini. U ovom kontekstu, u samo par rečenica spomenuti su odnosi BiH s NATO-om, pružajući čitaocima veoma kratku analizu državnih zakonskih odredbi koje se odnose na poziciju Bosne i Hercegovine o pitanjima vezanim za Savez.

Članci objavljeni u "Stavu" integrišu i informativni i kritički način pisanja i izvještavanja o temi, tako što autori publici prezentuju činjenične informacije o aktuelnostima u sferi NATO-BiH odnosa, a istovremeno iskazuju svoje lično viđenje teme bazirano na generalnom i prethodno stečenom znanju o ovim odnosima.

Za razliku od tri pobrojana medija, samo "Reporter" ima objavljen članak koji u cijelosti prenosi intervju sa generalnim sekretarom Atlantske inicijative, u kojem su afirmativni stavovi prema pristupanju Bosne i Hercegovine u Sjevernoatlantski savez, kao i definicija konteksta ovog stava. U drugom članku se u samo jednoj rečenici spominje Bosna i Hercegovina u vezi s NATO-om, na način da samo informiše javnost o aktivnostima sa jednog od održanih sastanka zvaničnika Alijanse².

Na kraju, u kategoriji petnaestodnevnih novina, samo "Start" ima jedan objavljen članak koji smo uzeli u obzir za naše istraživanje. Ovaj članak, istovremeno je informativnog ali i analitičkog karaktera. Informativan je jer široj javnosti predstavlja činjenične

² ONASA je novinska agencija čiji se jedan objavljeni članak na temu NATO-a i Bosne i Hercegovine može naći u Infobiro digitalnom arhivu u periodu od 22 godine. Ovaj članak informiše čitatelje o sastanku tročlanog Predsjedništva Bosne i Hercegovine sa mađarskim premijerom prilikom njegove zvanične posjete BiH. S obzirom da odnosi NATO-a i Bosne i Hercegovine nisu u primarnom fokusu ovog članka, oni se u samo nekoliko rečenica spominju kroz prenos izjava visokih funkcionera ove dvije države. Zbog toga, ovaj članak svrstavamo u kategoriju onih koji samo prenose izjave političkih elita, bez ikakvog analitičkog ili kritičkog pristupa temi.

informacije o radu NATO-ovog štaba u Sarajevu, njegovim operacijama na teritoriji Bosne i Hercegovine i zemalja u regionu, ali i zakonske i sporazumne odrednice saradnje i odnosa Bosne i Hercegovine sa NATO-ovim štabom u BiH. S druge strane, ovaj članak nudi čitateljima i dublju analizu trenutne sigurnosne situacije i prijetnji na teritoriji Evrope, povezujući ih sa ulogom NATO-a generalno, te u Bosni i Hercegovini posebno. Međutim, u tekstu nisu jasno vidljivi lični stavovi autora prema navedenoj temi.

Analiza najznačajnijih medijskih narativa i diskursa

Provođenjem kvalitativne analize svakog medijskog članka pohranjenog u Infobiro digitalnom arhivu uspjeli smo, također, izdvojiti najčešće ponavljane riječi. Njihovim generisanjem, dobiven je bolji uvid u sam sadržaj članka, načina izvještavanja o temi Sjevernoatlantskog saveza i Bosne i Hercegovine, a samim tim i razvoju diskursa kroz analizirani period od početka 2000. pa sve do kraja 2022. godine.

Ukupno je 156 članaka objavljenih u dnevnim, sedmičnim, petnaestodnevničkim novinskim izdanjima ili u novinskoj agenciji, u digitalnom i štampanom formatu, koji uključuju ključne riječi "NATO" i "Sjevernoatlantski savez", a koji su pohranjeni u digitalnom Infobiro arhivu. Od ovog ukupnog broja članaka, njih 123 uključuju riječi "Bosna i Hercegovina", "BiH", "Bosna" i druge sinonime za državu Bosnu i Hercegovinu ili se barem na neki način referiraju na Bosnu i Hercegovinu kao nezavisnu, suverenu državu, njene političke aktere, sigurnosnu ili sociopolitičku situaciju u BiH, njen integracijski put ka NATO-u i slično.

Dalje, kvalitativna analiza ova 123 članka, pokazala je da 65,04% članaka prenose izjave ili stavove političara, članova akademske zajednice, novinara, analitičara i drugih. Samo 12,19% članaka čitaocima nudi kritički osvrt ili stav autora o temu NATO-a i Bosne i Hercegovine, a nešto više njih, 16,26% imaju analitički pristup datoj temi i nude čitaocima više od pukog informisanja o dešavanjima i novostima u oblasti NATO-BiH odnosa. Ovakav informativni sadržaj ima samo 6.05% od ukupnog broja članaka.

U navedenom periodu od 22 godine, u člancima objavljenim u dnevnim, sedmičnim, petnaestodnevničkim, mjesečnim novinama te u novinskoj agenciji ONASA, u digitalnom i print formatu, najviše se koriste riječi: Partnerstvo za mir (PfP), vojska i/ili Oružane snage Bosne i Hercegovine, integracija, podrška (NATO-u ili NATO-ovom štabu u Sarajevu Bosni i Hercegovini), mir, razvoj (društveni, ekonomski, politički), Akcioni plan za članstvo (MAP), reforma, rat, stabilnost, Evropska unija, EUFOR, rat, Sjedinjene Američke Države (uključujući i Ambasadu SAD-a u Bosni i Hercegovini, ambasadore SAD-a i drugo diplomatsko osoblje Ambasade), OHR (kao institucija, ali i u kontekstu samog Visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini), članstvo, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine te bosanskohercegovački političari poimenice (Zlatko Lagumdžija, Milorad Dodik, Haris Silajdžić,

Željko Komšić, Šefik Džaferović). Očekivano, u određenim godinama koje su bile godine prekretnice na putu učlanjenja Bosne i Hercegovine u Savez, učestalost pojedinih riječi se intenzivira. Primjera radi, u 2019. godini, tokom koje je Bosna i Hercegovina aktivno radila na kreiranju i predlaganju Plana reformi za 2019. i 2020. godinu, riječi reforma, članstvo, Partnerstvo za mir i Akcioni plan za članstvo, spominju se u svakom članku objavljenom u ovoj godini samim tim više nego u prethodnim godinama. Također, kao posljedica ruske invazije na Ukrajinu 2022. godine, riječ "rat", sadržana je u znatno više članaka vezanih za NATO-BiH odnose, nego je to bio slučaj u prethodnim godinama.

Na osnovu analize najčešće ponavljanih riječi u objavljenim člancima, evidentno je da se u nekim godinama koje su prekretnice u odnosu Sjevernoatlantskog saveza i Bosne i Hercegovine, neke riječi intenzivnije spominju. Tako je, naprimjer, svaki objavljeni članak u cijeloj 2019. godini, sadržavao riječi reforma, članstvo, Partnerstvo za mir i Akcioni plan za članstvo. Razlog tome je činjenica da je u toj godini Bosna i Hercegovina aktivno radila na kreiranju i predlaganju Plana reformi, te je krajem te godine NATO sjedištu u Briselu i dostavila Plan. Ova kvalitativna analiza 123 relevantna članka u kombinaciji sa kvantitativnom analizom za period od 22 godine, pokazuje da se broj članaka objavljenih u periodu od jedne godine također povećava u onim godinama koje su prekretnice NATO-BiH odnosa, kako je i očekivano. Tako je u digitalnom arhivu pohranjeno 16 članaka sa ključnim riječima "NATO" i "Sjevernoatlantski savez" u periodu od 1. 1. 2019. do 1. 1. 2019, dok je u prethodne dvije godine, u 2018. i 2017. godini, objavljeno po 7 članaka sa ovim ključnim riječima korištenim u pretrazi.

S druge strane, neki od naslova spomenutih medijskih narativa i diskursa ukazuju na značajan uticaj vijesti na javno mnijenje, te se dalje mogu povezati sa pitanjem koliko građani treba da znaju o dešavanjima u zemlji i u kojoj mjeri su zaista informisani (Beyer i Figenschou, 2018). Tokom analize, uočen je zanimljiv šablon koji se ponavlja u medijskim naslovima. Šablon ovih naslova se može podijeliti u nekoliko kategorija: značaj (ne) ulaska u NATO, koraci ka euroatlantskoj integraciji, pregovori, naznaci krize, loši rezultati pregovora i udaljavanje od procesa pridruživanja. Ono što je interesantno jeste kontrast koji je vidljiv između naslova koji ukazuju na pozitivne prognoze skorog pridruživanja BiH NATO-u i naslova koji pesimističnim tonom izvještavaju o novim političkim krizama koje trajno kočće euroatlantske integracije. Osim toga, već je spomenuto kako medijski sadržaji u velikoj mjeri prenosi narative i stavove političkih elita. Upravo zbog toga, naslovi također jasno pokazuju kako su se tokom godina mijenjali stavovi među političkom elitom.

Promjena je vidljiva među određenim političarima u RS-u čiji je narativ protiv sjevernoatlantskih integracija postepeno rastao u periodu između 2016. i 2022. godine. Naprimjer, članak „Dnevnog avaza“ iz 2009. godine pod naslovom "Podržao sam ulazak BiH u NATO, jer je to i opredjeljenje NSRS", prenosi stav tadašnjeg člana Predsjedništva BiH Nebojše Radmanovića. Deset godina kasnije „Dnevni list“ objavljuje tekst pod naslovom "Naš stav o NATO-u se neće mijenjati", u kojem tadašnji član Predsjedništva BiH Milorad Dodik izjavljuje da RS ne može prihvatiti članstvo BiH u NATO-u.

Kad je riječ o identificiranju faktora koji utiču na način izvještavanja medija o temi NATO-a i Bosne i Hercegovine, zbog neproporcionalnog broja objavljenih članaka u medijima svih kategorija tokom 22 godine, kao i zbog malog broja ukupno objavljenih članaka o temi koja je središte ovog poglavlja, u pojedinačnim medijskim kategorijama, nije moguće procijeniti sociopolitičku uslovljenost koja oblikuje izvještavanje. Preciznije, u kategorijama u kojima postoji samo jedan medij sa člankom čija je tema predmet ovog istraživanja, te na osnovu jednog ili eventualno dva članka, nije moguće zaključiti koji faktori, kao što su sjedište, način finansiranja, stepen političke nezavisnosti i drugi, utiču na način na koji se piše o NATO-BiH odnosima.

U analiziranim medijima, NATO se najčešće percipira kao pozitivan pravac kojim Bosna i Hercegovina treba da krene radi stabilizacije unutrašnjih i regionalnih odnosa. Kritike autora u tekstovima digitalnih i štampanih medija se stoga uglavnom odnose na pasivan odnos političara prema ulasku Bosne i Hercegovine u Alijansu, nedostatku inicijativa i jasnog plana za ostvarivanje uslova za članstvo u Alijansi te politička previranja na međuentitetskom nivou i u državnom vrhu.

Zaključak

U Bosni i Hercegovini, pojam NATO izaziva različite reakcije i asocijacije unutar različitih društvenih grupa i zajednica, a naročito tokom izbornih kampanja. Mediji i političke elite često prilagođavaju svoje narative o NATO-u kako bi privukli glasače ili diskreditirali svoje političke konkurente. Ovi narativi se kreću od predstavljanja NATO-a kao ključnog za sigurnost BiH do prikazivanja kao neprijateljskog i štetnog za mir ili različite etničke zajednice u našoj zemlji.

Fokus ovog istraživanja usmjeren je na medijsko izvještavanje, oblikovanje i prenošenje narativa i diskursa o NATO-u, unutar i izvan konteksta saradnje i-ili integracije BiH, u digitalnim i štampanim bh. medijima, u periodu od 22 godine, od 2000. do 2022. godine. Uzorak je obuhvatio 156 članaka koji su sadržavali ključne riječi "NATO" i "Sjevernoatlantski savez", a od tih, 123 članka su također uključivali riječi poput "Bosna i Hercegovina", "BiH" i sličnih sinonima koji se odnose na državu BiH. Provedene kvantitativne i kvalitativne analize objavljenih članaka, pohranjenih u Infobiro digitalnom arhivu, pružaju jasniju sliku o širem kontekstu medijskog izvještavanja na ovu i srodne teme. Analiza svakog generiranog članka pojedinačno, izuzetno je važna kako bi se na što bolji način pojasnio i shvatio način na koji navedeni mediji mogu da utiču na čitatelje, kao i način na koji mogu oblikovati mišljenje šire javnosti i perspektive pojedinaca vezane za odnose NATO-a i Bosne i Hercegovine. Osim toga, analizom načina na koji se tema NATO-BiH odnosa predstavlja javnosti, moguće je adekvatno evaluirati pristup samih autora. Preciznije, opsežnom analizom svakog članka pojedinačno, dobiveni su odgovori na pitanja da li autori u svojim tekstovima prenose narative bosanskohercegovačke političke elite ili izvještavanju ipak pris-

tupaju kritički i analitički, nudeći publici kvalitetnije tekstove koji ne služe samo za prijenos izjava funkcionera, političara, diplomata i drugih javnih ličnosti iz svijeta politike.

Rezultati istraživanja jasno pokazuju da je primarni cilj medijskih izvještaja o odnosima NATO-a i Bosne i Hercegovine prijenos narativa političke elite, dok je analitički pristup tek u drugom planu. Rezultati analize pokazali su da se u većini članaka (65,04%) prenose izjave ili stavovi političara, akademskih eksperata, novinara i drugih, dok samo 12,19% članaka nudi kritički osvrt autora i njihov stav o temi. Rezultati upućuju zaključak da naslovi članaka otkrivaju šablone koji se često ponavljaju, uključujući naslove koji ukazuju na značaj (ne)članstva u NATO-u, korake prema euroatlantskim integracijama, pregovore, krize i promjene u stavovima političkih elita. Također, istraživanje pokazuje oscilacije u frekventnosti izvještavanja kao i diskursa tokom analizirane 22 godine, na način da se više članaka piše u onim godinama koje su na bilo koji način značajne za BiH na njenom putu ka članstvu u NATO. U ovim godinama prekretnicama, specifičan je i vokabular, pe se neke riječi i koncepti spominju češće u objavljenim člancima. S druge strane, kao posljedica nedovoljnog broja objavljenih članaka u analiziranim kategorijama medijskog sadržaja, nismo uspjeli otkriti sociopolitičku uslovljenost načina izvještavanja o NATO-BiH odnosima.

Literatura

Beyer, A. i Figenschou, T. (2018). *Media hypes and public opinion Human interest frames and hype fatigue*, Amsterdam University Press, str. 250.

Cvjetićanin, T., Zulejhić, E., Brkan, D. i Livančić-Milić, B. (2019). *Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH*. Sarajevo: Udruženje građana "Zašto ne" Sarajevo.

Čarkadžić, D. (2022). *Medijski uticaj stranih sila u Bosni i Hercegovini*, Friedrich Ebert Stiftung BiH, dostupno preko <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/19809.pdf>

Delić Aščić, A. (2022). *NATO u bh. medijima: Od zaštitnika do neprijatelja*, Mediacentar Sarajevo, dostupno preko <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/nato-u-bh-mediji-ma-od-zastitnika-do-neprijatelja-0>

De Fina, A. i Johnstone, B. (2015). *Discourse analysis and narrative. The handbook of discourse analysis*, str. 152–167.

Dnevni list (2022). *Taz: Je li nakon Ukrajine na redu BiH?*

Duraković, J. i Hasić, J. (2022). *Foreign-Directed Media Content and Normative Localization of Government Narratives Abroad: An Analysis of Editorial Policies Of Chinese News Agency*

Xinhua in Bosnia and Herzegovina. Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 10, br. 11, Novi Sad.

Fusch, P. I. & Ness, L. R. (2015). Are We There Yet? Data Saturation in Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 20(9), str. 1408–1416.

Guest, G., Bunce, A. i Johnson, L. (2006). How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability. *Field Methods*, 18(1), str. 59–82.

Hasić, J. i Karabegović, D. (2019). Structure, frameworks, processes, institutions, and actors of BiH foreign policy since independence. *Bosnia and Herzegovina's foreign policy since independence*, Palgrave, str. 1–21.

Hijmans, E. (1996). Logic for qualitative media content analysis: A typology. *Communications-Sankt Augustin Then Berlin*, 21, str. 93–108.

Majkić, D. (2010). Članstvo BiH u MAP - realnost ili iluzija. *Nezavisne novine*.

Metiljević, A. (2014). Rusija jedina nije podržala produžetak mandata EUFOR-a u BiH jer je “neprihvatljivo da se BiH gura u pravcu Evropske unije”. *Slobodna Bosna*.

Osmović, M. (2013). BiH sama sebi zatvara vrata NATO saveza. *Dnevni list*.

Reporter (2011). Ulazak BiH u NATO koristan je i za RS i za Srbiju.

Rukavina, S. (2022). NATO mora u BiH biti kohezivni faktor. *Dani*.

Vijeće za štampu u BiH (n.d.). Mediji i javni ugled: U potrazi za boljom regulacijom transparentnosti vlasništva i finansiranja medija iz javnih budžeta.

Poglavlje XIII

Značaj multiperspektivne i polinarativne vizije odnosa Bosne i Hercegovine i NATO: zaključna razmatranja

Jasmin Hasić i Nedžma Džananović

Uvod

Ovaj zbornik je sveobuhvatna analiza percepcija i kvalitativnih sadržaja narativa o odnosima Bosne i Hercegovine i NATO-a kroz prizmu različitih supkultura, zajednica i grupacija unutar bh. društva, struktura i institucija. Kroz jedanaest istraživačkih poglavlja, autorice i autori su kreirali originalni mozaik raznolikih perspektiva i aspekata koji oblikuju ovu kompleksnu vezu. Svako pojedinačno poglavlje doprinosi bogatstvu saznanja o različitim aspektima odnosa BiH i NATO-a, pružajući osnovu za daljnja istraživanja i formuliranje strategija koje će poslužiti različitim segmentima društva i donosiocima odluka. Poglavlja problematiziraju i ekonomske benefite, stavove građana, perspektive vojnika, diskurse civilnog društva te rodne aspekte odnosa BiH i NATO-a. Ovaj višedimenzionalni pristup omogućava dublji uvid u dinamiku saradnje i izazova koji se manifestiraju na različitim razinama. Zbornik pridonosi izgradnji znanja o specifičnostima ovog odnosa te poziva na daljnju analizu i saradnju između akademske zajednice, političkih lidera i građana kako bi se oblikovale održive politike saradnje i integracija.

Zbornik nudi empirijski jedinstvene i nove poglede i zaključke koji mogu poslužiti drugim istraživačima u kalibriranju novih vlastitih istraživanja i usmjeravanju fokusa na druge, manje istražene, aspekte odnosa Bosne i Hercegovine i NATO-a. U kratkim crticama, nalazi i rezultati pojedinih poglavlja ukazuju na činjenicu da javnost često percipira NATO štab u Sarajevu kao ključnog igrača u ovom odnosu, dok zvanično sjedište NATO-a u Briselu ostaje manje istaknuto u javnom diskursu. Ova percepcija ukazuje na važnost pravovremene i pažljivo balansirane komunikacije i jasnog predstavljanja uloga različitih

institucija u procesima saradnje BiH sa NATO-om, pogotovo u kontekstu procesa integracija i ispunjavanju uslova iz Akcijskog plana za članstvo. Ovaj aspekt ukazuje na potrebu za jasnom komunikacijom i dodatnim educiranjem javnosti o ulozi različitih institucija u NATO-u.

Rezultati istraživanja, također, potvrđuju pozitivan odnos većine sagovornika iz realnog sektora prema potencijalnom članstvu u NATO-u, uz posebno naglašene ekonomske benefite kao ključne motivatore podrške. Ekspanzija poslovnih mogućnosti, poboljšanje sigurnosnog okruženja i izlazak na međunarodno tržište javljaju se kao najčešća očekivanja i indikatori ključnih koristi koje poslovni subjekti ističu u razgovorima. Potencijal ekonomske dobiti koju nosi NATO integracija, u tom smislu, značajnije je prepoznata među učesnicima iz poslovnog sektora, nego u krugu političkih elita. Ovaj zaključak, dalje, sugerira postojanje jasne potrebe za boljom komunikacijom između političkih lidera i poslovnih zajednica, s ciljem jasnijeg predstavljanja ekonomskih prednosti članstva u NATO-u. Također, sasvim je jasno da su to mogućnosti koje treba uzeti u obzir prilikom kreiranja strategija i planova za djelovanje. U kontekstu djelovanja organizacija civilnog društva u BiH, moguće je identificirati perspektive vezane za diskursna ograničenja koje nameću „vrijednosti i stavovi glavnih donatora“ u odnosu na potencijalnu dobrobit svih građana. Ovaj zaključak upućuje na potrebu za dubljim razumijevanjem uticaja političkih elita na diskurse prisutne u civilnom društvu, kao i prepoznavanje činjenice da narative vrlo često oblikuju i elite iz drugih intelektualnih krugova.

Nalazi istraživanja indiciraju da profesionalci u vojnim i policijskim službama u BiH vide profesionalni razvoj, dodatnu obuku i želju za postizanjem statusa „globalnog vojnika“ kao bitne podstreke za učešće u NATO mirovnim misijama. Ova analiza naglašava i opću važnost koju vojska ima u promoviranju slike NATO-a u javnosti. Prikaz relevantnih, konkretnih i operativnih vojničkih iskustava otkriva i prisutnost svojevrsnog kosmopolitskog patriotizma među bh. vojnicima, što je sasvim suprotno od pritisaka etnocentričnih nacionalizama prisutnih u političkom diskursu BiH. Slično ovome, stavovi prisutni u bh. dijaspori upućuju na prisustvo narativa o nepromjenjivosti situacije u BiH i „zaleđenih odnosa“, na koje se izvana gleda s velikom dozom pesimizma, ali bez kritičkog osvrtu. Nepostojanje alternativnog narativa unutar bh. dijaspore koji bi se razlikovao od dominantnih političkih diskursa u BiH obeshrabruje. Jednako tako, i kod mladih u BiH, evidentira se tendencija ka pukoj replikaciji i reprodukciji sadržaja koji su im servirani u javnom prostoru.

U jednom od poglavlja, autori istražuju stavove i narative o saradnji i NATO integracijama koji se prožimaju među naučnicima i istraživačima u BiH, s ciljem utvrđivanja jesu li, i u kojoj mjeri, isti međusobno uslovlili oblikovanje zvaničnog diskursa o sigurnosti i politikama u javnom životu. Značaj istraživanja rada epistemološke zajednice naučnika može dodatno doprinijeti razumijevanju odnosa između djelovanja naučne zajednice i politika, a također i ukazati na propuste članova akademske zajednice u formulaciji adekvatnih naučno verifikovanih stavova koje zvanična politika ne bi smjela zaobići niti marginalizirati prilikom donošenja velikih odluka od značaja za državu i društvo. Rezultati istraživanja,

također, otkrivaju gotovo potpuno marginaliziranje faktora roda u oblikovanju stavova o NATO integracijama. Dublja analiza ukazuje na dualnosti i tenzije u stavovima žena, što se može tumačiti i kao posljedica neadekvatne zastupljenosti žena u donošenju odluka o sigurnosnim pitanjima. Ispitivanje ovog segmenta pokazuje i da niz faktora utiče na stavove žena u vezi s priključenjem NATO-u, uključujući i nedostatak objektivnih informacija. Potreba za uključivanjem rodne perspektive u širi kontekst sigurnosnih pitanja dodatno produbljuje već prisutnu namjeru ostvarivanja rodne ravnopravnosti u sigurnosnom sektoru i usmjeravanja u pravcu transformativnih potencijala koji mogu pozitivno uticati na odnose između BiH i NATO-a.

Ukratko, sadržaj ovog zbornika predstavlja originalne kontribucije, zasnovane na sopstvenim i originalnim istraživačkim aktivnostima i podacima. Isti pružaju osnovu za analize i interpretacije koje do sada nisu bile dostupne u literaturi, čineći svako poglavlje jedinstvenim doprinosom bh. nauci. Većina radova pokriva duže vremenske periode, što omogućava bolje razumijevanje evolucije odnosa i identifikaciju ključnih trenutaka, prelomnih momenata i faktora za unapređenje trenutne kvalitete odnosa. Većina doprinosa fokusirana je na marginalizirane supkulture ili društvene zajednice, što omogućava potpunije sagledavanje stajališta učesnika čije su perspektive često izostavljene u analizama preovladavajućih politika. Vrijedi istaći da je upravo to bio i prvobitni motiv za pisanje ovog zbornika.

Ciljevi i metodologija istraživanja

Zbornik je konstruiran kao sveobuhvatan pregled zvanično dostupnih podataka o odnosima BiH s NATO-om, te nadopunjen specifičnim perspektivama pojedinih zajednica i supkultura unutar bh. društva. Uvodno poglavlje i poglavlja koja istražuju odnose institucija Bosne i Hercegovine s NATO-om i NATO misijom u BiH, odnose se na duži vremenski period, od prije COVID-19 pandemije do danas. Poglavlja koja slijede analiziraju načine na koje se potencijalno članstvo percipira u pojedinim grupama, te kako se, eventualno, može odraziti na njihov položaj.

U poglavljima u ovom zborniku koristi se prikladna metodologiju istraživanja za svako od polja interesovanja i značaja. Poglavlje o uticaju medija, naprimjer, ili o uticaju NATO štaba u Sarajevu na oblikovanje stavova o BiH-NATO odnosima, temelji se na metodologiji koja obuhvata online arhivsko istraživanje, analizu sadržaja i komparativnu analizu. Podaci za analizu prikupljeni su s online izvora poput službene stranice NATO štaba u Sarajevu, službenih stranica i objava Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Analizirano je ukupno 111 objava u razdoblju od 2019. do marta 2023. godine, a identificirano je 5 prevladavajućih vrsta objava, koje su zatim posebno elaborirane u zasebnim potpoglavljima.

Istraživanje stavova i percepcija realnog sektora metodološki je zasnovano na komparaciji originalnih podataka prikupljenih putem anketa i razgovora s predstavnicima realnog sektora. Sedam predstavnika kompanija iz različitih sektora učestvovalo je u istraživanju, pridonoseći tako raznolikosti uvida. Primijenjeni teorijski okvir temelji se na teoriji klubova, pri čemu su korišteni i model racionalnog izbora i teorija igara. Za istraživanje stavova mladih u BiH o odnosima s NATO-om, autori su primijenili metodu neposrednog razgovora sa deset sagovornika s područja Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Uzorak je stratificiran po etničkoj pripadnosti i drugim statusnim karakteristikama od značaja za krajnje ishode studije.

Segment u kojem se analiziraju narativi i diskursi organizacija civilnog društva i nevladinih organizacija u vezi s NATO saradnjom i potencijalnim integracijama, koristi sekundarne izvore, deskriptivno istraživanje i analizu arhivskog materijala, na uzorku od tri relevantne organizacije - Transparency Internationala, Vanjskopolitičke inicijative Sarajevo i Centra za sigurnosne studije Sarajevo. Istraživanje o percepcijama NATO integracija među naučnicima i istraživačima u BiH koristi polustrukturirane intervjuve, analizira izjave sagovornika, dok je za istraživanje stavova i narativa nacionalnih manjina, Ostalih i LGBTI+ zajednice, primijenjena kombinacija sekundarnih izvora, analize arhivskog materijala i istraživačkih intervjuva. Uključeno je osam strukturiranih razgovora s pripadnicima ciljnih grupa.

Preostala poglavlja, koja analiziraju stavove žena, dijaspora i pripadnika Oružanih snaga u BiH, također se služi metodologijom koja uključuje razgovore, deskriptivno istraživanje, analizu arhivskog materijala i drugih relevantnih zvaničnih podataka i literature. Osmišljeni su strukturirani razgovori s pripadnicima ciljnih grupa, a metodologija je prikladna za dobivanje uvida u njihove stavove i percepcije.

Ključni nalazi i implikacije

Zbornik donosi značajne tematske priloge koji se nadovezuju na trenutne ključne debate oko geopolitičkih, ekonomskih, društvenih i rodni perspektiva BiH-NATO odnosa, pružajući sveobuhvatnu sliku i smjernice za daljnja istraživanja ali i donošenje političkih odluka. Ovi nalazi pružaju bogatu sliku o različitim dimenzijama odnosa Bosne i Hercegovine s NATO-om, istovremeno identificirajući potrebu za produbljivanjem znanja i spoznaja koje bi mogle poboljšati informiranost i kvalitetu javnog dijaloga o ovim pitanjima.

Temporalna analiza odnosa BiH s NATO štabom u Sarajevu i zvaničnim sjedištem u Briselu, pruža uvid u kvalitetu različitih segmenata saradnje, s jasnim implikacijama za budućnost. Identificirane prekretnice služe kao pouke za planiranje narednih koraka. Naime, NATO štab u Sarajevu njeguje narative o ekonomskim, sigurnosnim, rodno inkluzivnim koristima za BiH kroz partnerstvo sa ili potencijalno članstvo u Alijansi, kao i ben-

efitima za organizacije civilnog društva. Posebno je naglašena uspješna saradnja sa institucijama BiH, naročito Ministarstvom sigurnosti i Oružanim snagama BiH, dok su kritične refleksije upućene prema političkim elitama i nedostatku podrške spomenutim institucijama. Osim toga, nalazi identificiraju dodatni potencijal u informiranju oko odlučivanja unutar NATO-a. Autori skreću pažnju na činjenicu da se sjedište NATO-a rijetko direktno angažira u pitanjima vezanim za BiH, dajući prednost saradnji kroz misiju i njene aktivnosti. Ovo postavlja pitanje o specifičnoj ulozi i fokusu sjedišta NATO-a u kontekstu odnosa s Bosnom i Hercegovinom.

Positivni stavovi poslovnog sektora prema potencijalnom članstvu u NATO-u jasno ukazuju na prepoznavanje ekonomskih benefita saradnje. Nalazi također ukazuju na razliku između percepcija poslovnog sektora i preovladavajućih političkih elita, ističući svjesnost učesnika o ekonomskim aspektima saradnje. Iz analize proizlazi da predstavnici realnog sektora percipiraju članstvo u NATO-u kao potencijal za nadogradnju i poboljšanje percepcije sigurnosti kod stranih investitora, što otvara put za veće investicije i rast ekonomske aktivnosti, jednako kao i u slučaju drugih zemalja iz regije Zapadnog Balkana koje su postale članice. Postoji jako uvjerenje da potencijalne integracije u Savez intenziviraju ekonomske reforme, što poslovni sektor nastoji prepoznati i pratiti. Međutim, političke podjele i nedostatak podrške političkih elita predstavljaju izazov za razvoj ekonomske politike u cijelosti. Generalno, diskusija o modernizaciji i poboljšanju investicijskog okruženja kao rezultat članstva u NATO-u sugerira da bi pristupanje NATO-u moglo imati dugoročne pozitivne efekte na društvene, pravne i ekonomske strukture u Bosni i Hercegovini. Ovi nalazi ukazuju na to da realni sektor može biti ključni partner u promicanju benefita NATO integracija. Razumijevanje širih percepcija ovog sektora pruža mogućnosti bolje informacije javnosti o prednostima integracija. Daljnje istraživanje može se usmjeriti na etnički faktor kako bi se dobila potpunija slika.

Dekonstrukcija motiva profesionalaca u oružanim snagama, prisutnost kosmopolitskog patriotizma i važnosti simbola, poput zastave Bosne i Hercegovine, pružaju uvid u kompleksne dinamike među bh. učesnicima misija NATO-a. Ovi nalazi mogu poslužiti kao osnova za razumijevanje identiteta i stavova vojnog osoblja u kontekstu međunarodnih misija na osnovnim razinama. Nadalje, ovim se propituje i značaj antropoloških spoznaja u oblikovanju efikasnosti visokih politika, te ekonomskim i kosmopolitskim motivima političkih elita da prihvataju neke oblike saradnje s NATO-om, dok istovremeno odbijaju neke druge. Proširenje uzorka moglo bi omogućiti dublje zaključke o učincima misija na percepcije o Savezu i sociopolitičke identitete.

Različiti diskursi unutar organizacija civilnog društva ukazuju na kompleksnost javnih stavova o ovom pitanju. Naglasak na vanjske uticaje i potrebu za javnim zagovaranjem, nasuprot pozicijama malignih aktera, upozorava na dublje geopolitičke implikacije, dok naglašavanje dobrobiti za sve građane ukazuje na perspektivu opće društvene koristi. Razumijevanje narativa i *modus operandi* pristupa unutar organizacija pridonosi boljem oblikovanju javnog diskursa u pitanjima javne sigurnosti i NATO garancija za ostvarivan-

je stabilnosti na političkom planu u BiH. Identifikacija ekonomske dominacije u diskursu otvara pitanje diverzifikacije tema koje doprinose širenju spektra (pozitivnih) odnosa i sentimentata. Također, to jasno upućuje i na postojanje potrebe za kritičkom distancom koja bi omogućila bolje razumijevanje dominantnih društvenih shvatanja.

Razumijevanje percepcija mladih o NATO-u jednako je važno s obzirom na trenutne i buduće demografske izazove. Aktivno uključivanje mladih u rasprave i osiguravanje pristupa informacijama može inspirirati aktivnije sudjelovanje u BiH-NATO saradnji. Stavovi mladih o članstvu u NATO-u u najvećoj mjeri repliciraju stavove političkih elita, ali se također temelje na strahu od ekonomske nesigurnosti i potrebi za boljim sigurnosnim okvirom. Informiranost i uključivanje mladih u odlučivanje o ovim pitanjima igraju ključnu ulogu u oblikovanju njihovih percepcija i odabira načina političke participacije. Slično tome, neprepoznavanje značaja roda u donošenju stavova o NATO integracijama među ženama, ukazuje na potrebu za dubljom analizom uloge roda u društvenim percepcijama. Rodne teme u sigurnosnom sektoru i percepcijama NATO integracija otkrivaju prisustvo dualnosti i tenzija u stavovima žena. Rodno-osjetljiva kritika postoji, iako je i dalje na margini, artikulirana iz različitih perspektiva. Neke od perspektiva su argumentovane pozivanjem na objektivne dimenzije društvenog stanja. Premda ne postoje jasne rodno utemeljene alternative dominantnim političkim diskursima, analiza sugerira da veća prisutnost žena na odlučujućim pozicijama može uticati na strukturu narativa i svijesti o statusu žena u tom sektoru.

Uloga intelektualnih elita u NATO procesima, ali i procesima političkog odlučivanja općenito, još uvijek nije sasvim jasna. Analiza rezultata upućuje na zaključak da se intelektualna elita u BiH još uvijek bori sa zadatkom premošćivanja društvenih podjela i promicanja zajedničke vizije za integraciju zemlje u Savez. Doprinosi intelektualne elite u Bosni i Hercegovini NATO integracijama još uvijek su ograničeni i nisu dovoljno originalni za kreiranje narativa koji bi bili komplementarno konstruktivni za bilo koji vid debate o odnosima BiH s NATO-om. Osnaživanje njihove motivacije u naporima da se premoste unutarne podjele i doprinosi njegovanju informiranog javnog mnijenja ključni su za napredak na putu Bosne i Hercegovine ka jačanju saradnje ili članstvu u NATO-u, a time i za jačanje sigurnosti zemlje i izgleda za evropske integracije. Doprinosi shvaćanju uloge intelektualnih elita u oblikovanju svijesti javnosti o članstvu u NATO-u su vidljivi, ali različite dimenzije uloge elita ukazuju na potrebu za dodatnim istraživanjem odnosa između političkih i intelektualnih elita u prenošenju znanja o procesima široj javnosti.

Uključivanje stavova marginaliziranih grupa, prema dostupnim rezultatima, doprinosi sveobuhvatnijem razumijevanju percepcija o NATO integracijama. Također, ukazuje na potrebu za širenjem informacija i aktivnim uključivanjem s ciljem približavanja ovih procesa javnosti, s posebnim fokusom na marginalizirane grupe. Iako nacionalne manjine/Ostali/LGBTI+ zajednica u Bosni i Hercegovini saradnju s NATO-om ne posmatraju značajno drugačije u odnosu na ostatak stanovništva države ili dominantne političke elite, njihovi narativi fokusirani su na makroperspektivu koja je predstavljena i u preovladava-

jućim narativima o procesu priključenja euroatlantskim integracijama. Slično je i sa bh. dijasporom, koja nije formirala jedinstven i ujednačen narativ o kvalitetu i obimu odnosa BiH s NATO-om. Pojedinci se, naime, uglavnom oslanjaju na već poznate političke narative o proširenju saradnje prisutne u medijima ili javnom diskursu. Iako je ključna kritika usmjerena na unutrašnju nestabilnost BiH, argumentacija političkih elita se ponavlja i u kontinuitetu je prepoznata kao najvažniji akter u donošenju odluka o saradnji sa Savezom. Potencijal za doprinos bh. zajednica u dijaspori uglavnom se prepoznaje u mogućnostima lobiranja, pri čemu bi sunarodnjaci u drugih zemljama primarno preuzeli ulogu širenja informacija, znanja i mreža poznanstva, kao i kreiranja argumentacije u ovom polju.

Biografije autora

Marko Čuže

Srednju školu je završio u saveznoj državi Ohio u SAD-u. Trenutno je na posljednjoj godini diplomskog studija političkih nauka i međunarodnih odnosa sa fokusom na međunarodno pravo, na Sarajevskoj školi za nauku i tehnologiju (SSST). Angažiran je kao istraživač na Horizon Europe BUDGET IT projektu gdje radi na temama ravnopravnosti i radnih uvjeta u ustanovama visokog obrazovanja.

Davor Džakula

Magistrirao je demokratiju i ljudska prava na dualnom programu Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Bologni. Pored toga, diplomirao je geografiju i geoinformatiku na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu. Učestvovao je na brojnim seminarima u Srbiji i inozemstvu o izgradnji mira, razvoju i obrazovanju mladih, te razvoju saradnje i zajedničkih projekata među mladim ljudima iz regiona Zapadnog Balkana. Tokom oba nivoa studija pohađao je ljetnje škole i seminare organizovane u okviru CEEPUS i ERASMUS mreža koji su se tematski odnosili na regionalni razvoj (CEEPUS ljetnja škola u Brnu, Češka), izgradnju mira i NATO model (ERASMUS seminar u Tromsu, Norveška), kao i razmjenu studenata, također kroz ERASMUS program, na Univerzitetu Palacky u Olomoucu (Češka). Primarne oblasti njegovog istraživanja i ekspertize su prava mladih, prava na životnu sredinu i izgradnja mira. Trenutno je zaposlen kao lokalni programski asistent u lokalnoj kancelariji Regionalne kancelarije za saradnju mladih (RYCO) u Beogradu, Srbija.

Nedžma Džananović

Vanredna je profesorica na Odsjeku politologija. Diplomirala je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i magistrirala u prvoj generaciji "Evropskih studija" u organizaciji LSE, Univerziteta u Bologni i Univerziteta u Sarajevu. Doktorsku disertaciju odbranila je 2012. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Bivša je diplomatkinja. Osim u Ministarstvu vanjskih poslova BiH, radila je i kao savjetnica za vanjsku politiku predsjedavajućeg Predsjedništva BiH te kao savjetnica predsjedavajućeg Vijeća ministara Bosne i Hercegovine za vanjsku politiku i evropske integracije. Diplomatske specijalizacije završila je u Den Haagu, Maastrichtu i Washingtonu DC. Od 2014. godine vodi i koordinira Erasmus + projekt "euroPS" u sklopu kojeg je pokrenut prvi i, za sad, jedini međunarodno akreditirani studij (Austrija) koji se izvodi na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u

Sarajevu (PoSIG). Autorica je tri knjige te većeg broja naučnih i stručnih tekstova, uglavnom iz oblasti vanjskopolitičke analize i eurounijskih integracija, ali i konvencionalnijih politoloških oblasti poput populizma. Članica je uredništva interdisciplinarnog naučnog žurnala za društvene nauke „Teorija in praksa“ koji izdaje Fakultet za društvene vede Univerziteta u Ljubljani. Intenzivno je angažirana u oblasti neformalnog obrazovanja i usavršavanja. Saraduje, pored ostalog, sa Direkcijom za evropske integracije BiH, Agencijom za državnu službu BiH ali i brojnim drugim organizacijama – međunarodnim, domaćim, vladinim, nevladinim te think tankovima.

Jasmin Hasić

Doktorirao je političke nauke na Universite libre de Bruxelles u Briselu i LUISS Guido Carli univerzitetu u Rimu (2016). Tokom doktorskog studija radio je kao asistent na predmetu Metodologija istraživanja u društvenim naukama. Trenutno radi kao vanredni profesor međunarodnih odnosa na Sarajevo School of Science and Technology. Prethodno je radio na International Burch univerzitetu u Sarajevu gdje je obnašao funkciju šefa Odsjeka za međunarodne odnose i EU studije. Angažovan je kao pravni savjetnik u Njemačkoj agenciji za razvojnu saradnju GIZ, te kao izvršni direktor Fondacije Humanity in Action BiH. Radio je kao savjetnik za multilateralne odnose i institucije u Ministarstvu vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, u Evropskom parlamentu, Ambasadi Bosne i Hercegovine u Briselu te Centru za sigurnosne studije u Sarajevu. Polja njegovog istraživanja su komparativna politika, studije dijaspore, izgradnja mira (peacebuilding) te tranzicijska pravda. Objavio je više od 50 naučnih i stručnih radova. Redovan je učesnik i izlagač na međunarodnim i domaćim naučnim skupovima. Dobitnik je brojnih priznanja i nagrada. Govori engleski, njemački, češki, slovenački i poljski jezik.

Selma Ibrenić

Obrazovni put je započela u Gimnaziji Banja Luka, gdje je završila društveno-jezički smjer 2018. godine. Nakon toga, diplomirala je politologiju i sociologiju na Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu 2022. godine. Trenutno završava master iz Međunarodnih odnosa. Tokom studija radila je kao stažista u Centru za balkanske studije od 2019. do 2022. godine gdje je stekla praktično iskustvo u socijalnom istraživanju, kao i organizaciji omladinskih foruma i konferencija. Osim toga, bila je član Studentskog parlamenta Internacionalnog univerziteta u Sarajevu za 2020/2021, 2021/2022. i 2022/2023. godinu. Tokom prve godine master studija, radila je kao asistent u Centru za studente i karijerni razvoj. Posjeduje više od 7 godina iskustva kao volonter sa posebnim interesom za civilno društvo i nevladine organizacije. Njena ostala polja interesa su migracije (sa fokusom na odliv mozgova), ljudska prava i vanjska politika. Bila je učesnik brojnih omladinskih foruma, konferencija i radionica. Dobitnik je certifikata Rektorove počasne liste studenata. Trenutno radi kao individualni konsultant za United Nations Population Fund (UNFPA) i kao pomoćnik rukovodioca

Studentske službe na Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu. Govori engleski jezik i ima osnovno poznavanje njemačkog i turskog jezika.

Lamija Kovačević

Diplomirala je političke nauke i međunarodne odnose na Univerzitetu Sarajevska škola za nauku i tehnologiju (2022). Demokratiju i ljudska prava na ERMA programu (European Regional Master in Democracy and Human Rights) magistrirala je 2023. godine. Nagrađena je Global Campus of Human Rights stažiranjem na osnovu akademskog uspjeha i završnog rada. Tokom studija stekla je radno iskustvo u različitim organizacijama. Između ostalog, radila je kao istraživač na Univerzitetu SSST i kao pripravnica u Helsinškom odboru za ljudska prava u Srbiji te Chemonics International razvojnom projektu. Trenutno je članica Upravnog odbora Fondacije UčiMo.

Ajla Kuluglić

Dodiplomski studij završila na Pravnom fakultetu Univerziteta u Tuzli 2017. godine. Master rad je odbranila na Odsjeku pravno-ekonomskih nauka Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu 2023. godine. Radno iskustvu stekla je u Ministarstvu za boračka pitanja Vlade Tuzlanskog kantona. Dugogodišnja je aktivisica i učesnica brojnih edukacija i akademija za mlade, iz oblasti demokratije, ljudskih prava i međunarodnih odnosa. Trenutno pohađa jednogodišnju Akademiju za mlade: Sigurnosni izazovi i prevencija nasilnog ekstremizma u organizaciji Atlanske inicijative BiH. Od 2022. godine je mlada evropska ambasadorica za Zapadni Balkan iz Bosne i Hercegovine. Govori engleski i španski jezik.

Nina Kurt

Prvi ciklus studija završila je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu na Odsjeku međunarodni odnosi i diplomatija, tokom kojeg je drugu godinu studija provela na Univerzitetu u Salzburgu u okviru ERASMUS+ programa razmjene studenata. Trenutno je studentica internacionalnog Master programa Sigurnosnih, obavještajnih i strateških studija na Univerzitetu u Glasgou. Radno iskustvo u struci stekla je kroz internship programe u švicarskoj neprofitnoj organizaciji FOMOSO i UNDP-u u Sarajevu, a radila je i u oblasti marketinga i PR-a. Članica je Savjetodavne grupe mladih OSCE misije u Sarajevu i mirovna ambasadorica inicijative PyeongChang Odae-San Peace Dialogue. Autorica je brojnih nagrađivanih članaka, istraživačkih radova i eseja koji se tiču ljudskih prava, LGBTIQ+ zajednice, geopolitike, međunarodnih odnosa, oružanih sukoba, humanitarnih kriza, izgradnje mira i slično, a koji su objavljeni na online omladinskim portalima i naučnim časopisima. Učestvovala je na različitim projektima, seminarima, edukacijama i konferencijama iz

oblasti sigurnosnih i mirovnih studija, euroatlantskih integracija, međunarodnih odnosa, kriznog menadžmenta i evropskih studija, kako u Bosni i Hercegovini tako i Evropi. Govori engleski i njemački jezik.

Nikola Lero

Mladi istraživač i pjesnik. Diplomirao je pravo u Banjoj Luci i kao stipendista Evropske komisije magistrirao sa počastima evro-afrički Erasmus Mundus program iz oblasti migracija i interkulturoloških odnosa u Njemačkoj, Norveškoj, Sloveniji i Južnoafričkoj Republici. Radio je kao nezavisni istraživač na Univerzitetu Oldenburg i asistent na Odsjeku za kulturološke studije i jezike na Univerzitetu Stavanger. Kao stipendista Vlade SAD-a proveo je godinu dana kao Fulbright gostujući istraživač na Univerzitetu St. Louis na Odsjeku za sociologiju i antropologiju. Osim rada u akademskoj zajednici, stažirao je u Evropskom parlamentu u Briselu kao Pat Cox Fellow, bio član Savjetodavnog odbora mladih OSCE Misije u BiH te saradivao sa UNICEF-om u Bosni i Hercegovini. Nosilac je Značke grada Bijeljina od 2010, dobitnik Erasmus+ nagrade “Mladi novinar” za promociju demokratskih vrijednosti u BiH i dugogodišnji urednik magazina za mlade “Karika”. Zbirku “47 pjesama o ljubavi, bolu i Bosni” u izdanju Književne zadruge objavio je 2022. godine. Četverostruki je stipendista Fondacije Humanity in Action. Trenutno je doktorski istraživač na Fakultetu društvenih nauka Univerziteta u Šefildu gdje istražuje transnacionalne migrantske zajednice i granice u urbanim sredinama. Nosilac je titule “UNESCO-ov mladi šampion za mir u Bosni i Hercegovini”.

Filip Novaković

Osnovne akademske studije prava završio je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci 2022. godine i stekao akademsko zvanje diplomirani pravnik (LL. B. in General Law). Na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 2023. godine stekao je zvanje magistra prava iz uže krivičnopravne naučne oblasti (LL. M. in Criminal Law). Trenutno je student akademskih master studija prava iz uže međunarodnopravne naučne oblasti na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci. Angažovan je u Instituciji ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, saradnik je Helsinškog parlamenta građana Banja Luka i član pravnog tima Udruženja „Zaboravljena djeca rata“. Polja njegovog naučnog rada su krivično pravo, komparativno pravo, ljudska prava i filozofija prava. Do sada je objavio jednu knjigu i preko 25 naučnih i stručnih radova u domaćim i međunarodnim časopisima. Redovni je učesnik domaćih i međunarodnih naučnih skupova iz oblasti prava. Član je nekoliko nevladinih organizacija i udruženja građana, uključujući Organizaciju „East West Bridge in BiH“.

Nasiha Nuhanović

Diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu (2020), a titulu mastera demokratije i ljudskih prava stekla je na Università di Bologna (2021). Nakon studija radila je kao pripravnik, a kasnije i stručni saradnik, u pravnom odjelu za harmonizaciju zakonodavstva BiH sa EU *acquis-em* u Direkciji za evropske integracije u oblastima pravde, slobode, transporta i unutrašnjeg tržišta. Tokom ovog angažmana, pohađala je nekoliko edukacija iz oblasti međunarodnog i evropskog prava, poput Hague Academy of International Law i Austrian Arbitration Academy. Dodatni angažman ostvarila je u timu mladih pravnikâ u koaliciji Pod lupom u toku izbornog perioda 2022. godine u BiH. Polja njenog istraživanja uključuju međunarodno javno pravo, ustavno pravo, izborno pravo i međunarodnu arbitražu. Trenutno radi u pravnom odjelu Ureda Visokog predstavnika za BiH (OHR). Dobitnica je dvije zlatne značke za svoja postignuća na Univerzitetu u Sarajevu. Govori engleski i španski jezik.

Margareta Rončević

Magistrirala je iz područja demokratije i ljudskih prava na jugoistoku Evrope, na Univerzitetu u Sarajevu i Univerzitetu u Bologni. Dodiplomski studij iz međunarodne politike i jezika uspješno je okončala na Univerzitetu Stirling. Njeni istraživački interesi uključuju integraciju zemalja Zapadnog Balkana u Evropsku uniju, energetska demokratiju te pravednu energetska tranziciju. Trenutno radi kao stručnjak za politike u sektoru energije u Briselu.

Ema-Džejna Smolo-Zukan

Aktivno se bavi oblastima komunikacija i odnosa s javnošću. Diplomirala je i magistrirala kao studentica generacije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, na Katedri za politologiju i usmjerenju Međunarodni odnosi i diplomacija, te je dvostruko nagrađena univerzitetskom nagradom za najbolje studente na Univerzitetu u Sarajevu. Magistrsku tezu odbranila je na temu „Personalizacija politike i njen utjecaj na autokratizaciju i demokratizaciju u Srbiji, Crnoj Gori i Hrvatskoj“, koja je kasnije i objavljena u skraćenoj formi komparativne analize. Zaposlena je u međunarodnoj političkoj fondaciji kao regionalna komunikacijska koordinatorica za Jugoistočnu Evropu. Osim rada u ovim oblastima, nastoji aktivno doprinositi istraživačkom radu na Zapadnom Balkanu i šire u oblastima demokratije, političke kulture i rodne ravnopravnosti. Pod pokroviteljstvom priznatih međunarodnih organizacija i visokoškolskih ustanova do sada je objavila nekoliko naučnih i preglednih članaka. Sudjelovala je kao članica istraživačkog tima na projektu o razvoju postkonfliktnih društava pod vođstvom redovne profesorice Melani Cammet (Univerzitet Harvard).

Mubina Šašić

Dobitnica je stipendije za dodiplomske studije u okviru programa “Türkiye Bursları”. Dodiplomske studije elektrotehnike i elektronike je završila na Karadeniz Technical University u Turskoj, a magistrirala je na istom odsjeku na International University of Sarajevo u Bosni i Hercegovini. Tokom dodiplomskog studija radila je kao asistentica na projektu “Analyzing and Classification of Brain Responses into the Different Odor and Taste Interaction”. Zaposlena je kao QA Engineer u Deloitteu. Alumnistica je brojnih akademija koje se tiču politike, demokratije i liderstva. Članica je European Democracy Youth Network (EDYN) i Women for Cyber (W4C). Govori engleski i turski jezik, a trenutno uči italijanski jezik.

Haris Šehović

Magistrirao je međunarodne odnose i Evropske studije na Internacionalnom Burch univerzitetu (2021). Od 2019. godine je član Savjetodavne grupe mladih Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini kroz koju je bio uključen u aktivnosti Odjela za sigurnosnu saradnju. Trenutno radi u Kongresu Sjedinjenih Američkih Država kroz program Lantos Fondacije za ljudska prava i demokratiju. Prethodno je bio angažovan kao mlađi projektni službenik na Internacionalnom Burch univerzitetu, te kao programski savjetnik za američki istraživački institut Global Counter-Terrorism Institute. Autor je naučnih radova o NATO putu Bosne i Hercegovine i ilegalnim migracijama, a polja njegovih istraživanja su vanjska politika i međunarodna sigurnost.

Emman Žiško

Prvi ciklus studija završila je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Tokom prvog ciklusa studija bila je angažovana kao demonstratorica na predmetima Međunarodno javno pravo I, Međunarodno javno pravo II i Osnove prava Evropske unije. Kroz svoj studij učestvovala je na brojnim projektima, klinikama, edukacijama i takmičenjima, među kojima je važno istaći učešće na takmičenju simuliranog parlamenta u organizaciji Evropske asocijacije studenata prava (ELSA), Školu međunarodnog humanitarnog prava u organizaciji International Committee of the Red Cross - ICRC, kao i brojne edukacije Vijeća Evrope, OSCE-a, People in Need-a, MUNJA Inkubatora i drugih. Svoje dalje akademsko obrazovanje nastavila je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, na Katedri za državno i međunarodno javno pravo, smjer Pravo Evropske unije. U toku 2022. godine na Univerzitetu u Sarajevu osvojila je prvo mjesto za najbolji studentski esej na temu rodne ravnopravnosti u bh. društvu. Svoj pripravnički staž obavila je u Gradskoj upravi Grada Sarajeva gdje je učestvovala u brojnim projektima. Polja njenog istraživanja i angažmana su međunarodno pravo, pravo EU, rodna ravnopravnost, digitalizacija i ekonomsko osnaživanje ranjivih skupina društva.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

327.51(497.6)

PERSPEKTIVE s margina : dekonstrukcija preovladavajućih političkih narativa o odnosima Bosne i Hercegovine sa NATO-om / uredili Jasmin Hasić i Nedžma Džananović. - Sarajevo : Fakultet političkih nauka Univerziteta, 2023. - 170 str. ; 21 cm

Biografije autora: str. 165-170.

ISBN 978-9926-475-56-7

COBISS.BH-ID 57433094

Ova studija duboko uranja u kompleksnost odnosa NATO-a i Bosne i Hercegovine. Mladi autori istražuju stvarnost iz perspektive nevladinog sektora, profesionalaca iz oblasti sigurnosti, kao i nacionalnih manjina i LGBT zajednice. Ovaj multidisciplinarni pristup obogaćuje studiju raznolikim i dubokim saznanjima o NATO integracijama, pružajući čitateljima bolje razumijevanje različitih stajališta u društvu Bosne i Hercegovine. Posebno se ističe vrlo zanimljiva analiza ove teme iz rodne perspektive, koja pruža dublji uvid u način na koji žene u Bosni i Hercegovini percipiraju sigurnost i integraciju u NATO. Ova perspektiva često je nedovoljno istražena, a autori studije su uspjeli otkriti značajne uvide o tome kako se sigurnost i integracija razumijevaju iz ženskog stajališta, čime dodatno obogaćuju diskurs o ovim važnim pitanjima.

Prof. dr. Mirza Smajić
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu
Odsjek sigurnosnih i mirovnih studija

Rukopis otvara debatu o značaju proširenja vidokruga i raznolikosti percepcija, stavova i diskursa u vezi sa saradnjom Bosne i Hercegovine i NATO-a, tokom značajnog vremenskog perioda od 2006. do 2022. godine. Ova sveobuhvatna studija nudi brojne ključne uvide i doprinose razumjevanju kompleksnih dinamika u Bosni i Hercegovini u vezi sa trenutno turbulentnim NATO integracijama. Kritički pristup studije prema diskursnoj dominaciji *mainstream* percepcija i narativa političkih elita u Bosni i Hercegovini i prijedlozi za modifikaciju i proširenje ovih diskursa ukazuju na potrebu za promjenom u načinu komunikacije o NATO integracijama prema široj javnosti i društvu. Ovo je važno jer može doprinijeti stvaranju šireg konsenzusa u društvu i omogućiti bolje razumijevanje različitih perspektiva koje oblikuju zvanične stavove izabranih predstavnika, a posredno i zvanične politike kojima će se institucije rukovoditi u razvijanju odnosa sa NATO-om.

Prof. dr. Adis Maksić
Internacionalni Burch Univerzitet
Odsjek za međunarodne odnose i europske studije

www.fpn.unsa.ba

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

Ministarstvo vanjskih poslova
Republike Češke

**HUMANITY IN
ACTION**
BOSNA I
HERCEGOVINA